N. IORGA

CĂRȚI REPREZENTATIVE ÎN VIAȚA OMENIRII

— După note stenografiate —

VOLUMUL I-iu

EDIȚIA II-a

BUCUREȘTI
Tip. „ROMÂNIA NOUĂ", Th. Voinea, Str. G-ral Dona, 26
(fost Numa Pompiliu)
1924

www.dacoromanica.ro

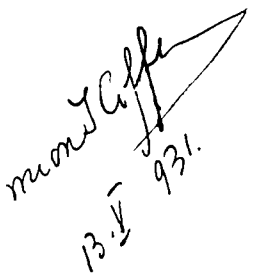

I.

Motivul şi planul lucrării Sf. Pavel şi Sf. Augustin faţă de creştinism.

Se poate scrie într'o anumită formă istoria universală pe baza, nu a faptelor, ci a cărţilor, fiindcă fără îndoială că şi cărţile pleacă din anumite fapte, dar tot mai mult faptele pleacă din ideile care sunt emise în cărţi. Sînt şi anume fapte în care participarea ideilor este, aşa zicînd, foarte slabă, de oarece are cineva aface, nu cu manifestarea unei idei, ci cu manifestarea unor instincte firești ale omenirii sau cu manifestarea unor nevoi economice ale ei. Atîtea războaie au fost însufleţite de alte puteri decît puterea ideilor! Acela care-şi închipuie că războiul [1] de astăzi al Germanilor a pornit din ideile lui Treitschke sau ale lui Nietzsche se înşeală foarte mult. El a pornit din nevoie de cotropire ale unei desvoltări economice anormale din anumite puncte de vedere; a pornit din tendinţa unei clase dominante, căreia îi trebuia o situaţie pe care n'o găsia 'n deplinătatea însuşirilor sale în limitele Germaniei de astăzi, ş. a. m. d. Şi, iarăşi, dacă ar crede cineva că numai pentru apărarea drepturilor naţionalităţilor Anglia a intrat în războiu, evident

[1] Războiul european (1914—1919). N. E.

www.dacoromanica.ro

că poate să se înșele, măcar întru cîtva, fiindcă de sigur alte scopuri, cu mult superioare grijei de dreptul filosofic al naționalităților, au îndemnat pe aceia cari dispun de formidabila forță engleză a o arunca în balanța războiului european. Fără îndoială că există o anumită serie de fapte care nu este determinată numai de idei; dar nu există, nu incidente, ci serii de fapte, desvoltări de fapte, în care lucrul de căpetenie să nu fie influența unei idei stăpînitoare în acel moment asupra vieții omenirii întregi sau a acelei părți din omenire care joacă rolul provocator, începător în mișcarea care se pornește.

Evident că și faptele influențează asupra ideilor. Sînt anumite teorii care apar numai pentru a scuza anumite fapte. Desigur că ideile absurde ale lui Treitschke, pe care le-a criticat Durkheim, într'o broșură foarte bine scrisă, tradusă și în romînește, desigur că aceste idei se pot înțelege și combate altfel de cum le înțelege și combate Durkheim. Durkheim le tratează ca pe o teorie căreia îi opune argumente menite să sprijine o teorie opusă. Dar, dacă-și închipue cineva că Treitschke a răsărit ca filosof așa de-odată în mijlocul societății germane, fără ca apariția lui să fi fost determinată de anumite nevoi, nu de ordin ideal, ci de ordin faptic, al societății germane în epoca lui Bismarck, se înșeală foarte mult. Teoriile lui Treitschke sînt așa de absurde, încît, dacă n'ar fi fost o situație de fapt care să le fi provocat și îndreptățit, omul ar merita să fie pus alături cu Nietzsche în faza din urmă a vieței și activității lui. In adevăr că teorii ca aceia că este o singură putere îndreptățită, aceia a „Statului", că „Statul" există prin el însuși, indiferent de cine l-a creat și de cine-l represintă, că „Statul" există înainte de orice, că el are toate drepturile, că el poate să încheie tractate și convențiuni și poate să le calce, că el poate desființa după bunul lui plac, că el este mai

www.dacoromanica.ro

presus de morală, mai presus de umanitate, că de un singur lucru nu e mai presus, de interesele sale esenţiale, de el însuşi, evident că astfel de teorii se condamnă prin ele însele. Treitschke însă nu era nici un farsor, nici un nebun; era un om foarte cuminte, care datora o teorie absurdă unei necesităţi de fapt.

In Germania deprinsă a trăi 'n State mici, deprinsă a fi înnainte de toate o organizaţie culturală, a pune lucrurile filozofice, literare, poetice mai presus de orice, în Germania aceasta, pentru a strînge pe toţi în jurul lui Bismarck, care nu era simpatic, şi în jurul vre-unui general brutal, şi în jurul unui suveran ascultător de Bismarck ca primul-ministru permanent, pentru a îndeplini lucrul acesta, o minune faţă de ce era deprinsă Germania să fie pînă atunci, trebuia să se spuie: cultură, filosofie, literatură, poesie, toate acestea sînt lucruri secundare. Niciodată cultura n'a întemeiat ceva în istoria omenirii. Un lucru este mai presus de toate: Statul. Dar o fi naţional, n'o fi naţional, dar o fi liberal, n'o fi liberal, dar o fi cultural, o fi împotriva culturii, dar o fi moral sau imoral, toate acestea n'au prea mult aface. Statul acela a răsărit aşa dintr'odată ca Minerva din creierul lui Jupiter, şi prin urmare Statul este acela căruia totul i se datoreşte, fiind şi singurul care are toate drepturile.

Lui Bismarck, natural, îi trebuia un om ca acesta: de aceia a şi cerut el să i se ridice o statuie lui Treitschke, dar Treitschke i-a rîdicat un monument de idei mult mai folositor lui Bismarck, viu, decît monumentul de materie nevie pe care Bismarck i l-ar fi ridicat lui Treitschke mort.

Da, sunt unele cazuri, în care faptele influenţează teoriile, le produc, le determină, le justifică în falsitatea lor, în imoralitatea lor strigătoare şi revoltătoare. Cu toate acestea, dacă este să alegem, între fapte şi între idei, ce

www.dacoromanica.ro

este mai însemnat, vom ajunge la constatarea făcută la începutul acestei expuneri, că, de fapt, ceia ce există în ordinea faptelor pleacă din ce s'a enunțat, din ce s'a codificat și răspîndit, pe deosebite căi, în domeniul ideilor.

Pentru ca lucrul să pară mai evident, să ne gîndim la două metode ce s'ar putea întrebuința în urmărirea faptelor și a ideilor care constituie, la un loc, ceia ce trecutul ne-a lăsat pentru a-l cunoaște, interpreta și întrebuința întru scopurile noastre. Să presupunem că am avea numai fapte. Am puteà noi din fapte să ghicim ideile? Dacă am avea numai o istorie pragmatică, în care să nu ni se spuie decît ce s'a întîmplat cu privire, de exemplu, la o epocă mai veche a istoriei, dacă am cunoaște astfel decăderea Imperiului Roman fără să cunoaștem și motivele acestei decăderi, dacă am cunoaște atacurile barbarilor, căderea Romei apusene, împrejurările în care Roma răsăriteană s'a menținut, războaiele lui Justinian ori acelea din care a rezultat o trecătoare biruință a unor Merovingieni și a Carlovingienilor în Apusul Europei, stăpînirea lui Carol-cel-Mare, întemeietorul regalității universale în Occident, așezarea noilor dinastii pe tronul din Constantinopol, influența diferitelor popoare în viața Imperiului de Răsărit, pe urmă Cruciatele, stabilirea monarhiei absolute și tot ce a decurs în timpurile moderne din această monarhie absolută: deosebite războaie, negociații diplomatice, tractate, instituții fundamentale ale deosebitelor organizații politice, dacă am cunoaște toate aceste fapte, n'am putea deslușì complect care au fost ideile ce le au determinat fără să ne coborîm la cărțile în care ele se cuprind. Mare meșter ar fi acela care ar izbuti pe baza faptelor să *reconstituie* ideile! Dar să zicem că n'am cunoaște decît numai cărțile fundamentale ale omenirii, începînd cu lățirea creștinismului și preschimbarea lui în religia unei societăți organizate, bogate, că ne-am

www.dacoromanica.ro

coborî rînd pe rînd în cărţile care, din acest moment de pătrundere în realităţile sociale ale creştinismului, au înfăţişat fundamental deosebitele timpuri, că le-am cunoaşte deplin şi adînc, şi ne-am întreba: oare dacă astfel de idei erau în societatea epocei care porneşte dela slăbirea, dela zguduirea Imperiului Roman, ce fapte au putut să rezulte din astfel de idei, n'am găsi foarte lesne răspunsurile? Nu se cere chiar să fie cineva un om de o inteligenţă extraordinară ca să prevadă pe această cale, bineînţeles nu anul cînd s'a încheiat tratatul dela Verdun, nici coloarea bărbii lui Carol-cel-Mare, nici talia exactă a lui Hugo Capet — lucruri care nu sunt deloc esenţiale —, dar ceia ce decurge mai esenţial în lumea faptelor.

Acest lucru m'a îndemnat să încep studii care vor dura mai mulţi ani de zile, fiind pentru mine o pregătire cu privire la acea istorie universală pe care cred că aş putea s'o scriu inspirat de alte idei decît cele obişnuite şi avînd, în orice caz, un alt plan decît planul cu care se scriu de obiceiu acele întreprinderi de librărie ori testamente de profesori cari s'au consacrat în tot timpul vieţii lor acestei materii.

Pentru aceasta m'a influenţat şi altceva. Din războiul acesta [1] desigur că o să iasă o sumedenie de lucruri bune. Nenorocirea lecueşte şi întăreşte; ea învie. Innainte de războiul european, epoca noastră suferia dela un capăt al Europei la celălalt de viciile acelea care făceau antipatică societatea franceză a veacului al XVIII-lea. Societatea veacului al XVIII-lea se cufundase în tot felul de re-

[1] E vorba de războiul european (Ediţia I-a a acestui volum a apărut în 1916 — Vălenii-de-Munte. N. E.).

www.dacoromanica.ro

verii, de superstiții, de magii. Nu erau mese care se mișcau, dar lighene (*baquets*) care se rotiau. Era vremea cutăruia care trăise în Egipt cu nu știu cîte veacuri mai înnainte și de atunci se perpetuase supt atîtea nume, așa încît în secolul al XVIII-lea putea să vadă cineva pe d. de St.-Germain, represintînd pe contemporanii Faraonilor! Oameni peste măsură de sensibili, îngrijindu-se de creșterea în căsuțe speciale a mieilor nevinovați, căsuțe pe care le împodobiau în tot felul; societate extrem de nervoasă. Nu numai femeile, dar și cogeamite bărbat își pierdea firea și trebuia să aibă, ca o datorie de bună cuviință, lacrima în colțul ochiului și un receptoriu pentru a o primi și constata. Așa trăia lumea din veacul al XVIII-lea: toți simțitori peste măsură, toți slabi de fire, nervoși, nesuferitori de toate greutățile vieții. A venit însă Revoluția franceză și, de-odată, persoane foarte debile pînă atunci, îngrijite de buna lor stare fizică, s'au deprins a umbla prin păduri în ploaie și în frig. Oameni foarte subțiri s'au învățat a trăi dînd lecții de matematici pentru cîțiva zeci de franci pe lună. S'a înzdrăvenit societatea aceasta scoasă mai ieri din mediul acela factice, în care-și închipuia că are nevoi mult mai presus de nevoile obișnuite și sănătoase ale societăților omenești. De sigur că același lucru se va întîmpla și cu societatea modernă, care înnainte de războiul actual nu putea trăi fără poezie simbolistă, fără pictură cubistă și fără un foarte mare număr de nebuni pe cari ocupațiile lor literare și artistice îi făceau să nu poată fi primiți în casele speciale unde ar fi fost mai bine locul lor. Innainte de războiu așa era: acum, după cura energică de tranșee, de gloanțe fără număr, aruncate cu cele mai perfecționate mașini ale secolului, după îngrozitoarele dureri și suferințe pentru fiecare, umanitatea va face ce a făcut societatea franceză din secolul al XVIII-lea: se va în-

www.dacoromanica.ro

zdrăvenì. Nebunii n'or să mai aibă căutarea pe care înnainte de aceăsta o aveau. Va fi, credem, o complectă schimbare a lucrurilor.

Cu toate acestea, deşi rezultatul va fi bun, cura ea însăşi este atroce. Tot ce se ceteşte zi de zi nu e de natură să inspire plăcerea de a zugrăvì marile tablouri războinice. Ba chiar ce se întimplă acum mă face să mă îndoiesc dacă măcar realitatea războinică a marilor tablouri de pe vremea lui Ludovic al XIV-lea a existat aşa chiar cum este represintată de picturile de la Versailles sau din alte castele de reşedinţă.

Avem toţi instinctul firesc de a manifesta viaţa naţiunii noastre, de a cere drepturile ei, de a dori cît mai curînd ca forţele vii ale acestei naţiuni să se manifeste în urmărirea scopurilor firești în această luptă oribilă, dar fecundă. Pe de altă parte însă, dorind acest lucru, oricît ar fi de grozav, oricît ar trebuì să coste de mult, simţim nevoia de a găsi undeva în trecut un colţ liniştit, în care să avem măcar iluzia că oamenii au fost capabili, în alte timpuri măcar, de altceva decît de fabricarea celor mai perfecte instrumente de a omorî şi de teribilul eroism de a înfrunta moartea supt toate aspectele în care se poate apropia de fiinţa noastră.

Şi atunci, cedînd întru cîtva şi acestui sentiment, şi în acelaşi an în care am încercat să ţin un curs de Istoria Franciei [1], care se va tipări [2], ca un omagiu pentru această naţiune care împrăştie civilizaţie şi lumină pînă în colţurile cele mai depărtate ale pămîntului, m'am gîndit să

[1] Curs făcut în anii 1915—1916. (N. E.).

[2] Cursul de Istoria Franciei, sub titlul de „Istoria Poporului Francez", a fost publicat de Academia Română: Studii şi Cercetări, în anul 1919—Bucureşti (N. E.).

www.dacoromanica.ro

ne-întoarcem puțin în lumea aceia a ideilor, care și în timpuri așa de grave poate să servească de refugiu.

In ce privește punctul de plecare, am crezut că e bine să începem nu cu o dată, fiindcă evul mediu nu poate să înceapă la o dată, complexul de idei adînci, esențiale, care înseamnă despărțirea de epoca romană nefiind în stare să fie cuprins într'o cifră — căderea Romei sau ori care alta —, ci cu clipa aceia cînd în ordinea lucrurilor spirituale se petrece o foarte mare schimbare, cînd prin urmare cărțile care vor veni de acum înnainte se vor deosebi fundamental, în ce privește esența lor, de cărțile scrise pînă atunci, cînd se observă o soluție de continuitate, un progres în ce privește sinceritatea, umanitatea, vitalitatea ideilor și fecunditatea lor, în ce privește desvoltarea cugetării și sentimentelor omenești. Aceasta se datorește, cum știe toată lumea: creștinismului.

Atunci, se zice: deci să pornim dela începutul erei creștine, să începem dela predica lui Isus sau dela cele d'întîiu forme literare pe care predica lui Isus le-a căpătat și care s'au transmis, alcătuind dela o bucată de vreme partea esențială din canoanele Scripturii, Biblia timpurilor noastre. Lucrul acesta nu l-aș face. Nu-mi trece prin minte să asimilez pe Sf. Augustin — Sfîntul Augustin al catolicilor, „fericitul" Augustin pentru noi, cari în ceia ce privește sfințenia sîntem mai zgîrciți decît frații noștri întru creștinătate din Apus —, nu-mi trece prin minte să asămăn pe Augustin, episcopul de Hippona, cu întemeietorul, înconjurat de cultul veacurilor, al religiei creștine. Nu-mi trece prin minte nici măcar să-l asămăn în ce privește importanța cu cel d'întîiu dintre apostoli —, și aceasta nu din scrupule teologice, ci din punctul de vedere al cîntăririi ideilor, al valorii relative pe care o poate avea marea ideie morală pe care a expri-

www.dacoromanica.ro

mat-o Isus şi ideile filosofice, foarte interesante, dar care erau menite să producă o revoluţie în omenire, pe care le-a enunţat în scrierile sale, foarte numeroase, Augustin de Hippona. Nu l-aş asămăna pe Augustin în ce priveşte importanţa lui nici măcar cu Sf. Pavel," al cărui rost in ce priveşte întemeierea creştinismului este fără îndoială hotărîtor. Căci este o mare întrebare dacă fără el creştinismul predicat de Isus cu darul, în adevăr dumnezeiesc al iubirii de oameni, într'o vreme cînd oamenii nu se iubeau, nu s'ar fi stins pe încetul într'un îngust mediu nefavorabil, ca o încercare nereuşită de radicalism iudaic.

Să ne oprim puţin asupra osebirii. Isus a predicat contra iudaismului religios şi a iudaismului politic „naţionalist", aşa cum exista după cuserirea de către Romani. A găsit cîţiva oameni care să-l înţeleagă, înnainte de toate fiindcă erau buni şi săraci, iar nu fiindcă erau fruntaşi intelectuali ai timpului; pescari sau aparţinînd altor categori umile de muncitori. Ei nu erau în stare, în complecta lor ignoranţă de ce se întinde dincolo de marginile satelor lor sau de marginile Ierusalimului, în totala lor înstrăinare de tot ceia ce înseamnă scriptură şi idei, de tot ce înseamnă sistem, să predice ideile lui Isus în mijlocul acelora pe cari Scriptura îi numeşte: „neamurile" *(gentes)*.

La începutul predicaţiei sale, Isus el însuşi s'a ferit să lovească prea mult în religia evreiască ce-i stătea în cale. A crezut că poate păstra tradiţia cucerind această tradiţie pentru idealul nesfîrşit, suprem, pe care-l reprezintă. A crezut că se poate face un amvon de propagandă populară dintr'un vechi scaun de arguţii în jurul Vechiului Testament, cum era scaunul de explicaţie a adevărului cuprins în sinagoge. Se întîmplă foarte des ca reformatorii, nu atît de frică — fiindcă cine are multă frică nu poate fi reformator —, ci din dorinţa de a-şi apropia sufletele oamenilor, de a nu pierde în felul acesta lucruri

www.dacoromanica.ro

care totuși s'ar putea păstra, încearcă întîi toate mijloacele pentru a evita o violentă soluție de continuitate, Isus a reprezentat mesianismul ebraic: Fiul lui Dumnezeu coborît pe pămînt, întrupat pentru a face să dîspară urmele păcatului inițial, el era prin urmare un înfățișător al speranțelor în Mesia, pe care timp de mai multe secole le hrănise poporul evreiesc. Să zicem că, în loc să întîlnească doisprezece apostoli, ar fi putut să strîngă generalitatea unei națiii încremenită în formă veche și mîndria care rezulta dintr'o tradiție de exclusivism religios. Noi sîntem ai lui Dumnezeu, ziceau ei, dar Dumnezeu este al nostru, și mai mult Dumnezeu este al nostru decît noi sîntem ai lui Dumnezeu, fiindcă, dacă noi am fi mai mult ai lui Dumnezeu decît Dumnezeu al nostru, atunci, unde ni-am putea pune egoismul religios? Prin urmare dacă în modul acesta exclusivist religios s'ar fi întîmplat ca generalitatea poporului evreiesc să se adune în jurul lui Isus și dacă mișcarea populară care s'a produs, din motive politice, treizeci de ani mai tîrziu ar fi avut loc atunci și poporul evreiesc s'ar fi strîns în jurul lui Isus, recunoscînd în el pe Mesia cel adevărat, vestit de prooroci, și cu dînsul ar fi pornit pentru a reforma dominația romană și a stabili Impărăția lui Dumnezeu [1] pe pămîntul strămoșilor lor, atunci s'ar fi întîmplat, din alte motive, același lucru care putea să se întîmple dacă creștinismul, strîns într'un cerc îngust, fără Sf. Pavel care să-l ducă mai departe, s'ar fi stîns pe încetul în marginile acestea restrînse. Va să zică era o dublă primejdie pentru creștinism: una de a se întinde prea puțin și atunci peria din lipsa de aier, alta de a fi prefăcut vechiul monoteism iudaic într'o nouă religie națională, într'o

[1] Asupra sensului acestei Impărății și a rosturilor „Mântuitorului" v. *Revista Istorică* II, p. 110.

www.dacoromanica.ro

religie de revoltă contra dominaţiei străine, în care cas, după victorie sau înfrîngere, nimeni n'ar fi putut să-l desfacă din cercul acesta restrîns în care s'ar fi închis. Fericirea a fost că s'a ivit Sf. Pavel, care joacă un rol neasemănat mai mare în ce priveşte desvoltarea ideii creştine, împreună cu toate consecinţele sociale, politice şi morale ale acestei idei, de cum l-a jucat Sf. Augustin, cu toate scrierile sale. Sf. Pavel a îndrăsnit să afirme înnainte de toate lucrul acesta, că noua religie apărută în Iudeia nu este pentru Evrei, că ea primeşte, de sigur, pe toţi Evreii, dacă vor să vie la dînsa, dar şi pe toţi aceia cari n'au fost niciodată Evrei şi cari şi ei vor să se apropie de noua religie dorind să se cufunde în această iubire către Dumnezeu părintele oamenilor şi să se pornească pe drumul cel mare al moravurilor curăţite, al omului total renovat printr'o nouă morală. Li-ar fi spus chiar mai mult decît atîta Sf. Pavel, care era totuşi un evreu ca şi ceilalţi, un Evreu care se împărtăşise de cultura elenică, dar a cărui basă în ce priveşte tradiţia era totuşi baza religiei ebraice. El ar fi cutezat să spuie că şi fără niciun Evreu creştinismul ar fi putut să existe, ceia ce fără îndoială pentru desvoltarea ideii ar fi avut un efect extraordinar, fiind prefacerea unei religii care avea un caracter mai larg, pe basa moralei celei noi, dar totuşi trăia în mijlocul unui popor de exclusivism religios, într'o religie care se adresează către toată lumea gata să o primească şi să o mîntuie.

Dela Sf. Pavel n'avem decît un număr de epistole, asupra cărora s'a exercitat critica filologilor germani de o credinţă şovăitoare, — filologi protestanţi din secolul nostru. In scrisorile acestea nu este nici o filozofie înnaltă, nicio nouă pornire către cugetare, niciun îndemn către o revoluţie politică Din contră, Sf. Pavel este foarte cruţător faţă de tot ce există ca autoritate. El spune: fie-

www.dacoromanica.ro

care este dator să asculte de oficialitatea pe care Dumnezeu însuși a așezat-o pe pământ. Și în felul acesta nu era în discordanță cu învățătura Mîntuitorului. Iar cînd vorbește de părăsirea individualității personale și a celei naționale, ca un pacifist și un mîngîietor, ca un îndemnător spre ideal, care amestecă atîta filozofie cîtă îi mai rămăsese în minte din incomplecta cultură elenică, el face uz de ea numai în mijlocul poporului grecesc, care nu putea pricepe fără un amestec de elemente filozofice noua îndrumare religioasă, dar în afară de aceasta a fost, de sigur, un predicator popular în cel mai frumos înțeles al cuvîntului. Propaganda lui, atît de largă, este pe de-a întregul influențată de spiritul iubirii. El spune: fără iubire, orice pe lume este zadarnic. Orice s'ar întreprinde, orice s'ar crede, orice s'ar ști, fără elementul acela comunicativ care face pe om să treacă dincolo de limitele personalității restrînse pentru a se confunda esența sa sufletească cu esența sufletească a altuia, — ceia ce și este iubirea în înțelesul Sf. Pavel, — orice pe lume, zicem, fără aceasta este zadarnic. Este atît de puternic la el elementul acesta, încît nu recunoaștem în persoana lui nici pe Elin, nici pe Evreu: Elinul atît de mîndru de învățătura sa, și Sf. Pavel care spune că toată știința nu înseamnă nimic fără credință și iubire, iar Evreul care strînge cu amîndouă mîinile în sufletul său toată moștenirea părinților, pe care nu înțelege s'o împartă gratis cu nimeni, și Sf. Pavel care zice: am legea mîntuirii universale.

Prin urmare partea cea mare din creștinism, partea adîncă, scormonitoare de suflete, partea sublimă, învietoare a acestei religii, exista cu mult înnainte de momentul de unde vor pleca aceste studii. Cu toate acestea noi nu vom porni nici dela propaganda lui Isus, nici dela Evanghelia redactată în secolul I-iu sau al II-lea, după răspîndirea

www.dacoromanica.ro

învăţăturilor Mîntuitorului, nici dela activitatea Apostolilor, cuprinsă, fie în epistolele Sf. Pavel, fie în adaosul la una din Evanghelii, care se numeşte Actele sau Faptele Apostolilor; nu vom pleca dela nici una din aceste cărţi fundamentale în ce priveşte doctrina sau în ce priveşte prima organizare a creştinismului. Şi nu vom pleca nici dela acei părinţi ai secolului al II-lea şi al III-lea, cari au fără îndoială o foarte mare importanţă şi un caracter interesant, pe care îl căutăm în zadar în opera lui Augustin. Augustin nu este un apostol popular, cum au fost cei d'întîi trimeşi ai „veştii celei bune", ai „Evangheliei", nu este nici un propagandist călduros, dibaciu şi precaut în ce priveşte manifestarea ideilor sale, precum a fost Sf. Pavel. Augustin, în acelaşi timp, nu are nimic din marea elocvenţă indignată, din puternicul avînt de apărare, de apologie a doctrinei creştine, din spontaneitatea aceia cuceritoare a părinţilor din cele d'întîi secole. In această privinţă el este cu totul inferior. In zadar ar căuta cineva la dînsul pagini, cum sunt acelea din Arnobiu sau Tertulian, în care la fiecare rînd întîlneşti o convingere absolută, o nebiruită energie întru apărarea sentimentală, nu raţională, prin chemări la inima omului, iar nu la ideile ce se găsesc în raţiunea lui, a creştinismului.

Şi este şi explicabil cum nu se găseşte la el acest zguduitor ton de pasiune, care în adevăr a cucerit lumea păgînă. Fiindcă vremea în care trăiau cei d'întîi apărători ai creştinismului este şi vremea celei d'întîi mucenicii, şi, evident, altfel scrie cineva cînd în piaţa publică se persecută representanţii ideii, şi altfel scrie cînd Împăraţii au înţeles partea folositoare pentru Stat care se poate găsi în această religie, cînd ei sunt gata să presideze sinoadele creştine, fără ca pentru aceasta să renunţe de a fi pontifici maximi, şefi religioşi ai păgînis-

www.dacoromanica.ro

mului mai mult decît pe jumătate învins. Evident că atmosfera de luptă, de fanatism arzător, în ce privește pe persecutori, atmosfera de ură și de vitejie în ce privește pe persecutați, care deosebește cele d'intîi secole din desvoltarea ideii creștine nu se mai întîlnesc nici pe departe în secolul al IV-lea. Creștinismul nu mai era nou, nu mai era atît de prigonit în propaganda sa ca în primele secole, nu mai era atît de negativ, atît de tăgăduitor a tot ce există, atît de anarhist cum fusese pe vremuri. Căci creștinismul din aceste secole avea laturi pe cari noi le-am numi anarhiste, și erau așa. După trecerea de trei secole lucrurile s'au schimbat. Căci Roma cucerise atîta lume, primind zeii tuturor națiunilor, cu condiția să trăiască bine împreună, ea-i ospătase așa de mult și pe zeii greci și pe cei asiatici, punîndu-i la fel într'o mare clădire, cu condiție ca acolo să nu se certe, să nu se pîrască, să nu se caterisească, ci să trăiască toți în cele mai bune legături între ei și mai ales să recunoască pe Cesarul care le-a acordat ospitalitatea tuturora: și cînelui Anubis din Egipt, și zeului setos de sînge Mithra din Asia Mică și Cibelei și Astartei și Isidei și întregului Olimp al lui Homer și simplilor zei ai casei din Latiu. El, Cesarul, se închină la ei, fiindcă are interes s'o facă, dar și ei trebue să se închine la dînsul, fiindcă el este mai mare decît dînșii. La urma urmelor, și avea dreptate: ei aveau o nemurire pe care nimeni n'o văzuse niciodată; el era muritor, dar tare, și aceasta putea s'o vadă oricine. De altmintrelea Imperiul Roman era unul, și toți — fie și zeii! — trebuiau să fie supt aceiași autoritate. Deci era natural ca, fiindcă nu se putuse isprăvi altfel o mișcare religioasă din Iudeia, să se hotărască a se împăca Imperiul și cu revoluționarii aceștia, invitînd formal pe noul zeu, de care se auzia că a fost omorît din greșala unui funcționar, să-și ieа locul în comunitatea zeilor. Niciunul din zeii ceilalți

www.dacoromanica.ro

n'avea pretenţia că este unul, pe cînd zeul creştinilor era de o intoleranţă absolută: ori sînt zei şi nu este Dumnezeu, ori este Dumnezeu şi nu mai sînt zei.

Atunci îşi poate cineva închipui că Imperiul Roman s'a găsit în această alternativă: ori să poarte lupta cu zeul nou ori să şi-l apropie, dar izgonind pe toţi zeii ceilalţi, ca să-l lase pe ce-l nou care representa şi un neam mai puţin numeros şi evident nu foarte simpatic, — fiindcă, totuşi, creştinii se confundau la început cu Evreii, considerîndu-se creştinismul ca o afacere internă a acestora, în care Roma nu avea dreptul să se amestece. Zeul grecesc venea cu biblioteca înţelepţilor şi a poeţilor, zeul asiatic venia cu amintirile lui Cir şi ale lui Xerxes; cu ce venia noul zeu din Ierusalim, care nici măcar acolo nu fusese recunoscut? Şi tocmai acest zeu nou pretinde să izgonim Olimpul întreg, în lacrimile poeţilor şi învăţaţilor, să izgonim pe toţi zeii Asiei şi ai Egiptului în tînguirile atîtor credincioşi cari nu puteau trăi fără rugăciuni către Cibela şi cînele Anubis? Căci toată aristocraţia făcea şi sportul cînelui Anubis, după cum ni-o spune însuşi Augustin.

Şi, atunci, de oarece şi Cesarul era în primejdie să-şi piardă presidenţia zeilor ca şi ascultarea oamenilor, Statul roman a luat măsuri. Aceste măsuri n'au fost delicate. Acum, în general, antichitatea n'a fost delicată. În cutare oraş de provincie se întîmpla să piară în timp de doi ani de zile vre-o douăzeci de creştini, după tot felul de stăruinţe care se puneau pe lîngă ei ca să consimtă, nu a recunoaşte religia de Stat, ci a păstra măcar aparenţa ei, a nu o ataca în public, a nu jigni interesele politice în legătură cu această religie. Ce se putea cere mai puţin? Imperiului îi era indiferent fondul, dar era inexorabil în pretenţia de a se respecta forma. Şi se întîmpla că, după refusuri energice, creştinii erau provocaţi, în pornirea tînără a noii religii, şi considerau ca o

www.dacoromanica.ro

ofensă mai e pentru Dumnezeul creștinesc să aducă sacrificii, măcar fără convingere, zeilor și persoanei Împăratului; se întîmpla, deci, ca atîția creștini să fie omoriți. Au murit mulți. Credeau așa de puțin în viața de aici și așteptau așa de mult viața de apoi, încît nădejdea lor se găsea dincolo de viața pămîntească. Atunci o adîncă mișcare de milă și de interes pentru ideile pe care le represintau aceia cari se suiau pe rug cu zîmbetul pe buze cuprinse întreaga societate romană. Și oamenii străini au plîns față de aceste prigoniri ale Statului împotriva creștinilor blînzi și eroici. Cu atît mai mult un sentiment de mare devotament, de vitejie în lupta mai departe a însufleți întreaga comunitate. De aici viersul acela înflăcărat al apărătorilor doctrinei celei noi, cari, cu ochii încă plini de sacrificiul fraților lor, plecînd dela mormîntul unde cufundaseră rămășițele martirilor, luau condeiul în mînă pentru a spune că totuși aici, nu aiurea, este adevărul, cum, de obiceiu între oameni, adevărul nu este în aceia care-și varsă sîngele, ci în aceia cari și-l oferă.

Natural că atmosfera era schimbată în veacul al IV-lea. Crucea pe steagurile armatei; Împărați pe patul de moarte, ca Sf. Constantin, îndeplinesc și ultimele cereri ale creștinismului, primind botezul, ca să li se ierte păcatele — și multe păcate o fi avut și Împăratul Constantin ca să i se ierte; — sinoade, pe care oficialitatea primește să le presideze, și ale căror hotărîri, dacă nu le execută pe de-a'ntregul, în orice cas nu se dă în lături de a pune în practică unele din dorințele lor; o religie, care a cucerit Statul pe jumătate și pe care el a cucerit-o pe trei sferturi —, aceasta este situația creștinismului în veacul al IV-lea. Statul cu filosofii lui, cu aristocrația lui, cu oficialitatea lui, cu tot ce atîrna de dînsul, s'a „convins", a „primit": creștinismul, care nu mai este anarhist, și Împăratul, care nu mai este persecutor, își pot strînge mîna.

www.dacoromanica.ro

Aceasta ar fi însemnat moartea creştinismului, dacă în creştinism n'ar fi existat doi alţi factori, cari aceia rămîn şi atunci cum fuseseră la început: umilinţa, sărăcia, nedreptăţirea socială a celor de jos, al căror creştinism se lupta cu Împăratul, dar nu se putea împăca niciodată cu dînsul, atîta vreme cît inegalitatea în raporturile omeneşti stăpînia o societate întreagă. Şi, pe de altă parte, filosofii, pe cari toată lumea aceasta din afară, cu concesiile pe cari le făcea şi cu concesiile pe cari le cerea dela factorii ceilalţi, îi interesa foarte puţin. Oameni, cari, vom vedea, simţiau înnainte de toate nevoia unei vieţi intime, în absolută comunitate, în necontenită observaţie a sufletului lor propriu închinat lui Dumnezeu, alcătuind Biserica în care fiecine se închină Dumnezeirii trăind şi trăieşte pentru a se închina. Erau absolut indiferenţi, cum am zis, la concesiile Împăratului către Biserică şi la concesiile Bisericei faţă de Împărat. Dacă n'ar fi existat nevoia de dreptate a inimilor celor de jos, de o parte, şi raţiunea setoasă de filosofie a intelectualilor, de alta, veacul al IV-lea n'ar mai fi interesant supt raportul creştinismului, şi în zadar am căuta un Părinte al Bisericii. Ar trebui să urmărim numai în scrierile legate de societatea civică caracterul acestui secol. Dar de oarece şi jos se păstrează dorinţa de dreptate şi sus setea de adevăr în legătură cu nevoile intime ale sufletului găsim în veacul al IV-lea şi la începutul celui de-al V-lea acest glas puternic de luptă cu sine, de luptă cu alţii, de îndoială necontenit reînnoită, de soluţii căutate cu desperare, de credinţe strigate din toate puterile sufletului, care este Sf. Augustin.

Întru cît caracteristica pe care am dat-o este adevărată, vom vedea-o din analisa însăşi a operilor sale.

www.dacoromanica.ro

II.

Sf. Augustin.

Pentru Sfintul Augustin nu vom înfăţişa o singură carte, fiindcă acela care a scris atîta nu s'a înfăţişat întreg în niciuna din scrierile sale. Personalitatea lui trebuie culeasă în opera neobişnuit de întinsă pe care a lăsat-o.

Şi-ar face cineva o idee despre întinderea acestei opere, cînd am arăta o parte măcar din totalul ei. Din cele mai mari, avem întîiu „Mărturisirile", al căror titlu e dat uneori şi ca „Mărturisire" (*Confessio*) —, lucrare după care s'a luat şi cunoscuta carte din secolul al XVIII-lea a lui Jean Jacques Rousseau —, apoi „Cetatea lui Dumnezeu". Pe lîngă acestea însă, lămuriri de multe ori foarte preţioase se găsesc în alte tratate.

Pentru a avea icoana deplină a omului şi sensul activităţii sale, nu e nevoie să se dea totdeauna biografia şi titlurile cărţilor. Cu toate acestea cîteva cuvinte şi în ce priveşte viaţa lui Augustin şi în ce priveşte principalele scrieri ale lui nu sunt fără folos.

Observăm întîiu că Augustin a fost urmărit, după moarte, puţin şi din vina lui proprie, de un fel de legendă romantică, sentimentală. Omul, la o vîrstă mai înaintată, s'a simţit dator să arate prin cîte a trecut înnainte de a

www.dacoromanica.ro

ajunge la acea stare care era pentru el idealul rostului omenesc pe pămînt: dispariția totală a oricărei personalități, a oricărei umanități, confundarea în Dumnezeu, disprețul față de știința fără Dînsul: „nenorocit omul care știe toate, iar pe Tine nu, și fericit acela care pe Tine te știe, chiar dacă nu știe acelea [1]". Ajuns odată la faza aceasta, tot ce făcuse înainte l-a mustrat. Inima i-a fost plină de părere de rău pentru toată umanitatea lui trecută. Cu furie se aruncă deci asupra ei ca s'o sfarme, cu aceiași furie cu care s'ar fi aruncat un sculptor păgîn, care toată viața ar fi cioplit statui ale idolilor și care, ajungînd la chivotul unei religii care disprețuește formele, topind toate într'un spirit încăpător a toate, care este însăși divinitatea, ar fi luat ciocanul și ar fi sfărîmat tot ceia ce mîna lui inspirată putuse crea pînă atunci. Căci, la urma urmei, o statuie, frumoasă sau urîtă, mare sau mică, de gust sau fără nici un gust, este viața pe care ne-o facem fiecare.

Sfîntul care ajunsese la disprețul vieții, la ura împotriva ei, la condamnarea a tot ce este uman, nu numai individual, ci și social, la tot ce pornește din lumea faptelor și nu se ridică în lumea ideilor sau nu este în legătură, în întrupare cu Dumnezeu, s'a batjocorit pe sine și astfel a lovit cu ciocanul în viața lui întreagă. Și, cum sculptorul acela ar spune că întreaga lui operă de mai nainte este și urîtă, pe lîngă că este contrară ideilor ce le are acum despre artă și divinitate, tot așa s'a sforțat și Augustin să înfățișeze toată viața lui trecută, care nu era mai rea decît a altora, care era chiar mai bună, ca un șir de rătăciri, de păcate, crescînd și exagerînd tot ce era de criticat și de osîndit în trecutul lui propriu.

---

[1]) „Infelix enim homo qui scit illa omnia, te autem nescit; beatus autem qui te scit, etiamsi illa nescit".

www.dacoromanica.ro

Cum alții descriind viața lor încearcă să-și împodobească trecutul, să înfățișeze numai partea bună din el, partea vrednică de laudă potrivit cu ideile ce și le face timpul despre felul cum trebuie cineva să trăiască, Augustin a procedat în felul cellalt: a lăsat tot ce era bun și a înfățișat ca detestabil tot ce alcătuise viața lui ca om. Aceasta pentru a recomanda oricăruia să nu mai treacă prin partea aceasta de pregătire, să nu mai rătăcească pașii lui începători în lume, să se desfacă din această viață, care, chiar trăită de unul ca dînsul, cu gîndul lui și voința lui, este totuși un lucru atît de netrebnic și de întinat.

A fost introdus, apoi, în religia creștină prin sfaturile maicei sale, Monica. Se va vedea de ce natură erau aceste sfaturi, cît erau de reservate și de ce erau așa de reservate, cît de puțin a fost o impunere din parte-i. Monica jucase un rol, care nu este totuși de căpetenie, în formarea sufletului copilului ei: a provocat în el simpatii vagi către creștinism. Din causa aceasta ea trebuie să fie figura de căpetenie în amintirile fiului. Va fi fost pentru el tot așa de bun și tatăl, care în familie nu era extraordinar și se distingea prin aceia că erà foarte aspru cu soția sa. Acestea ar fi lucruri atît de comune, de banale; la el însă nu, fiindcă vezi un suflet omenesc care se deschide și vorbește mișcat de tot ce l-a străbătut.

Lăsînd dar la o parte această poveste romantică, intenționat, cu tendință, țesută a rătăcirilor lui și a sfaturilor transformatoare din partea mamei sale, iată ce trebuie să se reție despre viața lui Augustin pentru a-l înțelege. Născut la Tagasta (Africa) la 13 Mart. 354, fiul unui burghez („municeps") sărac și al Monicăi. Crescut pentru a juca un rol în lume, în profesiunile cele mai răsplătite prin glorie și cîștig. După un șir de ani, cari

www.dacoromanica.ro

sînt consacrați mai mult străbaterii ideilor filosofice, care ajung dela o bucată de vreme să se lupte în el, făcîndu-l să dorească ceva nou, dincolo de dînsele, trece ca profesor de retorică la Roma. Este chemat tot ca profesor de retorică și la Milan, unde se face creștin. Ajunge episcop la 396, la Hippo Regius (Bône de azi, din Algeria). Acolo presidează concilii și joacă un rol foarte mare, din care nu cunoaștem decît partea descrisă de el. Moare la 28 August 430. Atîta, în materie de biografie.

In ce privește cărțile scrise de dînsul, am spus că titlurile singure ar fi în stare să arate cît de variate au fost ocupațiile acestui spirit, dar, pe de altă parte, supt varietatea aparentă a acestor scrieri, cît de unică e preocupația ce-l urmărește!

Un lucru îl putem spune încă de acum: această unitate stă în faptul că pînă în ultimul moment în el a fost o veșnică luptă. In el a trăit, nu un păgîn, dar totuși un neoplatonician, mai ales un maniheian, împotriva căruia s'a luptat cu învierșunare ca să-l distrugă, dar care necontenit, după fiecare luptă, ridica iarăși în adîncul sufletului o întrebare: la aceasta nu te-ai gîndit! Și pe atunci întrebările pe care și le punea sufletul omenesc, întrebările despre natura așa de misterioasă pentru acea vreme erau nesfîrșit de multe și chinuitoare. Dumnezeu este etern. Dar înnainte de crearea lumii ce a fost? Cum a trăit Dumnezeu înnainte de crearea lumii? Nu erau ceasuri, nu erau zile, nu erau ani! Și el încerca a înlătura toate obiecțiile: dar atunci nu erau încă zilele, anii, secolele, lucruri care sînt toate în legătură cu creațiunea; înnainte, domnia acel infinit divin, în care nu putem veni noi cu împărțirile noastre de vreme. Sînt multe întrebări de acestea care pînă la sfîrșit l-au turburat, și n'a fost mulțămit de răspunsurile lui proprii niciodată.

www.dacoromanica.ro

Bătrîn, a scris „Retracțările"; își corecta chiar textele pe care le citase.

Trebuia să știm lucrurile acestea ca să înțelegem de ce a scris așa de mult. La el scrisul era o nevoie neapărată; dar a scris mai ales pentru dînsul decît pentru alții. Dacă-și închipuie cineva că în Africa lui, unde vremea era așa de caldă și petrecerile așa de multe, așteptau mulți cetitori din clipa întîiu, se înșală. O lume veselă, cu alte griji decît ale lui: chiar el arată cum, supt pretextul de a onora mormintele martirilor, venia cîte cineva de aducea vin de prisos, și, dacă aducea pentru cei morți, aducea și mai mult pentru cei vii. Și adauge că în Africa se admiteau, nu însă și în Roma, asemenea practice religioase, supt care se ascundeau în vremi creștine „parentalia" și alte sărbători păgîne. Nu pentru public a scris el deci toate: lui îi erau de nevoie ca să răspundă unor întrebări rebele care se ridicau în sufletul lui și-l chinuiau.

A scris: un „Soliloquiu", „Despre nemurirea sufletului" „Despre obiceiurile Maniheenilor", „Despre liberul arbitru" — chiar el a ridicat problema liberului arbitru, în lupta cu Maniheenii, ca să aducă dovada că este un singur Dumnezeu și că tot ce e bun pe pămînt vine dela El, pe cînd răul vine dela acest liber arbitriu al oamenilor, — „Despre adevărata religie", „Despre învățătură", „Despre două suflete", „Despre credință și simbol", „Contra ereziei lui Donat", „Despre deosebite întrebări", „Despre micul creștin", „Despre învățătura creștină", cărți cu privire la Sf. Treime, la Sfintele Scripturi, pînă la tratatul „De bono coniugali", „Despre bunul căsătoriei", pe care nu te aștepți să-l găsești în lista cărților lui. Ba își propusese să alcătuiască și o imensă enciclopedie.

www.dacoromanica.ro

După ce ne-am făcut o ideie, nu de natura acestor scrieri, ci de multiplicitatea lor, să venim la însăși personalitatea autorului. Ea trebuie considerată în legătură cu societatea, supt toate raporturile ei, apoi cu Statul, în sfîrșit cu mișcarea religioasă: cu trecutul care este tradiția păgînă, apoi cu pornirile divergente, cu toate acele doctrine filosofice, mai mult sau mai puțin creștine, cu atît mai dușmane creștinismului în fond, cu cît în aparență îl sprijiniau, care au fost pentru dînsul adversarul de căpetenie.

Legăturile cu tot ce este formă în societate vin întîiu, fiindcă-și pregătesc pe celelalte, dar ele au o importanță nespus de mică. Pentru un scriitor din veacul al XVIII-lea sau al XIX-lea felul cum privește el viața familiară, viața socială, Statul și legăturile Statului cu conștiința lui, cu religia lui, cu idealul pe care-l urmărește, acestea pot să fie lucruri de o foarte mare importanță. Pentru Augustin ele vor fi cu totul secundare, fiindcă el se grăbește să treacă peste dînsele, — afară de momentele cînd se duce o polemică împotriva acestor așezăminte politice, cum o va face împotriva Statului roman „în cetatea lui Dumnezeu", — pentru a ajunge la singurul lucru, cu însemnătate, cu *existență* chiar pentru el, la fondul spiritual al vieții omenești și la ținta superioară a omenirii, către care duce în chip firesc, după dînsul, această cercetare a fondului moral al fiecăruia.

Pentru el, familia din care a pornit, legătura liberă pe care a avut-o un timp cu o femeie de care nu vorbește, situația lui de tată față de un șubred copil care s'a stins în cei dintîiu ani de adolescență, nu fără a fi plîns, joacă un rol din cale afară de mic. N'are un cuvînt de iubire sau de recunoștință pentru tatăl său; în ce privește mama, așa de înnălțată de împletitorii de romane în jurul vieții lui de sfînt, ea n'are de fapt pentru dînsul decît o sin-

www.dacoromanica.ro

gură importanță: rolul ei față de creștinism, călăuzirea lui supt acest raport. Incolo, nicio scenă duioasă de copilărie: vor fi fost, dar ele nu-i plac. Nu zicem „au fost", fiindcă sîntem în acel veac al IV-lea cînd și legăturile de familie ajunseseră să fie o simplă formă. Părerea Monicei în ce privește viața casnică era că femeia trebuie să asculte de bărbat, în orice cas[1]; părerea bărbatului era că el își poate permite orice. Sinceritate între unul și altul evident că nu poate să existe într'o astfel de familie. Și, iarăși, familia fiind astfel, copilul nu poate avea sentimentele ce se desvoltă într'o casă unde este, în deplină sinceritate, legătura între suflete. Societatea păgînă, n'o cerea, și, în faza în care ajunsese 'n veacul al IV-lea și al V-lea, nici nu se socotia de nevoie așa ceva. Tatăl lui Augustin, „burghezul" sărac din Thagasta, l-a dat la școală; mama sa l-a ajutat la învățătură cu mijloacele de care dispunea. Și atît. Pe urmă mama dispare se înfățișează în schimb

Cînd ea, Monica, a murit la Ostia, s'a petrecut o scenă pe care lăcrămătorii asupra biografiei lui Augustin o înfățișează pe larg, făcînd din reținuta și osîndita lui durere o manifestare de sentimentalitate romantică. Dar „Confesiunile" nu spun așa. Din momentul ce născătoarea țărînei sale este moartă, cugetătorul creștin, un „heauton timorumenos", un „pedepsitor de el însuși", pentru ceruri, crede că este păcat să consacre timpul, rezervat numai lui Dumnezeu, măcar pentru îndeplinirea ultimelor datorii față de mamă sa. Il mustră cugetul dureros pentru o lacrimă, pentru o părere de rău, și cere iertare stăpînului exclusiv — pare că vechiul Moloh ar fi înviat pe această țărînă a Cartaginei! — că sufletul acesta, care nu-i a-

[1] „Tradita viro, servivit uti domino" („încredințată bărbatului, ca unui domn i-a slujit").

www.dacoromanica.ro

parţine lui, ci divinităţii, a putut să-şi piardă o clipă cu acel lucru al pămîntului, al materiei, al formei, care este maica lui moartă! Nu este aici motiv de sentimentalitate; în zadar îl introduc biografii, deprinşi cu „scrieri de pietate" în sensul *nostru*. De fapt, este o pagină atroce în biografia lui Augustin; mai mult decît poate cere, nu creştinismul, ci orice religie de pe lume. E un moment de mare putere tragică în viaţa lui, dar şi unul de umanitate scăzută, violentată, sîngerată.

A avut — am spus-o — un fiu, Adeodatus; va fi ţinut la dînsul; ei bine, el n'are un cuvînt despre copilăria acestui fiu, care, prin împrejurările speciale în care se născuse, — nu mai era mama lui lîngă el, o trimesese Augustin însuşi acasă în Africa, se curăţise de profanarea legăturilor cu frumuseţea şi tinereţea ei — în zilele triste ale copilăriei lui, trebuia să aibă în acest tată şi pe cineva care să înlocuiască iubirea şi îngrijirea de aproape a celei ce plecase, izgonită. Copilul nu există însă nici el pentru acela care se simte parte supusă din Dumnezeul care-l domină. Băiatul era simpatic; îl interesează doar supt raportul convorbirilor privitoare la religia pe care şi el a adoptat-o. Tînărul n'a trăit multă vreme; în atmosfera aceia era şi foarte greu. Ii trebuia şi vigoare fizică aceluia care trecea prin toată această uriaşă luptă morală. Augustin el însuşi era să cadă supt povara ce pusese pe umerii săi; om nu prea voinic, plîngîndu-se adeseori de dureri de piept; în misticismul lui fierbinte era fără îndoială şi o influenţă a bolii; frenesia mistică ce l-a frămîntat îşi găseşte o parte din explicaţie şi în aceste suferinţe ale trupului, pe care găseşte locul, într'o expunere pur sufletească, să le mărturisească totuşi, ca o nouă osîndă, primită cu aceiaşi recunoştinţă.

Deci: despre tată nici un cuvînt, despre mamă, înnainte de crisa creştină, nimic, afară de anecdote care sînt

www.dacoromanica.ro

aproape impii —, căci din ele reiese că ea a fost sedusă odată de patima beției, Dumnezeu nu cerea poate atîta obiectiv adevăr ! Iar, în ce privește fiul : un individ oărecare, plăcut poate, cu care se pot schimba anumite păreri în privința preocupări'or sufletești, religioase, care singure importă. Aceasta este familia lui, pentru el.

Despre alte familii, nimic. Laudă pe aceia carí-și părăsesc familia cu totul, cum îi pare rău că n'a putut el însuși dela început. Iată cutare prieten al lui, care făcea parte din miliția Impăratului și care stătea la Treviri, în părțile Rinului. Erau jocuri de teatru după masă, recreațiuni pentru curteni ; creștinii nu voiau să asiste la asemenea scene, protivnice idealului lor, și ei plecau să se primble. In primblarea lor, găsesc în pădure o căsuță 'n care erau adunați cîțiva oameni, pe cari întrebîndu-i ce sînt și ce fac acolo, ei au răspuns că sînt călugări. Pe masă, cea dintîiu carte de propagandă pentru călugărie, Viața Sf. Antoniu din Tebaida. Și, atunci, aflînd din ea ce este viața monahală, acești ofițeri de Curte își părăsesc toate rosturile și se fac călugări, înștiințînd pe logodnicele lor să urmeze și ele la fel. Augustin însuși privește ideia, pe care a avut-o într'un moment, de a se însura ca un mare păcat și sfătuiește pe toți prietenii lui să nu cumva să-și lege viața de o ființă de pe pămînt.

Familia în genere, deci, pentru el n'are importanță, și o explicație care nu-l face pe dînsul mare vinovat, se poate afla : ea îl scoate din cauză. Societatea aceasta căzuse în forma goală, și prin acest fapt chiar îi era lui atît de respingătoare, incît trebuia să se ceară, pentru liberarea omenirii, ori distrugerea ei, ori renunțarea la dînsa. Fiindcă de un lucru poți scăpa în două feluri : cînd nu mai există el și cînd nu i te dai lui : superior privilegiu, pe care natura l-a acordat omului, că poți

www.dacoromanica.ro

birui orice și fără să-l distrugi: i te refuzi sufletește, și atunci el este învinsul, tu, învingătorul.

Ca să ne dăm seama mai bine de ura aceasta a lui Augustin împotriva unei lumi, care, tocmai fiindcă e numai formă, prin formalismul acesta abject îl desgustă, să amintim o carte modernă, „Viața tînărului Walter" a lui Multatuli-Dekker, scriitor olandez, din zilele noastre. Nimeni nu s'ar gîndi să puie alături această carte, necunoscută pentru foarte multă lume, cu „Confesiunile" Sf. Augustin, dar este de folos s'o amintim în paralelă. Autorul ei trăind în Olanda, unde un calvinism total usat dă vieții morale, în burghezia bogată, numai formă, necerînd sinceritate nici în familie, nici în viața socială, și ideal nicăiri, prinde o nesfîrșită ură împotriva tuturor acestor manifestări goale și sterpe, și el, fiind un om de spirit — Augustin *nu* era un om de spirit, — își bate joc de aceste forme într'un mod superior. Socotelile de preț al cafelei, pe care le face negustorul olandez în legătură cu cele mai însemnate și mai sfinte lucruri din viața omului, sînt de un comic irezistibil. Și, într'un moment, vorbind el însuși, lăsînd la o parte pe eroul cărții sale, scriitorul scoate acest strigăt: Puțin ideal, puțin aier, pentru numele lui Dumnezeu, că mă înnăbuș!" Un strigăt care se putea scoate și în Bucureștii anului 1915, care se poate scoate în Olanda lui Multatuli și care s'a putut scoate și în Africa romană a lui Augustin. A, dacă ar fi văzut el altfel de familii, dacă ar fi fost și el crescut altfel, desigur că și familia s'ar fi înfățișat altfel în scrierile lui.

Dela familie s'a dus la școală. Dacă ar vrea cineva să aibă o imagine, crudă, dar reală, despre școala romană din epoca aceasta, să o caute în cărțile lui Augustin. A avut un fel de obsesie dureroasă a anilor săi de

www.dacoromanica.ro

școală, întocmai ca în societatea modernă de oriunde: cîți nu visează pînă tărziu între visurile lor urîte anii de școală! Augustin s'a găsit înnaintea a două lucruri absolut antipatice: întîiu, înnaintea acelorași forme, rigide, inexorabile, inutile, a aflat „constrîngerea temută", de care vorbește, și în locul căreia ar fi voit o „liberă curiozitate"[1]; s'a găsit înnaintea formei pedagogice absolute, întocmai ca în zilele noastre, cu programul ei, cu profesorii ei, cu lecțiile și cu notele ei. Firește, această formă l-a desgustat dela început. Dar mai era ceva: copilul chiar simte nevoia de a se vorbi sufletului său despre lucruri folositoare, roditoare în acest suflet. Cînd începură să i se înfățișeze deci lui Augustin o mulțime de lucruri care odinioară aveau un sens, cînd lumea trăia în simbole, sau cînd lumea avea altă moralitate decît înnainte de moralitatea „divină" a epocei lui, cînd i se ceti Vergiliu cu patimile lui păgîne, el ghici că toate aceste lucruri sunt nepotrivite cu sufletul lui la vîrsta lui, și cu ale tuturor copiilor și cu toate cerințele naturii omenești. Pentru el aceste lucruri erau opera unui „quidam" necunoscut și pe care nu doria să-l cunoască, neavînd afaceri cu el; „quidam Cicero", „quidam Vergilius", etc. Ce-l priviau toate aceste lucruri, care nu mai aveau un sens în ele, și mai ales n'aveau un sens pentru el! Își punea aceiași întrebare pe care Hamlet, peste atîtea veacuri, era să și-o puie din nou și pe care, gemînd supt balastul tradițiilor, pe care inerția nu cutează să le descarce, ni-o punem și noi astăzi, față de atîtea ce ni se spun și de atîtea ce ni se cer: „Ce-mi este mie Hecuba?" Și Hecuba cel puțin este o inimă care a suferit cea mai

[1] „Maiorem habere vim ad discenda ista liberam curiositatem quand meticulosam necessitatem". („Are mai mare putere în a învăța acestea libera curiozitate decît temuta constrîngere").

www.dacoromanica.ro

teribilă durere omenească, așa cum n'au simțit-o multe suflete în cursul vremurilor, pe cîtă vreme Vergiliu și ceilalți representau într'o anumită vreme o dibăcie poetică vie, care, în felul cum era predată, se prefăcuse acum dintr'o artă vie într'o retoric sterpă.

In aceste condițiuni, Augustin, care n'avea o familie, a urît școala. A urît-o pentru pedagogia ei formală, pentru îndoparea minții cu lucruri vane, cu zădărnicii stilistice, cu cochetării retorice. Dar mai era încă un lucru care în școală-i era antipatic. Acest lucru era *tendința* generală a studiilor.

Și în epoca noastră se întîmplă lucruri care se aseamănă și în acest domeniu foarte bine cu ce se petrecea atunci. Școala tindea să creieze oameni a căror viață să se desfășoare cu cît se poate mai puțină sforțare, cu cît se poate mai puțină muncă, cu cît se poate mai puțin devotament, dar să procure cît mai multă notorietate, glorie și cît mai bogate venituri sigure. Copilul simția că e îndemnat necontenit a-și pune cu camătă banul sufletesc, de aramă grea, cîștigat lesne pe băncile școlii. Și s'a făcut, spune el, fiindcă avea talentul de a vorbi, unul din cei mai căutați „negustori de vorbe“ [1]. Cu cîtă ură vorbește el contra gesticulatorilor, contra histrionilor retorici, aplaudați în zilele sale, dincolo de gestul său de vorba cărora nu era nimic! Ce repulsivi îi sunt împletitorii și despletitorii silogismelor de paradă! Venia cutare maniheian de cine știe unde, — un Faustus —, precum ar fi să vie cine știe ce conferențiar străin în București: lumea dă năvală, cască gura, admiră frasele frumoase, împărecherile rari de cuvinte care iese din gura „maes-

[1] „Victoriosam loquacitatem vendebam“ („vindeam vorbărie victorioasă“); „venditores grammaticae et emptores“ (vânzătorii și cumpărătorii de gramatică“).

www.dacoromanica.ro

trului", dar nimeni nu caută să vadă: oare vorba aceasta pleacă dintr'o nevoie sufletească a lui și răspunde unei nevoi sufletești a mele? Așa era și în Africa lui Augustin. Și sufletul drept, setos de adevăr, de realitatea morală, condamnă lucrurile acestea cu dreptate, cu convingere și entusiasm. Și aici e același formalism sec, mort. Aceasta a simțit-o el îndată și, mai tîrziu, într'un moment de curagiu, a arătat prin fapta convertirii că-i era rușine să fie și el un talentat formalist într'o societate formalistă, un „elegant și urban" vînător de glorie și avere între alți vînători de glorie și avere, fără vre-o legătură între oamenii în mijlocul cărora intrase numai pentru ca ambițiile lui să se încerce, necruțător, cu ambițiile lor.

Deci sufletul acesta, care cerea să se devoteze unui scop, fiind pentru el o neapărată nevoie de viață, l-a căutat *unde?* În timpurile noastre poți să-i creezi un ideal social, un ideal politic, căruia și într'o societate stricată să-i închini toate puterile sufletului tău. Oricît ar fi societatea aceia de decăzută, oricît de păcătoșită, sînt mijloace prin care un ideal politic, social, poate să ducă pe cineva dincolo de cei sătui, de cei glorioși, de cei ajunși, să-l ducă, cel puțin cu ceilalți, la o mulțumire sufletească deplină. Acest lucru în Imperiul Roman era însă imposibil. Totul era încremenit în forme. Cum era zidul lor, care nu pare a fi făcut din cărămizi, ci turnat în bloc, o singură dată, tot așa era Imperiul în acea vreme. Nimic nu lipsia celei mai perfecte construcții de Stat de cît cuprinsul: un mare palat ruinat și gol, avînd însă ușile perfect încuiate pentru oricine n'ar fi știut formula magică a străvechilor rituri, ajunse total fără sens.

Cine căuta Roma n'o mai găsia nicăieri. Împăratul? Nu minte și el alături cu ceilalți, cînd ei își laudă Împăratul! Nu represintă el „acea putere fără dreptate care nu

www.dacoromanica.ro

înseamnă decît tîlhărie[1]"? Şi care Împărat? Împăratul crud şi desfrînat, Împărăteasa persecutoare a creştinilor, — ca Iustina, care închidea pe oameni în biserici, unde trebuia să-şi aştepte moartea, cu care prilej, cum se ştie. cei din Milan, ca să-şi mîngîie sufletul în aşteptare, au descoperit cîntările sfinte? Împăratul nu-i zicea nimic lui Augustin: el era încă 'n înfăţişearea lui păgînă, care se confunda cu o religie dispărută, părăsită de toată lumea, — deşi în aparenţă primită de această lume, — chiar cînd îndeplineau rosturile ei cele mai intime. Să se cufunde în trecutul Romei? Să se încălzească de zilele mari ale poporului roman? Să viseze de înnoirea acestor zile de viitor? Nu putea. Simţia osînda cetăţii oamenilor pentru ridicarea „cetăţii lui Dumnezeu". Nu putea, fiindcă şi trecutul Romei fusese confiscat de formalismul retoric al timpului. Şi, cînd se gîndia la figurile mari din epoca eroică, între ele şi dînsul vedea — pe profesorul de retorică.

Ca şi restul, toată istoria pătimia deci prin formalismul şcolii prin care trebuia să fie întîi introdusă în suflet Şi mai pătimia prin ceva: era atît de mult întreţesut trecutul roman cu religia păgînă care ajunsese odioasă prin formele ei degenerate, asiatice (cînele Anubis, Magna Mater, caraghioşii cei afemeiaţi, parfumaţi, fardaţi cu buzele roşii, cari, la Cartagena, întindeau mîna în numele marei zeiţe, a Cibelei[2], sau acei înfăţişetori ai alaiului zeiţei, cari recitau la răspîntii cele mai scîrboase din cîntecele care se pot închipui), gloria romană este atît de intim unită cu o credinţă falşe şi atît de exploatată

---

[1] „Rempta itaque iustitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia"?; *Civitas Dei* IV, I,4.

[2] „Madidis capillis. facie dealbata, fluentibus membris, incessu femineo"; *Civitas Dei*, VII, 25.

www.dacoromanica.ro

pentru anumite nevoi ale unei religii părăsite, încât ea se împărtășia de discreditul și de antipatia acestei religii. Ce ar zice cineva dacă, azi, un energumen, ținîndu-se de o clică decăzută, s'ar apuca să interpreteze în sensul ei pe Ștefan-cel-Mare sau pe Mircea-cel-Bătrân! Evident că desgustul cu care opinia publică ar înconjura clica s'ar îndrepta cu timpul și asupra lui Ștefan-cel-Mare sau a lui Mircea-cel-Bătrân!

Prin urmare Statul nici în trecut nu putea să aibă nimic atrăgător pentru un doritor de apă vie sufletească, cum era Augustin. În ce privește religia romană oficială, în ultima ei formă, după cele din urmă anexiuni de zei — un fel de lagăr de concentrare a divinătăților de pretutindeni, — această religie ne putem închipuì că supt nici un raport nu putea atrage un asemenea spirit. În afară de formalism, era doar o naivitate care fusese odinioară poetică, „creatoare", în vremile patriarcale, și care acum devenise ridiculă. Pentru un popor de păstori, fără îndoială că se înțelege cum pentru fiecare act al vieții, fie și cel mai umil, trebuie să existe un zeu, că se cer toți aceia pe cari Augustin îi enumără în „Cetatea lui Dumnezeu": un zeu pentru semănatul grîului, un zeu pentru secerat, un zeu pentru strîns, un zeu pentru treierat, un zeu pentru măcinat, etc. Și pentru fiecare act al vieței omenești, un zeu: un zeu care ocrotește copilul în leagăn, un zeu care-l ridică în picioare, un zeu care-l învață a umbla, ș. a. m. d, pînă la zeul care-l învață a petrece, pînă la zeul, foarte serios acela, care-l învață să-i pară rău că a petrecut. Toate aceste închipuiri merseseră foarte bine în timpurile patriarcale. Dar să se înfățișeze ceva atît de copilăros într'o vreme cînd domniau produsele unei vechi civilizații în decadență, superstiția și misticismul, să se așeze divinătățile simple ale

www.dacoromanica.ro

ciobanului alături de animalele Egiptului sau de iazmele monstruoase ale Siriei, de nălucile sîngeroase ale Asiei Mici, — aceasta putea să satisfacă Statul, care vedea o luptă şi o biruinţă în fiecare din intruşii aceştia, adus în coada unui alai de triumf, dar pentru sufletul credincioşilor unei religii de felul creştinismului era imposibil. Mai cu seamă era imposibil după ce şi în lumea grecească o filosofie se produsese, o mişcare de spiritualizare a credinţei, o mişcare către intim şi către etern, care înseamnă întreaga cugetare elenă, dela Socrate şi Platon şi, mai departe decît Platon, prin Plotin şi Porfiriu, interpretatorii neoplatonicieni, pînă la contimporanii creştinismului, carî duseră mai departe ideile neo-platonice.

Atunci însă, pentru Augustin, s'a înfăţişat această întrebare: Oare dorinţa de intimitate are nevoie de credinţă? Oare entusiasmul pentru sacrificiu nu se poate satisface în ce este roman ca tradiţie sau în ce aparţine societăţii elino latine, fără să recurgă cineva la acea formă persecutată a iudaismului, care fusese multă vreme considerat creştinismul? Adecă fără să meargă cineva la Nazaret nu poate să aibă deplina satisfacţie a nevoii de eternitate, a setei de intimitate şi curăţie sufletească, care-l tortura şi pe dînsul?

La o anumită vîrstă, foarte tînăr, el cetise o carte a lui Cicerone, pierdută azi, „Hortensius sau despre filosofie". Se înfăţişau acolo într'o formă foarte plăcută deosebitele capitole ale filosofiei vechi. Apoi tînărul a cetit pe Seneca şi „Categoriile" lui Aristotel. A descoperit şi alte tratate ale unei cugetări odată înfloritoare.

Filosofia a cunoscut-o el, astfel, în afară de şcoală, care, satisfăcută de tropi, trohei şi silogisme, nu se amesteca în lucruri de acestea. Dar el a văzut totuşi că nu poate cîştiga nimic din hrana sufletească pe care credea

www.dacoromanica.ro

că e în stare a i-o da mișcarea filozofică a cugetătorilor vechi.

Augustin nu este chiar așa de învățat cum își închipuie mulți: învățătura și-a cîștigat-o pas cu pas, în împrejurări grele, deși este mai bună invățătura aceasta decît îndoparea sub formă de învățătură. El n'a urmat doar un curs de istorie a filosofiei, cari atunci nu exista, doctrinele excluzîndu-se și studiarea lor istorică neputîndu-se închipui măcar. Unul din cei mai mari filosofi ai lumii n'a ascultat niciodată de pe catredă expunerea ideilor filosofice și nu le-a primit măcar toate grămadă: pînă la sfîrșitul anului, — gata toți filosofii! Și, de fapt, cum nu se poate citi o carte de poezii decît numai în părți ce corespund unor anumite dispoziții sufletești, tot așa nu se pot primi sisteme de adevăr decît numai în deosebitele fase ale traiului și în momentul cînd sufletul cere pe fiecare dintre ele. N'are drept școala să impieteze asupra vieții, care, ea, își menține toate drepturile, școala neputînd simula și înlocui viața, cu fenomenele ei, care se produc fiecare la momentul său.

Un învățat cum înțegem azi lucrul, nu era Augustin: grecește nu știa; ideile lui Epicur, ideile Academicilor se poate să le fi primit și indirect. În ce privește creștinismul, l-a descoperit tot așa la întîmplare, prin ce a găsi la Sf. Pavel Vechiul Testament, Psalmii, Evanghelia, le-a cunoscut treptat, la anumite vîrste. Sf. Ambroisiu din Milan, veneratul arhiepiscop și părinte al credincioșilor săi, i-a recomandat, astfel, pe Isaia, și, cu toate că învățătorul zicea că vede în ea cea mai bună pregătire, lui Augustin nu-i corespundea sufletește, și, deci, el s'a închinat înnaintea lui Isaia și l-a lăsat la o parte. Vremea noastră a uitat puțintel că nici Biblia nu se înghite dintr'o dată și la vîrsta la care cineva nu este în stare să înțeleagă măcar o parte din ea.

www.dacoromanica.ro

De ce filosofia aceasta, cîştigată personal, cu trudă, nu l-a putut satisface pe dînsul? El recunoaşte în „Cetatea lui Dumnezeu“ că are o deosebită admiraţie pentru Platon, că Platon este cel mai apropiat de ce doria să primească şi că de multe orî şi el se alipia la morala filosofiei idealiste a antichităţii. Dar nu pentru că sistemul lui Platon nu-i plăcea supt anume raporturi, pentru că o anumită desvoltare a ştiinţei despre natură sau o anumită nouă prelucrare a idealismului făcea ca Platon să rămîie puţin în urmă, nu din cauza aceasta nu s'a oprit el la dînsul, ci din alte motive, pe care nu le spune. Adese ori va fi stat uimit dinnaintea lui Platon, aşa de înnalt ca sens şi aşa de curat ca morală! El însuşi unul din acei cari privesc formele numai ca înfăţişări trecătoare ale ideilor, de ce nu s'a mulţumit însă cu Platon, care a prefăcut în dogmă fundamentală acest sentiment? Oare pentrucă era păgîn? Erau însă şi forme intermediare, care duceau dela el la creştinism: unii din urmaşii lui Platon ştiu să vorbească şi de Tatăl: prin urmare era un fel de îndreptare către treime. Atîtea din ideile lui Platon pot să fie asimilate cu anumite elemente dintre divinitate şi omenire, mijlocii şi mijlocitoare, pe care le pomeneşte şi Sf. Pavel. Nu pentru aceasta deci s'a rupt el şi din devotaţiunea faţă de Platon, ci pentru altceva, şi iată pentru ce: *Fiindcă o ideie nu valorează numai prin ce cuprinde*, ci şi *prin punctul de vedere al aceluia care a mers s'o descopere*, — ceia ce se simte totdeauna, fiindcă ideile nu se pot înfăţişa decît într'o anumită formă, care e extrem de sensibilă pentru toate nuanţele, şi ea descopere, nu numai concluziile, ci şi sentimentele dela care s'a plecat pentru a ajunge la aceste concluzii.

De unde pleca filosofia lui Platon? Tot dela tendinţa *păgînească* de a trece dincolo de formele poetice şi de

www.dacoromanica.ro

a căpăta pentru lume un sens superior și veșnic, Pornise deci de unde, în sensul lui Augustin, nu trebuia să pornească o doctrină; pornise dela religia condamnată, dela lucruri care aparțineau acum trecutului părăsit, pornise de la tendința de a păstra totuși cît se poate mai mult din acest păgînism, care era pentru el absolut mort. Cînd vii dela moarte ca să ajungi la viață, elementele de moarte se amestecă însă și în resultatele de viață la care ai ajuns. Creștinismul începuse prin ruperea cu acest trecut, definitiv isprăvit, în căutarea unor drumuri noi, și aceasta dădea o *sinceritate populară* o consecință logică, *elementară, o unitate absolută*, ce trebuiau să lipsească tuturor acestor sisteme, care, pe drumuri de oportunism, se ridicau dela o tradiție veche pentru a ajunge, e drept. la culmile cele mai înnalte ale metafisicei și ale moralei.

Atunci unde să meargă setea, rîvna, dorul lui Augustin? Căci pentru dînsul toată viața se rezolva în acest strigăt: Care este drumul meiu, pe care-mi pot liniști gîndul și însenina sufletul? Față de cugetătorii moderni, el se aseamănă astfel mai mult cu Tolstoi; la unul și la altul este același chin sufletesc pentru aflarea *unei soluții morale simple a vieții, pe care toți să o poată primî și toți să o poată urmà*. Augustin, în veacul său al IV-lea și al V-lea, ca și marele cugetător rus din timpurile noastre, au făcut același drum. Dar, pe cînd Tolstoi a murit într'o ultimă încercare de a rupe tot ceia ce-l ținea legat de tradiție, Augustin s'a adresat în șovăirile sale și la o anumită formă a superstiției. Căci între filosofie și între adevărata religie este acea formă intermediară, falșă, ipocrită, condamnată, care este superstiția.

Istoricii Bisericii au o mulțime de capitole precise în care sunt etichetate „ereziile", scoțîndu-le pe fiecare din casierul lor, la comandă. Acești istorici ni înfățișează

www.dacoromanica.ro

și *maniheismul* în diferitele lui aspecte ; de fapt, în veacurile acestea ale lui Augustin el era însă unul singur Una din aceste superstiții, pe care nu le cunoaștem prin cărțile lor fundamentale, osîndite de mult, evitate și distruse, ci numai în formă exagerată, urîtă, sluțită innadins, ca să desguste lumea de dînsa, a criticilor și osîndi torilor. S'a dus mult timp o mare luptă împotrivă-i din partea polemiștilor creștini. Maniheismul era foarte puternic, și era natural să fie așa, fiindcă și Africa romană și Roma și Italia întreagă erau invadate dela o bucată de vreme de o populație asiatică, evreiască sau siriană, și aceasta venia cu milenara religie a Asiei, care se deosebește de religiile europene prin faptul că Europeanul cere totdeauna claritatea logică a Greciei și are, în simplicitatea romană a sufletului său, tendința către o unitate, pe cînd Asiei îi trebuie lupta între principiile care-și stau necontenit în față, îi trebuie *drama*, de care Europa, lirică sau practică, nu are nevoie.

În Asia s'a crezut necontenit, în deosebite forme, că lumea, cu tot ce are, vine dela lupta între Dumnezeul cel bun și Spiritul cel rău. Maniheismul era răzimat înnainte de toate pe acest fapt: că lumea n'a făcut-o numai Dumnezeu, că Dumnezeu a fost somat și silit s'o facă, și, cum zice vorba veche, „Dumnezeu a umplut lumea cu ce-a putut", tot așa, după maniheieni, Dumnezeu a făcut lumea, nu cum el ar fi vrut s'o facă, ci cum *a fost nevoit* s'o facă. Decît să lase pe Satana a o crea cum dorise acela și neputînd-o crea nici după dorința lui, au căzut la învoială cele două puteri eterne, dînd o creațiune care să nu fie nici a unuia, nici a altuia, spre a continua apoi în cuprinsul ei o luptă care e, dacă nu rațiunea de a fi a lumii, măcar condiția ei neapărată și scusa păcatelor ei.

A ieșit astfel lumea noastră, veșnic chinuită de tot felul de rele. În fața Mîntuitorului creștinilor, Maniheienii

www.dacoromanica.ro

pun pe Paraclet, pe marele Mîngîietor, Hristosul care n'a fost niciodată om şi care, prin urmare, niciodată n'a putut să fie profanat prin umanitatea sa; ei feriau pe „Mîntuitorul" lor, pur, absolut, coborît din lumile fără nicio pată, fără nicio umbră, fără niciun nor de orice atingere cu materia. Şi aveau o mulţime de rituri menite să impuie: aveau *aleşii* lor, pe cari nu trebuiau să-i controleze nimeni, dar toţi să-i asculte. Dacă alesul era silit a face un lucru neîngăduit lui, din causa calităţii acesteia de ales, altul era dator a-l săvîrşi pentru dînsul. Asemenea cu aceia cari în vechea doctrină indiană credeau că există o divinitate pînă şi în buruiana de lîngă drum şi astfel cruţau natura întreagă, aleşii maniheismului se păstrau buni şi blînzi. Şi Augustin spune despre dînşii, ironic: Aceştia sunt oamenii cari plîng de cîte ori rup o smochină, fiindcă sucul care rămîne în ramură după ce au rupt-o, ca şi sucul de pe coada smochinei, sunt lacrimi care plîng. Simţim şi astfel că maniheismul era o reeditare a religiilor de castă din Asia, fiecare castă avînd datoria unei moralităţi speciale, potrivită cu rostul ei pe pămînt, faţă de creştinismul care impunea la toţi aceiaşi morală.

Împotriva maniheismului, de care a fost un timp sedus, a trebuit să ducă Augustin şi ca ceilalţi, o luptă înverşunată. Eresia era mai imposantă prin rit, mai bine organisată, mai populară prin Asiatici şi, — să adăogăm, — mai plină de filosofie, de o mai veche şi mai autentică filosofie decît creştinismul. Toată viaţa lui Augustin n'a însemnat altceva decît o eroică silinţă ca să scape el întîiu de obsesiunea maniheismului, care-i zicea necontenit: Da, un singur Dumnezeu, dar de unde răul, păcatul, ruina, toate lucrurile urîte şi triste de pe pămînt? Şi până la bătrîneţe s'a luptat el ca să găsească o explicaţie. Stors de puteri, s'a oprit la una şchioapă: că

www.dacoromanica.ro

Dumnezeu a făcut toate lucrurile bune, dar ni a lăsat liberul arbitru. Noi sîntem deci păcătoşi, şi de acolo, din liberul nostru arbitriu, *incapabil de a se conduce pe căile bunătăţii absolute*, au ieşit toate lucrurile rele, care sînt *ale noastre*, fără a se resfrînge asupra divinităţii înseşi.

Un teolog poate primi asemenea soluţii ale cugetării ingenioase; un setos de credinţă, un pasionat de absolut nu se mărgineşte la atît, la semi-adevărul ilusiei sale. El zboară mai departe în fanaticul său avînt. Cugetarea e la mijloc între el şi acel principiu etern pe care-l numeşte Dumnezeu. O bătaie de aripi desnădăjduită-l va duce deci *dincolo de cugetare*.

Fiindcă lui îi trebuie ceva care să-l sature deplin, ceva care să umple întreg sufletul acesta neogoit în cerinţele sale ce nu se puteau satisface cu fărîma de pîne seacă a filosofiei, a apucat-o înnainte către misticism. Aici şi-a odihnit aripile, în siguranţa mai presus de probe, în triumful instinctului revelator. Sufletul este al lui Dumnezeu; nimic nu există înnainte, pe lîngă şi după Dumnezeu. Şi Augustin nu este panteist, fiindcă panteismul se ţine de lucruri materiale: de o formă, de un corp, şi el le ura, în patima-i de a trăi numai în lumea curată a spiritului. Dumnezeu nu se poate amesteca într'un lucru, oricare ar fi el; el nu este ca buretele care să prindă înlăuntru apele creaţiunii. Aceasta însăşi nu este deci o străbatere a materiei cu deosebite elemente de divinitate, fiindcă atunci am cădea în maniheism, ne-am infecta de aceiaşi credinţă în dualitate care i stătea lui necontenit în faţă şi pe care căuta s'o dărîme. Unitatea, nerealizabilă prin argumente, se cucereşte prin strigătele de pasiune mistică, ce adorm raţiunea.

Şi e foarte interesant că, din tot ce a scris Augustin, în Răsăritul nostru un lucru singur a prins. Publicul do-

www.dacoromanica.ro

ritor de problemele psihologice de astăzi ceteşte „Confesiunile"; dar nu e vorba de curiositatea, adesea bolnavă, a omului modern, care vrea să știe mai mult cum a greșit cineva decît pe ce cale s'a mîntuit, ci despre ce a prins într'un alt fel de suflet creștin decît al amatorilor de psihologie extraordinară.

A prins această parte de fierbinte şi, am zice, de furioasă pornire mistică. S'a tradus astfel şi în romînește o operă alcătuită din deosebitele scrieri ale lui, „Kekragarion", care a apărut din tiparele mănăstirii Neamțului pe vremea marelui Mitropolit Veniamin Costachi. Şi n'au greșit aceia cari au resumat pe Augustin în „Kekragarion", fiindcă, de fapt, chinuit de furtunile filosofiei, el a abordat definitiv şi s'a adăpostit aici, la limanul sufletelor, confundat, pierdut, topit în misticism, „strigînd către Domnul", ca în Psalmii Profetului.

Lumea rămînea în urmă, trăsnită de osînda care trebuie să atingă orice insuficiență, orice nedeplinire, ca o profanare adusă principiilor Celui veşnic şi absolut bun.

Dar oameni cari au trăit în alte împrejurări decît ale lui şi au avut un creştinism mai puțin torturat decît al lui, îşi pun față de dînsul şi de cei ce l-au urmat, această întrebare: Odată ce ființa omenească este creată pentru a trăi, cu ce drept vine cineva şi în numele lui Dumnezeu creatorul, singurul creator, îi refusă drepturile vieții?

www.dacoromanica.ro

III.

Sf. Paulin de Nola.

Un represintant tipic al spiritului public din veacul al V-lea este Sf. Paulin de Nola. El interesează, nu atîta în ce privește personalitatea sa desfăcută de personalitatea celorlalți, ci prin faptul că într'însul se poate observa un aspect comun al Părinților din acest timp. De și în legătură și el cu aspectul, atît de interesant, superior de interesant supt raportul filosofic, al lui Augustin, el se deosebește cu toate acestea de dînsul în ce privește și felul de viață și tot ce se desface firește din felul acesta de viață. Putem zice că fără cunoștința lui Paulin Augustin se poate înțelege cu totul; este însă cu neputință să înțeleagă cineva pe Paulin, dacă nu are înnainte de toate cunoștința largii și îndrăzneții filosofii, chinuită de tot felul de întrebări, pănă la sfîrșit, și luptîndu-se necontenit cu aceste întrebări, a lui Augustin însuși. Aceasta fără să asemănăm marea figură a acestuia cu chipul, foarte interesant, distins din multe puncte de vedere, al acelui preot și episcop italian care a fost Paulin. Ei au stat, de altfel, în legătură unul cu altul: Augustin i-a scris lui Paulin și Paulin i-a răspuns lui Augustin, considerîndu-l ca pe maestrul cel mai însemnat al cugetătorilor bisericești din epoca sa

www.dacoromanica.ro

Întîi cîteva incidente de o mai mare însemnătate în viața acestuislalt scriitor Bisericesc — și ce era cultura atunci în afară de biserică? —, pentru ca pe urmă să-l considerăm supt mai multe raporturi, care, pornind dela scrisul lui, luminează viața unei întregi societăți.

Sf. Paulin din Nola, născut la 353 ori 354 — numele lui întreg este Pontius Meropius Paulinus, — se cobora dintr'una din cele mai mari familii romane. Paulinii jucaseră un rol în viața Romei, cel puțin în secolul din urmă; erau senatori, și nu senatori de provincie, căci acum „senator" nu mai însemna participarea la desbaterile unei adunări centrale, ci numai un grad superior în organisația socială a timpului și onoarea particulară care înconjura pe aceia cari făceau parte dintr'o familie senatorială. În Roma avea legături foarte întinse, de care și vorbește în operile lui, pînă într'atîta, încît atunci cînd a voit să părăsească lumea și societatea, să uite pe toți aceia cari avuseseră pînă atunci legături cu dînsul, ei nu-l părăsiau. Cînd venia la Roma — și venia din cînd acolo, ca să-și îndeplinească anumite datorii pe care le considera ca sacre —, el era astfel înconjurat de o foarte mare mulțime de vizitatori (*frequentatores*) [1], de multe ori supărători pentru dorința lui de isolare și reservă. Rămîne un aristocrat, prețuit și iubit, chiar după ce se desfăcuse de toate legăturile pămîntești.

Trece ca tînăr în provincie, în Galia, de care era legat prin aceia că se născuse la Bordeaux (Burdigala) și avea legături și cu atîtea familii din părțile acestea. După căsătoria sa cu o nobilă foarte bogată, Terasia, el merge apoi în Spania, și acolo, cînd îi moare fiul, ne mai a-

[1] Epistola 17.

www.dacoromanica.ro

vînd altă legătură de aproape decît cu soția sa, se face călugăr și preot la Barcelona, — preot de-a dreptul, fără să treacă prin ordinile inferioare, ceia ce a provocat nemulțumirea Papei, care nu era pe atunci încă șeful recunoscut și ascultat al Bisericii catolice, ci un episcop între episcopi și une ori pe departe, nu dintre cei dintîi.

Revine în Italia și e ales episcop de Nola, unde își va petrece cea mai mare parte din viață. Apucă, în vîrstă de vre-o 50 de ani, vestita invazie distrugătoare a lui Alaric, luarea Romei de către regele Visigoților, acea catastrofă care a inspirat lui Augustin „Cetatea lui Dumnezeu" pentru a dovedi că nu creștinismul a adus osînda „Urbei", ci că el i-a cruțat unele din cele mai grozave nenorociri.

A mai trăit pînă la 431. Moare închipuindu-și că vorbește cu Sf. Ianuariu, unul din fericiți cei mai bogați în minuni pe cari-i venerează Italia de astăzi, San Gennaio al Napoletanilor, și cu Sf. Martin, marele făcător de minuni al Galiei, patronul vieții politice și sociale a acestei țări timp de secole întregi Stingîndu se în mijlocul acestor viziuni care represintau pentru el cea mai înaltă fericire — coborîrea imaterială a cerului lîngă dînsul ca să-i aline cele mai mari suferințe și să-l ducă spre culmile unde răul nu mai există, — e îngropat în biserica San Felice.

Să vedem acum ce se poate culege din scrierile Sf. Paulin de Nola pentru a înțelege spiritul epocei sale.

El n'a lăsat opere de o mai mare întindere. Cantitatea enormă, nu numai în ce privește proporțiile materiale, dar și mulțimea de idei, care se ciocnesc, care fierb, se lămuresc, se înnalță, a scrisului Sfîntului Augustin, nu se va găsi la acest om de distincție intelectuală, care n'a fost însă nici un filosof, nici un erudit comentator.

www.dacoromanica.ro

Sf. Paulin de Nola avea cu totul altă pregătire, care nu-l făcea capabil de lucrări filosofice. Înnainte de a fi călugăr, pecetluind creștinătatea sa sinceră și devotată prin desfacerea de lume, el fusese un om de societate, foarte bine primit din cauza nașterii sale, a bogăției sale, a relațiunilor sale, a situației înnalte la care ajunsese — a fost consul și favorit al Împăratului —, dar și un poet al cercurilor alese, meșter în a face versuri. El a încercat deci verva și arta sa pînă la sfîrșit, de și bănuia că este un păcat în persistența lui de a continua ceia ce numește, cochet și desprețuitor: „cîntecele prostiei sale[1]", reminiscențe vinovate ale unui trecut ce trebuie uitat: *carmen· crimen*

Doar că-și alegea subiectele din rosturlle creștine. Și se poate spune că mai mult decît în poemele altor cîntăreți, totuși creștini și ei, un Venantius Fortunatus, un Sulpicius Severus, cu cari și era în legătură, la el se întîlnește clar ideia ca și simțirea creștinismului din acest timp.

Păstrînd figurile, structura întreagă, toată legătura materială a scrisului păgîn, el revarsă într'însele esența altui suflet.

A lăsat apoi un număr de scrisori care sînt suficiente pentru a ni da imaginea vieții sale și a mediului de care era înconjurată.

Supt ce raport trebuie întrebat și cercetat acest material? Paulin nu este, ca Augustin, un codificator al creștinismului, un apărător al religiei celei nouă prin lupta împotriva eresiei sau a acelei filosofii care cuprinde în ea residuurile, oricît de purificate, ale vechiului păgînism. În el de la început pînă la sfîrșit nu se observă nimic din

[1] „Naeniae insipientiae meae"; epistola 32.

www.dacoromanica.ro

luptele marelui său învățător și prieten. Pentru dînsul, pentru sufletul său creștinismul este fixat odată pentru totdeauna: el stă afară de întrebările care se pot deștepta în legătură cu credința. Credința lui este o credință simplă, singură și definitivă. Latura *morală* a acestei credințe îl mulțumia înnainte de toate și deplin. Ea exzista *exclusiv* pentru dînsul. Creștinismul e o religie care-l liniștește și care trebuie să liniștească împreună cu dînsul epoca lui întreagă, o religie care dă pace și siguranță sufletelor. Această religie va fi, fără îndoială, desvoltată în ce privește elementele ei teologice de oamenii cari au cunoștințele și chenarea specială. Pentru dînsul, sufletul ales, dar fără nevoia unei cugetări personale particulare, acestea toate rămîn de o parte. Se închină lui Augustin, s'ar închina oricui altuia ar contribui la fixarea filosofică a creștinismului, dar nu-și simte nevoia de a colabora la opera lor. Și ar înțelege la rigoare creștinismul și fără marea activitatea de desbateri și lămuriri a filosofilor credinței celei nouă. Căci, pentru el, creștinsmul este, înnainte de toate, desfacerea deplină de lume și tendința către eternitate, către puritatea absolută, dincolo de margenile acestei lumi De aceia, dela început, de cum a părăsit păgînismul, a părăsit și tot *ce avea* înnainte în păgînism. *Corpus et mundum configere cruci*, „a pune pe cruce trup și lume"; *disrumpere omnio vincula* „a rupe lanțurile toate".

„Pentru ca în apele acestea ale lumii să înnot mai ușor către mîntuire, am aruncat toate poverile care mă rețineau„. Om foarte bogat, și-a părăsit întreaga lui avere: a vîndut casă, moșii, s'a ușurat de greutatea și piedeca stăpînirilor sale din această lume, în același moment cînd abdica onoarea grea a unei cariere întrerupte pentru totdeauna. Nu va mai fi nici senatorul, nici proprietarul, stăpînul de robi, exploatatorul de pămînt,—ni-

www.dacoromanica.ro

mic. Toate au rămas în urmă. El e acum singur, curat, liber, putînd vedea față în față pe Dumnezeu care nu este nici Dumnezeul onorurilor, nici Dumnezeul averilor. Scopul lui e cum spune însuși, numai și numai să fie al crucii.

„Adevăratele lucruri", spune el, lucrurile cele sigure se găsesc numai acolo unde sînt eterne". Deci tot ce este în legătură cu lumea aceasta trecătoare n'are pentru el nicio valoare. Rude, prieteni, toate legăturile de pînă atunci le rupe, și nu-i pare rău decît că le-a avut, că *l-au reținut*.

Forma pe care o găsește pentru a exprima aceasta e fără îndoială din cele mai frumoase ce se pot găsi la cei d'intii scriitori creștini. „Urăsc, spune el „ceia ce sînt, și nu sînt ceia ce aș dori să fiu [1]." Aiurea: „Murim din cauza elementelor acestei lumi" [2]. Și, mai departe: „Cine este mai dușman decît carnea care, contra spiritului, poftește spre moarte [3]?". De aceia hotărirea luată în legătură cu aceste preferințe: „Saccum togae et monasterium senatui", preferă îmbrăcămintea simplă a călugărilor, togei de mînăstire, Senatului. Fericirea cea mare el o găsește în această părăsire a tot ce leagă de lume. „Cine a iubit lumea, cu dînsa va peri [4]." Și vasele de lut din care-și iea simpla hrană-i plac mai mult decît argintul, căci „li e rudă după lutul lui Adam".

Și el își găsește și tovarăși in societatea timpului, tipuri care trăiesc prin semnalarea in scrisorile lui, perso-

[1] Epistola 30: „Odi quod sum et non sum quod amo".
[2] Epistola 44: „Morimur ab elementis huius mundi".
[3] Epistola 23: „Quis inimicior nobis quam caro, quae adversum spiritum pro interitu concupiscit?".
[4] Epistola 25: „Qui mundum dilexerunt, cum ipso et peribunt".

www.dacoromanica.ro

nalități romane pe care le-a cunoscut — cum vom vedea — și Sf. Ieronim, *altfel* de tovarăș pentru ele. Astfel e Melania, femeie foarte bogată, în legătură cu lumea cea mai bună din Roma, care părăsește întreaga ei avere, împărțind o bucată de vreme pîne la 5.000 pe călugări și care, cînd se încearcă rudele a o face să părăsească hotărîrea ei nestrămutată, se suie pe o corabie și pleacă. În zilele Împăratului Valens, cînd au fost prigonirile Arienilor împotriva ortodoxilor, ea li iea apărarea. Cînd a apărut la Nola, ca să visiteze pe Paulin, un spectacol interesant s'a desfășurat înnaintea mulțimii: o întovărășia toată lumea de care ea ar fi vrut să se desfacă, dar care înțelegea să păstreze încă relațiile cu dînsa. Și atunci, zice Paulin, vedeai de o parte matrona simplu îmveșmîntată, călare pe un măgăruș și, după dînsa, în căruțele acestea bogate sau călări pe cai împodobiți, rude, prieteni, așa încît toată calea Appia strălucia de lumina podoabelor. „Și am văzut", spune el, „confusiunea aceasta a lumii îmbrăcate în purpură și mătasă aurită urmînd,— supunîndu-li-se, va să zică, — unor haine vechi și negre [1]."

Melania se întorsese în momentul acela dela Ierusalim, fiind una din cele d'intîi femei care au cercetat Loçurile Sfinte. Și Paulin însuș, care trăiește într'o lume de minuni, care găsește în ea însăși poezia noii vieți pe care a căutat-o, poezie, nu de vers, nu de sunet, ci de înțeles, înfățișează cîteva din cele mai frumoase legende miracu-

[1] Epistola 29: „Macro illam et viliore asellis burico sedentem, carrucis natuntibus, phalerantis equis, auratis pileatis et carpentis pluribus gemente Appia atque fulgente... Vidimus dignam Deo huius mundi confusionem pur puream sericam auratamque suppelectilem veteribus pannis et nigris servientem... Crassam illam velut spartei staminis tunicam et palliolum".

www.dacoromanica.ro

loase în legătură cu descoperirea lemnului Crucii. La Ierusalim, cînd a fost vorba să se caute de către Împărăteasa Elena, mama lui Constantin, locul unde fusese înmormîntat Mîntuitorul, acest loc se vădi singur prin aceia că era singura bucată de pămînt ce nu s'a lăsat acoperită cu nimic, ci a continuat să înfățișeze numai verdeața cîmpului gol, simplu și sacru, în mijlocul marmurelor cu care se clădia de jur împrejur edificiul bisericii celei mai sfinte. După aceia, spune el, Crucea, strămutată la Constantinopul, păstră acel dar, că, cu cît se lua mai mult din ea, cu atîta se refăcea mai iute la loc, așa încît bisericile unei mari părți din creștinătate au putut să primească elementul acesta indispensabil atunci pentru sfințirea altarelor, fără ca însuși Lemnul Crucii din cetatea lui Constantin să fi scăzut întru cîtva [1].

Lucrurile acestea ni se par naive; este o poesie credincioasă și încrezătoare, pe care foarte puțină lume o poate admite ca adevăr. Evident că Dumnezeu n'a creat elementele de logică eternă ale acestei lumi pentru ca el însuși să înlăture jocul lor firesc. Dar pentru un om din epoca lui Paulin era firesc ceia ce ni se pare nouă absurd, și ceia ce ni se pare nouă natural era absurd. Minunile acestea, pe care păgînătatea romană, *legală*, normală, nu le-a cunoscut de loc, erau necesare, nu numai pentru întemeierea Bisericii, dar și pentru mulțumirea sufletească, pentru satisfacerea conștiinței. Ele alcătuiau un element moral indiscutabil pentru o lume, care, în stare sufletească neobișnuită, avea nevoie și de fenomene neobișnuite ale naturii, care să corespundă acestei stări de spirit. Minunile nu vin astfel din natură către suflet, ci vin din suflet ca să se reverse asupra naturii. Bogăția

[1] Epistola 32.

www.dacoromanica.ro

sufletului acestuia prins de o nouă credinţă făcea acum ce făcuse odinioară bogăţia spiritului antic în vremea cînd izvorîră toate legendele străvechi greco-latine. Şi atunci sufletul omenesc învia natura prin simbol, şi în forma aceasta ridicat mai presus de sine, el dădea o viaţă particulară neobişnuită naturii prin minunile pe care el însuşi le credea, — şi le credea fiindcă le crea.

Evident că unui astfel de om ca Paulin de Nola nu i se poate cere nici o aderenţă serioasă la mediu, nici o convingere rodnică faţă de formele sociale sau politice ale timpului său. Întreaga societate romană îi este odioasă. Sînt rînduri în scrisorile lui care cuprind batjocora părţii morale ca şi a părţii materiale din păgînătatea veacurilor al IV-lea şi al V-lea. Tot ce scriu poeţii sînt versuri fabuloase ale lor, tot ce alcătuiesc filosofii represintă numai fantasmele filosofiei. Şi el opunea la tot ce alcătuia frumuseţea şi „ideia" epocei sale, cu absolută hotărîre, adevărul profeţilor şi martirul apostolilor [1]. Căci în aceştia singuri sufletul său află liniştea de mult dorită.

Şi scrisorile lui sînt pline dela un capăt la altul de extrase din deosebitele părţi ale Bibliei, care pentru Augustin, pe încetul iniţiat într'însa, e numai o temă filologică si un sprijin filosofic pentru a-şi crea el religia sa. Biblia o stăpînia Paulin însă aşa de desăvîrşit, încît e greu să putem desface din legăturile acestea dibace elementele pe care le adauge el şi acelea pe care le-a găsit în Scriptură. Într'o epocă în care intelectualitatea nu se sătura cu puţin, el găseşte forme de stil care să se poată potrivi atît de bine cu formele textului sacru, încît să alcătuiască împreună, citaţia şi interpretarea citaţiei, un singur corp de frasă.

---

[1] „Fabulosa poetarum somnia, philosophorum phantasmata"; epistola 13.

www.dacoromanica.ro

Umbla îmbrăcat ca lumea săracă de pe vremea lui, după ce-și lichidase toată situația materială. Căci trebuie să spunem că aceste secole reprezintă, în același timp, și o mare mișcare de democrație egalitară. Astăzi ea se creiază prin forme constituționale sau parlamentare, prin adăugirea deputaților de Colegiul al treilea, reprezintanții sărăciei și apăsării, alături de reprezintanții Colegiilor I-iu și al II-lea, reprezintanții vieții publice reale și ai bogăției sau înlesnirii, dar cine crede că ajunge un fel de filantropie oficială ca să facă oameni de o potrivă unii cu alții, acela este un mare naiv, mai naiv decît Sf. Paulin din Nola cu lemnul său al crucii care se înmulțește pînă la infinit, cu cît cineva iea mai mult din el.

Un mare naiv, deși un naiv fără poesia pe care o avea Sf. Paulin din Nola și care-l împodobește, îl înnalță. Egalizarea omenească poate să plece numai *din lăuntrul* sufletelor: pot să fie legile celei mai proaste, organisația cea mai nenorocită *interpretația umană* a normelor unei societăți este singurul lucru care prezintă valoare. Căci în sufletul omenesc se găsește totdeauna, mijlocul de a eluda și formele cele mai perfecte de construcție, apostolică și îngerească, pentru viața unei societăți; de aceia toată piedica formală a filosofiei ca și toată opera formală a legiferării cedaseră pasul, dispăruseră se prăbușiseră la cea d'întîi ascultare a unui glas simplu, mergînd către toate sufletele pentru a le transforma de o potrivă.

Tot luxul societății romane îi repugna deci lui Paulin în cel mai înnalt grad. El prefera pe aceia care sînt îmbrăcați în asprele cilicii acelora cari poartă toate formele rafinate ale modei, întrebuințînd pentru dînsele cele mai scumpe elemente ale bogăției. „Și", spune el, „fața și hainele, până și mirosul acestor oameni, cășunează des-

www.dacoromanica.ro

gust, pentru că la dînşii este mirosul morţii, în loc de mireasma vieţii [1]."

Nu-şi ascunde, în radicalismul său, că societatea contimporană trebuie distrusă 'n întregime. „Căci nu se poate clădi dacă nu se distruge vechimea" — „vetustas", tradiţia [2]. Dar el ştie că după aceasta chiar, după îndeplinirea operei acesteia, mai rămîne ceva de făcut. Ai dărîmat casa, dar sub casă vei mai găsi încă, între alte lucruri care trebuie înlăturate, şi cuiburile viperelor care s'au ascuns acolo în temelie, şi rădăcinile copacilor care împiedecă de a se clădi din nou. Şi atunci, spune el, sînt două mijloace de a le înlătura : mijlocul legii, care taie, şi mijlocul credinţei, care smulge [3]. După aceia. numai pe pămîntul ajuns neted cu desăvîrşire se poate zidi ceva nou.

La dînsul nu este însă bucuria distrugerii lucrurilor care nu trebuie să fie; nu se află acea manifestare criminală, acea furioasă manie de a nimici tot ce nu mai era decît o formă nepotrivită pentru credinţa nouă. El vrea să se dea omeniiri acelaş locaş luminos şi pur pe care pentru el însuşi îl şi aflase. Natural că el, crezînd astfel, nu putea să aibă pentru nimic din trecutul sau din present, nici un fel de respect. Aici se întîlneşte cu Augustin. Acesta răspunsese în „Cetatea lui Dumnezeu" acusărilor aduse de păgîni, că de aceia a venit Alaric cu Goţii şi a prădat Roma, fiindcă se părăsise păgînismul, cu magia lui, cu zeii lui cari apărau lumea romană, şi se înlocuise cu nevolnicul Dumnezeu al creştinilor, fiind deci o răzbunare a divinităţilor părăsite această distrugere

[1] Epistola 22.

[2] „Neque enim aedificari potest novitas nisi destruatur vetustas"; epistola 40.

[3] Epistola 23.

www.dacoromanica.ro

și despoiare a cetății. Atunci se ridică Augustin și, arătînd că, din potrivă, dacă s'a salvat ceva din Roma, e pentru că aceia dintre barbari cari erau creștini au respectat elementele creștine din orașul cucerit, sălile, bisericile, tot ce se ținea supt orice raport de cultul lui Dumnezeu cel adevărat, arătînd, zic, lucrurile acestea, ei ataca întregul trecut al Romei. Era un act sacrileg pentru orice patriot roman din vremea aceia, un act de o violență neobișnuită și uimitoare, călcarea în picioare a elementelor celor mai sacre care alcătuiau patriotismul pagîn al Romei. Și creștinul zicea: Roma s'a întemeiat odinioară pentru apărare, după aceasta s'a desvoltat mai departe din dorința de onoruri, din dorința de glorie, pentru ca, la urmă, să nu însemne altceva decît posesiune, dominație.

Precum, astfel, nimic din ceia ce făcuse strălucirea Romei și legitimarea dominației romane nu găsește milă înnaintea condamnării aspre a lui Augustin, de aceleași sentimente e însuflețit și Sf. Paulin din Nola. Roma nu-i amintește nimic; doar locul unde sînt atîtea morminte de sfinți, unde cineva aleargă să îngenunche și săvîrșească anumite acte de recunoștința. Atît!

Și așa de mare este ura lui împotriva *autorității* romane în vremea veche, încît n'o admite nici în forma nouă a Papei, care ar voi să succeadă, cu dreptul de a orîndui lumea, Împăratului. Laturea aceasta împărătească, laică, dominatoare din autoritate papală nici nu vrea s'o știe. El este ucenicul Sfintului Ambroisie dela Milan, care a fost, de alminteri, învățătorul atîtora, și a lui Augustin. E îndestulat sufletește de el însuși, de ce a înnălțat în el, oriunde s'ar găsi, iar de Papa din Roma nu-i pasă, cum nu-i pasă de Împăratul. Odată întrebuințase talentul său poetic pentru a face lauda lui Teodosiu-cel-Mare, care a avut apoi conflictul său cu Ambrosiu, oprit fiind de acesta la ușa bisericii, fiindcă vărsase sîngele su-

www.dacoromanica.ro

puşilor săi. Şi Paulin protestă: n'am lăudat pe Teodosiu Impăratu'. ci pe Teodosiu creştinul, şi pe dînsul numai atît cît e creştin în fapta lui [1].

Precum trecutul n'are nici un farmec şi nici un merit pentru el, presentul care este o continuare a acestui trecut, strîns legată de dînsul, nu găseşte nicio iertare. Într'o scrisoare a lui către un prieten soldat, care dusese o viaţă foarte curată şi se gîndia să lase lumea pentru a intra în rîndurile oamenilor devotaţi numai lui Dumnezeu, el aţîţă la părăsirea Împăratului şi îndeamnă la la retragerea aceasta în oasa aceasta de puritate morală a soc'etăţii monahale. Ceia ce spune el este o manifestare de violentă şi radicală a'iarhie în formele blînde ale graiului unui poet de credinţă nouă. Pe cît e de dulce forma, pe atît de grozav e fondul, de negaţiune, de dărîmare. Nu poţi servi lui Caesar mai departe. Te vei luptă, vei vărsa sîngele semenilor tăi, şi atunci eşti un ucigaş. Şi cine este la urma urmei, Cesarul însuşi decît un rob al lui Hristos? Şi atunci, de ce, în loc şă serveşti pe rob, n'ai servi pe stăpînul robului? Cesarul e un biet rege pe un colţ de pămînt, pe cînd Hristos are stăpînirea lumii întregi. Lui, prin urmare, trebuie să i te închini cu desăvîrşire [2].

Evident că sfatul lui a fost urmat. Şi în atîtea casuri la asemenea glasuri au răspuns acte asemenea. Numai cînd cercetează cineva lucrurile acestea, îşi poate da samă pe deplin de putinţa transformărilor politice aşa de mari în veacurile al IV-lea şi al V-lea. Era cu neputinţă să cadă Imperiul Roman numai din causa barbarilor. Barbarii erau prea puţini, prea rău organisaţi, prea lipsiţi de

[1] Epistola 25.
[2] Epistola 25.

www.dacoromanica.ro

„ambiție", prea trecători supt toate raporturile, pentru ca să îndeplinească această operă. Societatea romană n'a fost o societate distrusă prin lovituri de catapultă împotriva părețiior ei, ci una căreia i-a alunecat temelia. Și temelia unei societăți este totdeauna credința pe care s'a întemeiat. Credința în sfințenia, în necesitatea absolută a „cetății", în eternitatea imperială, credința aceasta era la basa edificiului roman. Ea a alunecat și predicile creștinismului sînt cele care au adus această alunecare. Părețiii, de sus pînă jos, s'au prăbușit atunci într'o singură clipă. Iar barbarii au apărut acolo pentru a lua în stăpînire locul lăsat liber de această societate, care se dărîmase prin ea însăși. Ei, ca și stăpînii de odinioară ai casei, s'au adăpostit multă vreme în ruine, neîndrăznind să creeze o nouă construcție măreață cu materialul care li stătea la îndemînă.

Am putea face o comparație foarte potrivită cu împrejurările în care Turcii au intrat în Europa. Se crede de obiceiu, de mulți cari nu cetesc în de ajuns, că ei au venit că o vijelie teribilă, învîrtind iataganelc și tăind capete de creștini în dreapta și 'n stînga. Turcii nu erau însă nebuni, ci oameni foarte practici, cari căutau pămînt și robi și nu tăiau deci decît unde trebuia, unde erau siliți. Lumea își închipuie puhoiul cel mare al „păgînilor", mii de mii de oameni, cari înnecă tot. Dar Turcii lui Urcan erau doar o biată bandă. Și atunci de ce societatea bizantină a căzut? Pentru că a fost zdrobită? Nu. Ci pentru că ea însăși, fiind o simplă formă, s'a dărîmat de sine la atingerea cea mai mică cu un element viu, — în chip fatal, viața, și în cea mai mică proporție, distrugînd moartea, și în cea mai uriașă manifestare a ei. Turcii au intrat în Galipoli în urma unui cutremur. Nu ei au dărîmat însă zidurile, ci cutremurul pămîntului, și barbarii, cari stăteau afară ca niște cete de lăeți, dar

www.dacoromanica.ro

înarmaţi, intrară înlăuntru şi se instalară în pieţele oraşelor ale căror ziduri căzuseră dela sine. Tot astfel barbarii germani în secolul al IV-lea şi al V-lea s'au instalat în pieţele pustii ale cetăţii romane de odinioară, ale cării ziduri morale căzuseră prin cutremurul provocat de crisa creştină.

Cetind paginile de negaţiune înverşunată, turbată ale lui Paulin, se va înţelege acest lucru. Cînd în public se pot spune astfel de lucruri, cînd toată lumea le crede, cînd toată lumea urmează pe acela care le spune, acesta este nemăsurat mai puternic decît cine se îndărătniceşte în tradiţie, fie şi în forma frumoasă a respectului faţă de Stat. În asemenea cas, societatea se dărîmă cu siguranţă. Nici vrăjile gîcitorilor, nici meşteşugul oamenilor de ştiinţă şi al filosofilor, nici apărarea armatelor, nici înţelepciunea oamenilor de Stat, nimic n'o poate menţinea.

Dar întrebarea se pune: Societatea aceasta, am spus-o, se dărîmase. Negaţiunea creştinismului o prăbuşia. Ce puneau oamenii aceştia în loc, îndată după opera de dărîmare care se îndeplinise prin voia vremurilor şi la îndemnul lor? Fiindcă e un mare păcat să rupă cineva legăturile obişnuite ale unei societăţi fără să le poată înlocui, imediat, prin altceva, destinat să nu lase individul uman isolat în adevăr. O teribilă nenorocire pentru o societate şi un strașnic chin pentru fiecare din membrii săi, atunci cînd legăturile, fie şi cele mai rele, s'au distrus şi omul se găseşte singur în faţă cu alt om.

Ei bine, nu era acesta casul pentru creştinism. Partea de sentimentalitate blîndă, partea de sevin îndemn către frăţie, concepţia lui Dumnezeu părinte şi a oamenilor fii de o potrivă îndreptăţiţi, adecă avînd acelaşi ocrotitor,— această credinţă faţă de Dumnezeu, această viaţă stăpînită de o asemenea credinţă, creau imediat o altă ordine,

www.dacoromanica.ro

S'au mai bine ordinea aceasta exista d'innainte, dar ea apare acum la suprafață, îndată ce ordinea oficială, formală, filosofică, militară, imperială, se înlătură. Era ca acțiunea spontanee a pămîntului în zile de primăvară, cînd supt tot ceia ce a rămas dintr'o întreagă vegetație veche, căzută, putrezită, răsbate colțul slab, și totuși atît de puternic prin uimitor de răpedea sa desvoltare, al celor d'intăiu fire de iarbă care străbat pămîntul. Ele existau și înnainte, potențial; potențial exista și în societatea romană ordinea cea nouă. Nimeni nu e în stare ca pe vastele cîmpii să înlăture tot ce a lăsat ca putreziciune anul trecut, și, cu toate acestea, în cîteva săptămîni se frămîntă toate cu pămîntul, servind ca hrană pentru vegetația cea nouă care apare. Și, cum colțul acela de iarbă proaspătă are, am zice, un aspect imaterial, sufletesc, pe care nu-l vei mai întîlni pe urmă în planta care a crescut, s'a hrănit de soare și a prins în ea toate elementele materialității triumfătoare, tot așa cea d'intăiu organisație a societății creștine în aceste secole al IV-lea și al V-lea este răzimată exclusiv pe frăția „poetică" din timpurile apostolice.

Scrisorile lui Paulin de Nola sînt îndreptate către Amandus, către Delfinus, către Sulpicius Severus, către Aper, etc, toți fruntași ai societății creștine. Acum, din ei, unii erau învățați, alții mai puțin învățați; unul fusese consul odinioară, celălalt nu avuse niciodată în trecutul său o situație superioară celorlalți membri ai cetății. Unii din ei erau capabili de cea mai înnaltă cugetare filosofică; alții se mulțămiau cu îndeplinirea devotată a datoriilor care li reveniau în organisația creștină. Inegalitatea dintre ei era enormă; cu toate acestea ea nu se mai observă de loc. Cînd încearcă Papa Urbicus să-și arăte față de Paulin drepturile autorității sale superioare, episcopul nu numai că se revoltă, dar acțiunea aceasta a Papei i se

www.dacoromanica.ro

pare curioasă, şi el vorbeşte cu indignare de asemenea pretenţii, care vin să-l atinga pe dînsul în libertatea lui, dincolo de datoria, singură şi sacră, a bunei frăţii reciproce. Papa Anastasiu, de care vorbeşte aiurea, i se înfăţişează ca un frate de o potrivă cu ceilalţi [1]. Dacă poate să biruiască cineva în organisaţie episcopală primitivă, dacă poate să se impuie, aceasta o face numai prin mai multă desinteresare, prin mai multă iubire, prin deplina lepădare tocmai a acelor elemente, care, de obiceiu, aduc impunerea şi dominaţia. Cine lasă mai mult, acela stăpîneşte mai mult; cine cedează mai mult, acela cucereşte mai solid ; cine dă mai mult altora, capătă cu dobîndă de la dînşii; fapta lui bună îl ridică de-asupra celorlalţi. Era o opoziţie absolută faţă de lumea păgînă, de păgînismul roman de atunci, ca şi faţă de păgînismul nostru de acum, care ridică pe om cu cît iea mai mult, cu cît ţine în cängile lui mai mult ce a luat, cu cît întrebuinţează ce a intrat în ghiarele lui mai exclusiv pentru propria lui persoană, pentru partea cea mai vrednică de dispreţ de manifestarea personală omenească.

Şi nu e o amiciţie ca a ucenicilor lui Platon, ca a vechilor legături militare.

Intîlnim acum frase pe care anticitatea nu le-a cunoscut, în ce priveşte legăturile de prietenie. Prietenia vine de mai sus, şi explicaţia ei, ca şi scopul, rămîne acolo, sus. „Cum se poate să nu fim prieteni, cînd avem acelaşi Dumnezeu ?." Ori: „Cel mai bun leac pentru inimă este prietenul; şi, cînd doi se găsesc laolaltă, Hristos se află în mijlocul lor" [2]. Prieteniile acestea nu sînt numai între oameni de aceiaşi condiţie, de aceiaşi ocupaţie, ci

[1] Epistola 20.

[2] (Amicus enim bonus medicina cordis est et, bene duobus in unum coactis, Christus interest" : epistola către Victricius.

www.dacoromanica.ro

și între oameni de condiții foarte deosebite. Și această viață în prietenie și numai în prietenie, această viață al cării chiag întreg îl formează prietenia perfectă, supraveghiată, orînduită de Dumnezeu, înlocuește pînă și legăturile de familie. Din momentul cînd Paulin s'a făcut creștin, nevasta lui, Terasia, rămîne împreună cu dânsul, dar ei sînt de acum înainte numai prieteni, împărțindu-și rosturile gospodăriei, în așa fel încît el să poată avea grija datoriilor către Dumuezeu, iar ea să îndeplinească acele puține datorii către lume care sînt necesare totuși, pentru ca, material, amîndoi să existe. Scrisorile sînt trimise și în numele lui, și în numele ei, care se intitulează împreună: „Paulinus et Terasia, peccatores". Și din altă familie, care s'a așezat și ea pe noile base apostolice, creștine, de renunțare la tot ce lumea poate oferi, vine același răspuns iarăși, în numele tovărășiei de frăție care a înlocuit și căsătoria.

Iată ce rămîne atunci cînd dispare societatea cea veche. Lucrul acesta nu-l putem vedea din Augustin. El se mulțumește a predica asemenea societate. În scrierea lui de căpetenie chiar, el o pregătește numai, o recomandă, o dovedește necesară, arată că o crede posibilă. Trebuie să apară Paulin cu suptirele lui glas de pastorală penfru ca, din micul său oraș al Campaniei, să ni arate că o astfel de societate poate să existe și ce poate da o societate întemeiată pe asemenea base. Dar societatea această, dela început și din ce în ce mai mult, avea nevoie și de egătur mai strînse decît o frăție sentimentală, care n'ar fi resistat poate ispitelor și primejdiilor vremii.

Atunci, după predicatorul, după doveditorul de adevăruri filosofice care este episcopul dela Hippona, după *realizatorul* în blindă pastorală al învățăturilor filosofice

www.dacoromanica.ro

date de cellalt, care este Paulin, trebuie să vie noul Pavel, noul răspînditor de credinţă, întemeietor şi supraveghietor de Biserici. Pe acesta îl vom întîlni în persoana bărbătească, luptătoare a Sfîntului Ieronim.

www.dacoromanica.ro

IV.

Sf. Ieronim.

Figura lui Ieronim se deosebeşte foarte marcat de figurile celorlalţi Părinţi ai Bisericii creştine în vecurile al IV-lea şi al V-lea supt o mulţime de raporturi, dintre care unele nu-l fac fără îndoială mai simpatic decît dînşii. Pentru întăia oară vom găsi între represintanţii noii ere de credinţă pe cineva care se simte în lume, care trăieşte pentru lume, care-şi are o viaţă şi înţelege ca prin viaţa lui să influenţeze asupra celorlalţi. De aceia biografia, care la Augustin e indiferentă, care la Paulin de Nola este nulă —, la Ieronim are, de la început până la sfîrşit, un rost de luptă rodnică in fapte: întru cît se împăca aceasta cu ideile care călăuziau pe toţi repesintanţii Bisericii creştine în aceste veacuri de la început, aceasta se va vedea pe urmă. Nu în zadar a rostit cîndva acea frumoasă maximă romană: „Nemo athleta sine sudore coronatur", „niciun atlet nu va primi cununa fără să fi vărsat sudori în luptă". Această viaţă este întreagă un simbol de credinţă, în care cuvintele sînt inlocuite prin fapte. Şi simbolul cellalt se poate învăţa pe de rost de oricine, chiar de aceia cari nu-l înţeleg, dar simbolul de credinţa alcătuit din fapte, acela este cel mai greu lucru pe care-l cunoaşte fiinţa omenească, şi el creiază cuiva

www.dacoromanica.ro

o atît de mare superioritate, în cît își poate ajunge el însuși, ca unul ce nici nu mai este el însuși, ci tot ce a fost în stare să îndeplinească.

Să privim deci viața lui Ieronim, nu în sensul în care este interesant zbuciumul unui aventurier sau sînt năzuințele unui om curios, ci pentru că această anormală viață de muncă, prin care a ajuns la vîrsta cea mai înnaintată, este în adevăr o nouă apariție în mijlocul societății creștine, fiind, în același timp, și o lecție de mare avînt, de statornicie îndărătnică, bine întrebuințată totdeauna.

Augustin este un african: în accentele sale lirice, vorbind drept către Dumnezeu, pe care-l coboară puțin, de mult ce-l iubește, este și un „africanism" în veșnica ebuliție, și în vastele lui perspective sterpe de altă iubire decît a luminii eterne sînt și nisipurile din pustiul lui. In Paulin de Nola, un blînd enervat, puțin cam stors de personalitate, bucuros că, dacă oamenii cer cuiva socoteală de ce face, Dumnezeu se mulțumește cu un devotament care nu trebuie să fie dovedit prin fapte 'n fiecare moment, în acest hesihast, care crede că devotamentul, credința, devoțiunea absolută, pierderea în divinitate — abandonarea, nu confundarea violentă, ca la Augustin, — ajung, se simte, dacă nu patria lui, căci era din Roma și a fi din Roma nu însemna în veacul al IV-lea să aparție cineva unei națiii, fără îndoială însă omul clasei sale aristocratice sătulă și extenuată.

Ieronim (născut în 346) e însă, în nație, un Dalmato-Panonian, iar în ce privește clasa, un viguros țeran, născut într'o localitate care nici nu se găsește pe harta Imperiului Roman: Stridon, undeva, între Panonia și Dalmația, unde energia rămăsese nebiruită, trupește și sufletește. Vine curînd la Roma. Niciodată un om mai lacom n'a primit într'o mai scurtă vreme atîta învățătură. Ne-am putea întreba dacă mai era ceva de culeș pe lîngă tot ce secerase el. Lista de autori, care se dă de obiceiu

www.dacoromanica.ro

pentru ca să-şi poată da samă cineva de cunoştinţele speciale ale unui cărturar, este absolut inutilă în casul lui. Pe toţi îi străbătuse; în toate sistemele filosofice era iniţiat. În această privinţă între el şi Augustin este un simplu învăţăcel, care primeşte întîmplător deosebitele lucruri ce contribuie la crearea puternicei sale intelectualităţi logice; ceia ce logica lui cere imperios pentru a-şi continua desvoltarea seriilor, acel lucru îl prinde. E astfel un colecţionator, ori un lucrător care apucă dintre toate uneltele care-i stau la îndemînă numai pe aceia care este destul de tăioasă, destul de sigură, destul de potrivită pentru ceia ce, în momentul acela, vrea să întreprindă, iar pe celelalte le lasă de o parte. Ieronim e astfel; el adună şi toate lucrurile care i-ar putea servi şi multe care nu i-au servit niciodată. I-au trebuit însă toate ca să sprijine pe cea mai vastă basă de lectură convingerea sa ca în păgînism nu este o lume nouă, un isvor recreator, nu este vraja prin care poate cineva înnoi lumea. A cetit pe toţi scriitorii latini, şi din cetirea aceasta i-au rămas simpatii chiar pentru aceia ale căror idei erau diametral opuse ideilor sale.

O carte foarte frumoasă a lui întrebuinţată des în Biserică, prin vremurile vechi, e „De Virs illustribus.“ Sînt acolo figuri, medalioane foarte îngrijite şi precis văzute, care cuprind scriitori de samă, cugetători adînci, dînd un resumat al desvoltării scrisului şi gîndului în anticitate, o — practică istorie a literaturii, aşa cum nu se face acuma. Dar el n'a învăţat toate lucrurile acestea ca să scrie „De Viris Illustribus“, ci din setea de a pătrunde în fiecare colţişor al cugetării antice. Vedea valoarea reală a unei astfel de orientări complecte: creştinismul nu scăpase însă de eresie; trebuiau să se ducă încă lupte şi lupte grele cu organismul mistic, cu anumite secte religioase nouă care răsăriseră pe vremea aceia în Italia, în

www.dacoromanica.ro

Roma însăşi. Pentru a respinge aceste idei falşe, rătăcite, nu ajunge numai autoritatea, încă nesigură, a Romei, ci pe lîngă autoritatea Papei mai trebuia o demonstraţie filosofică în stare să arate care drum este rău şi nu trebuie apucat.

Ceia ce i s'a întâmplat la Roma este în adevăr foarte interesant, nu numai din punctul de vedere al pătrunderii creştinismului pe ruinele vremurilor păgîne, al împrospătării aierului moral al vremii prin curentul nou şi viu al unei credinţe adevărate, ci cu raportul oricării pătrunderi de curent nou în odaia, multă vreme închisă a unei cugetări, a unei literaturi, a unei arte vechi. Dacă astăzi, cum zicea un impiu spiritual, Mîntuitorul, apărînd în mijlocul unui mare oraş european, ar fi poftit întîiu la masă şi rugat să facă o conferinţă; pentru ca a doua zi după aceasta nimeni să nu se mai gîndească la ideile lui, în Roma era un sport al credinţii, şi el avea nobilii lui. Nu trebuie să credem, judecînd după scrierile Părinţilor, că toţi sămănau cu figurile de sfinţi pe care ei le-au zugrăvit. Era o simulare şi era o caricatură, şi doctrinele nu mor prin combatere, ci prin adoptarea lor exterioară. Cînd o doctrină e primită de toată lumea sau, mai bine, cînd se face toată lumea a o primi, fără ca ea să se sălăşluiască cu adevărat în inima nimănuí, această doctrină este moartă. Şi, fiindcă la Roma era ceva de felul acesta, Ieronin a simţit-o răpede, şi, desgustat, a alergat curînd în locuri unde vîntul deşertului, căldurile straşnice ale climei sud-asiatice, primejdiile necontenite ale barbarilor din vecinătate nu permiteau să se considere viaţa altfel decît în toată severitatea şi cu toate sacrificiile ei.

S'au fost strîns la Roma o mulţime de persoane în jurul lui cerîndu-i explicaţia Scripturii. Unii cu adevărat doriau să li se dea această explicaţie. N'am crede cît de mult simţiau nevoie oamenii din veacul al IV-lea să tră-

www.dacoromanica.ro

iască absolut în lumea Bibliei. Ceva asămănător s'ar întîlni doar în Anglia veacului al XVII-lea, în Anglia lui Cromwell, cînd el susținea în Parlament cu pasagii din Biblie părerile sale politice. Pe atunci se trăia, de fapt, în aceste idei biblice, și prin urmare ceia ce și cel mai bun credincios de astăzi privește totuși în oarecare perspectivă de trecut, cu un oarecare nimb de poezie, pentru dînșii era simpla realitate imediată.

Ieronim însuși spunea, ca și toți ceilalți: Ce mă interesează pe mine tot ce au cugetat filosofii, tot ce au scris poeții; un singur lucru există: Biblia. Și el, care era o minte bogată în resurse, a găsit chiar mijlocul să intereseze mai adînc chiar pe criticii cei mai rafinați ai oricărui rînd al Scripturii. Biblia arată el, în bogate și savante cometarii, are două fețe: una pentru simplii, cărora li spune dulci povești, și altă față, abstrusă, pentru aceia cari sînt în stare să-i înțeleagă sensul. De aceia a întreprins opera de interpretare a Bibliei, ridicînd astfel, și fără voie, mai presus de cuvîntul sacru însuși, interpretarea lui. Lucruri pe care aceia cari au compus Biblia nu s'au gîndit niciodată să le ascundă supt frazele acestea, atît de aproape de inima oricărui om, ţbiruiau acum în subtilitate rafinăriile cele mai înnaintate ale cugetării eline. Omul cel mai învățat al timpului a întrebuințat o viață întreagă pentru această interpretare, pe care posteritatea n'a reținut-o, fiindcă nu are aceiași nevoie de a filosofa asupra cutărui sau cutărui verset din Scriptură. Este și o parte puțin cam naivă în uriașa încordare de voință a lui Ieronim, care răstoarnă munții ca să dovedească lucruri de care, mai la urmă, nici creștinul n'are nevoie, căci îi ajunge credința, nici filosoful, care le are întregi de aiurea. Căci creștinismul nu era decît, prin simplicitatea lui umană, acel lucru imens, care e ultimul adăpost, limanul desperărilor pentru aceia cari au trecut

www.dacoromanica.ro

prin toate doctrinele, gustîndu-le o clipă spre a li simți o viață întreagă zădarnicia.

Revenind la acele zile de „vogă" în Roma, se creaseră în jurul acelui care nu era încă un sfînt cercuri de „mondeni", dintre cari unii l-au părăsit cînd a plecat din Capitală, dar alții au mers cu el, cerîndu-i să li explice și mai departe taina mîntuitoare a Scripturii. Era și un număr de matroane și fete din Roma între acești ascultători nedespărțiți, cărora li-a scris adesea pe urmă, recomandîndu-li felul de viață pe care trebuie să-l ducă în noile împrejurări date de soartă. Dar, cum am spus, de la o bucată de vreme Ieronim și-a dat samă că a sămăna pe marmura unui bazin elegant sămînța credinței lui Hristos nu este ce poate asigura o mai bună recoltă Și, atunci, într'o bună dimineață, s'a lepădat cu totul de toate : a fugit.

Intîiu a făcut o călătorie în Galia. Galia nu i-a plăcut. De cîte ori vorbește el de „*coturnii Galiei*", aceasta înseamnă o desaprobare. El, care ținea la stilul frumos, dar simplu, sincer înnainte de toate, admitea tot așa de puțin ca anumite subtilități grecești întorsăturile acestea retorice ale frasei galice, pompoasă, fastuoasă din veacul al IV-lea. A fost pe malurile Rinului. A trecut apoi un timp și pe acasă, pentru ca dela Aquileia să se îndrepte spre Orient.

Vremea aceasta, cînd pentru întîia oară s a dus acolo în Orient, fără să rămîie, a fost o vreme foarte fecundă pentru dînsul. Credea și el că nu putem înțelege nici Scriptura, — cum nu putem înțelege poesia veche, — fără a vedea locurile însești unde s'a desăvîrșit toată povestea tragică a Vechiului Testament, precum și idila reformatoare a Testamentnlui Nou. Cum îmi trebuie, spunea el, pentru Virgil să rătăcesc pe mările unde-și poartă el eroii, așa îmi trebuie pentru a cunoaște creștinismul de-a

www.dacoromanica.ro

dreptul, în esența lui intimă, să calc pe acolo unde s'au purtat pașii Mîntuitorului. Și Ieronim, care este un mare scriitor, are pasagii foarte frumoase, cînd vorbește de această lume ebraică, pe care a cunoscut-o, nu numai supt raportul ei creștinesc, dar și supt cel biblic: „Unde te întorci, plugarul, ținînd coarnele plugului, cîntă aleluia; asudînd secerătorul se mîngîie în psalmi și, tunzînd vița cu cosorul, vierul cîntă cîntece davidice" [1].

A stat acolo un timp. Îi plăcea viața dela țară. O spune și altă dată, recomandînd părăsirea Romei: „În locurile acestea răzlețe, unde primăvara umple de frunze noi și cîntece tot cîmpul, acolo se pot cînta mai bine Psalmii", cîntecele religiei celei noi [2].

Dar gîndul lui nu era să se retragă, să se adăpostească pe unde oamenii nu pot pătrunde, nici să se piardă într'o singurătate care nu îngăduie altceva. Gîndul lui era să se informeze, să învețe lucrurile pe care nu le știa încă, să meargă la izvorul tuturor curentelor care agitau și înfiorau societatea din timpul său. În felul acesta a fost la Antiohia, a fost la Alexandria, a străbătut regiunile Egiptului unde trăiau călugării după cea mai veche datină, a cunoscut cele trei clase ale monahismului egiptean, pe cere le și descrie cu amănunte precise. Și, după ce și-a făcut toată cultura aceasta, după ce și-a dat seamă de viața care s'ar putea petrece în deșert, de toate jertfele și suferințele fizice pe care le-ar cere această viață, s'a întors la Constantinopol. A cunoscut acolo pe Grigorie din Nazianza, unul din cei mai vestiți scriitorii ai Bise-

[1]. „Quocumque te verteris, arator stivam tenens alleluia decantat. Sudans messor Psalmis se avocat et curva attondes vitem falce vinitor aliquid davidicum canit": epistola 46.

[2]. Epistola 43: „Secretum arboris umbra, strata supter folia. Vere ager floribus pingitur et inter quaerulas aves Psalmi dulcius cantabuntur".

www.dacoromanica.ro

ricii orientale; a cetit, pe lîngă Eusebiu, pe Origen, împotriva ideilor eretice ale căruia a purtat o viaţă întreagă luptă învierşunată, ca ostaş care nu voia să-i ruginească sabia, ca străjer neadormit, gata să lovească, al credinţei celei nonă.

Revenind la Roma, a fost foarte preţuit şi de pe urma acestei largi experienţe, cum n'o mai avea nimeni, de Papa de pe vremea aceia, care nu sămăna de loc nici cu Papii Renaşterii, călărind pe caii lor bogat împodobiţi, cu tot felul de persoane mai mult sau mai puţin admisibile subt raportul bisericesc în jurul lor, şi nici cu Papii politici, închişi în cetăţuia lor, din timpul nostru. Episcop ca şi ceilalţi episcopi, dîndu-şi samă că învăţătura lui este o învăţătură mai modestă, că puterea lui este o putere mai slabă, Damasus recunoştea bucuros că are nevoie de informatori. El însuşi, ca şi Siricius, urmaşul lui, nu odată s'a adresat astfel lui Ieronim. Acesta văzuse însă prea larg lumea răsăriteană, el se prinsese de un prea mare dor de dînsa, călugărimea Egiptului pusese prea mare stăpînire pe sufletul său, ca să poată rămămînea în această societate, prea bine cunoscută criticelor sale. Şi atunci s'a hotărît iarăşi să rupă cu lumea, — data aceasta pentru totdeauna.

Tînăr încă, părăseşte „Urbea". S'a adresat către toată lumea „mondenă", întrebînd cine merge cu el, nu pentru plăcute excursii, ci pentru a petrece o viaţă întreagă de lucru în depărtatul pustiu. Şi atunci s'au găsit, firește, foarte puţine persoane care să-l urmeze. Cu acele persoane, cu Paula, o luminoasă figură de Romană, plină de energie constructivă în credinţa ei absolută, cu fata Paulei — căci ea avea mai multe fete, cărora Ieronim li adresează cele mai frumoase scrisori ale lui —, cu Eustochium, se îndreaptă el către Locurile Sfinte. Se făcuseră pregătiri — doar şi funcţionarii romani din regiu-

www.dacoromanica.ro

nile acestea își cunoșteau datoria! — pentru sosirea Paulei, care se număra în aristocrația Romei: primire cu lictori, gazdă la pretură... Toate acestea au dispărut; le-a înlăturat prietena lui Ieronim și și-a ales o umilă celulă. După ce s'au așezat aici, ea a creat apoi trei mănăstiri de călugărițe în pustiu, lîngă Betleem. Ieronim, din parte-i, s'a oprit în mănăstirea de călugări fundată de dînsul, în locuri pe care le descrie într'o formă de toată frumusețea: Marea nebună înfuriindu-se de stânci[1] în jurul chiliuțelor de adăpost ale ostenelilor sale. Pe urmă a trecut la Betleem, și, iarăși, va descrie aspra lume, oameni și lucruri, de care era încunjurat.

Atunci, fiindcă și rugăciunea lasă momente în care sufletul obosit caută a se prinde de altceva decît de infinitul care nu poate cere în fiecare moment sforțările imense către dînsul, Ieronim a căutat ceva din lumea aceasta de care să se poată prinde pentru totdeauna. A început să învețe limba ebraică, lucru foarte greu pe vremea aceia, cînd Evreii considerau limba lor, cu cărțile scrise în ea, ca un fel de sfînt și misterios patrimoniu transmis de înnaintașii lor, și ascundeau cărțile de pe care învățau. Pe furiș ele erau strecurate deci din sinagoge către celula lui. Cu toate că graiul acesta i se părea în cele d intâiu timpuri tot așa de greu de deprins, tot așa de aspru pentru urechea iui romană, care deprinsese de la început sunetele dulci, rafinate ale limbii elenice, cum i se părea lui Ovidiu pe vremuri graiul scitic sau getic al strămoșilor noștri, totuși a învățat evreiește perfect. Și, atunci, pătrunzînd opera sacră în autenticitatea ei primitivă, el a întreprins să revadă Scriptura, care exista în forma latină și grecească, după originalul ebraic, pentru

[1] Totam circa insulam fremit insanum mare et sinuosis montium illisum scopulis aequor reclamat".

www.dacoromanica.ro

Testamentul Vechiu. Opera aceasta presinta dificultăți de nebiruit la început; aceste greutăți a isbutit el însă încetul cu încetul să le înlăture.

A apărut, prin urmare, mulțămită lui, o nouă Scriptură, Scriptura de control, de verificare, care a supărat puțin spiritele conservative. În special s'a ridicat unul care supt raportul acesta era mai conservativ decît dînsul, care și el îl întrecea în conservatism supt alte raporturi; s'a ridicat Augustin cu argumente de bun simț. Însă argumentele de bun simț n'au niciun fel de putere asupra entusiasmului de care este prins învățatul, eruditul, care descopere lucruri nouă. A fost o ceartă îndelungată între cei doi mari Părinți, cu vorbe puțin cam acre, Augustin înfățișîndu și argumentele mai pe acoperite, recunoscînd și dreptul adversarului, Ieronim însă răspunzînd cu psihologia lui particulară, aspră. „Eu sînt", zice el[1], „ca boul cel bătrîn care, cînd pune piciorul jos, sfarmă". Era un avertisment pentru Augustin. Africanul a încercat o împăcare, și ultimele lor scrisori cuprind chiar un fel de prietenie.

În fond, Augustin avea dreptate. Ca teolog, avea dreptate el, dar ca om de știință, cercetător, erudit, avea dreptate Ieronim.

Augustin credea că, decît s'ar face astfel de traduceri din evreiește, care să dea o altă formă singurei Biblii admise, mai bine s'ar traduce din grecește lucruri pe care literatura latină încă nu le are și pe care nimeni nu le-ar putea face mai bine decît adîncul cunoscător al limbii elenice care lucra acolo în pustiu[2]. Căci, dacă se traduce Scriptura veche după original, iată ce se întîmplă: evreiește știe doar Ieronim și Evreii din Ierusalim, și, a-

[1] „Bos lassus fortius figit pedem"; epistola 101.
[2] Epistola 56 Cf. și epistolele 101, 103.

www.dacoromanica.ro

tunci, dacă se vede o divergență între forma veche, adoptată de două secole și la care poporul ține mai mult și între forma cea nouă, cine să dea lămuririle ? Și Augustin amintește cum, la el, lumea s'a ridicat în contra formei celei noi și, episcopul fiind rugat să explice, a trebuit să recurgă la un Evreu. Și iată, prin urmare, un Evreu arbitru în lucruri care privesc creștinismul ! Argumentele de bun simț ori de teologie ale lui Augustin nu puteau, de sigur, să fie răspinse, dar nu poate admira cineva în de ajuns imensa operă de răbdare neînfrînta în care și-a întrebuințat leronim viața întreagă, dîndu-ni o basă de autenticitate a Scripturii în părțile ei mai întunecate, pe care nimeni nu era în stare s'o dea.

El singur ni zugrăvește la bătrînețele lui rămas singur în pustiu, unde zace luni întregi, în căldura frigurilor, pe cînd afară soarele verii arde totul supt razele sale; ni se zugrăvește „dictînd la o candelă mică cu ochii întunecați de vrîstă": *ad lucernulam dictare caligentibus oculis senectute.* Așa era cînd a murit, lăsînd cel mai mare monument de învățătură care s'a ridicat în cele d'intăiu secole ale erei creștine.

Acum, dacă, după ce se cunoaște această viață, care este însăși o carte — și se poate întreba cineva dacă această carte nu este superioară chiar minunatelor cărți pe care alături de această viață ni le-a dat leronim, — se va întoarce cineva la scrisorile care cuprind, sincer, întreaga lui cugetare, el va fi pătruns de același respect. Spiritul mare nu ascunde nimic; tot ce găsește în sufletul lui se înfățișează direct. În unele părți e un soliloquiu în altele explicația învățatului către aceia cari-l întreabă; în cele mai multe casuri este însă o conștiință care vorbește de-a dreptul, fără sfială și fără mila, către alte suflete.

Dacă e vorba să vedem care sînt elementele de perso-

www.dacoromanica.ro

nalitate ce se desfac din aceste scrisori, vom zice, pentru a cuprinde toate într'un singur cuvînt, că Ieronim este cu mult mai *roman* decît ceilalți. Mai roman, deși nu s'a născut la Roma, deși a trăit numai o mică parte din viața lui în Capitala Imperiului. Și, ca să 'nțelegem de ce, trebuie să desfacem sufletul lui în elementele din care se alcătuiește, — romane toate.

Ieronim nu este un inovator; aceia ce au zis înnaintașii și contemporanii lui, el o acceptă. Vom avea deci aceiași condamnare a lumii, nu numai în găteala, ci și în frumusețea ei, nu numai în rafineria, ci și în puritatea ei, în simpla grijă de sine însăși. Și el ca și Paulin — Augustin ceva mai puțin, — preferă omul nepieptănat, nespălat, rău îngrijit, duhlind a desgust față de lume. Icoana nu este simpatică, dar, pe vremea aceia, ideia maniheiană a opoziției dintre bine și rău stăpînia prea mult chiar sufletele care totuși o osîndiau, pentru ca partea materială, a Satanei, să poată afla îndurare. Și pentru el sentimentele de familie, de care totuși vorbește de atîtea ori, sînt de o potrivă vrednice de osîndit ca și manifestările cele mai bizare ale luxului[1]. „Nu cunosc", strigă el, „pe mama mea dacă displace lui Dumnezeu". Prietenilor li spune; „Lasă lumea! Dacă o să-ți plîngă nepoțelul din pragul casei, dacă o să-ți poruncească părintele, dacă mama o să-ți arăte sînul ce te-a hrăpit, nu-ți pese; treci înnainte[2]" ! „Per calcatum perge patrem, siccis oculis ad vexillum crucis evola", „călcînd în picioare pe părintele tău, cu ochii uscați zboară către steagul crucii". Și el e gata să

[1] Pentru lux, scrisorile 22, 38, 40, 52, 54, 77, 107, 117, 129.

[2] „Licet parvulus ex ore pendat nepos, licet sparso crine et scissis vestibus ubers quiubus te nutrrerat mater ostendat, licet in limine pater iaceat, per calcatum perge patrem, siccis oculis

www.dacoromanica.ro

ardă moștenirea literară și artistică a antichității păgîne. „Cîntecele poeților ? Hrana dracilor !" Iar, în ce privește elocvența, iudecă așa : „Este mai bune să spui cele adevărate rustic decît să întrebuințezi cuvinte retorice pompoase fără înțeles".

Știa doar, dacă nu datoria de a iubi, dreptul de a plînge, și, într'un rînd, cînd moare Blesilla [1], una din tinerile lui prietene, căreia-i impusese la o vârstă foarte fragedă toată asprimea vieții călugărești, așa încît lume-l acusa că el a omorît-o, în complicitate cu mama ei, care primise sfaturile aspre, îl vedem adînc mîhnit și emoționat, și cele mai frumoase cuvinte ale lui sînt acelea în care ni înfățișază pe fetiță „șovăindu-i de boală pașii și gâtu-i subțirel abia putînd sprijini fața palidă și tremurătoare, și totuși ținînd totdeauna în mîni sau pe Profet sau Evanghelia [2]," după învățătura lui către fetele lui Isus, „greieri de noapte" : „ținînd cartea, somnul să te prindă și pagina sfîntă să-ți cuprindă fața care cade [3]". Dându-și seamă că are și o parte a lui în această moarte, care și-a coborît prea de curînd întunerecul, el adauge apoi : „Flevit et Iesus Lazarum, quia amabat illum", „ a plîns și Isus pe Lazăr, fiindcă l-a iubit". Dar mila lui cea mare nu e pentru durerea celor ce se smulg astfel de la Dumnezeu, ci pentru aceia cari în durerile lor îi samănă lui Hristos sărman și prigonit [4]. „Fiul omului", strigă el boeăților, „n'are unde să-și plece capul, și tu mături

[1] V. și capitolele 39, 45

[2] „Vacillabant aegrotatione gressus et pallentem ac trementem faciem vix collum tenue sustinebat, et tamen aut Prophetam aut Evangelium semper în manibus tenebat."

[3] „ Tenenti condicem somnus obrepat et cadentem faciem pagina sancta suscipiat... Esto cicada noctium".

[4] Dar cf. „Mens ista quae plansit, sericarum vestium est." „Mintea aceasta care a plâns, e a hainei de mătase").

www.dacoromanica.ro

porticele vaste și umpli spațiile largi ale palaturilor tale![1] Și aiurea, către cei ce împodobiau cu devoțiune Scriptura: „Aurul scînteie în litere, cu pietre scumpe se acopăr cărțile, și gol înaintea ușilor lor Hristos moare[2]!"

Dar în concepția-i se amestecă și un element care-i aparține numai lui, care nu este al celorlalți. Ar crede cineva că supt masca de aspru călugăr a lui Ieronim se ascunde figura ironică, gata de neiertătoare, de miloasă satiră, a lui Iuvenal. Căci el este fără îndoială Iuvenalul creștin din veacul al IV-lea Dacă vrea să vadă cineva Roma din acel timp în toate greșelile, în toate lipsurile ei de gust, în toate escesele ei față de bunul simț, în întreaga ei caricatură, tragică sau vrednică de batjocură, să-l cetească pe Ieronim. N'a uitat pe nimeni. Iată ce spune în ce privește pe călugărințe: „Se chiamă că sînt călugărițe și după o masă îndoielnică ele visează apostoli![3] Cu părul pe umeri ridică pe stradă fețele impudente." Apoi vin la rînd călugării cari stau pe la oameni bogați, îngrijindu-se strașnic să nu cumva să se îmbolnăvească gazda lor și să n'aibă cine li da de mîncare, călugării de societate, „scioli", foarte „învățați", printre femeile de obiceiu tinere. „Caută preoția și diaconia ca să vadă mai slobod femeile[4]". Avem societatea romană, cu visite și discuții zădarnice, cu tot meșteșugul de a-și pierde vremea: „Se vorbește degeaba, se strică vorba, se sfîșie

---

[1] „Filius hominis non habet uhi caput reclinet, et tu amplas porticus et ingentia tectorum spatia meteris"; epistola 14.

„Aurum liquescit în litteris, gemmis codices vestiuntur, et nudus ante fores earum Christus emoritur".

„Castae vocantur et nonnae. et post coenam dubiam Apostolos somniant".

[4] „Presbyteratum et diaconatum ambiunt ut mulieres licentius videant".

www.dacoromanica.ro

cei absenți, viața străină se descrie, și, mușcîndu-ne unul pe altul, unul pe altul ne consumăm [1]".

Avem prin el până și alinăturile false ale cenaculelor la modă, miorlăituri ca ale „Senatului de matrone": „mierea mea!", pentru a arăta deosebita iubire față de cutare sau cutare, așa de prietenă pînă se închide ușa [2].

Aceasta este de sigur la Ieronim o parte romană. Dar sînt și altele. Este și una care a folosit foarte mult Bisericii: constanța absolută, plină de abdicare în ce privește gîndul, față de „catolicism", de „ortodoxie". El nu discută; este mulțumit cu ce i s'a dat. Are *la foi du charbonnier*. „Bătrîn, voiu ținea credința în care ca tînăr am fost renăscut [3]". Odată fixată, credința îi ajunge. N'a fost om care să urască mai mult eresia pentru îndrăzneala ei, pentru obrăznicia ei, pentru pretențiile și absurditatea care se ascund în ea decît Ieronim. Și desperat, în anii de bătrînețe striga: „Eresia nu vrea să moară!". Cînd se împacă, atunci, cu Origenienii de la Ierusalim, el spune: „Am unit mînile noastre, ni-am dat pacea, dar n'am primit eresia; am făcut aceasta ca voi să fiți catolici, iar nu noi eretici [4]". Și mai departe: „Oricine ești, aducător de dogme noi, te rog să cruți urechile romane.. Să cruți credința, pe care principele apostolilor a așezat-o și a întărit-o cu garanția sa, gloriosul Sfîntului Petru Roma hotărăște!". Și altă dată: „N'am avut vre-odată altă credință decît aceia pe care am expus-o mai sus,

[1] „Itur in verba, sermo teritur, lacerantur absentes, vita aliena describitur, et, mordentes invicem, consumimur ab invicem"; epistola 43.

[2] Epistola 52.

[3] „Illam senex tenebo fidem in qua puer renatus sum".

[4] „Dexteras iunximus, pacem dedimus, non haeresim recepimus Ut vos essetis catholici, non ut essemus haeretici".

www.dacoromanica.ro

adecă pe care Biserica Romană și a Alexandrei și a noastră a Aquileii o predică, și la Ierusalim se laudă" [1]

Cum vechii Romanii se țineau de legislația elaborată în desvoltarea seculară a societății, așa se ține el, și de spirit, și de literă [2]. Refusă, chiar în numele celei mai înnalte filosofii, chiar în numele credinței celei mai îndreptățite, să facă a merge cu un pas înnainte, care lui s'ar părea un pas în lături, credința care s'a fixat înnainte de dînsul. Este evident că dorința aceasta de o autenticitate fixată odată pentru totdeauna [3], înfigerea aceasta a credinței lui, asemenea cu felul cum se înfigeau temeliile unui monument roman, este un element care aparține Romei păgîne. Orientul nu se mai sătura de discuții; Galia nu se mai sătura de elocvență, indiferent dacă prin elocvența aceasta contururile credinței se slăbiau puțin prin coloarea retorică [4]. Lui nu-i trebuie așa ceva. El are odată o piatră de temelie și n'o părăsește pentru nimic în lume.

Dar partea care este desigur mai simpatică la dînsul după felul nostru de a judeca și simți este și partea cea mai romană din întreaga lui psihologie. Înțelegem foarte bine cum creștinul urăște trecutul păgîn al Romei, înțelegem pe Augustin, cînd după prada Romei de către

[1] „ Quisquis es asertor novorum dogmatum, quaeso te ut parcas romanis auribus". Cf.; „Urbs Roma quam princeps Apostolorum... fide sua confirmavit, gloriosus Petrus... Ego enim praeter hanc fidem quam supra exposui, id est quam Romana Ecclesia et Alexandrina et Aquileiensis nostra quaeque Ierosolymis praedicatur, aliam non habui unquam, neo habeo, in Christi nomine, nec habebo". Omnes apostolorum successores sunt": epistola 146.

[2] „Aliud littera, aliud mysticus sermo".

[3] V. epistola 71.

[4] V. epistolele 37, 125.

www.dacoromanica.ro

Alaric, la acusațiile păgînilor că din causa creștinismului s'a făcut acest lucru, că, dacă templele ar fi fost cercetate, dacă tradiția de odinioară a Romei, dacă patriotismul legat de cultul strămoșilor s'ar fi conservat, niciodată pe hoiul acesta barbar nu ar fi trecut peste scările monumentale ale templelor, înțelegem cum el răspunde bătîndu-și joc de credința Romei păgîne în părțile ei înpremumtate de corupție, de nerealitate și de nelogica ei.

E ușor ce făcea Augustin, dar e și urît. Trăia încă în credința aceia primitivă atîta poesie simplă, atîția oameni muriseră crezînd lucrurile acelea naive, copilărești! În ce făcea el, e un fel de desgropare a morților cu cuțitul logicei și de aruncare a oaselor iubite și plînse.

La Ieronim nu este așa. Până la sfîrșit el a rămas Roman, și tragedia vieții lui a fost aceasta: Îl durea inima de Roma depărtată și el nu lăsa Betleemul. Cîtă deosebire între dînsul și Ovidiu, care, aici, la Tomi regreta numai luxul și destrăbălarea Romei, fără ocupație, pe cînd, în ocupația lui absorbantă, Ieronim regretă ceia ce dusese în sufletul lui din Roma. Și el poate spune că Roma este pedepsită pentru păcatele sale, și o și spune, dar o spune plîngînd. Și durerea lui pentru toate suferințele Romei, jalea lui pentru steagurile Romei plecate totdeauna, i-au sfîșiat inima în anii lui de bătrînețe. Cele mai frumoase rînduri ale lui sunt cele consacrate acestei intime simțiri.

„Văd căsuțele pe jumătate dărîmate, care au scăpat din mînile barbarilor, aud de adormirea multor frați și multor surori[1]". „Precum la început n'a fost nimic mai tare și mai resistent decît Imperiul Roman, astfel la sfîr-

[1] „Romanae urbis obsidio multorumque fratrum ac sororum dormitio... Atque ita consternatus obstupeo, ut nihil aliud dietim ac noctibus nisi de salute omnium cogitarem".

www.dacoromanica.ro

șirul lucrurilor nimic nu este mai slab, căci în războaiele civile și contra deosebitelor națiuni am ajuns să avem nevoie de ajutorul altor neamuri [1]". Roma însăși în centrul ei se luptă, nu pentru glorie, ci pentru viață; ba nici măcar prin luptă, ci cu aur și cu toată averea ei își răscumpără vița [2]" „Lumina cea mai puternică de pe pământ s'a stins, ba s'a tăiat chiar capul Imperiului Roman pierzîndu-se Roma. Ca să zic mai bine, într'un singur oraș a pierit lumea toată [3]". Și înfățișează pe aceia cari cerșiau, supt ochii lui, căci barbarii — Hunii dela 394 [4], — prădaseră până la dînsul: „După nevoile acestei vremi crude și fără amestecul săbiei destul de bogat este și acela care nu cerșește. Nu este țară care să nu cuprindă astăzi pribegi romani. Copii știu lacrimile mai curînd de de cît rîsul [5]" „Auritul Capitoliu este acoperit de mizerării, de funingine și de pînză de păianjen [6]". „Lumea se mișcă din sălașurile sale... Să ni depărtăm puțin urechile

[1] „Sicut enim în principio nihil Romano Imperio fortius et durius fuit, ita în fine rerum nihil imbecillius, quando et in bellis civilibus.et adversas diversas nationes aliarum genitum barbarum indigemas auxilium".

[2] „ Roma in gremio suo, non pro gloria, sed pro salute pugnare. Imo ne pugnare quidem, sed auro et cuncta supellectile vitam redimens.., Quid salvum est, si Roma perit?"; epistola 123.

[3] „Clarissimum terrarum omnium lumen extinctum est, imo Romani Imperii truncantum caput, et, ut verius dicam, în una Urbe totus orbis interit".

[4] Epistola 77

[5] „Nobiles quondam utriusque sexus atque omnibus divitiis affluentes suscipit mendicantes. Satis dives est qui pane non indiget... Urbs inclyta et Romani Imperii caput uno hausta est incendio; nulla est regio quae non exsules romanos habeat... Ante lacrymas scitura quam risum".

[6] „Auratum squalet Capitolium, fuligine et aranearum telis omnia Romae templa cooperta sunt"; epistola 106.

www.dacoromanica.ro

ca să nu se audă osînda sîngelui și să nu plîngem sufletele celor uciși". „Între Constantinopol și Alpii Iulieni zilnic se varsă sîngele roman... Prin păcatele noastre barbarii sînt tari, prin viţiile noastre e învinsă oastea romană [1]". Și la venirea veștilor rele „i se oprește glasul și plînsul întrerupe vorbele lui cînd dictează [2]. „Tu, oraș care ai fost odată cap al lumii, ești acum mormîntul poporului roman [3]".

Și de aceia iubim mai mult pe Ieronim: fiindcă n'a creat o prăpastie între lumea tuturor datoriilor de pe pămînt și între lumea tuturor amintirilor de dincolo de morminte, închizîndu-se în cetatea unui nemilostiv creștinism, cu abdicare de la viață și desertare de la patrie!

---

[1] „Inter Constantinopolim et Alpes Iulias quotidie romanus sanguis effunditur"; epistola 60.

„Nostris peccatis barbari fortes sunt, nostris vitiis romanus superatur exercitus". *ibid.*

[2] „Terribilis de Occidente rumor affertur obsideri Romam et auro salutem civium redimi spoliatosque rursum circumdari, ut post substantiam vitam quoque perderent. Haeret vox et singultus intercipiunt verba dictantis. Capitur urbs quae totum regit orbem, imo fame perit antequam gladio pauci qui caperentur inventi sint".

[3] „Urbs tu, quondam orbis caput, romani populi sepulcrum es"; epistola 130.

www.dacoromanica.ro

V

Sf. Ioan Hrisostomul.

Cei trei reprezintanți ai spiritului creștin din veacurile al IV-lea și al V-lea cari au fost înfățișați până acum aparțin Părinților latini, Părinților apuseni. Trebuie, deci, ca, față de dînșii, să se cerceteze și un reprezintant al Părinților cari aparțin Bisericii Răsăritului. Voiu înfățișa dintre ei pe unul singur, și nu fiindcă am crede că literatura bisericească din Apusul Europei este superioară în acest timp literaturii din lumea răsăriteană. Ci pentru că, dacă e imposibil să se înfățișeze din toată literatura bisericească latină o figură care să reprezinte în toate elementele ei viața religioasă a acestei părți occidentale a creștinătății, în *Orient* avem una, pe Sf. Ioan Hrisostomul.

E oriental, nu numai prin locul unde a îndeplinit cele mai înnalte funcțiuni arhierești și prin acela unde și-a sfîrșit zilele, ci prin firea sa întreagă. Doar și Ieronim atîția ani a stat supt același soare și el s'a despărțit cu totul de Apuseni, așezîndu-se în chilia lui de la Betleem, așa încît s'ar putea crede că într'însul se descopere legătura dintre literatura bisericească a Apusului și literatura bisericească a Răsăritului. Ne-am înșela însă foarte mult; nu faptul că un om se desparte de pămîntul său și se așează în alt pămînt îl face să părăsească în același

www.dacoromanica.ro

timp și tradițiile pământului de unde a venit pentru ale pământului unde se așează.

De fapt, Ieronim a rămas, în spiritul său, în natura ocupațiilor sale, în direcția acestor ocupații, până la sfîrșitul vieții sale un înstrainat. Mănăstirea lui din Betleem ca și cele trei mănăstiri pe care le-a întemeiat Paula, sînt niște oaze ale spiritului apusean în această regiune a Orientului. Călugar, schivnic fără îndoială, dar de o călugărie avînd cu totul alte rosturi decît călugăria răsăriteană și de o schivnicie care-și înțelegea altfel misiunea de cum o înțelegea aceia care se găsiau ici-colo și în regiunile acestea rasăritene. Călugăria lui de organisare, de disciplină, de luptă, nu este fără îndoială un prudus al Orientului. Spiritul combativ, tendința de a căuta la adversar anumite puncte împotriva cărora să se îndrepte toată furia polemicei sînt iarăși lucruri caracteristice pentru Apuseni, dar străine cu totul lumii orientale.

Aici, în Răsărit, cum se va vedea la Sf, Ioan Hrisostomul, este un fel mai larg de a vedea lucrurile și, în ce privește sentimentele, un fel mai adînc de a le interpreta. Anume formule în adevăr romane ale lui Ieronim sînt inimitabile; darul de a reda în cîteva cuvinte legate cum este piatra monumentelor antice, nu numai o cugetare, dar esența unui întreg șir de cugetări, nu-l găsim în Răsărit niciodată. Dar aici o să răsuflăm o atmosferă mai umană, o să simțim o căldură mai prielnică sufletului, ne vom găsi într'o apropiere cu mult mai mai mare și cu mult mai mișcătoare de toate. suferințele, de toate nevoile și desnădejdile omenești. In această privință fără îndoială că Părinții Răsăritului, care-și găsesc expresia lor cea mai deplină în Sf. Ioan Hrisostomul, sînt superiori celor din Apus.

Deci din elementele de explicație care au fost date cu privire la Ieronim, mai nimic nu poate servi pentru înte-

www.dacoromanica.ro

legerea spiritului, nu complex, dar foarte puternic, care este Hrisostomul S'ar putea oare întrebuința față de acest mare Părinte din Răsărit același sistem ca pentru Apusenii studiați până aici: anume de a presinta întâiu cariera lui ca om pentru a ajunge pe urmă la scrierile lui și a cauta spiritul care domină aceste scrieri? La această întrebare trebuie să zicem: nu. Dacă este unul la care să nu se poată întrebuința procedeul, așa de comod, al istoricilor cugetării și literaturii, adecă de a tăia o biată viață omenească în bucățele și a le eticheta cu numere de ordine, trecînd de la unul la altul fără o altă legătură decît succesiunea capitolelor, esfe de sigur marea personalitatea religioasă, și în același timp și personalitatea politică, umană, care e Sf. Ioan Hrisostomul. Dar, pe cînd la Ieronim viața a dominat scrisul, dincoace trebuie să urmăm calea opusă, fiindcă la dînsul scrisul a dominat viața. Atîta vreme cît a fost scriitor, orator, n'a avut o viață. Cînd scrierile lui încetează, cînd comunicația cu publicul imens care era în legătură cu el este tăiată prin lovitura dată de împăratul, atunci viața lui este cu mult mai importantă decît activitatea lui de cuvîntător. Cea d'întâiu activitate încetează odată cu catastrofa constantinopolitană, cu căderea din Patriarhie, cu trimiterea în exil, cu îndelungatele suferinți care au întovărășit acest exil și s'au mîntuit cu moartea lui silnică.

Prin urmare să începem de la sentimentele dominante ale vieții sale, punînd în legătură viața lui cu dînsele, pentru ca pe urmă să se atingă, într'un chip mai pronunțat biografic, ultimii ani din viața lui.

N'ar trebui să se creadă însă că între Sf. Ioan Hrisostomul și între contimporanii lui apuseni nu este nicio legătură, Evident că interpretarea personală este alta la dînsul. Această interpretare personală corespunde altui

www.dacoromanica.ro

cer, altui soare, altor împrejurări, altei rase. Omul acesta, născut în regiunile asiatice, purtînd adînc pecetea deosebitoare a Asiei, omul acesta născut (la 347) lîngă Antiohia, unde și-a petrecut cea mai mare parte din tinerețea lui, el care acolo a căpătat desvoltarea strălucitelor însușiri de vorbă, este altfel alcătuit în țesătura fisică și în esența morală a personalității sale decît aceia pe cări ne-am învățat a-i cunoaște. Altă natură, alt sînge, alte împrejurări de viață. Prin ele deosebirea dintre dînsul și ceilalți e netăgăduită. Dar, iarăși, nu trebuie să-și ascundă cineva elementul comun între acest represintant unic, deplin, al scrisului și al cuvîntării bisericești în Răsărit și între aceia cari-i corespund cronologic în părțile apusene: acest element comun este interpretarea ultimă a vieții care se întîlnește și la unii și la celallt. Și el ca și Sf. Augustin, oricît s'ar lupta pentru unitatea divină, exclusivă a lui Dumnezeu supt raportul dualist, vede viața ca o luptă între Dumnezeul cel bun și Dumnezeul cel rău, pe care Biserica l-a îmbrăcat în piele neagră, izgonindu-l în lad.

Persecuția aceasta, obsesiunea aceasta a diavolului — Paulin, ca și Ieronim, întrebuințează terminul popular de „zabolus" pentru „diabolus", — este unul din caracterele dominante ale scrisului lui Augustin. Pănă la sfirșitul vieții lui el se străduiește să înlăture partea mai pronunțat maniheiană din această opoziție între cele două puteri prin care se ține lumea, să facă prin argumentele sale un rost mai mic zeului celui rău, să-și strîngă dracul la părete. Izbutește și nu prea. Se vede că ar voi să dea mai mult lumea lui Dumnezeu și, cu toate acestea, la fiecare colț al cugetării sale, întîlnește „dușmanul". S'ar putea aștepta cineva, dat fiind caracterul particular de impresionant al zeului negru, ca el să joace un rol cu mult mai mare în cuvîntările Sfîntului Ioan Hrisostomul. Căci fericirile cerului sînt fără îndoială ispititoare și pentru omul obișnuit,

www.dacoromanica.ro

care nu-şi dă osteneala să cugete prea mult, ispitele cereşti sînt puternicul argument pentru a-l îndrepta pe o cale bună, dar ladul, cu focul lui veşnic, cu chinurile lui neîncetate, cu străjerul lui neadormit, ladul acesta totdeauna a impresionat enorm ascultătorii. Spre cinstea Hrisostomului, carę dă în felul acesta o dovadă de bun gust, el vorbeşte mai rar de cum s'ar aştepta cineva de la un predicator către mulţimile cele mari, către oamenii fără cărţi, fără filosofie, mai rar de cum s'ar aştepta de la un cuvîntător deprins a vrăji înnaintea auditoriului figuri şi scene impresionante, de la un Răsăritean fierbinte, trăit în atmosfera caldă a Asiei, — de diavol, care, cum zice el, „vicleană fiară este şi nesăţioasă“ [1].

Intîlnim apoi, în afară de rămăşiţa aceasta de maniheism netăgăduită, care consistă în a atribui spiritului celui rău un rol de necontenită concurenţă în rosturile lumii — şi spune într'un loc Sf. Ioan Hrisostom că „puţin de i s'ar fi dat diavolului un loc mai mare, lumea nici n'ar fi putut să se ţină pe temelie“ şi deci Dumnezeu l-a redus, pentru că făptura *sa*, care este lumea, cu toţi oamenii şi vieţuitoarele din ea, să poată trăi, — încă un element care este comun între Augustin şi Sfîntul Ioan Gură-de-Aur. La Augustin una din preocupările de căpetenie e fost originea răului. El nu voiă ca răul să fie divin nici într'un chip; în bunătatea nesfîrşită a lui Dumnezeu nu se poate amesteca această pată, care este răul. Nu voiă să vadă in Dumnezeu un osînditor, care hotărăşte ca o lume întreagă să trăiască nenorocită, doar pentru a căpăta din nenorocirea ei o armă împotriva acelora cari ar fi dispuşi să meargă şi dînşii tot împotriva voinţei sale. Vechea şi îndelungata problemă a ori-

[1] Traducerile sînt cele vechi româneşti din *Mărgăritarele* fraţilor Greceni (1691).

www.dacoromanica.ro

ginii răului îl preocupă și pe Hrisostom. El însă nu este un filosof, ci un cuvîntător înnainte de toate și, mai mult decît atît, o mare inimă duioasă, în stare să biruiască toate prihejdiile lumii, să părăsească orice, viața însăși, de mila celor saraci și apăsați. Prin urmare la acesta, care este om înnainte de a fi scriitor și cuvîntător, care fiind scriitor și cuvîntător, amestecă numai atîta gînd cît îi trebuie, date fiind tendințele vorbirii și ale scrisului lui și lumea specială către care se adresă, la dînsul este natural ca problema care exista în sufletul lui, care-l chinuia și pe dînsul, să apară mai redusă. O soluție originală de sigur că nu putea să deie, soluția lui Augustin fiind singura posibilă, că, adecă, răul există numai fiindcă l-a introdus *omul* în lume, iar nu fiindcă Dumnezeu l-a lăsat să fie. Ți el va zice: „pentru bună voia lui fieștecine se face, au bun, au rău".

S'a văzut în analisa operei lui Paulin de Nola rolul cel mare pe care-l joacă la acest liniștit dărîmător de societăți și nimicitor de State, la acest dulce negator și sfărîmător al trecutului întreg, elementul prieteniei, al legăturii libere dintre oamenii cari au aceleași credințe și înțeleg a-și organisa viața pe basa lor, sentimentul idilic, așa cum îl întâlnim într'o formă mult mai rafinată și de loc religioasă, în secolul al XVIII-lea, acea prietenie care și ea formeaza unul din caracterele deosebitoare ale celor d'intăiu veacuri apostolice.

Ei bine, și la Sf. Ioan Hrisostomul, de și el nu este *dominat* de nevoia comunicației necontenite cu prietenii săi, de și nu-și revarsă sufletul înnainte de toate în scrisorile sale, care sînt și tîrzii, din anii de nenorocire, întâlnim totuși o foarte frumoasă apologie a prieteniei: „Mai bine iaste să umble omul întru întunearec decît să n'aibă priiateni". De multe ori și în visuri îi vedem și vorbim cu dînșii. Ci și numai cu pomenirea priiatenului

www.dacoromanica.ro

se bucură neştine şi are veselie.. Mai bine iaste noao s nu lumineaze soarele decît să nè despărţim de. priiateni noştri". Ba găsim şi la dînsul, cînd e vorba de pierderea unui prieten sau a unei rude, acea sfîşiere de inimă pe care Augustin n'o îngăduie nici la căpătîiul mamei sale moarte, scusîndu-se înnaintea lui Dumnezeu pentru durerea care-i frămîntă fiinţa în acest moment, şi pe care Ieronim o iartă numai pentru că „şi Isus a plîns pe Lazăr, căci l-a iubit". Găsim şi la el ca şi la Paulin, pe lîngă condamnarea durerii care uită de Dumnezeu şi de soarta cerească a celor cari au plecat dintre oameni, acea reservă înduioşătoare, sprijinită pe însăşi atitudinea Mîntuitorului în ceasul cînd Lazăr a plecat de lîngă el Ni este îngăduit să plîngem, „cum au lăcrămat şi Hristos pentru priiatenul Lazăr".

De alminteri toată partea relativă la cei morţi este la Sf. Ioan Hrisostomul de o duioşie şi o frumuseţă care nu se întîlneşte la niciunul din scriitorii timpului, nici în Apus, nici în Răsarit. Iată ce zice el într'o predică consacrată numai răposaţilor şi amintirii lor: „Ieşit-au fără veaste ş'au zburat ca nişte rîndurele cu bune glasuri, zburat-au ca nişte turtureale pustnice şi prea curate. Despărţitu-s'au de turma noastră ca nişte miei. Mutatu-s'au den staol, şi suspină oile. Lăsat-au cuibul nostru, şi-i strigăm ca nişte puî ai lor mici .. Că voao v'au fost şi de folos moartea, iară noao ni-aţi făcut mare scîrbă". Şi înfăţişînd ceasul mare al omului care se sfîrşeşte, el zice: „Pre care .văzîndu-i, noi alergăm şi plîngem, şi ţinîndu-i de mâinile lor, îi rărutăm şi-i udăm cu lacrimi, şi şteargem sudorile feaţei lor şi li sărutăm ochii", lar însuşi acela care se desparte de lume este făcut să vorbească astfel: „Ce am văzut, am crezut, şi cum am lucrat, am dobîndit. Ducumă şi nu cunosc unde merg... Că ce-mi aprindeţi lumînări, fraţilor, că eu nu mi-am a-

www.dacoromanica.ro

prins făclia sufletului mieu!". Și, mai departe, despre dînsul: „Iată trecu și se duse, conteni și tăcu; cel mare și viteaz, cel tiran și sîlnic, cel înnalt și spre toți groaznic zace ca o oaie" îngenunchiată. „Cel mult decît mulți se făcu ca nimenea, cel ce lega se leagă, și iată că-l duc" Și vorbesc prin graiul lui aceia cari au fost: „Și noi oarecînd în lume ne-am trufit și ne-am împodobit, și cu mirosuri ne-am uns, și-am iubit, și ne-am bucurat, și ne am desfătat".

Toată partea aceasta, dar, este un element comun între literatura Apusului și literatura Răsăritului. Mai sînt poate și alte elemente comune, dar nu între *toată* literatura Apusului și între scrierile Sfîntului Ioan Hrisostomul. Este partea de satiră. În acestă privință fără îndoială că el samănă cu Ieronim. Este însă foarte mare deosebire între el și acesta, chiar atunci cînd satira unuia ca și a celuilalt atinge aceleași păcate omenești și aceleași categorii de oameni chiar, aceleași contrafaceri ale creștinismului, greșeli în care unul și altul vedeau de o potrivă o caricatură a vieții bisercești pe care ei o voiau deplină și curată. Numai cît sensul criticei unuia și sensul criticei celuilalt se deosebesc. Adese ori descoperim la Ieronim pasiunea personală, duhul de răsbunare Cineva l-a provocat? Îi răspunde. Cineva i-a adus o jignire? O răsbună. Este, totuși pe lîngă sfînt, omul; omul care înfruntă alt om, voința omenească, ce caută să zdrobească în luptă altă voință omenească. Este, dacă se poate întrebuința acest termin, este în acest om sfînt și puțină *răutate*. Răutatea *lui*, și o răutate de împrumut. E un cetitor al lui Iuvenal, un cetitor al marilor poeți satirici ai Romei. Îi place să întrebuințeze versurile lor cu dibăcie, le amestecă în scrisorile sale și ni dă astfel

www.dacoromanica.ro

o literatură *muşcătoare* asemenea cu literatura muşcătoare a păgînilor.

Sf. Ioan Hrisostomul este de altă părere; el spune: gura aceasta nu ni s'a dat ca să muşcăm, cum muşcă cîinii. Şi, potrivit cu acesta, înfăţişează, fără îndoială, excelente scene din viaţa contimporană, zugrăvite cu adîncă pătrundere şi cu o însuşire deosebită de a caracterisa. Dar se vede foarte bine că el a acă o întreagă categorie socială, un singur defect al fiinţei omeneşti, fără ca pentru aceasta să amestece înlăuntru reminiscenţe sau să satisfacă răsbunări. Dacă n'am avea un alt izvor pentru a cunoaşte lumea bizantină din vecul al IV-lea şi al V-lea, am putea să recurgem cu deplină încredere la Sfintul Ioan Hrisostom. Nu este de loc tipic, cum sînt mai toţi scriitorii bisericeşti, împumutînd de la alţii, spunînd în acelaşi fel cum au spus înnaintaşii aceleaşi lucruri, de un caracter moral indubitabil, dar care nu înfăţişează colorat viaţa contimporană. aceia pe care o caută istoricul, supt toate raporturile. Viaţa contimporană se presintă însă la dînsul pentru a fi condamnată, senin, impersonal, în totalitatea ei: şi la Antiohia, cînd era un simplu predicator — au vrut să-l facă preot, şi a refusat această onoare, desvinovăţindu-se pertru că nu primeşte —, şi la Constantinopol, cînd imensele aclamaţii ale mulţimii l-au chemat în fruntea Bisericii Romei, celei nouă, cînd a ajuns Patriarh, cînd o lume neînfrînată se îngrămădia în jurul lui, aşteptînd de la dînsul noi îndrumări către credinţa cea adevărată,—ceia ce a simţit-o şi Împăratul şi sfîrşitul vieţii lui a fost determinat tocmai de acest antagonism fatal. Căci nu cu anecdote de felul aceleia că Împărăteasa Eudoxia s'a supărat pe el pentru cutare sau cutare motiv se cuvine a se explica lucruri care sînt în legătură cu curentele cele mai mari, cu luptele hotărîtoare ale unei epoce. Nu, ci toată societatea aceasta o cunoştea

www.dacoromanica.ro

adînc, și o urà. O urà în luxul ei, o urà în minciuna ei, o urà în prefăcătoria ei, în talentele ei, în toate. Și chema pe toți săracii lumii, mii și mii de oameni, ca să li spună ura lui, pe care numai un singur lucru o putea desarma: dispariția tuturor păcatelor vieții exterioare într'o viață nouă, interioara, înlăturarea acelei contraziceri, scandaloase pentru cugetul său drept și pentru credința sa adîncă, între ceia ce omul pare a fi și ceia ce este în realitate, între misiunea care-i este dată pentru *toți ceilalți* ca și pentru el, și între misiunea pe care și-o atribuie el însuși, numai pentru persoana sa.

Nu este nimic din ce se petrece în lumea această bizantină care să nu fie atins de biciul lui de foc. Avem pagini întregi consacrate petrecerilor timpului, pe care le condamnă, în sentințe naive, nedrepte. Condamnă teatrul supt toate înfățișerile lui: „ceia ce fac chipurile păgînilor și-și schimbă fețele lor și glasurile și joacă, ceia ce se îmbracă cu haine femeiești...“ Aiurea biciuește alergările de cai și pe toți „sportsmen“-ii epocei lui, mustrînd și lumea care se îngrămădește acolo El spune: în biserică nu veniți, unde este și acoperișul material și acoperișul moral, dumnezeiesc, și vă îngrămădiți, ori de o fi vreme bună, ori de ploaă, în bătaia vântului prin locurile unde sînt alergările de cai?

Căci nu era amabil nici cu publicul lui; de loc. S'a întîmplat într'un rînd că a venit cineva să aprindă lumînările în biserică și, cum e omul, capetele se întorceau spre acela ca e umbla cu lumina. Și atunci el li-a zis: Eutihie a căzut de pe fereastră în momentul cînd vorbia Apostolul în biserică, și cu toții erau așa de mult cuprinși de cuvîntul acestuia, încît moartea lui Eutihie însuși nu i-a putut cutremura. Li făcea observații serioase în ce privește zăbava venirii la biserică. Numai cîteva ceasuri din zi veniți și vi le pierdeți gîndindu-vă la lucruri care

www.dacoromanica.ro

sînt străine de biserică! In biserică vă petreceţi toată vremea, spune el, „căscînd şi dormitînd", „scărpinîndu-vă şi căscînd la rugăciunea noastră". „Te leneveşti şi casti, şi-ţi schimbi picioarele unul peste altul" „Stai la bisearică şi la frumuseaţe striină priveşti".

Prin urmare viaţa publică în marile ei manifestări îi era antipatică. Cînd trecea atletul pe străzile Constantinopolului cu lume în jurul lui, în aclamaţiile mulţimii care-l urmăria pretutindeni, trupul frumos, care represinta biruinţa prin încordarea puterilor fisice, i se părea Sfîntului o jignire a credinţii creştine, a vieţii care decurge din această credinţă. În glorificarea acelui corp omenesc, el nu vedea decît idolatria tinei. Şi n'avea dreptate, fiindcă Dumnezeu nu l-a creat doar acest biet trup omenesc pentru ca să nu-l îngrijim, ca să-l lăsăm sa se prefacă din viu în tina de care vorbeşte Hrisostomul şi la care în mod fatal va ajunge, dar la vremea lui, iar, atîta timp cît n'a fost prefăcut în tina, şi el este sacru, ca parte nobilă a Creaţiunii. Cum niimeni nu azvîrle cu pietre în florile copacului de primăvară, fiindcă ele vor f peste cîteva zile praful veşted pe care vor calca picioarele trecătorilor, tot astfel nu trebuie să se arunce p'atra batjocurii împotriva corpului omenesc, în frumuseţea şi p ıterea căruia se înfăţişează dumnezeirea, ıntocmai aşa cum se manifestă în simţirea cea mai înnalta în jertfa cea mai desăvîrşită. Fără îndoială este o gravă greşeală a ascetism ılui asiatic. Fiindcă lucrul acesta vine mai de departe decît Hristos, vine din vremurile de chinuri ale păgînismului din Siria şi ale părţii binecuvîntate de Dumnezeu cu mult soare şi blăstămate cu acest supliciu omenesc, trecut din veac în veac, al ascetismului

Îi e necaz şi pe cei cari-şi pierd vremea şi nu cet sc carţile ce stau aruncate într'o ladă unde nu umbla mîinile niciodată. Îi e năcaz pe cei mîndri, ce-şi ridică sprin-

www.dacoromanica.ro

cenele și „se umflă în piept". Îi înfățișează trecînd cu alaiu, călări,— lumea sau, cum zice traducatorul romîn, „ciocoii" lor,—lăsîndu-li calea, „ca să aibă loc larg să treacă dobitocul cel cu patru picioare", „ca și cum ai umbla asupra văzduhului, și, de ai putea, ai face aripi să nu calci pe pămînt". Dar „toate acestea sînt cîlți aprinși, băsici pe apă".

Iar aceia cari umblă continuu preocupați de înfățișarea lor, sînt pentru el „rîmători carii caută tot jos la pămînt și se tăvălesc în gunoiu". Toate podoabele și petrecerile vieții sînt înfierate: „cei cari cu timpene și cu jocuri beau vinul, ceia ce zic: să mîncăm și să bem, că mîine avem să murim, cei cu zicături, cu așternuturi moi, cu perine cusute cu aur, cei cari chiamă la boli vrăjitori și descîntători", aceia cari au îmbrăcămintea lor zugrăvită „cu bălauri și aspide", „cu mîneci pănă la deagete și cu gulere late", să cate la proorocul Ilie „cu cojoaca lui cea veche". Femeile care-și pierd vremea ducîndu-se la „zlătari" — argintarii timpului — și care stau prea aproape de zlătar „ca să nu li se fure sîrma" din hainele lor, să cugete la martirele despoiate. Pănă și îngropările solemne îi displac: „făcliile ceale poleite ale popilor, tulburarea muierilor împreună cu a organelor"....

Și, în fața acestei vieți artificiale, rafinate, care desgustă pănă la sfîrșit pe oricine, în fața acestei false vieți, el presintă alta, simplă și adevărată: presintă și viața pustie a ascetului, dar și o viață din lume mai bună decît dînsa. Se poate zice că dintre toți Părinții bisericești n'a fost unul care să iubească mai adînc natura, s'o înfățiseze cu o mai încîntătoare sobrietate de stil decît el: natura, pe care o cunoștea de acasă ca și natura teribilă în mijlocul căreia a fost trimes în surgun, locurile acelea din Caucas, în care și-a petrecut, în odaie afumată, anii de prigonire.

www.dacoromanica.ro

„De vei să aibi puțintià mîngîiere în sufletul tău, nu mearge la sbor și la jocuri; numai mergi la grădini, la rîuri, la bălți și la livezi și la pometuri de ascultă pe greieri carii cîntă toată zioa". Pagini asămănătoare cu paginile, citate, din Ieronim.

În același timp cînd condamnă toată această lume, el dă ceva în loc. Îi trebuie o societate de oameni sinceri și simpli, de oameni cari să aibă conștiința zădărniciei, lipsei de sens a acestei vieți. Îi trebuie numai o comunitate frățească între acești creștini adevărați, și-i trebuie înnainte de toate, în această comunitate frățească, o nesfîrșită milă pentru omul de jos. Nici într'o literatură, afară doar de unele pagini ale vechii scripturi budiste, nu este *cultul* acesta al sărăciei. Era împotriva bogăției sterpe, împotriva sufletului care nu înțelege în bielșugul lui suferința celuialt, a celui ce nu iartă și nu iubește.

Cînd e vorba de dușmanii de aici, el zice: „Să ni aducem aminte de vrăjmașii noștri și pănă sînt vii, și după moartea lor sa ne rugăm pentru dînșii, și încă mai vîrtos pentru ceia ce ni-ar fi făcut multă pagubă și rău". Iar, în ce privește viața săracilor, și datoria celor de sus și celor bogați față de ei, el se exprimă în formule ca acestea: „Să nu zicem că iaste om bun acela care nu face nici rău, nici bine... Pre săraci, nici ca pre cîinii tăi nu-i ai". „De multe ori" — aici vorbește Mîntuitorul însuși, pe care-l aduce înnaintea ascultătorilor, — „de multe ori am venit la casele voastre în vreame de iarnă tare și grea, și am fost gol și desculț, și nici a grăi nu puteam de greul frigului și al gerului, iară voi m'ați scos afară, și m'ați gonit, și m'ați ocărît, și nici ca pe un cîine nu m'ați socotit". „Pe cîini îi hrănești" spune El, „caii îi îngrășați, dobitoacele grijați, și vă era aminte de oi și de porci și de măgari, iar mădularele meale, carii sînt săracii și bolnavii, nici cum nu i-ați miluit. „Mulți au

www.dacoromanica.ro

murit de foame și de seate și de frig.. Eu sînt îmbrăcat în lumină ca într'o haină", — urmează Isus —, „iară numai cît vei îmbrăca tu pre un gol, și eu îndată simt căldură și mă încălzesc.,. Că în tot locul și în toată lumea sînt și mă aflu, și ajut celor din nevoi și din greutăți!"

Își poate închipui cineva că a vorbi astfel înnaintea unei imense mulțimi apăsate, violentate, cufundate în întunerec, de care nimeni nu avuse milă veacuri întregi, aceasta însemna să-și cîștige o dragoste mai adîncă decît aceia care se poate căpata prin orice alte mijloace Împăratul însuși nu era încunjurat de ostașii lui cu mai multă credință, cu mai mult devotament decît omul acesta, care aducea în fiecare zi laudă suferinței omenești și pedepsirea prin cuvinte de foc a trufiei.

Era lucru firesc dar ca Sfîntul Ioan Hrisostomul să nu fie de loc iubit în toată lumea *cealalta*. Nu numai la Curtea Împăratului, nu numai între cei d'intăiu demnitari ai lumii răsăritene, nu numai între bogații cu imense averi ai Constantinopolului aceluia de miserie și de înfricoșătoare boli, dar nici între membrii, ierarhisați, casați în bogății, îndreptați spre cariere ambițioase, ai clerului său propriu. De la cel din urmă diacon pănă la Împărat era astfel o singură ură împotriva lui

Și aveau dreptate să hrănească această ură din punctul lor de vedere, cînd ne gîndim la felul cum vorbia el

Și ca înțelegere a Scripturii, el preferă pe cei săraci și neluminați: „Luați la întîmplare pe unul din acei oameni cari trăiesc la țară și cari par să nu cunoască decît sapa și plugul, și întrebați-l despre marile adevăruri cu privire la care filosofii păgâni nu pot, cu toate cercetările lor și lungile lor discursuri, să ni deie un răspuns mulțămitor, și el o să ni răspundă cu o precisie rară și o mare înțelepciune. *Să adăogim și aceia, spre lauda lor, că-și conformează viața cu credința.*

www.dacoromanica.ro

de toate autoritățile acestei lumi, care nu se mai sprijinia pe nici o credință și care nu mai îndeplinia nicio datorie, care, prin urmare, în această vreme, cînd lipsește credința la bază și datoria ca scop, merita toate condamnările într'un loc spune: „Acestea le zi și Împăratului, și nu te teame de coruna lui, și nici de înbrăcămintele lui ceale de aur". „Dregătoriile și stăpînirile aceastea toate nimică nu se osebesc den umbră și den vise". „Cine iaste Împăratul și cine cel prost după moarte?... Mulți tirani și Împărați puternici s'au pus goi în pămînt!" Într'o pagina, care trece dincolo de autoritatea Împăratului și de toate autoritățile ce pleacă dela el, el osîndește întreaga manifestare a puterii de Stat în societatea 'n mijlocul căreia trăiește: „Căile se vămuiesc, pămîntul se împarte, apele se stăpînesc, vîntul se cumpără, zeciuitorii și hărăcearii țin orașele".

Cine se gîndește la teribilul regim fiscal pe care se răzima întreg Imperiul Roman în veacul al IV-lea și al V-lea, cine se gîndește că acest Imperiu Roman nu mai datora nici măcar opere de utilitate publică pentru toate imensele sacrificii pe care le cerea de la toate clasele sociale, cele de sus furișîndu-se însă pentru ca toată greutatea să treacă la clasele de jos, va înțelege că această declarație, care este — am zice astăzi — anarhistă, cuprinzînd refusul de orice serviciu Statului, e o declarație de război formală față de instrumentul de hrăpire și usurpare.

Cesarul însuși nu era cruțat niciodată în cuvîntările lui: „Ceia ce se împrietenesc cu Împăratul, și vorbesc cu dînsul, și au multă cinste de la dînsul, nu priimesc, nici sufăr să grăiască cu oamenii cei mai de jos și săraci". Și, vorbind de ruina cutăruia dintre stăpînitorii societății bizantine, de căderea năprasnică și impresionantă a cutărui ministru al Curții împărătești, pe care l-a atacat

www.dacoromanica.ro

într'o omilie întreagă înnaintea mulțimii din Constantinopol, a doua zi după pedepsirea lui, el spune: „Vezi casele și curțile boiarilor cum sînt surpate și pustii; numai turnurile se văd, și cîntă păsările 'n ele".

Evident că după astfel de atacuri îndreptate împotriva societății politice bizantine, această societate trebuia să se apere. Și s'a apărat. S'a apărat întrebuințînd cu dibăcie contra acestui om de Biserică formele Bisericii. Erau atîția nemulțămiți! Toți colegii lui de episcopat din Constantinopol îl invidiau pentru strălucirea talentului său și-l urau pentru cruzimea cu care descoperia defecte care erau ale societății clericale superioare întregi. Atunci Curtea bizantină n'a avut decît să sgîndărească puțin această nemulțămire ca să aducă mișcarea de răsturnare a Sfîntului. A venit deci de la Alexandria Patriarhul de acolo, cu care Hrisostomul trăia în termeni răi. În scrisoarea pe care acesta a adresat-o episcopului din Roma, în care nu recunoștea un superior, după cum pretind traducătorii catolici ai operelor sale, ci i se adresă numai fiindcă n'avea pe cine altul să se sprijine, în acest strigăt de ajutor el spune că venirea Patriarhului din Alexandria la Constantinopol a fost considerată de el cu indiferență. Patriarhul acela el însuși era acusat, și Hrisostomul credea că a venit să se desvinovățească la Curtea împărătească. Presența acestuialt șef al creștinătății a dat însă un sprijin întregii agitații de clerici care se formase împotriva libertății de cuvînt a lui Ioan, împotriva talentului său ca și împotriva radicalismului său de îndreptător al societății contimporane. Încetul cu încetul, fără să fie nevoie a se urmări aici firele acestei intrigi, mișcarea a crescut. Curtea, pe care o ataca, deși nu în actualitatea ei, în individualitatea ei, așa cum se înfățișa în acel moment, ci în generalitatea oricări autorități supreme, Curtea a suflat în foc, Hrisostomul nu vrea

www.dacoromanica.ro

s'o spuie. Și este foarte de laudă pentru dînsul opoziția între tonul cu care vorbește de autoritatea împărătească, și de orice autoritate abusivă pe lume, pînă în momentul catastrofei, și între atitudinea pe care a avut-o față de Cesarul său după lovitura care l-a scos din scaun și l-a trimis în pustiu. Ar fi putut acolo, în colțul său de Asie, unde nimeni nu-l controla, — căci venia doar cutare preot care se întorcea avînd cusută în haină scrisoarea de mustrări pe care fostul Patriarh o trimetea către prieteni — să vorbească cu toată durerea înfrîngerii sale, cu toată înviersunarea împotriva nedreptății, să fulgere pe Arcadiu, Împăratul persecutor, care cedase intrigilor unor influențe casnice, dar înnainte de toate temerii că Imperiul se poate dărîma prin astfel de atacuri. Ei bine, nu; rămîne tăcut, cruțător față de persoana dușmanului înnalt și puternic, căruia avea drept să-i atribuie toată nenorocirea lui. Doar el însuși spusese: „Să ni aducem aminte și de vrăjmașii noștri și pănă sînt vii si după moartea lor să ne rugăm pentru ei, și încă mai vîrtos pentru aceia ce ni-ar fi făcut multă pagubă și rău"

Se cunosc împrejurările în care i s'a dat lovitura de pe urmă. L-au smuls din biserică și s'au încercat să-l trimeată dincolo de margenile cetății. Au fost siliți însă să-l aducă înnapoi. Pe urmă, cînd în jurul lui s'a s[illegible] o puternică oaste de popor, alcătuită nu numai din bă bați, ci din întreaga populație, cu femei, cu copii, făcîndu-i zid de apărare, atunci, fără a invoca numele Împăratului, însuși preforul a intervenit cu ai săi și, lovind c săbiile în această mulțime, umplînd de sînge biserica, l luat pentru a-l sui pe o corabie și a-l trimite în exilu veșnic. Și, în vălmășagul acela îngrozitor, mulțimea fiind încă strîn să împrejurul bisericii, în credința că poate î piedeca ieșirea Patriarhului iubit, biserica însăși s'a

www.dacoromanica.ro

prins, și corabia mică în care pleca exilatul, a fost luminată de flacările cele mari ale lăcașului sfînt care ardea, ca de focul pe care el îl avuse, o viață întreagă, în sufletul său.

După trecere de cîțiva ani de zile, Curtea a găsit apoi că bătrînul acela de șeizeci ani era prea sfătos în locul său de așezare, și atunci l-au pornit pe jos în regiunile Caucasului. Fără să-i acorde măcar cea mai mică odihnă pentru corpul sdrobit de oboseală, l-au îndreptat către un loc și mai depărtat. Sfîrșit cu totul, s'a oprit la o biserică din drum, și-a făcut ultimele rugăciuni și, pentru a vorbi ca dînsul, „a ieșit din viața și din furtuna lumii" (407).

Rare ori o viață, un graiu și un scris au fost mai strîns unite într'o personalitate vrednică de respectul tuturor timpurilor

www.dacoromanica.ro

VI.

Boeţiu.

Şi-ar face cineva o ideie foarte incomplectă despre cugetarea şi simţirea omenească în aceste veacuri de la începutul evului mediu dacă ar cunoaşte numai pe reprezintanţii, de o importanţă netăgăduită, şi în calitate de filosofi, de cugetători, şi în calitate de scriitori sau oratori, ai Bisericii. I-ar scăpa astfel o mulţime de lucruri Să căutăm deci o personalitate care să nu fie legată, ca personalităţile religioase, de formele Bisericii, a cărui cugetare prin urmare, fără să aibă caracterul sentimental, puterea mare de impresie a unei convingeri absolute, cum este aceia ce derivă dintr'o religie, totuşi prin propria sa putere, prin îndrăzneala spiritului său neîngrădit de vre-o dogmă şi neîmpiedecat de vre-o formă, să se ridice până la cele mai înnalte culmi ale gîndirii.

Am ales pentru aceasta o carte care foarte multă vreme a fost în mîna omenirii, de şi în vremea noastră, de mult, nu se mai cetește, ca şi, de alminterea, atîtea altele care odinioară formau basa pregătirii sufleteşti a umanităţii. Căci cine se îndreaptă astăzi în momentele grele ale vieţii la acea admirabilă carte religioasă, fără dogmă, dar plină de credinţă, care este „De Consolatione Philosophiae“ a lui Boeţiu?

www.dacoromanica.ro

Înnainte de a vorbi de Boețiu însuși, de împrejurările in care a fost adus să-și scrie cartea, care oglindește o întreagă stare de spirit, cîteva observații de caracter general. S'ar putea pune întrebarea dacă, afară de o rafinată aristocrație, căutînd și în creștinism sport și modă, în afară de complicatele minți, de o superioară elaborație prin discuții și prin lecturi, și în afară de mulțimile acelea, care, mai ales în Răsărit, unde legea nouă era mai populară, mai generală și mai întinsă, credeau fără să discute teologie, prin întreaga manifestare convinsă și devotată a ființei lor, dacă în afară de aceștia nu erau și alții? În societatea aceasta contimporană, din lumea păgînească nu mai rămăsese oare nimic afară de cîte un represintant curios al spiritului de împotrivire?

Cum, păgînismul acela care dăduse pe Platon, care în ultimul timp produsese o întreagă mișcare în legătură cu teoria ideilor lui Platon, cu o filosofie care era aproape o religie atingînd multe inimi și care, prin nobleța ei necontestată, prin puritatea absolută a idealismului ei, prin serviciile pe care le-a adus desvoltării spiritului uman, merită de sigur un loc de cea mai mare cinste în desvoltarea spirituală a speței noastre, păgînismul acesta filosofic nu lăsase el nimic? A fost de ajuns predicația aceia simplă, așa de bună, de străbătătoare, deci, pentru ca tot ce era artificial în cugetarea păgînă să dispară? Ar fi fără îndoială o mare greșală să se creadă că legea creștină a distrus întreaga gîndire antică, afară doar de elementele care au pătruns în ea însăși și s'au transformat după cerințele ei morale ca și după doctrinele ei cosmogonice, sau în afară de elementele acelea care puteau să dea creștinismului cel puțin arme de luptă, filosofia păgînă fiind de sigur foarte utilă creștinismului, ca una ce-l ajuta să-și apere propria lui doctrină. Se putea ca, înlă-

www.dacoromanica.ro

turîndu-se artificiile, adevărurile fundamentale să se ducă şi ele?

Dar încă o întrebare se poate pune. În afară de gloria lui, care pentru Augustin insemna foarte puţin lucru, dar pentru Ieronim ceva mai mult, Imperiul Roman mai lăsase şi altceva: un lucru esenţial şi permanent, care trăieşte încă în sufletele noastre, care ne împiedecă, şi azi, în năvala aceasta de doctrine noi, de a transforma societatea omenească într'un periculos laboratoriu de necontenite şi vane experienţe sociale, în care bunul simţ n'ar putea opri realisarea pripită a unor lucruri menite să fie foarte bune, dar se pot mîntui şi prin cea mai teribilă catastrofă. Acest lucru mare şi scump lăsat de Imperiul Roman era elementul de ordine instinctivă pe care Roma l-a coborît pentru totdeauna în sufletul umanităţii. Afară de cîţiva nebuni, de cîţiva fanatici desperaţi, de cîte ori e vorba de a trece de la teorie la faptă, simţim în noi frîul acesta secular al ordinii romane care ne reţine.

Pentru a căpăta ilustraţia acestor lucruri, să ne coborîm în acea sănătoasă operă de cugetare antică, transpusă în mijlocul noilor tendinţe religioase ale creştinismului, care este „Despre mîngîierea Filosofiei" a lui Boeţiu.

Dacă n'ar cunoaşte cineva nimic despre personalitatea aleasă a filosofului, ar putea să fie lămurit pe deplin prin elementele chiar care sînt cuprinse în opera sa. Vorbeşte despre înnaintaşii lui, despre el însuşi, despre creşterea pe care o primise, despre legăturile pe care le avuse cu societatea, despre cariera pe care izbutise să şi-o facă, despre serviciile pe care le-a putut aduce, despre bucuriile, suferinţile, isprăvile şi zdrobirea finală a vieţii sale publice.

Ştim astfel că în familia lui era un fel de ereditate fatală, cum a fost ereditatea Brîncovenilor la noi —,

www.dacoromanica.ro

patru generații n'au murit de moarte bună —, ori aceia care urmărește pe Habsburgii din Austria. Bunicul lui Boețiu — care și el era să fie omorît, împreună cu socrul său, Symmachus, din ordinul regelui got Teodoric — fusese executat prin sentința Împăratului Valentinian, chiar în cuprinsul palatului. Tatăl moare de cu vreme în împrejurări necunoscute: oricum, nu era urmarea liniștită, normală a unei familii. Copilul (născut după 470) rămîne în sama tutorelui său, care-l trimete, se spune, să-și desăvîrșească studiile. Ajunge un adînc cunoscător al filosofiei grecești, într'o vreme în care Augustin putea să spună că nu e capabil să întrebuințeze izvoarele eline, fiindu-i foarte greu să cetească în această limbă. Și este cu atît mai vrednic de observat acest fapt, cu cît Augustin, trăind numai pînă la 430, avea posibilitatea să cunoască literatura grecească mult mai bine de cît Boețiu, contemporan al lui Teodoric, om din secolul al VI-lea, cînd legături mai existau cu Constantinopolul, dar schimbul cultural era mult mai slab.

A scris, afară de opera de care ne ocupăm aici, tratate foarte complecte de care numai specialiștii se ocupă: un tratat de musică, un tratat de aritmetică, — matematica de atunci însă ducea la filosofie. A tradus pe Pitagora, pe Arhimede și pe Ptolemeu, ca și pe Aristotele, pe Platon.

Întors înapoi la Roma, face carieră. Însurat de două ori, — se zice — odată iea, după tradiție, pe fiica lui Festus, Elpis, o nobilă siciliană. Și aici iar constatăm fatalitatea care era legată de persoana lui și care se întinde și asupra acelora cari-l încunjoară. Elpis moare foarte tînără. Boețiu se însoară din nou, cu fiica lui Symmachus, Rusticiana.

A avut doi fii, cari au fost proclamați consuli chiar în momentul în care el, după ce vorbise în For, lăudînd pe

www.dacoromanica.ro

regele Teoderic, era dus în triumf de mulţime. Şi de sigur că pentru un om care avea o viaţă exterioară, o viaţă politică, nu putea să fie o mai mare satisfacţie decît acest dublu triumf. Pe urmă şi-a luat o misiune politică pe care Teodoric n'o putea admite. Şi, pentru ca să înţelegem de ce natură este această misiune, trebuie să spunem cîteva cuvinte despre însăşi dominaţia acestui rege ostrogot în Italia.

Roma căzuse la 476. „Căzuse" e un simplu cuvînt. De fapt şi până atunci barbarii stăteau lîngă Împăratul roman şi-l conduceau. Ei guvernau, iar nu Împăratul, care era o simplă formă, ca regele merovigian de mai tărziu, tîrît în căruţa cu boi, supt ochii majordomului războinic. Şi, atunci, s'a făcut şi la Roma ceia ce trebuiau să facă apoi Carolingienii în dauna Merovingienilor. Un barbar a avut fracheţa să trimeată pe tînărul Cesar într'un adăpost oarecare al imperiului şi el însuşi să rămiie în locul lui. Odoacru sau Odovacar — acesta era adevăratul lui nume —, înlocuitorul, era tot numai „rex", şi atît. Nu rege al Italiei, ci al barbarilor săi, în mijlocul armatei imperiale alcătuite din alţi barbari. Era „rex" în Italia, şi nu rege asupra Italiei. El nu-şi atribuia, de altfel, niciun fel de autoritate superioară. Recunoştea bucuros că este *un* stăpînitor legitim: Împăratul, care rămăsese acum numai la Constantinopol Acestuia îi trimesese el de la Roma insigniile, rămăşiţele pompoase ale Imperiului de Apus, pe care-l desfiinţase. Dacă-i trebuie, ţie-şi-le! Odoacru n'avea nevoie de ele ca să fie rege în toată puterea şi cu toată energia sa.

Dacă-şi închipuie cineva că s'a plîns după Romulus Augustulus, cel din urmă stăpînitor legitim, fie şi prin voinţa unui barbar, căci voinţa barbarului era aceia care proiecta pe părete maiestoasa şi vana figură imperială,— nu cunoaşte pe Romanii din secolul al V-lea. S'a pro-

www.dacoromanica.ro

cedat față de Odoacru ca și față de Împărații ceilalți. Doar mai fuseseră lăudați atîția barbari ca oameni mai puternici pe lîngă Împărați fără însemnătate! Și atunci retorii au ținut discursuri pentru regele cel nou, poeții au cîntat imnuri pentru dînsul, iar cugetătorii au căutat în elementele cugetării antice tot ce trebuia pentru a legitima această dominație.

E adevărat că toată Italia, în frunte cu Ennodius, unul din lăudătorii lui Teodoric, a salutat, după trecere de cîteva decenii numai, pe regele ostrogot care venia de pe malurile Dunării, de la noi sau din preajma noastră. Avîndu-și scaunul de stăpînire și locul de adunare al oștilor sale la Novae (Sistov), pe Dunărea bulgărească, în fața șesurilor noastre, Teodoric căpătase totuși o educație strălucită la Constantinopol; el știa foarte bine latinește și grecește și se inițiase în literatura vremii. Dar se înfo eșe cu dubla personalitate a barbarului pe care cultura îl atinge numai la suprafață, fără să schimbe elementele esențiale ale personalității lui. Cînd, cu mandat imperial bizantin, el a întrat în Italia, mulțimea l a aclamat, nu pentru că ea urà pe Odoacru, ci pentru că el biruise pe acesta. Asupra lui au căzut laudele și imnurile „cetățetenilor" postulanți, cari formau lumea politică a timpului Teodoric s'a instalat.

Se zice că era om cuminte. A știut să dea regalității sale un aspect imperial, dincolo de care n'a cutezat să treacă —, așezînd însă pe barbari de o parte, pe Romani de alta, și tratînd pe fiecare după obiceiurile sale. N'a putut confunda aceste două societăți, și nici n'avea planul ori interesul să le confunde. Dar, dacă nu le-a putut confunda, a făcut alt lucru mare: le-a ținut liniștite una lîngă alta. Veniau astfel șefii goți să asculte discursurile care se țineau în latinește după normele îndatinate spre lauda regelui lor, care din Dietrich se prefăcu se în Theo-

www.dacoromanica.ro

doricus, iar Romanii înnălţau panegirice şi imnuri întru slava lui. De fapt însă ordinea cea nouă nu era încă deplină, şi ni spune şi Boeţiu că Teodoric era, de fapt, prevenitor numai faţă de Romanii cari erau strîns legaţi de interesele lui politice.

Şi iarăşi ştim, din alte izvoare, că Teodoric nu ajunsese să împace pe barbarii săi cu Romanii, că aceştia erau foarte recunoscători cînd monumentele lor erau lăsate în pace de locuitorii, încă sălbateci, ai lagărelor. Cunoaştem legăturile lui cu Biserica catolică, de şi era un Arian după datina din Răsărit, din Constantinopol, unde-şi făcuse studiile, dar din anumite vieţi episcopale se desluşeşte şi de ce natură erau aceste legături. Bisericii nu ştiu dacă-i profitau, lui însă, cu siguranţă. Cînd, în zilele lui, Burgunzii năvăliră în Liguria şi prădară toată acea strălucită Riviera, de unde locuitorii mai toţi fugiseră, ţara putîndu-se socoti aproape ca despoporată, Teodoric s'a adresat unuia din episcopii catolici şi l-a trimes la regele burgund să-i vorbească. Episcopul s'a dus, şi a fost primit bine de acestălalt rege, care la cel d'întăiu semn al omului Bisericii, capabil să atragă fulgerele lui Dumnezeu contra insultătorilor săi, a dat drumul fugarilor Liguriei. Teodoric biruise. Şi el iubia pe episcopii catolici. Oricine-şi iubeşte instrumentele.

Scade puţin Teodoric şi pentru moartea lui Boeţiu (524 ori 526). De ce a fost învinuit acesta ? O spune însuşi, în această carte. A fost acusat că ar fi călcat un jurămînt în interesul carierei sale. Dar el tăgăduieşte. Cariera lui era aşa de înnaintată, încit se întreabă cineva de ce ar fi fost nevoie să-şi calce jurămîntul.

De altfel, pe acusatori nu-i auzim, ci auzim numai apărarea lui, o apărare discretă, fiindcă el era încă în momentul acela la îndemîna lui Teodoric, care-l trimesese în închisoare, la Pavia, de unde, ameninţat în fie-

www.dacoromanica.ro

care moment cu moartea și expus pedepsei pierderii averii sale întregi, el și-a scris cartea despre filosofie. Dintre capetele de acusație este unul însă care-l înnalță pe Boețiu. Teodoric avuse multe neînțelegeri cu diferiți membri ai Senatului și, de oare ce pare-că se cam repetau casurile, el ajunsese a crede că în contra lui se ridică, nu opoșiția catolicilor față de eresia lui ariană, și nici opoșiția Romanilor față de barbarii cu cari venise și în fruntea cărora, ca ostaș măcar, stătea, ci o altă opoșiție, de care se temea mai mult: a vechii libertăți romane, a drepturilor Senatului împotriva tiraniei lui regale Și, atunci, printre cei învinuiți a fost și Boețiu. El răspinge această învinuire, dar sufletul roman din el strigă: „Și dacă totuși am fi avut noi această speranță [1]" !

Și, astfel, părăsit de toți, în ajunul morții — a și fost executat după cîtăva vreme, împreună cu socrul său Symmachus,cele mai curate energii romane de pe vremea aceia—, în această singurătate a lui îi apare Filosofia, în forma unei uriașe și nobile bătrîne, al cării cap nu numai că atingea bolta, dar o sfărîma trecînd printr'însa. Și această imensă figură liniștită a filosofiei care i se presintă, îl întreabă despre starea în care se găsește. Era departe de prietenii lui, departe de familia lui, departe de tot ceia ce-l încunjurase pînă atunci, de luxul ales care fusese pentru el un farmec al vieții, de bibliotecile de fildeș cu geamuri de cristal în care se odihniau comorile de cugetare și simțire ale antichității. Acum e singur și trist, cu moartea în față.

Răspunsul său la întrebările zinei va însemna cum pri-

---

[1] „Nam quae sperari reliqua libertas posset? *Atque utinam posset ulla!*"

www.dacoromanica.ro

veşte *rostul vieţii în sine şi rostul vieţii omeneşti în mijlocul naturii.*

Pentru un creştin, socoteala ar fi fost foarte uşoară. Ar fi spus: este pedeapsa lui Dumnezeu pentru greşelile mele. Şi, cum creştinismul este foarte aspru şi ţine samă, nu numai de greşelile săvîrşite, dar şi de cele care au trecut numai prin gînd, fie şi după neapărata lege a antinomiilor ce se presintă simultaneu, le-ar fi pus în socoteală şi pe acestelalte, care sînt, totdeauna, destule.

Şi s'ar fi bucurat de suferinţă fiindcă Dumnezeu pedepseşte sau, mai bine zis, încearcă, pe acela pe care-l iubeşte, suferinţa fiind astfel singura şi dulcea lui răsplată. Iar, de oare ce această lume este trecătoare şi lumea cea adevărată se deschide dincolo, pentru eternitate, ce nu s'ar putea sacrifica din ale acestei lumi de zădărnicie ?

Cartea unui creştin supus n'ar avea însă acelaşi interes ca această carte de filosofie pură, care, ici şi colo, este luminată de raza credinţei în Dumnezeu, — dar nu de aprinsa lumină, umanisată, a creştinismului, ci de o depărtată lumină siderală. Căci este tot atîta deosebire între ideia divină luminînd astfel în opera lui Boeţiu şi între ideia divină strălucind în opera unui Augustin sau a unui Ieronim, cîtă este între soarele oprit la amiazi într'o strălucită zi de vară şi între ideala lumină din mijlocul nopţii în regiunile îngheţate ale Polului. E mai caldă lumina aceasta pe care o cunoaştem, dar totuşi afli un farmec unic în raza de stele răsfrîntă pe luciul ghieţii. Şi astfel apare opera lui Boeţiu.

Cercetarea operei acesteia ni arată că tendinţa de a proclama zădărnicia lumii şi de a căuta un refugiu absolut şi etern aiurea se găseşte, de fapt, în lumea aceasta de la începutul evului mediu, şi pe alt drum, deci, întru

www.dacoromanica.ro

cîtva, și în altă formă, decît pe drumul creștinismului. Și aceasta contribuie să o facă mult mai vastă de cum am înțelege-o ca o consecință a singurului creștinism. Deci era în adevăr o nevoie a tuturor sufletelor, și a celor ce nu erau creștine, să-și închipuie această viață, cu tot ceia ce duce cu dînsa, ca o zădărnicie, din sfărîmăturile căreia se poate ridica apoi cineva sus către ceruri. Este o foarte frumoasă pagină a lui Boețiu, în care el vorbește de giganții de odinioară, cari îngrămădiseră Pelion peste Ossa ca să escaladeze cerurile și cari, trăsniți de Iupiter, căzuseră din înnălțimi; și el adauge: giganții aceștia au făcut în toate timpurile lucruri mari, fiindcă ei au arătat, de și căzînd, că este un drum spre ceruri.

Și să mai semnalăm un element dominant, care n'a fost observat de ajuns, în opera lui Boețiu. Este imposibil să fi cetit cineva Psalmii, să se fi inspirat de literatura biblică, mai ales din Vechiul Testament, mai măreț, mai epic decît Testamentul Nou, este imposibil să fi trăit măcar cîteva clipe din viața sa în sumbra realitate stîncoasă a Bibliei, fără ca un anumit sentiment de infinit să nu-i fi cucerit sufletul. Acesta este și farmecul cel mare al Psalmilor, lectura cea mai iubită pentru întreaga societate din acea vreme, căci prin Psalmi s'a cîștigat iubirea către Evanghelie, nu prin Evanghelie iubirea către Psalmi. Ei bine, și la Boețiu este acest sentiment al infinitului; dar el pleacă de aiurea. Nu poate să se consacre cineva științelor în afară de om, fără ca, atunci cînd el are, nu numai o inteligență superioară, dar și un adînc devotament pentru aceste științi, cînd ele fac parte, am zice, din el, parte esențială a vieții lui, să nu ajungă de la o bucată de vreme la o filosofie specială, în care infinitul este familiar. El va aduce astfel un vast sentiment al generalității. Știința lui va fi străbătută de un fel de filosofie cîștigată, nu împrumutată, pe cînd filoso-

www.dacoromanica.ro

fia literaţilor e foarte adesea de împrumut, dintr'o carte sau din mai multe, fie şi dintr'o bibliotecă întreagă.

Această filosofie de infinit a reieşit şi din matematica lui Boeţiu. Ce sîntem noi, strigă el, în lumea nesfîrşită a stelelor ? Ce poate fi acest punct, care e pămîntul ? Şi, în acest punct care e pămîntul, ce înseamnă mica parte locuită ? Şi tu, fiinţă omenească, pierdută între mii şi mii de alte fiinţe omeneşti, rătăcind pe bucăţica aceasta de pămînt, imperceptibilă faţă de dimensiunile lumii, ce poţi să însemni, cu toate elementele care-ţi frămîntă sufletul ?

În faţa Filosofiei, a apărut, însă, pe lîngă Musă, pe lîngă Poesie, care se înlătură repede, „stricate persoane teatrale", „scenicae meretriculae", puţin potrivite pentru ceasurile din urmă ale vieţii, — Norocul. Şi Filosofia-i spune prietenului ei: În viaţa ta, o parte este a lui. El ţi-a adus prietenii, şi, cînd pleacă, îi iea cu sine; el ţi-a adus darurile, şi, când pleacă, le duce cu sine. Acum ai rămas singur înnaintea mea. Şi atunci, după ce se arată osînditului cît de zădarnice sînt lucrurile pe care le-a pierdut, — înşirîndu-le pe unele solemn, pe altele copilăreşte, potrivit cu spiritul timpului, — după ce se aminteşte că puterea regală, că orice putere şi demnitate pe lume, că bogăţia, prietenia, toate nu preţuiesc în ultima instanţă nimic, fiind frînturi trecătoare rupte din absolut şi permanent, *care el singur poate să aibă pretenţia de a exista*, i se dă celui nenorocit taina fericirii.

Fericirea este seninătatea desăvîrşită. Toate celelalte pe care le-ai avut şi le-ai pierdut, care pot să se întoarcă din nou pentru ca iarăşi să fie pierdute, toate pe care nu le duci cu tine, cum nu le-ai adus cu tine, sînt numai tulburări, ca norii cari trec pe albastrul cerului şi din cari nu se alege nimic decît ce lasă jos pe pămînt ca bogăţie, ca binecuvîntare, rămînînd sus albastrul desăvîrşit,

www.dacoromanica.ro

fără pată. Înlăturînd tot ce a fost uman, cufundă deci acest biet suflet, necontenit, în maiestatea pașnică a infinitului!

Aceasta este partea întîiu. A doua e interesantă dintr'un punct de vedere mai mult filosofic decît uman. E vorba acum de Dumnezeu, de rostul lui divin, de o răsplată care ar fi undeva. Lui însă nu-i sînt necesare Iadul și Raiul creștinilor. N'are nevoie de Dumnezeu și de dușmanul acestuia. Despreţuiește glosele puțin cam naiv scrise cu o mînă stîngace pe margenile albe din viața omenirii ca să asigure omului viața pe care el este chemat s'o ducă, fiindcă e singura potrivită cu demnitatea umană Și acea ta-i ajunge.

Și acum el începe să cerceteze înseși rosturile morale, a căror explicație tortura atîtea minți omenești Dacă e un Dumnezeu, de ce și răul? Dacă este răul, de ce ar fi și un Dumnezeu? Întrebarea pe care și-o puneau, de la început, Augustin ca și toți ceilalți, și-o pune și acest păgîn ori creștin tîrziu, formal și rece. Și ajunge la singura concluzie la care se putea ajunge și pe această cale: că omul a fost creat bun și că *umanitatea* lui i-a adus de la o bucata de vreme, în anumite împrejurări, care rămîn totdeauna pentru orice filosof, neexplicabile,—partea netăgăduită de răutate.

Și la el ca și la creștini se mai ridică astfel în acel moment și teribila problemă a răspunderii omenești. Dacă Dumnezeu prevede toate, fiind bun, el prevede și pe cele rele. Dar de ce pedepsește cele rele, atunci cînd le-a prevăzut? Ce însemnează legi, usanțe, cînd lucrurile acestea trebuiau să fie, și nu slăbiciunea noastră, condamnată dela început, ar fi fost în stare să oprească îndeplinirea lor?

Întrebare cutremurătoare, ce trece prin toate scrierile

www.dacoromanica.ro

tuturor acestor oameni de conştiinţă chinuită. Răspunsul va fi la el tot aşa de puţin desăvîrşit ca şi la alţii, căci şi este mai greu să se găsească o explicaţie pentru toate îndoielile din sufletul omenesc decît a se da lămuriri pentru cine ştie ce fiinţe străine, dintr'o altă planetă.

Providenţa divină, zice el, nu trebuie înţeleasă cu aceste rosturi ale noastre omeneşti. Noi judecăm în timp, ea judecă în veşnicie, — ochiu etern deschis asupra lumii întregi. A prevedea nu înseamnă deci a porunci şi a purta astfel răspunderea pentru lucrurile cari se vor întîmpla. Să ridicăm problema aceasta a binelui şi a răului dincolo de margenile umanităţii noastre restrînse, pentru ca încă odată, în concepţia infinitului liniştit şi împăciuitor cufundînd şi această problemă, să biruim, în ceasurile hotărîtoare, şi ultima zguduire a îndoielilor.

Era, ca şi la Augustin, satisfacerea întrebărilor minţii trecînd dincolo de hotarele ei. Dar aici, în locul stîlpului de piatră al credinţei de care s'a prins raţiunea naufragiată pentru a trăi, e liniştita cufundare în valuri, cu sentimentul că desfacerea din margenile înguste ale vieţii, reîntrarea în infinit e singura adevărată şi definitivă liberare. Şi în filosofie deci lumea antică fără creştinism n'avea altă soluţie decît: sinuciderea, socială sau individuală

Oamenii filosofiei, ca Boeţiu, nu se despart de societatea în mijlocul căreia s'au născut şi căreia i-au servit înnaintaşii lor. Faţă de creştini, ei sînt mult mai reali, mai practici, mai frămîntaţi cu viaţa. Creştinismul putea cere o îndepărtare totală de rosturile lumeşti ale existenţei, filosofia se mulţămeşte cu mai puţin; ea nu e aşa de pretenţioasă cum e credinţa. Cineva poate să rămînă, cum a rămas Boeţiu, cea mai mare parte din viaţa sa în atingere cu lumea, poate să capete situaţii, poate să facă o anumită politică, să urmărească o anume ţintă ideală —

www.dacoromanica.ro

am văzut-o la el: tendința de a trezi libertatea romană împotriva regelui barbar Teodoric —, fără ca pentru aceasta să dispară din sufletul său partea largă închinată filosofiei. Numai cît nenorocirea bate la ușă, și, cînd moartea se apropie, zguduirea ei duce dela o viață plină de fapte la sentimentul vanității absolute și, cel mult, printr'o supremă sforțare, la acela al renunțării.

www.dacoromanica.ro

VII.

Casiodor.

Să vedem acuma pe unul care nu interesează decît numai prin relaţiile lui cu viaţa, pe omul retoricei şi al operelor, pe Casiodor, marele ministru roman al regelui ostrogot din Italia, Teodoric.

Este însă oare nevoie ca, după figura aureolată la sfîrşit de nobleţa unei morale curate a lui Boeţiu să înfăţişăm pe cineva care e un individ vulgar supt alt raport decît al îndemnării la vorbă, la scris?

Este de nevoie, măcar pentru că oameni cu îndemânare a vorbei şi a scrisului, oricît ar fi de seci în mintea lor şi oricît de lipsiţi de orice sentiment adevărat în inimă, sînt totuşi mai adesea „oameni mari“ ai deosebitelor timpuri. De sigur că pe vremea lui Casiodor se va fi crezut de contemporanii admirativi că secole întregi umanitatea se va întoarce la discursurile pe care le ţinea întru lauda lui Teodoric, gata de alminterea să laude pe oricine. I se va fi spus de adulatori că, de cînd există elocvenţa romană, niciodată n'a fost un om asemenea cu acest represintant al curtenirii faţă de Teodoric. Dar este şi un alt motiv: noi voim să dăm impresia societăţilor, formelor de societate, care s'au succedat, potrivit cu caracterul lor complex şi deplin, prin oamenii cari li

www.dacoromanica.ro

corespund și prin cărțile care-i înfățișează pe dinșii mai bine. Și oamenii n'au trăit doar toți și numai pentru manifestarea cutării credințe, sau pentru propagarea cutării direcții filosofice. E natural ca un scriitor bisericesc să aleagă din toată literatura timpului pe aceia cari înfățișează mai bine spiritul creștin și să neglijeze restul, chiar dacă-l crede bun, dar nu-i poate servi anume pentru presintarea tesei sale. Și iarăși evident că sînt atîția pentru cari filosofia aceasta creștină nu este atît de simpatică precum li sînt rămășițile de credință filosofică, platonică, în societatea timpului: ei ar lăsa la o parte pe Părinții Bisericii din Apus ca și din Răsărit și ar urmări în moștenitorii sufletești ai lui Boețiu linia principală de desvoltare morală a omenirii. Dar noi sîntem în situația lor de exclusivism. Nouă ni trebuie toți, cu aspectul lor deosebit. Și e bine și aceia: să arătăm că în toate timpurile au fost oameni cari aveau un foarte mare talent, dar l-au întrebuințat cînd într'o direcție, cînd într'alta, menajîndu-și rosturile particulare, și supt raportul vanității, și supt al unui interes mai puțin vrednic decît dînsa, și că au lăsat și cărți, foarte prețioase, dar de care nu este legată și amintirea unui caracter.

Pe lîngă aceasta e folositor să se înfățișeze un om cum este Casiodor și din alt punct de vedere. În cele d'intăiu veacuri de la începutul evului mediu s'a petrecut un puternic amestec între lumea romanică și lumea germană. Părerile în ce privește partea pe care a adus-o noul element și partea represintată de elementul cel vechiu variază Sînt unii, pentru cari lupta din Pădurea Teotoburgică, unde bandele germane ale lui Arminiu au distrus legiunile lui Varus, represintă o dată foarte importantă în istoria omenirii. Dar sînt și alții, cum a fost Fustel de Coulanges, cari au dovedit că basa vieții ulterioare a provinciilor peste care s'a întins într'un anume

www.dacoromanica.ro

moment stăpînirea Germanilor trebuie căutată totuşi şi în societatea romanică pe care au găsit-o năvălitorii Cum este şi natural, ea fiind cea mai bine fixată, cea mai înrădăcinată în solul naţional, păstrătoare a unei tradiţii care isprăveşte totdeauna prin a înlătura sau a asimila toate lucrurile, — foarte folositoare de sigur şi ele, fiindcă provoacă reacţiuni şi duc viaţa unei societăţi mai departe, — care se adaogă pe urmă.

În ce priveşte Italia lui Casiodor, problema e şi mai interesantă, pentru că din împrejurările în care s'a săvîrşit acest amestec sau în care s'a presintat această conlucrare a Germanului cu Romanul, n'a resultat o contopire, nici măcar o formă de Stat care să dureze necontenit mai departe, ci procesul s'a terminat printr'o eliminare în folosul *altui* element barbar, care nici acela n'a fost în stare ca pe pămîntul acesta deosebit de altele să aşeze ceva trainic. După ce nu s'a putut face contopirea între bandele, almintrelea aşa de restrînse, ale Herulilor, Scirilor, Turcilingilor cu elementul roman şi Odoacru a fost înlăturat de Teodoric cu Ostrogoţii lui, însuşi Statul întemeiat la sfîrşitul veacului al V-lea de acesta e desfiinţat de armatele Împăratului Iustinian pe la jumătatea veacului următor şi armatele bizantine sînt apoi şi ele înlăturate, la 568, de Longobarzi. Şi Longobarzii n'au stat nici ei mai mult decît două veacuri, ca să fie, la rîndul lor, înlăturaţi de cucerirea franca, incapabilă ea însăşi de a aduce un aport de populaţie barbară în stare să creeze un popor mixt. Fiindcă, afară de anumite comune longobarde în Nordul Italiei, unde s'a păstrat limba germană, populaţia italică represinta o amestecătură, o foarte veche amestecătură, în care însă nu se poate descoperi într'o măsură apreciabilă sîngele german.

Şi, atunci, dacă ne ocupăm de Casiodor, ministrul lui

www.dacoromanica.ro

Teodoric, acela care a redactat toate scrisorile acestuia scrisori în formă romană pură, dar alcătuite pentru a cuprinde interesele regelui barbar pe care el îl servia și-l lăuda, putem avea într'o personalitate unică vădirea celor două curente care existau în societate. Casiodor e chiar însuși conflictul dintre cele două lumi, alături cu necesitatea pentru ele de a merge alături într'un moment al desvoltării lor.

Deci, sub atîtea raporturi, acest om, care nu este simpatic, care nu e interesant din punctul de vedere a ideilor sau al sentimentelor sale, este, din punctul de vedere istoric, foarte representativ.

În primul rînd să facem biografia lui, să dăm cîteva indicații bibliografice, pentru a ajunge pe urmă la analisa părții celei mai expresive din tot ce a scris.

Nu s'a născut în regiunile vecine din Roma, ci pe un pămînt aproape italic numai, la Scylax, pe la 468 ori 480, așa încît n'a apucat alte vremuri decît vremurile lui Teodoric, fără a servi pe Odoacru, cum a fost casul pentru Boețiu, care, cu toată filosofia lui, trecuse pe la doi stăpîni. A murit la o vrîstă foarte înnaintată și aproape neverosimilă, după ce se închisese într'o mănăstire fundată de dînsul.

Am zis că era prea tînăr ca să servească pe Odoacru într'o situație superioară, dar nu era prea inăr ca să fie introdus în oficiile de administrație încă în zilele cînd soarta Italiei era la dispositia regelui herul. În toată vremea aceasta, el a făcut parte din „comitiva privatorum ab epistolis", biroul secret al regelui, unde se scriau epistolele, ordinele secrete către șefii deosebitelor provincii. Supt Teodoric a fost însă un om mare: questor, patriciu.

Cunoștințiile lui foarte întinse l-au ajutat să servească în diferite domenii pe marele rege barbar. Avea cu toate

www.dacoromanica.ro

acestea destul răgaz ca să scrie în domeniile cele mai deosebite. A compus o geometrie, a disertat despre geografie, a redactat explicaţiii cu privire la Sf. Scriptură, a făcut socoteli în ce priveşte datele serbătorilcr, a scris un tratat „De Anima", a compilat douăsprezece cărţi despre istoria Goţilor şi, în afară de aceasta, a îngrijit cea mai mare parte, nu numai din scrisorile lui Teodoric, dar şi din ale urmaşilor lui pe tronul Ostrogoţilor din Italia.

În nicio ramură nu se poate zice însă că ar fi un inovator sau că ar introduce elemente care să-i aparţină lui în propriu. La urma urmelor, geografie şi geometrie laolaltă, aceasta o făcuse şi Boeţiu, şi se gîndise şi Boeţiu în opera lui la toate lucrurile privitoare la suflet. Lui „De anima" a lui Casiodor îi răspunde deci dincolo, biruitor, cartea, vestită, „De consolatione philosophiae". Scrisorile lui s'au păstrat în mare parte, iar „Istoria gotică" n'o cunoaştem direct, ci printr'o lucrare ceva mai tărzie, făcută de un scriitor fără niciun fel de talent în rînduire sau stil, de Iordanes sau Iordandes, în zilele ui episcop de Ravena.

Casiodor e un retor, un mare retor, dar numai un retor. Şi ne putem întreba cum s'a putut grămădi atîta interes in jurul unui retor după ce se dăduse, un veac întreg, aşa de aprigi atacuri împotriva formei în societatea romană. Cum se poate ca după aceasta totuşi să întîlnim o formă atît de stăpînă pe spirite, creînd o carieră, provocînd aclamaţiile mulţimii, dînd, mai mult decît toate celelalte lucruri, caracterul unei ţeri, unei societăţi întregi la un moment dat?

Au fost, de fapt, o mulţume de retori cari s'au căit Una din scenele cele mai frumoase în Augustin e aceia din „Confesiuni" cînd Victorin, de la care învăţase atîta lume elocvenţa la Roma şi care-şi avea statuia în For

www.dacoromanica.ro

încă fiind în viață, el pe care toți retorii vestiți ai Romei îl recunoșteau ca pe învățătorul lor cel mare, avînd și el crisa lui de conștiință, simțind și el zădărnicia tuturor lucrurilor la care se închinase și primind creștinismul în sufletul său, refusă botezul discret, ascuns, ce i se propunea și, înfruntînd pe toți și trecutul său întreg, vesti însuși tuturora, în Forul gloriei sale de pînă atunci, pe omul cel nou.

În afară însă de aceia cari erau în stare a face actul lui Victorin și a-l face în asemenea condiții, au fost o mulțime cari și-au continuat viața ca și mai înnainte. Prin ei și pentru ei pînă într'o epocă așa de tîrzie se păstrează acest respect pentru forma retorică și pentru forma literară care-i corespunde. Călugărul francez din veacul al XI-lea Radulphus (Raoul) Glaber (Spînul) semnalează între alte eresii și aceia care răsărise în Italia, de pe urma unei visiuni. Unui scriitor din Roma i se ivise prin somn un șir întreg de figuri literare din trecut, spunîndu-i: „Noi sîntem zeii cei adevărați; zeii Romei au murit. Și noi, poeții, sîntem mai buni decît zeul creștinilor, la care vă închinați cu toții". S'a creat atunci un fel de restrînsă religie estetică în această Romă, plină încă de toate rămășițele artistice și literare ale trecutului. Acești „daemones poetarum" nu muriseră, de fapt, niciodată, și sufletul lui Casiodor li-a aparținut totdeauna.

Scrisorile lui, partea cea mai însemnata din ce ni-a lăsat, sînt deci întîiu o operă de formă. Nu se putea ajunge pentru lucruri mai indiferente și une ori mai netrebnice la rafinări de formă mai perfecte decît acestea. Unele din ele nu valorează nici stilul cel mai simplu. S'a recurs la toate artificiile pe care le învăța Quintilian, la toate metodele pe care le dădea Cicerone ca să se redacteze un ordin al regelui Teodoric pentru a schimba

www.dacoromanica.ro

boii din Alemania cu boii din Noric, fiindcă aceştia sînt mai potriviţi pentru transporturi. Cutare altă scrisoare priveşte o chestie de teatru şi face pe larg etimologia cuvîntului „theatrum". Altă dată secretariul regal compune pentru nişte lucruri de circ. Avem o scrisoare despre teoria ceasornicelor, alta despre citarezi, cîntăreţii din citară. Şi să nu se creadă că se pot culege amintiri istorice, note contimporane; totul se ţine într'o lume vagă de generalităţi, aplicabile la orice epocă. Astfel ele au şi putut trece de-a dreptul în formularele pe care le întrebuinţează veacurile viitoare.

Totuşi scrisorile acestea sînt foarte interesante pe alocurea, şi anume atunci cînd realitatea este aşa de puternică încît le năvăleşte. Iată anumite casuri. Teodoric moare lăsînd o fată, Amalasunta, casătorită cu Euteric; fiul lor — Euteric murise — e Atalaric. Acest fiu fusese recomandat de Teodoric pe de o parte Goţilor săi, iar pe de alta Împăratului de la Constantinopol. Fiindcă să nu se creadă că Teodoric ar fi fost un usurpator obraznic; nici el n'avea vre-un fel de pretenţie de a fi regele Italiei, regele *de drept* al Romanilor, atîrnînd, de fapt, de ierarhia ideală din Constantinopol.

Atalaric se şi aşează pe tron. Autoritate personală firește că n'a avut şi nu putea s'o aibă un copil de vrîsta aceia. El şi moare foarte curînd. În ce priveşte pe Amalasunta, Istoria gotică a lui Casiodor aminteşte că la Goţi nu era admisibil ca femeia să guverneze. Astfel, ea a fost silită îndată după aceasta să se mărite din nou. A luat pe fiul unei surori a lui Teodoric, care nici acesta n'avea dreptul la tron, fiind imposibilă trasmisiunea moştenirii politice prin femei: pe Teodahad, în latineşte, Theodatus. El a căutat să scape de Amalasunta, să iea puterea pentru dinsul. Atacat apoi de oştile lui Iustinian, care năvăliră întăiu în Sicilia şi după aceia atinseră şi

www.dacoromanica.ro

continentul Italiei, Goții n'au mai avut încredere în el. Li s'a părut că prea e amestecat cu cultura romană, că nu poate să aibă astfel virtuțile sălbatece ale neamului său, și l-au înlocuit cu un simplu general, Vitige. Pe urmă au venit Totila, „rex Tautilas", cu monede de aur ca ale Bizanțului, și Teia, cei din urmă luptători pentru stăpînirea ostrogotă în Italia, cari au fost total biruiți de armatele bizantine, stabilindu-se era romană, pentru cîteva decenii, în Italia

Casiodor s'a găsit, — am spus — și în serviciul Amalasuntei și în a lui Teodat și în a lui Vitige chiar. A fost silit, el, Romanul care până atunci se mulțămise cu o formă ambiguă, să înfățișeze în stilul său superior sentimentele elementare ale neamului gotic, care, în lupta lui pentru existență, lepădase acum toate veșmintele romane pe care le așternuse peste haina de luptă și care-l împiedicau în mișcările lui, și se manifesta în toată sălbăticia lui dela început. Fără îndoială este un moment foarte interesant, nu numai în viața lui Casiodor, dar și în atingerile dintre societatea romană și cea germană.

Încă într'una din scrisorile din epoca lui Teodoric se spunea în sens „național" german că între Goți și Romani dreptul este comun, dar este totuși și o deosebire: anume aceia că osteneala războinică pentru folosul tuturora o au Goții, iar Romanii păstrează libertatea de a se desvolta în liniște fără a lua pe umeri niciun fel de povară[1]. Chiar în constatarea aceasta era, fără îndoială, față de spiritul timpului, o jignire pentru elementul roman. De alminterea, de cîte ori se mai vorbește de Goți

[1] „Gothis Romanisque apud nos ius esse commune nec aliud inter vos esse diversum nisi quod illi labores bellicos pro communi utilitate subeunt, vos autem civitatis romanae habitatio quieta multiplicat."

www.dacoromanica.ro

și de Romani, Gotul trece înnainte. Ar zice cineva că este o degradare voită a Romanului. Nu, dar Teodoric avea nevoie înnainte de toate de Goți. Aceștia erau oamenii lui, ei se coborau din luptătorii de odinioară ai strămoșilor lui; Goții represintau forța și siguranța, pe care se sprijinia. De aceia, mai apropiat de Goți, mai doritor de serviciile lor, el face a-i pomeni în rîndul întâiu.

Acum, după moartea lui Teodoric, ca să se asigure această comunitate goto-romană, se ceruse Romanilor să facă jurămînt Goților și Goții să facă jurămînt Romanilor. Cîtă vreme Teodat a stăpînit, tradiția lui Teodoric s'a mai păstrat încă, de oare ce caracterul exclusiv german al Statului luptător nu se manifestese. A trebuit desperarea supremă a unui învins, pentru ca acest strigăt de sinceritate politică să se audă: noi sîntem Goți, luptăm după datinele gotice, ca Goți am întrat în pămîntul acesta, ca Goți, manifestînd toată vitejia rasei noastre, vom isprăvi, dacă trebuie să isprăvim... Și, într'o scrisoare a lui Casiodor, Vitige se exprimă astfel: „Părinții noștri goți între săbiile gata de luptă pe scut își așezau regii. Tot așa, după obiceiul strămoșilor noștri, mi s'a acordat mie demnitatea regală, pe care o voiu păstra prin luptă". Și mai departe: „Nu în odăița îngustă, ci în cîmpul cel lat am fost eu ales, să știți [1].. Și nu între conversațiile delicate ale lingușitorilor, ci în zîngănitul armelor am fost căutat pentru domnie [2]."

Dar Casiodor a scris și istoria Goților, care nu ni s'a

[1] „Parentes nostros Gothos inter procinctuales gladios more maiorum scuto supposito regalem nobis contulisse, praestante Deo, dignitatem."

[2] „Non enim in cubilis angustis, sed in campis late patentibus electum me esse noveritis, nec inter blaudientium delicata colloquia ...sum quaesitus."

www.dacoromanica.ro

păstrat în întregime, după ce în Italia pe ruinele Statului lor a venit un alt regim. Cărți de acestea de lingușire nu trăiesc decît atîta vreme cît trăiește sistemul politic căruia pot să-i servească. Cînd nu mai era marea figură a lui Teodoric și măcar succesiunea pe care o lăsase urmașilor săi, păstrarea și cetirea unei asemenea cărți ajunsese o ocupație zădarnică, periculoasă poate Veacul al VI-lea nu sămăna doar cu timpurile noastre. Noi păstrăm orice mărturie istorică fiindcă dorim a fi informați, fiindcă avem noțiunea științei și necesitatea unei tradiții istorice sigure. Dar istoricii n'au scris ca să ne informeze pe noi, ci în cea mai mare parte ca să îndeplinească un serviciu politic față de unul sau altul, față de o nație sau față de o clasă, sau ca să manifeste o patimă. Chiar atunci cînd o scriere istorică se întățișează cu aparențe de obiectivitate, încă trebuie să se caute explicația ei în toate rosturile personale și sociale; dar încă în veacuri așa de vechi!

Aceasta este explicația pierderii cărților lui Casiodor și a alcătuirii acelei prescurtări făcute după aceste cărți de Iordanes. Cartea lui Iordanes însă nu ni dă decît o ideie foarte depărtată despre lucrarea *senatorului*, cum îi zice prelucrătorul, care se laudă că numai „trei zile" a avut în mînă cartea înaintașului său. Trei zile, — și a mai adăogit dela dînsul, spune el, pe ici pe colo, la început, la mijloc și la sfîrșit [1]. Anumite lucruri sînt de sigur de la Casiodor. Dar, fără îndoială, cartea nu pleacă de la *intențile* lui Casiodor.

El înțelegea să fi făcut înnaite de toate o carte închinată măriei figuri a lui Teodoric. Nu l-a servit o viață

[1] „Initium, finemque et plura in medio mea dictatione permiscens." Se citează și un „Ablabius, descriptor Gothorum gentis egregius". E vorba și de „Symmachi historia".

www.dacoromanica.ro

întreagă, în toate rosturile administrației lui, pe eroul care a trecut și în legenda germanică, fără ca în cartea care-i fusese de sigur cerută și care era menită să exercite o influență asupra populațiilor germanice, să nu facă din Teodoric figura centrală. Și în Iordanes cît de slab se înfățișează tocmai Teodoric, pierdut cu desăvîrșire între regii adevărați și închipuiți, între figurile de cîntec popular, de legendă, cu care pornește expunerea istoriei Goților! Nu este măcar în acest resumat foarte prost, de o pedanterie extraordinară, o pagină largă consacrată marelui rege. A scăpat doar ici colo cîte o expresie mai energică decpre presidentul de pe vremuri al vieții militare germane. „În tot Apusul", ni se spune, „n'a fost neam, care, atîta vreme cît a trăit Teodoric, să nu-i fi servit, fie prin prietenie, fie prin supunere[1]." Frasa aceasta frumoasă vine fără îndoială de la m d-l, de la Casiodor, și nu de la prelucrătorul său. Aiurea, în descrierea luptei din „Cîmpiile Catalaunice", în care Goții uniți cu Romanii au zdrobit oastea lui Attila, am crede că, de și lucrurile privitoare la regele hun sînt împrumutate de la scriitorii bizantini din secolul al V lea, pierduți în cea mai mare parte: Dexip, Priscus, totuși Casiodor e încă visibil. După ce se arată cum Attila a fost găsit mort intr'o dimineață de după nuntă, cum l-au îngropat în sicriu de fier, cuprins în cel de argint și acesta într'unul de aur, în pusta Panoniei, omorîndu-se aceia cari-l înmormîntaseră, se adauge: „S'a reservat aceiași moarte acelora cari l-au coborît în pămînt, îngropîndu-i împreună cu cel îngropat[2]". Iordanes pare o personalitate prea ștearsă pentru ca să poată găsi răsunătoare formule istorice romane ca aceasta.

[1] „Nec fuit in parte occidua gens quae Theoderico, dum viveret, aut amicitia, aut subiectione non deserviret."

[2] „Emersitque spontanea mors sepelientibus cum sepulto."

www.dacoromanica.ro

Putem intrevedea chiar din cartea lui care fusese scopul și planul lui Casiodor. El voià să dovedească romanității un lucru: că Goții sînt foarte vechi, amestecați cu tot trecutul omenirii, că n'au fost barbari, că au luat parte la toate rosturile lumii civilisate, că au dat Împărați romani și că prin urmare ceia ce se vedea acum în Teodoric nu era decît fasa din urmă din desvoltarea unui popor glorios. Cam aceasta se întîmplă la toate națiile: au astfel de ambiții cînd ajung la o situație eminentă. Cînd Turcii au cucerit Constantinopolul, ei au pus pe Critobul din Imbros să facă biografia lui Mohammed al II-lea, cu genealogia poporului cuceritor, care ar fi fost Troienii înviați, iar cucerirea lor o răsbunare tîrzie, slabă, pentru fapta lui Agamemnon. Cînd Grecii au ajuns să aibă la noi tronul, Nicolae Mavrocordat s'a grăbit să facă a se redacta o cronică în care se înfățișa coborîndu-se din Alexandru-cel-Bun.

Același lucru vroiau să-l facă Goții. Teodoric nu putea să rămîie străin Romei dominate de el. Nu vă speriați de noi, părea că zicea el în scrisul lui Casiodor; noi sîntem vechi tovarăși ai voștri. Ce erau Geții de odinioară? Goți. Și, odată ce s'a ajuns la indentificarea aceasta a Goților cu Geții, se deducea triumfal că și Decebal și toți șefii poporului geto-dac nu erau decît Goți mai vechi, Zamolxes fiind enciclopedistul epocei lor de cultură depărtată.

Pe urmă tot ce se găsește pe teritoriul getic li aparține Goților. Toți Împărații din vremea de anarhie a veacului al III-lea cari s'au născut în aceste regiuni sînt puși în sama poporului got. Și Casiodor, prin ecoul lui Iordanes, pare că strigă: Nu pentru întâia oară prin urmare stăpînește asupra Romanilor un individ de origine gotică. Ba încă Teodoric n'are pretenția de a fi Împă-

www.dacoromanica.ro

rat, dar alții înnain e de el, tot așa de Goți ca și dînsul, *au fost Cesari.*

Și, pentru a avea și mai mult, se recurge întâiași dată la întrebuințarea legendei populare. Erau, atunci, cintece gotice, care s'au pierdut. Poemele acestea gotice au fost utilisate de Casiodor, și nu de Iordanes, care-și amintia doar că a avut și el un bunic got, pe care-l chema Peria. Și tot Casiodor e acela, care, dar nu din îndemnul lui propriu, desăvîrșise tabloul, înșirînd genalogiile acelea care se găsesc la toate popoarele barbare avînd o dinastie bucuroasă de a se pierde, prin fundatorii ei, în lumea divină.

Cum se vede, e însuși sistemul întrebuințat de anonimul regelui Bela pentru a povesti Ungurilor de pe la 1200 împrejurările în care a trăit neamul lor în vremile fără scriitori [1].

Abdicarea societății romane de la principiul ei de existență, prin propaganda creștină, n'o dusese întreagă prin mănăstiri. Cei rămași în lume au căzut la piciarele barbarilor învingători, oferindu-li prinosul culturii antice, care nu perise.

Aceasta avea însă și o parte bună. Barbarii erau adoptați, prin însuși omagiul care li se aducea, și ei înșii erau bucuroși de această adoptare.

Astfel se pregătia umanitatea viitorului.

---

[1] Iordanes pare a fi avut și un scop particular în prescurtarea lui. O nepoată a lui Teodoric, Mathesunta, a fost prinsă și dusă la Constantinopol. unde s'a măritat cu fratele lui Iustinian, Germanus. Din acestă căsătorie s'a născut un al doilea Germanus, care trăia atunci, și episcopul nostru îl cunoștea. Pentru această pereche princiară va fi lucrat.

www.dacoromanica.ro

VIII.

O carte de cetire pentru Răsăritenĭ. Lauda Împăratului Anastasiu.

De la filosofii şi retorii veacului al V-lea şi al VI-lea să ne întoarcem iarăşi în Orient.

Am mai afirmat că nu trebuie să se desconsidere, în cîntărirea Răsăritului faţă de Apus, cel d'intăiu. Lumea răsăriteană de atunci nu trebuie asămănată cîtu şi de puţin cu acea lume răsăriteană tărzie, calomniată îndestul supt unele raporturi pănă mai dăunăzi; nu trebuie să se confunde societatea orientală pe care o vom cunoaşte aici cu aceia care a existat pe urmă. S'au scris istorii ale Imperiului de decadenţă, „Bas Empire", pretinzîndu-se că „Bas Empire" este tot ce s'a petrecut în regiunile Orientului din veacul al V-lea ori al VI-lea înnainte sau măcar de la decăderea Imperiului, schimbat în rosturile lui de lustinian. Se credea cîndva că societatea bizantină se reduce la Constantinopol şi că acest Constantinopol înseamnă doar lumea bună, pulernică de acolo: Curtea, dregătorii, intriganţii şi conspiratorii, anume cercuri bisericeşti, care, în ce priveşte viţiile lor, corespundeau lumii profane. Prin urmare în afară de uneltiri, de crime, de acte de barbarie, de desfrînări zilnice, de o literatură

www.dacoromanica.ro

care nu poate progresa și de o artă încremenită nu se găsește nimic în tot Orientul.

Întîiu, însăși judecata care cade așa de necruțător asupra părții centrale a societății bizantine, laică și religioasă, e în mare parte greșită. Bizantinii erau mult mai buni de cum ni-i închipuim noi. Și se poate găsi în Apus cel puțin tot atîta stricăciune ca în lumea răsăriteană, și tot atîtea barbarii și uneltiri. Cutare conte de Flandra din veacul al XI-lea, Carol, a fost omorît în biserică după îndemnul unei rude a lui, fiu nelegitim și preposit: l-au lăsat să îngenunche și, în momentul cînd se ruga, ucigașul i-a tăiat capul dintr'o singură lovitură. L-au îngropat acolo, încuind ușa bisericii. Iar, pe urmă, cînd regele Franciei a intervenit ca să pedepsească această odioasă crimă unită cu o profanare fără pereche, mijloacele care s'au întrebuințat pentru pedeapsă sînt mai oribile decît tot ce mintea noastră își poate închipui: unul din vinovați a fost rupt pe roată după ce i se scoaseră ochii și fața toată-i fusese mutilată, iar un altul a fost legat cu un cîne, care, necontenit torturat, îi smulgea carnea.

Prin urmare cînd astfel de lucruri le poate înfățișa Apusul, nu înțelegem cu ce drept se taxează Imperiul bizantin, în întreaga lui desvoltare, care e plină și de urîte vicii, dar și de mari virtuți, ca un mediu de sălbătăcie și de degenerescență. Să studieze cineve puțin și viața familiară a regilor franci și chiar francesi! Cutare regi ai Franciei în veacul al XI-lea si al XII-lea supt raportul vieții de familie pot fi comparați cu cei mai păcătoși dintre Împărații Bizanțului. Da, „Bas Empire", fiindcă scriu Occidentalii: însă, dacă ar fi scris mai mult Orientalii, ar fi fost curios să se vadă cum s'ar fi calificat de dînșii anarhia și lipsa de sentiment al unității, zbuciumul, neastîmpărul perpetuu al celorlalți.

Intre aceste două lumi este un antagonism de concepții:

www.dacoromanica.ro

nu o deosebire de grad al virtuților, ci un antagonism principal. Ele nu s'au iubit niciodată. S'au despreţuit, nu fiindcă una, sau alta ar fi fost vrednică de despreț, ci fiindcă una apărea vrednică de despreț în ochii celeilalte. Pentru un Turc din timpul lui Soliman-cel-Măreț, fie și tînăr, plin de inteligență și putere, rostul vieții era să se așeze în umbra unui copac, ferit de lumina soarelui, avind aproape un izvor răcoritor, și să întindă ușor mîna pentru a-și procura liniștitul *chef* autentic, după care sufletul lui rîvnește. Și, în schimb, cu cît merge cineva mai departe în Apus, cu atîta întîlnește mai mult voia omului de a se distra, nu prin întreruperea zbuciumului, ci prin înviersunarea lui, cu tot zgomotul și risipa de puteri pe care o aduce după sine.

Vitalitatea Apuseanului cuprinde îndemnuri, sforțări necontenite și cît se poate de variate; chiar dacă i se pare că într'un moment a atins fericirea, cu toate acestea încă prelungirea monotonă a acestei fericiri este pentru dînsul un chin, și el se aruncă în necunoscut ca să găsească, prin oricîte silinți, o formă nouă a fericirii. Cum să se înțeleagă deci o societate avînd înnainte de toate idealul quietismului cu cealaltă societate care găsia în beția mișcarii, a cheltuirii puterii trupului îndestularea dorinților sale? De aceia nu se înțelegeau unii cu alții; de aceia se calomniau reciproc, Răsăriteanul părînd totdeauna leneș murdar, lipsit de orice îndemn către manifestația personală în viață, Occidentalului, și Occidentalul părînd nesuferit, zurbagiu, lacom, grosolan, Orientalului.

Oricine studiază Orientul, nu după caricatura dată de Occidentali, nici măcar după o anume parte a literaturii lui, ci după întreaga-i viață —, își va formă o altă concepție. Este imposibil ca milioane de oameni trăind în țerile cele mai binecuvîntate de Dumnezeu, supt cel mai fericit cer, într'un loc unde natura dă cu amîndouă mînile toate bine-

www.dacoromanica.ro

facerile frumuseții și rodniciei sale, e cu neputință ca acești oameni al căror soare scînteie în mintea lor ca inteligență și căror binefacerile naturii li se prefac în forțe, ca acești moștenitori ai celor mai vechi și mai strălucite tradiții ale omenirii să fi fost inferiori față de o parte mai săracă a omenirii trăind mai în greutate și sărăcie.

Orientul va continuà și mai departe să ne intereseze, și nu odată vom trebui să-i recunoaște n superioritatea supt atîtea raporturi. În imobilitatea lui politică era mai multă legimitate tradițională decît în mobilitatea veșnică a celorlalți; în imobilitatea culturală a lui se cuprindea o mai largă morală instinctivă, care aceasta este și cea mai sigură, căci, dacă fiecare ar analisà principiile moralității sale, nu știm unde ar ajunge societatea intreagă.

Imperiul de Orient formează, de fapt, pentru secole întregi din evul mediu, fenomenul politic principal, iar contrafacerea de Imperiu din Apus, Sfintul Imperiu Roman de nație germanică, și regalitățile care se desfac cu greu— și cu greu se și mențin — din acest Sfint Imperiu în Apus sînt numai forme barbare stîngace, naive, pline de viață, fără indoială, dar necoordonate și nearmonisate încă.

Să ne apropiem deci de Bizanțul acesta cu interes. Cu mai mult interes decît curiositate. Și el ni va spune atunci multe lucruri.

Pănă acum nu s'a făcut aici deosebirea între Occident și Orient fiindcă ea nu exista; nu faptul că Răsăritul vorbia mai mult grecește — dar în unele părți se vorbia limba siriană, limba armeană, — nu faptul că Occidentul vorbia limba latină — și în unele părți dialecte germanice — nu aceasta constituia încă osebirea. În veacul al IV-a exista numai o lume răsăriteană care era mai mult greacă, în ce privește limba, cultura, amintirile locale, mai

www.dacoromanica.ro

ales constantinopolitane, și exista o lume occidentală care prin limbă, prin cultură, prin anume amintiri locale era mai mult latină. Dar *romane* sînt înnainte de toate amîndouă. Ioan Hrisostomul știa, de sigur, latinește; limba dreptului era și în Orient încă limba latină; pe medalii, pe monede, pe anume forme ale manifestațiilor publice ale Imperiului limba latină se păstrează și până în secolul al VI-lea, în vremea lui Iustinian; doar opera cea mare de legislație a acestuia e alcătuită în cea mai mare parte, nu în grecește, ci în latinește. Și, dacă Răsăritul a părăsit de la o bucată de vreme limba latină pentru cea greacă, n'a făcut-o din preferință pentru această limbă, ci cu părerea de rău că nu mai putea întrebuința limba latină: cu același sentiment care a fost și la noi cînd am părăsit limba slavonă, nu din naționalism, ci cu sentimentul de adîncă umilință că nu mai putem întrebuința limba savantă în Biserică și în viața de Stat.

Prin urmare, într'o vreme cînd era atîta latinism în Orient, cînd, pe de altă parte, în Occident călugării din Britania, cum era Beda Venerabilul, de care ne vom ocupa pe urmă, cetesc opere grecești, cînd socotesc că onoarea cea mai mare pentru un cărturar e să cunoască limba elină, cînd Părinții Răsăritului sînt cunoscuți, înțeleși și imitați în lumea aceasta occidentală, cînd atîția negustori orientali: greci, sirieni, evrei, umpleau, toate regiunile Apusului, evident că o deosebire nu se făcuse încă.

Pentru ca această deosebire să se facă, au trebuit atîta lucruri care s'au petrecut numai pe încetul; și nici în aceste veacuri al VI-lea și al VII-lea de care ne ocupăm acuma, ele nu erau pe deplin săvîrșite. Cînd Iustinian a cucerit Italia împotriva Ostrogoților și Roma a salutat din nou o armată romană, adevăratul popor roman cîrtia despre calitatea etnografică a acestor Romani noi; Îi zicea: Greci, Sirieni și se arăta jignit că soldații lui Be-

www.dacoromanica.ro

lisariu și ai lui Narses voiau să treacă drept Romani de cea mai absolută autenticitate. Dar nu criteriul poporului, nu satira vulgului hotărăsc un lucru, ci concepția superioară pe care o au cărturarii și oamenii politici. Pe vremea aceasta restaurarea Imperiului roman prin cucerirea lui Iustinian în Italia și Roma nu era socotită ca un fapt curios. Ne gîndim noi oare ce impresie trebuie să fi avut oamenii despre aceasta ? Impresia pe care ar avea-o proprietarul care a clădit o casă după gustul lui, a mobilat-o după concepția lui proprie, a stăpînit-o o mulțime de vreme : acolo i-au murit părinții, i s'au născut copiii, de ea sînt legate atîtea și atîtea amintiri și o vede năvălită de-odată, în furia cine știe cării sile, de niște adversari obraznici, murdari, zgomotoși, cari stau cîțiva an acolo, iar, după aceia, normalitatea legală reîntrînd în drepturile sale, proprietarul adevărat se întoarce în casa lui și inima-i e împărțită între indignarea față de toată stricăciunea și profanarea pe care a găsit-o și față de maiestatea și duioșia amintirilor care se ridică din toate colțurile stăpînindu-i sufletul. Așa trebuie să fi fost sentimentul pe care l-au avut Bizantinii atunci cînd au ajuns să stăpînească din nou Italia.

Dar această stăpînire italiană n'a durat mult, și înnainte de 600 a trebuit să se producă renunțarea definitivă la dominația generală asupra Italiei. Căci veniseră, înnainte de a schimba veacul, Longobarzii, cari, cu Alboin, întemeiază un nou Stat barbar. Dar pănă la părăsirea aceasta a Italiei recucerite de Iustinian legătura dintre Răsărit și Apus rămîne întreagă.

Alegem pentru această vreme un produs literar fără cine știe ce mare importanță, dar caracteristic pentru lumea răsăriteană, de oare ce aparține unei epoce cînd procesul de separație între Răsărit și Apus s'a săvîrșit acum. E o carte din veacul al VII-lea. Și, al doilea, e o carte

www.dacoromanica.ro

caracteristică supt alt raport: corespunde spiritului popular. O carte de cetire pentru lumea cea mare, săracă, cu mai puțină carte, scrisă într'un delicios stil grecesc, care samănă numai cu caracterul transparent, plin de umanitate, ușor de înțeles, care deosebește forma grecească a Testamentului Nou. Filologii n'o iubesc, dar o lume întreagă s'a mîngîiat de dînsa. Erudiția puriștilor samănă cu apa din cisterne care în Orient se culege din umiditatea cerului de se adună cu îngrijire în vase de piatră: acei cari străbat drumul negustorilor, conducătorii de caravane, știu unde e cisterna și se folosesc de dînsa, dar de jur împrejurul ei rămîne tot nisipul pustiului; pe cînd dincolo, unde apa poate pătrunde în pămînt, se ridică, în toată strălucirea și puterea ei de viață, o oasă în stare să adăpostească pentru mai multă vreme și sa îndemne la drum pe călător.

Această carte pentru popor se chiamă *Limon* sau *Limonrion*, deci o „Livadă" de învățătură. E ca o serie de tablouri de viață umană, de spectacole morală care pot să distreze pe oameni și în același timp sa li înnalțe sufletul, să li îmbunătățească inima. Lucrarea e datorită unui anume Ioan Moschos Eukratàs (578—602), fără importanță deosebită; cărțile acestea poarta doar totdeauna un nume, dar autorul nu e numai acela care dă stilul unei lucrări, ci acel care creiază din viața sa pr prie o viață nouă; și oameni de aceștia cari scriu cărți pentru popor nu sînt decît glasuri prin care vorbește sociotatea întreagă: atîta, mai mult nu. Individualitatea nu e admisă; chiar dacă autorul ar avea-o, trebuie s'o lepede: e toată lumea care vorbește către toată lumea.

Cea d'intăiu impresie pe care o produce acest „Limonarion", care a fost foarte apreciat pe vremea lui, fiind radus și în latinește, ar fi că avem a face cu o carte pentru călugări, pentru oamenii cari trăiesc în pustiu, pă-

www.dacoromanica.ro

răsind toate legăturile lor cu lumea fără a mai voi să ştie de societate, de partea rea ca şi de partea bună a ei, oameni cari n'au nevoie de alţi oameni, ba nici măcar de întregul lor individ, căci au aruncat, împreună cu haina lor laică, şi toată partea din sufletul care era în oarecare corespondenţă cu această haină: voinţa lor, curiositatea lor, activitatea lor. S'ar putea crede că, de oare ce „Limonarion" ne poartă de la o mănăstire la alta, de la cele din Constantinopol la cele din Capadocia, la Locurile Sfinte, în părţile de către pustiu, lîngă muntele Sinai şi la vestitul Făcaş Raitù din aceste părţi, e doar o carte interesantă pentru arheologi.

Dar se vorbeşte înnainte de toate de călugăr fiindcă el este un tip representativ, o icoană de idealitate a vremii, către desăvîrşirea isolată şi sacrificată supt raportul uman al căreia tinde toată lumea. În afară de monahi erau însă atîţia alţii: oraşele erau încă pline. N'are decît să compare cineva cartea noastră cu un alt produs literar, cam din aceiaşi vreme, cu lauda Împăratului Anastasiu, atribuită lui Procopiu din Gaza, produs literar foarte interesant şi acesta. Va vedea de acolo că viaţa urbană era încă înfloritoare, zgomotoasă, petrecătoare, gata de revoltă, ca în Antiohia cu turbulentul trecut; Cesareia, Ierusalimul, Alexandria erau foarte bine locuite şi foarte mult frecventate, şi Împăraţii luau măsuri ca să uşureze viaţa acestor oraşe. Veniau necontenit spre centrele bizantine negustori din părţile adînci ale Asiei, Persani, Indieni, ceia ce presupune un comerţ foarte vast şi toate avantagiile pe care un astfel de comerţ le poate procura. Se lucra cu energie gospodărească în viaţa publică, urmată după datine romane, reale şi practice, mult mai mult decît în Apus, unde ordinea veche dispăruse pe alocuri mai cu totul. Lauda lui Anastasiu îi pune în samă cu recunoştinţă apeductul pe care l-a făcut, operele de utilitate

www.dacoromanica.ro

publică ce i se datoresc, zidul de apărare împotriva barbarilor pe care l-a înnălțat în Tracia, reformele în sensul de asigurare economică și de ordine politică în regiunile de lîngă Dunăre. Se vede în toate lucrurile acestea o societate activă și vioaie, în care și individul își are rostul, în care el ține samă, nu numai de datoriile sale față de Dumnezeu, dar și de cele față de oameni Oamenii își proclamă dreptul lor la plăcere. Panegiricul Împăratului condamnă aspru pe cei mulți care se îmbată de zgomot și de amețitoarea dulceață a petrecerilor. Se văd ambiții desvoltându-se, pe orice cale: a lui Anastasiu însuși, care, un moment amestecat în viața religioasă, intră în anume legături cu Împărăteasa, soție a lui Zenon, care-i asigură tronul. Între călugărul din pustiu și parvenitul de această speță, utilisînd aceste mijloace, e totuși o deosebire. Era, firește, și o mulțime de lume săracă, cu atâtea imposite apăsînd asupra ei: între altele „hrisargirul" muncitorilor, o adevărată dare „pe sudoare și pe durere" Banul își avea viața lui; dintr'însul izvora, pe lîngă atîta ușurință în legăturile dintre oameni, și atîtea nedreptăți și apăsări, atîta desordine socială în formele celei mai absolute ordini exterioare.

Erau toate acestea. Dar, totuși, dacă ai fi întrebat pe oricine ce trebuie să facă, el ar fi răspuns cam așa cum răspund eroii umili, desbrăcați de propria lor ființă, închinați cu desăvîrșire vieții singuratece, din „Limonarion" Totdeauna în om sînt două ființe deosebite: cel care trăiește cum s'a deprins sau cum l-a silit fatalitatea și cum lașitatea lui îl împiedecă de a se liberà de anume lanțuri moștenite, impuse de societate ori resultînd dintr'o greșeală primordială a lui cu îndelungate urmări, și, pe lîngă el, este, mai în adînc, alt om, mult mai bun decît cellalt, cu veșnice mustrări de cuget, cu hotărîri pe care adese ori n'are curagiul de a le îndeplini. Și cu ce drept înlă-

www.dacoromanica.ro

tură cineva dintr'o ființă omenească, prin urmare și din toate ființile care constituie o societate, și pe acest om care nu se vede, dar care influențează și pedepsește de atîtea ori pe cellalt? Ei bine, și omul cel de-al doilea din societatea pe care o înfățișează lauda lui Anastasiu, era real, și el domină o carte cum este „Limonarion".

Venim acum la această cărticică însăși. De sigur n'avem a face cu un tratat de filosofie. E — s'a văzut — o alcătuire de mici povestiri religioase, morale, în legătură cu călătorii prin deosebite provincii, cu viața deosebitelor clase sociale. Într'o proză populară se înfățișează toate aspectele vieții timpului. Din toate însă se desface spiritul comun, care se poate analisà supt anume raporturi generale. Părerea cu care se încheie e, neapărat, aceia că în ea însăși viața n'are niciun preț, că timpul nu e decît un element zădarnic. Oamenii aceștia trăiesc cu toții în eternitate; răsăritul, apusul, miezul zilei, toate acestea nu se deosebesc în ochii lor: au ajuns a nu le deosebi. Silințile noastre, ale modernilor, stăpîniți de ideile occidentale, se cheltuiesc toate pentru a individualisa și colora fiecare moment din viața noastră; silințile lor se îndreaptă toate spre a confunda toate zilele într'un fel de vastă așteptare, de vagă pregătire pentru nemurire. Noi avem ceasoarnicele noastre precise care ni arată minutele și secundele: acestea au pentru un American din secolul al XX-lea mai multă importanță decît aveau lunile și anotimpurile pentru cineva din Orientul veacului al VI-lea. Călugărimea aceasta se așezase, de altminterea, în locuri de acelea unde deosebirile dintre anotimpuri nu sînt așa de netede ca la noi, în care, prin urmare, vara și iarna, primăvara și toamna nu formau capitole distincte din marea viață, necontenit repetată din an în an, a naturii. Erau lipsiți de un mijloc exact de a socoti timpul, și, chiar dacă el ar i existat, l-ar fi aruncat, căci nu se uitau la ceruri ca să

www.dacoromanica.ro

socoată timpul după cursul stelelor, ci ca să se piardă în eternitatea și infinitul lor. Se poate zice că ei trăiau înnaintea priveliștii morții, desfăcuți, chiar dacă ajungeau la optzeci de ani, nu numai din lanțurile vieții, dar și din simțul continuității, socotită pe zile și clipe, a acestei vieți omenești.

Societatea pentru dînșii n'avea niciun sens, ori de locuiau în mănăstiri și schituri, ori de se pierdeau în schivnicii, ori de se aflau în mijlocul orașelor. Pentru lumea călugărească unificată în toate manifestațiile sale, potrivit și omului din lăuntru al celor cari trăiau în societate, ea nu era doar decît o formă vană de profanare și zguduire zădarnică, de care trebuie să scape cineva cu orice preț „Fugiți de oameni", zice într'un loc „Limonarion". „Și aiurea: „Iubiți goliciunea de toate lucrurile și sărăpînirea de sine". În altă parte se condamnă, în afară de existența însăși, acele îngrijiri igienice care pentru noi înseamnă o datorie față de trup: „Părinții noștri odinioară nu-și spălau nici măcar ochii": spălarea trupului era socotită deci ca un mare păcat, ca timp furat lui Dumnezeu pentru această operă a Satanei, pe care-l pedepsiau neîngrijindu-și trupul și făcîndu-l odios în ochii tutulor.

Unii dintre dînșii desprețuiau patul, dormiau pe scaun, își interziceau să aibă orice fel de plăcere 'n odihnă; dacă vedeau o biserică în drum, credeau că ar fi o profanare să treacă fără a întra înlăuntru. „A nu jura, a nu rîde, a nu minți" era pentru unul idealul vieții; pentru altul „a posti mult, a veghea mult, a munci mult", — ceva mai bine decît cellalt.

Ca să vadă cineva cum se înfățișa casa, gospodăria unuia din aceștia, cari — încă odată o spunem — se pot găsi într'o mănăstire sau într'un schit, dar și în cutare oraș, vom cita un pasagiu din „Limonarion": „În toată casa lui nu vedeai decît cărți și scaune și un pat și o

www.dacoromanica.ro

masă, și avea voie oricine să întrebuințeze cele ce erau de folos și să cetească".

Moartea e socotită de întreagă această societate ca scopul spre care tinde viața. Ea nu întrerupe și nu distruge; ci desăvîrșește, pecetluiește. Niciodată n'a fost mai mult decît în societatea aceasta setea nespusă de moarte. Cutare călugăr visează că s'a încununat și s'a făcut rege; cîtăva vreme după aceasta e omorît. Interpretarea visului este aceasta: da, într'adevăr s'a făcut rege, fiindcă moartea însăși nu e decît o încununare.

„Eram la drum" — se spune despre unul dintre dînșii — „și înnaintea mea tinere făcînd horă jucau, zicînd: bine ai venit Sofronie. Și hora se învîrtia, și Sofronie s'a încununat", — a murit. Evident, cînd moartea nu apare ca întunerecul mormîntului cu toate grozăviile ce se săvîrșesc acolo și, înnainte de toate, cu pierderea individualității la care am lucrat atîta vreme cu atîta rîvnă, atît de îngăduită, ne întoarcem la seninele concepții ale antichității despre o simplă purificare a vieții dincolo de margenile unde ea pare că s'a oprit ca să se desăvîrșească numai.

De alminteri, ea, moartea, este pentru dînșii, supt atîtea raporturi, numai aparentă. Moartea trăiește — ca să zicem așa — alături cu viața. Omul viu este atît de mult amestecat în fiecare moment cu acei cari au murit, există o comunicație așa de strînsă între el și ei, încît moartea nu mai apare ca hotarul între cei cari se chinuiesc cu viața și cei cari au isprăvit cu dînsa.

Aceștia și dovedesc că n'au murit, ivindu-se în visuri. Cutare Papă care a îndeplinit o faptă bună vede pe un mare înnaintaș al lui care-i apare pentru a-i mulțămi. Cutare care a uitat să-și îndeplinească datoriile din urmă se ridică în biserică, spune cuvintele pe care nu le pu-

www.dacoromanica.ro

tuse rosti și adoarme din nou. Semne misterioase fac pe cei vii să simtă chemarea și voința celor morți. Cutare drumeț vede undeva o lumină pe vîrf de munte, se duce într'acolo, străbate într'o peșteră și află pe schivnicul care murise de multă vreme, dar nu fusese încă înmormîntat. Și lumina se arătase călătorului tocmai pentru ca el să dea odihna cerută de lege celui adormit. Une ori un astfel de călător găsește totdeodată și inscripția mormîntului pe care el îl va săpa, pomenind numele celui care a murit, viața lui, durata ei și momentul cînd s'a stîns Și îngropătorul e atît de mult stăpînit de sentimentul sacru al morții încunjurate de tot farmecul minunii, încît nu se poate hotărî a se întoarce în viață, ci sapă un al doilea mormînt pentru dînsul și se îngroapă lîngă acel pe care l-a dat pămîntului.

Ceia ce e în ordinea naturii separația dintre ființile care vorbesc și lucrurile care nu pot vorbi, între acei cari înțeleg și acelea fără darul înțelegerii, între cugetarea manifestată prin cuvinte și instinctul care nu găsește cuvinte ca să se exprime, la ei nu există. Precum viața e străbătută de moarte, precum moartea nu e decît forma superioară a vieții, tot așa și în ce privește raporturile dintre deosebitele domenii ale naturii, este o perfectă comunitate, am zice: sufletească. Sufletul e pretutindeni, și el se manifestă după voința, după îndemnul unui element de coordonare supremă care este Dumnezeirea însăși. Nu e piatră mută, nu e mormînt pecetluit, nu e copac din pustiu care să nu poată șopti în urechea trecătorului anume cuvinte; nu există nimic neînsuflețit în natură care să nu poată servi divinității pentru a se vădi. Și în felul acesta natura fără suflet e pusă alături cu omul, fiindcă omul însuși nu există prin el, ci numai ca încă o manifestație a divinității. Viața lui, de și durează mai mult de și se vădește necontenit, nu e de altă esență decît

www.dacoromanica.ro

viața pe care voința lui Dumnezeu o poate da într'un moment, cînd e de îndeplinit o faptă, pietrei din cale, copacului din oasă sau animalelor necuvîntătoare ale pustiului.

Animalele din fabulă sînt istețe prin morala pe care o fac; animalele din legendele sacre îndeplinesc și ele, dar pe altă cale, un rol de poesie etică superioară

Cele mai frumoase pagini din „Limonarion" sînt acelea în care intervin astfel de elemente minunate în viața oamenilor, comunicînd voința lui Dumnezeu și împărtășindu-se astfel, o clipă, de rosturile umanității. Se aleg și animalele cele mai înspăimîntătoare pentru aceasta: leii pustiului, cari stau în legături zilnice, aproape în frățești legături zilnice, cu oamenii. Cutare pă tor a aruncat în drum pe un călător care-i cerea adăpost. Drumețul a fost sfîșiat de fiare Păstorul e plin de mustrări de cuget și intră în călugărie. El își impune să trăiască împreună cu fiarele acelea cărora îi dăduse cu atîta cruzime pe oaspeele său. Va dormi împreună cu leii Și cea mai mare bucurie a lui este cînd găsește leul care-l sfîșie, pedepindu-l pentru păcatul pe care l-a săvîrșit și, astfel, izbăvindu-l.

Cutare leu ascultă de exorcisarea, de vraja ermitului si nu se mai hrănește cu carne; de atunci el apare zilnic a fereasta omului care-l hrănește Și, cu multă naivitate, legenda se termină prin trista declarație a călugărului: astăzi n'a venit leul, și înțeleg de ce: a greșit și a mîncat carne.

De altminterea, alți călugări își împărțiau hrana cu păsările și furnicile, și parcă am ceti un capitol din viața Sfîntului Francisc, întemeietorul ordinului serafic.

Să dăm, in toate incidentele ei, una din aceste legende: Un leu avea sarcina de a păzi măgarul unei mănăstiri, care mergea la izvor și aducea în amfora lui apă bună.

www.dacoromanica.ro

Într'o zi măgarul n'a mai venit. Călugării trag la răspundere pe leu: tu ai mîncat pe măgar! Și, fiindcă ei erau drepți, i-au spus: de acum înnainte, tu vei aduce apa. Leul și-a dat sama că era o nedreptate, căci nu-l mîncase, dar s'a dus, zi de zi, sălbatecul animal al pustiului, ca să aducă apă pentru gospodăria fraților.

Pe măgar îl furaseră Arabi din deșert, trecînd cu caravana. S'a strecurat o bucată de vreme și hoțul a venit pe la mănăstire aducînd lucruri pe care le vindea la Ierusalim. Între animalele care duceau marfa era și măgarul. Și atunci leul a apucat cu de-a sila și pe om și pe măgar și i-a dus înnaintea călugărilor, denunțînd pe adevăratul făptaș.

Leul rămase și mai departe servitorul cel mai bun al mănăstirii. și, în special, sentimentul lui de reverență deosebită se îndrepta către un bătrîn. Într'un rînd îl găsește pe călugarul său mort și îngropat. Se duce la locul mormîntului, rîcîie pămîntul, găsește pe stăpîn și moare alături de dînsul.

Într'o astfel de carte poate fi vorba numai rare ori de Împărat, de Stat, de societatea politică. Toți Împărații sînt, în chip firesc, iubitori de Dumnezeu, evlavioși, vrednici de rugăciune. Rude de-ale lor trăiesc și ele în societatea acestor călugări, ca acele nepoate ale Împăratului Mauriciu, adăpostite într'o mănăstire. Statul nu se discută și nu se combate, afară de un singur caz: cînd el calcă legea lui Hristos, fixată de soboare. Atunci întreaga societate se ridică împotriva lui. Dar, cînd Statul observă ortodoxia, pecetluind hotărîrile sinoadelor ecumenice, el nu se critică în rosturile lui fatale, *dar nici nu se sprijine*.

Și aceasta a fost causa cea mare a dărîmării societații orientale, causa pentru care atîtea milioane de oameni în-

www.dacoromanica.ro

teligenți, voinici, plini și de moralitate n'au fost în stare să susțină Imperiul bizantin, și, astfel, cîteva mii de Avari sau Slavi, mai tîrziu de Arabi, erau în stare să pustiască toate înfloritoarele provincii care se uitau la vițelie ca la o pedeapsă, ce nu se va înlătura, a lui Dumnezeu. Un Stat nu se poate susținea în astfel de condiții, și e o întrebare dacă și cea mai desăvîrșită moralitate poate să mai trăiască după ce întreaga ordine socială s'a prăbușit, dacă, deci, nu e o legătură, pe care exagerația propagandelor radicale nu o vede, între moralitate și această cristalină ordine a unei societăți bine stabilite, în care se cuprinde totuși și voința lui Dumnezeu manifestată în domeniul acesta al moralității și pietății pure.

Așa a fost și in Apus. Dar acolo veniseră Germanii, *alt* material uman decît Slavii si decît Asiaticii. Veniseră Germanii cu furia lor de viață, care de la o bucată de vreme intră adinc și în această lume a isolării, a individualismului desfăcut din legătura politică și sacrificat lui Dumnezeu. Energia primitivă a acestei rase, numărul copleșitor al elementului uman pe care-l cuprindea au permis întemeierea și desvoltarea noii societăți. În Răsărit însă, Slavii au fost răpede asimilați în societatea bizantină, Avarii, Hunii erau popoare turanice, incapabile de asimilare și condamnate a fi distruse, cum au și fost cele mai multe; cîțiva hoți asiatici sau Arabi ai pustiului, cari aveau în însuși sîngele lor aceleași tendințe către quietism, nu puteau reforma o societate. Și de aceia la capătul progreselor acestei doctrine așa de frumoase, așa de pure, așa de umane, străbătute de o simțire și milă care cuprinde tot ce se vede și se simte în lume, va fi sfărîmarea sau atîțarea fără deșteptare a unei societăți întregi, care, altfel, merita o mai bună soartă.

www.dacoromanica.ro

IX.

Beda.

Personalitatea representativă despre care e vorba aici a fost cel mai învățat om din Apusul Europei în decursul veacurilor al VII-lea și al VIII-lea (672—735). Beda, zis Venerabilul, nu e un om de pe continentul european, ci din acel colț retras de lume, care încă de pe vreme aceia ajunsese, prin mișcările de populație germană de pe la 500, o Anglie. Era el însuși, în această țară cu veche basă etnică bretonă, un Anglo-Saxon de sînge, și chiar, cum se va vedea, principalul represintant al naționalității anglo-saxone în această nouă patrie. Căci, de fapt, acest om, care resumă rasa lui în culmea triumfului ei politic, religios și cultural, este cel d'intăiu dintre barbari care poate fi mîndru, nu de regele său, nu de armata acestui rege, nu de cuceririle care au fost îndeplinite supt steagurile și în numele lui, ci de însăși naționalitatea sa. Pentru întăia oară în evul mediu, — și deci în lume, căci antichitatea n'a cunoscut acest sentiment —, se vede o mîndrie de rasă, în afară de Stat, aproape cu ignorarea și desprețuirea Statului. Este cel d'intăiu scriitor care presintă, în desvoltarea literaturilor medievale, un exponent național.

Un Anglo-Saxon, și nu un Engles, căci națiа englesă se

www.dacoromanica.ro

va formă după și prin năvălirea normandă din 1066, ca popor mixt, mai ales în ce privește sufletul. Beda a fost, de la început pînă la sfîrșit, de cînd a prins condeiul în mînă și a exprimat un gînd al său pănă ce oboselile l-au sfîrșit în cea mai blîndă dintre suferinți, vorbind aproape și în clipa din urmă cu ucenicii săi, un simplu călugăr în mănăstirea lui dela Jarrow, lîngă Durham. Nici n'a dorit să fie altceva decît un călugăr. Ambiții episcopale ori alte rîvniri i-au fost cu totul străine. Chilia lui, cartea lui, condeiul lui, rugăciunea lui, în acestea se resumă toată viața lui Beda. Un om care n'are biografie fiindcă n'a vrut. Înnaintași ai lui, pregătire pentru ruperea legăturilor lui cu lumea nici nu există. Biografia lui, chiar pentru cine ar dori să-i dea mai mult spațiu, nu se poate scrie. Cărțile lui, spiritul care se desface din ele, acesta este Beda

Scrisele lui sînt multe. Întăiu lucrări imitate după ale Sfîntului Ieronim, adecă explicații ale Sf. Scripturi. Interpretarea Vechiului Testament a fost în acea epocă un lucru care a tentat multă lume, cedînd și nevoii de a da acestor pagini aspre și crude o interpretare potrivită cu morala nouă a altor timpuri, de a introduce puțin din blînda suflare evanghelică în norii aceia de fum, ridicați de pe jertfe sîngeroase, carî sînt partea ebraică, exclusiv îngust și crud ebraică, a Bibliei.

În afară de aceasta Beda a scris istoria mănăstirii sale, a redactat vieți de sfinți. Viața Sfîntului Felix, compusă în versuri de Paulin, el a prefăcut-o în prosă. A tradus slab — el însuși o spune — din grecește viața Sf. Anastasiu. A alcătuit un martirologiu. Ca și Boețiu, a scris și cărți de știință.

Ce ne interesează aici e însă numai Istoria Angliei de la început pînă în timpurile sale, carte alcătuită după izvoare, cu o prefață, dedicată unuia din regii anglo-saxoni.

www.dacoromanica.ro

E o sinceră mărturisire, căci, după însăși spusa lui, „descrie lucrurile care s'au întîmplat în adevăr și care sînt vrednice de laudă și care pot să fie spre folosul cetitorului[1]". El spune vorbind de eresii: „a dispărut tendința acelora despre cari vorbesc, dar, cu toate acestea, ca istoric, nu se poate să nu mă ocup de aceste lucruri întîmplate și să nu studiez atitudinea morală a cuiva față de mișcarea din care a făcut parte".

Cineva care cugetă în felul acesta despre istorie, natural că va căuta să se informeze bine. Și în adevăr că Beda s'a și informat din bielșug. Trăia pe vremea aceia, pentru a-l lămuri și îndrepta, un abate Albin, care era el însuși ucenicul arhiepiscopului Teodor și al abatelui Adrian, personalități foarte însemnate prin predicația lor și transformările aduse de dînsa. Fără aceștia Beda n'ar fi scris niciodată opera sa și nici cultura înfățișată într'însa n'ar fi existat Se poate zice că toată partea în care Beda tratează despre cei doi inițiatori — partea de căpetenie în concepția lui — e luată din povestirea urmașului lor încă în viață. Și, de oare ce el admite legături între Anglo-Saxoni și Scaunul roman încă de pe vremea Papei Grigorie Dialogul, a trimes pe cineva — extraordinar lucru în acest secol! — tocmai la Roma ca să caute documente; de aici pretinde că i s'au adus scrisorile care s'ar fi schimbat între Papă și creștinii din insulă. Dacă aceste acte, care-i folosesc așa de mult pentru tesa lui — originea romană a Bisericii anglo saxone — sînt sau ba autentice, e neapărat, altă chestie. A întrebuințat, în afară de aceasta, fel de fel de opere sacre

---

[1] Pentru latina lui Beda citațiile originalului se impun mai puțin decît pentru frumoasele texte clasice ale celor d'intăiu părinți medievali. Le și lăsăm deci la o parte pentru ușurința cetirii.

www.dacoromanica.ro

și profane. Cetise pe Sf. Vasile, pe Cesar, „de Bello Gallico"; cunoștea pe Eutropiu, pe Sf. Augustin, pe Sf. Prosper de Aquitania, pe Gildas, jăluitorul peirii bretone („De excidio Britanniae liber querulus").

Căci acest om foarte învățat, care riscă etimologii, explică anume termini germanici și face jocuri de cuvinte, simte nevoia de a presinta opera sa în forma în care asemenea opere se presintă 'n antichitatea clasică.

Va face întâiu cadrul geografic, arătînd ce au fost și sînt Insulele Britanice. După paginile de introducere, urmează antichitățile din Britania-Mare, timpurile romane, întru cît putea să le știe cineva pe la anul 700, pentru ca pe urmă să intre în însuși miezul lucrării sale, adecă viața bisericească a Angliei supt raportul legăturilor religioase.

În cartea aceasta, ca și în celelalte, Beda e, firește, ca și scriitorii analisați până acuma, un umil servitor al lui Dumnezeu, care atribuie divinității tot ce e bun în om, care e gata să primească pedeapsa cerurilor pentru tot ce se amestecă rău în viață. Trăiește și el în lumea plină și pentru dînsul de evenimente supranaturale și așteaptă glorioasa liniște a celor de după moarte. În pagini care sînt un fel de prevestire a Infernului și Paradisului lui Dante, el povestește ce a găsit un om oarecare dintre ai săi dincolo de temutul hotar pe care trebuie să-l trecem. Coborîndu-se spre iad, acel om a văzut întâiu ființe cuprinse de ghețurile cele strașnice, care se răpeziau în foc, pentru ca de acolo să fie aruncate din nou spre ghețuri. Apoi dintr'un gît de cuptor ieșia necontenit un foc strașnic cu miros înnăbușitor, și strigătele necontenite ale acelora cari se chinuiau înlăuntru arătau că în adevăr acolo este locul celor mai mari suferinți omenești. După ce încetează suferința, în lumi mai fericite, sînt livezi admirabile, în care oameni îmbrăcați în alb se primblă.

www.dacoromanica.ro

Dar Raiul este mai departe, căci aici stau numai aceia pentru cari ne rugăm încă. În locul fără saman de unde se înnalță cîntări de slavă dintre florile cele mai frumoase, cu mirezmele cele mai dulci, acolo este Raiul.

Beda nu rîvnia decît să ajungă la mijloc, în cîmpiile care încep a înflori pentru aceia a căror desăvîrșire sufletească nu e dusă pînă la capăt. Se înfățișează totdeauna ca un rob al lui Hristos și ca un smerit preot. În sufletul lui — am spus — nu e nici o ambiție. În casa lui n'are nici o avere. Înnainte de a muri, lasă ucenicilor săi doar, într'o cutiuță, piper, tămîie și cîteva cărți de rugăciune. Ultimele lui cuvinte cuprind aceiași nesățioasă aspirație către confundarea cu Dumnezeu, care represintă ultima expresie a silinților sufletești din acest timp. „Cupio dissolvi et esse cum Christo", „doresc să mă împrăștiiu și să fiu cu Hristos".

Totuși, în această liniștită, senină și împăcată cu sine cugetare a lui se amestecă elemente de critică față de societatea contimporană. Observă ironic că era odată o vreme cînd oamenii vieţuiau așa cum învățau pe alții. Altă dată pomenește că pe vremea aceia ei nu trăiau pentru mîncare, ori că preoții erau primiți pretutindeni ca robi ai lui Dumnezeu, fiindcă întreaga lor viața era întrebuințată pentru răspîndirea credinței. „Atunci n'aveau bogății oamenii decît cu de-a sila". Cutare regină de odinioară nu suferia hainele de in și băile calde, ci petrecea toată vremea în biserică; mînca odată pe zi, și, murind de dureri de gît, a recunoscut că i se cuvenia, fiindcă purtase prea multe lanțuri scumpe în jurul aceluiași gît. Îi pare rău după vremea cînd episcopul trăia cu clerul său și abatele stătea împreună cu călugării. Vorbind de mănăstirile de femei care au fost pedepsite cu foc, el arată cum căsuțele acelea, făcute pentru rugăciuni și pentru cetire, se prefăcuseră în lăcașuri de petrecere și călugărițele

www.dacoromanica.ro

țeseau haine supțiri și împodobite „și aceasta în mare parte din causa unui lucru care se chiamă prietenia bărbaților de afară". Dar spiritul lui rămîne blînd și natura sfîntă îl face a uita de fatalele neajunsuri ale omului".

În prefața geografică pomenită găsești, în adevăr, încîntătoare tablouri. „Sînt așa de frumoase, de limpezi, de lucide, nopțile de vară la noi, încît te întrebi dacă a rămas ceva din lumina serii sau mijește cea d'intâiu lumină a dimineței" „În Irlanda", adauge el, „iarna este umedă și caldă, așa încît nici n'are nevoie cineva să taie fîn vara pentru iarnă, nici să deie adăpost vitelor". Și, între poesiile lui răzlețe, avem o bucată delicioasă, dialogul dintre iarnă și primăvară: „Zăbavnica iarnă, totdeauna gata să doarmă", spune: „Să nu vie cucul, căci acela aduce munca la cîmp; el trezește repaosul, el împrăștie liniștea iubită, el tulbură tot pe pămînt și pe apă Iar eu, iarna, am bogăție, eu am veselie, mese întinse, eu am liniștea dulce și țin foc în sobă". Si primăvara, de din colo: „Doresc să vie cucul mieu, pasărea cea mai iubită *veniat cuculus, mihi carissima avis* Vie cucul, păstorului dulce prieten, și pretutindeni să izbucnească pe dealurile noastre din nou ierburile 'nnalte, și ramuri verzi să dea umbră celor obosiți și să vie caprele cu ugerul plin în staul, și pretutindeni să vie dulcea iubire, oaspete foarte plăcut tuturora "

Față de autoritățile constituite, am zice noi, față de puterile lumii își poate cineva închipui care e atitudinea lui Beda. Ea este condiționată de actele regilor, și de ale acelora cari poruncesc alături cu dînșii, în raport cu morala creștina. Regele bun, regele care nu se luptă, care iartă, care se jertfește, regele gata de moarte, acela este stăpînitorul iubit de Beda. Lingușiri asămănătoare cu acelea pe care Casiodor le îndreaptă către Teodoric, toată

www.dacoromanica.ro

acea retorică îngenunchiată a Italianului, gata să sărute haina stăpînitorului întocmai ca robii din Stambul mai tîrziu poala Sultanului, sînt cu totul necunoscute acestui îndrăzneț spirit liber, acestui călugăr în care trăiește un ostaș, cu toată noblețea și vitejia lui. Povestește cu indignare faptele regilor păgîni, cari refusă să primească pe răspînditorii credinței creștine, cărora nu li înțeleg rostul, și cari, la împărțirea naturei, strigă să li se dea și lor, cu toate ca nu sînt creștini, amenințînd pe apostoli că-i aruncă dincolo de granită, dacă nu vor. Laudă pe regii aceia pe vremea cărora era așa de mare liniștea, încît o femeie cu un copil în brațe putea să meargă dela un capăt la altul al Regatului. În tablouri frumoase ni se înfățișează regi de felul lui Osvald, care ședea la masă și, cînd la poartă i se înfățișau săracii, își întrerupea ospățul, lua bucatele lui simple și le împărția evanghelic flămînzilor de pe pragul lui, care nu se mulțămește însă cu atîta, ci, — superior acelui rege frances care fura din casă dela el lucruri ca să le împartă celor lipsiți de avere și, simțind cum i se taie podoabele scumpe de pe îmbrăcămintea lui, de cutare hoț sărac, îl lasă să facă, superior zic, acelui rege, însuși Osvald sfarmă în bucăți talerele scumpe de argint și împarte fragmentele lor la cerșitori. Atunci, de lîngă dînsul, un cleric cu cuvîntul făcător de minuni spune: „Mîna aceasta să nu putrezească niciodată". Și, în adevăr, el cade în lupta cu dușmanul, tot trupul lui se taie în bucăți, dar mîna rămîne întreagă, neatinsă, — moaște ale regelui sfînt și bun. Îi plac regii cari înnaintea unui episcop cad în genunchi, pocăindu-se fiindcă întraseră în casa unui excomunicat, pe care-l iubiau. Îi plac regii cari călătoresc la Roma, cari rămîn acolo, cari se fac călugări, pe ale căror morminte figurează modeste nume creștinești: „călugărul Petru, care a fost cîndva rege al Angliei". Îi plac regii în-

www.dacoromanica.ro

vățați in Scripturi cari sprijină numai creștinismul, aceia cari sint mai mult episcopi decit Domni, precum se bucură că, „in vremea noastră, mai curind se face cineva călugăr decit ostaș". Un David, așa trebuie să fie șeful incoronat al Anglo-Saxonilor.

Să venim acum la sensul operei lui Beda. Ce a vrut el cu această carte și cum se oglindește — peste ce a vrut să spuie și peste tot ce vrea să ascundă, — adevărul in ce privește cea mai veche viață din Britania-Mare în epoca anglo-saxonă?

Ce se observă intâiu la Beda este, cum spuneam dela început, marea lui iubire pentru Anglia sa și poporul conceput de dinsul ca unic, cu toată impărțirea politică, accidentală, in șeapte regate, care locuia în această țară, E un „naționalist" dela inceputul secolului al VIII-lea, o savantă cugetare cuminte, care, fără niciun interes personal, înțelege că totuși temelia lucrurilor omenești se reduce, in ce privește pe oameni și aspirațiile lor, mai mari decît dinșii, la iubirea unei bucăți de pămint și a fraților cari trăiesc pe bucata aceia de pămînt. A scris el insuș versuri in limba anglo-saxonă. Și un biograf al lui, care-i povestește moartea, spune: „și în limba noastră anglică a alcătuit poesii", reproducind chiar unele din ele ca următoarea: „innainte de sfârșitul firesc nimeni nu poate fi socotit înțelept și prin urmare rebuie să se aștepte vremea aceia ca să se hotărască rostul ultim al unei vieți omenești". A tradus pentru credincioșii cari nu știau latinește Evanghelia Sfintului Ioan. Vorbește de legile regelui Ethelred așternute in limba poporului și ni infățișează intr'un frumos capitol pe călugărul poet in limba națională, Cedmon, care a scris cu talentul pe care Dumnezeu i-l dase cind grația Lui s'a coborit asupră-i. Îngrijia de caii mănăstirii și cinta; călugării ceilalți s'au

www.dacoromanica.ro

minunat cînd au văzut cum acest om despreţuit, fără nicio învățătură, cîntă așa de frumos lucruri neauzite până atunci, și el a mărturisit atunci binecuvîntarea de care fusese atins. „Ar fi bine", urmează povestirea, „să se reproducă astfel de cîntece ale lui, dar cîntecele, oricît de bine ar fi alcătuite, nu se pot preface dintr'o limbă în altă limbă fără stricarea frumuseţei lor și a *demnităţii* cuprinse într'însele". „Și alţii au luat model de la dînsul", încheie Beda, „și de aici înnainte s'au tot făcut poeme religioase în neamul Anglilor."

Anglia lui însă el o știa că n'a fost dela început așa sub raportul național. Mai știa că pămîntul acesta al Britaniei Mari, ca și insula vecină a Irlandei și alte insule mai mici, din împrejurimi, a cuprins altă rasă cîndva. Citise cartea lui Gildas despre peirea acestei rase. Rasa aceia n'o iubia. Și, cum face de obiceiu un om care nu iubește, el atribuie celui urît sentimentele pe care el însuși le are față de dînsul. Nu ne iubesc Celţii, zice el, Bretonii creștini și-au ascuns creștinismul de noi; față de Anglo-Saxoni ei n'au avut decît dispreţ.

Se crede că Anglo-Saxonii au fost chemaţi de indigeni, dar, oricum, nu ca să rămîie. Ei ar fi venit supt Hengist și Horsa, a căror existență este astăzi pe dreptate contestată, fiind persoane legendare, izvorîte din poesia populară, cum li dovedesc și numele. Oricum, coloniștii războinici, „chemaţi" provisoriu, au rămas aici și s'au luptat multă vreme cu rasa indigenă. Această rasă plină de poesie, de o nemărginită credință în lucrurile misterioase, de o evlavie adîncă și nelămurită încă pentru noi față de ascunsurile naturii, rasa Druizilor, filosofii din pădurile sfinte, pe cari cucerirea i-a desființat foarte răpede, n'a fost în stare să se apere de frîul greu, aruncat cu mînă tare, al năvălitorilor. Era dar imposibil ca în veacul al VII-lea și represintanţii rasei biruite să iubească pe aceia

www.dacoromanica.ro

cari se stabiliseră pe partea cea mai largă și cea mai înfloritoare de pe pămîntul lor. De aceia și Beda-i urăște — cum am spus —, și la fiecare pas îi denunță.

Căci Bretonii nu dispăruseră politicește cu totul. Încă după 500 anume șefi ai lor se folosiau de discordia dintre Anglo-Saxoni, se ridicau împotriva cutărui rege, se luptau cu el, îl biruiau, îl ucideau. De cîte ori apare cîte unul din aceștia, Beda înseamnă „tirania" bretonă, „cruzimea" bretona. Cuvintele cele mai aspre din vocabulariul său latin servesc ca să critice pe ultimii din rasa indigenă cînd se revoltă împotriva rasei cuceritoare. Toate favorurile talentului său și toată binecuvîntarea chemării sale sfinte le revarsă, exclusiv, asupra Anglilor săi.

Dar din mediul acesta breton s'a ridicat la un anume moment o înaltă învățătură. În Irlanda s'au întemeiat mănăstiri foarte simple, pe care Beda le zugrăvește pios mănăstiri făcute din lemn și acoperite cu papură, cu totul deosebite de clădirile mai tărzii ale Englesilor, de modă romană, din piatră sau cărămidă. In mănăstirile acestea, așezate prin locuri singuratece, uneori în insule, se grămădiau călugări cari duceau o viață potrîvită cu timpurile apostolice. După Tebaida de nisip a Egiptului era aici o Tebaidă de neguri. Ossian n'a existat niciodată: numele lui a slujit doar talentului lui Macpherson pentru a scrie lucruri frumoase, dar, dacă ar fi existat lumea lui Ossian, ea ar fi sămănat cu tablourile acestei vieți monastice. Trăiau supt un abate: „abbas", și acesta era cel mai venerabil titlu pentru Irlandesii din evul mediu. Era ca un rege, un represintant al lui Dumnezeu pe pămînt. Cu toții formau astfel o societate de sființi, o „insulă a fericiților."

Cum s'a ajuns ca în mănăstirile irlandese să pătrundă o așa de curată știință a limbii latine, o așa de largă cultură, aceasta o înțelegem numai cînd ni dăm sama de

www.dacoromanica.ro

desvoltarea pe care o luase comerțul grație căilor rămase libere, pe Mare, în veacurile al VI-lea și al VII-lea. Cu toate acestea rămîne și o parte misterioasă. Monahii aceștia aveau mari biblioteci, tradiții școlare vechi: se trimetea din Anglia, ca să învețe la ei, copii cari stăteau timp îndelungat, primind știința cărților și învățături morale prin care se întorceau transformați. Erau așa de vestite lăcașurile acestea irlandeze, încît din Galia însăși, care nu se poate zice că, și pe vremea Merovingienilor, era o țară incultă, venia cineva ca să îngenunche ca un umil ucenic pe pragul de pămînt al chiliilor irlandese.

Lui Beda nu-i plac nici Irlandesii, alți Bretoni. Nu-i poate condamna, nu-i poate critica; erau creștini așa de buni, niște învățători așa de generoși, încît nu puteau să fie tratați ca un șef sălbatec de luptători, care varsă sîngele sacru al regelui anglo-saxon. Dar el insinuiază împotriva lor. Viața lor totuși nu era *canonică*. Trăiau ca înnainte de Sfinții Părinți, ca în Evanghelie. Noi am zice: cu atît mai bine, cuvîntul fiind mai presus și de cît autoritatea, datina, legea. Și călugării aveau și un alt păcat: nu serbau Paștile în aceiași zi cu ceilalți, urmînd ritul Sfîntului Ioan, și nu al Sfîntului Petru.

Obiceiul lor trecuse și în Britania Mare. De două ori într'un an se serbau Paștile în același regat, dacă, să zicem, regele era creștin de doctrină romană, papală, iar regina de doctrină irlandesă, scotă, hiberniană. Chestia aceasta a Paștilor joacă un rol foarte mare la Beda, calculatorul, matematicul epocei sale. Și el o resolvă în sensul roman, deși cu alte argumente decît acel rege anglo-saxon, care convocase un sinod pentru împăcare și aderenților Sfîntului Ioan li-a pus întrebarea următoare: dacă acestuia i-a spus Hristos; că „tu ești piatră și pe această piatră voiu clădi Biserica mea", adăugînd: Dar,

www.dacoromanica.ro

cînd mă voiu duce, pe lumea cealaltă, Sf. Petru nelăsîndu-mă să întru, îmi va deschide poarta Sf. Ioan?

Dar pe lîngă forma aceasta de creştinism vechiu, importat, vine în Britania Mare şi influenţa creştină din Galia Merovigienilor. Era un mare avînt către sfinţenie în Galia aceasta. Se aflau şi acolo mănăstiri înfloritoare. Beda însuşi ni spune că anume regi îşi trimeteau fetele ca să înveţe morala creştină, ba ca să şi rămîie în lăcaşurile din Galia, la Chelles, la Andilly, care au cuprins un destul de mare număr şi din aceste principese anglo-saxoane.

Prin Galia se făcu şi legătura Insulelor Britanice cu Roma. Regele Pipin însuşi a fost un mare ocrotitor al acestor călugări cari plecau din Anglia: un Wilibrod, un Winfrid şi alţii, ca să predice la Frisoni şi la Germanii păgîni de dincolo de margenile Statului franc. Şi Beda spune lucrul acesta cu recunoştinţă. Pomenind de autoritatea adevărat regala a lui Pipin îl numeşte „prea-gloriosul duce al Francilor" Ba, la un moment dat, recunoaşte şi „Imperiul Francilor". A avut legături personale cu Scaunul din Arles.

Precum se vede, era un curent puternic şi din această parte. Nici aceasta însă nu-i place lui Beda. Nu pentru că ar fi fost şi aici încă un curent celtic, — Galia fiind germanisată şi, înnainte de toate, romanisată, ci pentru că independenţa insulară a Marii Britanii ar fi fost atinsă în desvoltarea ei istorică dacă s'ar fi atribuit înrîuririlor venite din Galia un rost hotărîtor în ce priveşte primirea creştinismului.

Atunci, fiindcă vedea numai religia creştină, dar a rămas toată viaţa lui Anglo-Saxon, el trebuia să aducă de altundeva acest creştinism. Îl va aduce de-a dreptul

www.dacoromanica.ro

din Roma. Și vrea să-l aducă din vremuri foarte vechi. De aici îndoiala ce se naște și în ce privește autenticitatea corespondenței Papei Grigorie Dialogul cu regele din Kent. E foarte cunoscută povestirea lui: Papa ar fi văzut cîndva pe o piață din Roma niște robi cum nu mai întîlnise: albi, cu părul blond, foarte frumoși. I-a întrebat ce sînt. — Sîntem Angli. — Angli, prin urmare *angeli* (ingeri). Din ce țară sînteți? — Din Deira. — „De ira"? Deci sînt chemat să vă scot din această „mînie a lui Dumnezeu." Oamenii de atunci gustau foarte mult aceste apropieri verbale.

Se hotărăște ca Papa să trimeată pe un evangelisator. Alege pe Augustin, călugăr benedictin din Bari. Misionarul, sosind pe acele coaste reci, întîlnește pe regele Ethelbert, care avea de soție o creștină, *francă*, Bertha Îi anunță că a venit să predice o religie nouă. Regele se temea însă grozav de vrăji. Nu-și poate închipui cineva puterea pe care o exercita vraja în țerile acestea nordice, de întunerec, de furtuni, de ceață. Ethelbert declară că nu va sta subt un acoperemînt cu străinul, fiindcă acesta-l vrăjește. S'au întîlnit în aer liber, și barbarul a auzit Crezul. Ne ținem, a spus el, de multă vreme de altă religie, totuși religia voastră nu ni este necunoscută. Dar creștinismul apusean știa să răsbată. Sădit pe un colț de de coastă, el pătrunse încetul cu încetul, pană ce a trecut din bisericuța celui d'intăiu ceas la marea biserică de la Canterbury.

Acesta ar fi și cel d'intăiu sîmbure al unității naționale anglo-saxone, *după expunerea lui Beda, care vrea el, în patriotismul său, acest lucru. La început ar fi fost o unitate religioasă pentru ca pe urmă să vie și unitatea politică.* Și expune cu cîtă greutate Papa a cucerit pe acești regi, unul cîte unul, la distanțe de atîtea de-

www.dacoromanica.ro

cenii, şi de cîte ori, după moartea cutărui rege atras la creştinism, a venit alt rege, păgîn, de cîte ori din cutare colţ rămas necredincios, s'a stîrnit o puternică reacţiune, care a măturat toate urmele religiei celei nouă.

Poate însă că şi *Scaunului roman îi trebuia un singur rege*, gata să plece genunchii înnaintea Sfîntului Petru

Dar predicaţia a mers tot înnainte. Cutare apostol format în această şcoală a pătruns prin regiuni depărtate, ca în Northumberland, unde regelui Edwin,—şi el soţ de creştină, — i se face propaganda creştină de apostolul religiei celei noi în aceleaşi împrejurări în care s'a făcut această propagandă lui Clovis Francul. Regele era în război, şi-i trebuiau aliaţi. I se părea lui că zeii cei vechi slăbesc, se clatină şi în locul lor voia un zeu puternic, în stare să deschidă porţile biruinţei. —Dacă-mi merge bine, spune el, îmi botez fata — avea o fată —; dacă-mi merge şi mai bine, ne botezăm şi noi. Văzînd că Hristos se ţine tare faţă de zeul păgîn, el convoacă un sinod de înţelepţi. Este — întreabă numai el — bună sau ba religia aceasta? Şi un înţelept răspunde: „Aşa mi se pare, rege, că viaţa oamenilor acestora de pe pămînt, în comparaţie cu timpul care ni este necunoscut, este ca şi cum, stînd tu la cină cu vitejii şi dregătorii tăi pe vreme de brumă, şi aprinzînd focul din mijlocul căminului, şi cald fiind în odaie, pe cînd afară se înfurie pretutindeni vîrtejurile ploilor de iarnă ori ale zăpezilor, o pasăre zboară iute prin odaie, şi întrînd pe o uşă, iese îndată pe alta. În acea vreme chiar cît este înlăuntru, ea nu se atinge de vremea rece. Însă, după ce într'o clipă a străbătut acest prea mic spaţiu senin, îndată, întrînd din nou în iarnă, piere din ochii tăi. Aşa această viaţă a oamenilor o clipă apare. Cît de puţin însă ştim măcar ce urmează şi ce a fost înnainte! Deci, dacă această nouă învăţătură aduce ceva mai sigur, pe drept ea trebue să fie urmată."

www.dacoromanica.ro

lar preotul bătrîn, care servise o viață întreagă zeilor, nu voi să lase nimănui altuia dreptul de a-i distruge.

Totuși, cu toată predicația aceasta asiduă în toate colțurile, Biserica nu era pe deplin organisată. Și atunci iată că se trimete la Roma, în a doua jumătate a veacului al VII-lea, pe la 660, de doi regi, dintre cari unul e energicul Oswin, o misiune pentru a se aduce un arhiepiscop. Acum ne găsim în plină autenticitate. Teodor din Tars și un Hadrian din Nisida trec astfel, cu greu, prin Gallia, unde erau bănuiți că au scopuri politice, în Anglia, aducînd cu dînșii o învățătură înnaltă: de metrică, de astronomie, de aritmetică și, în același timp, o cunoștința perfectă a limbilor atina și greacă.

Cultura anglo-saxonă pleacă din acest moment. Și împreună cu cultura pleacă și *un sentiment de unitate*. Biserica fiind unitară, alcătuită supt un arhiepiscop, și Statul trebuia să se modeleze unitar, după forma care a căpătat-o Biserica. *Acesta este actul cel mai mare din istoria Angliei.* Incep timpuri cu totul deosebite de trecut. Teodor ține sinoade. La unul din ele asistă regi din Northumberland, din Mercia, din Kent, din Estanglia. Teodor se intitulează „din grația lui Dumnezeu arhiepiscop al Angliei și al cetății Canterbury". I npune sinodul ca mijloc de guvernare al Statului. cere din Roma, de la Papa Agathon, cîntăreți, și i se trimete Ioan arhicantorul. Cînd regii se ieau la luptă, el intervine și li impune pacea. Șepte episcopi stau în jurul lui și-l ajută să hirotonisească. Cînd moare, la 692, el lasă o altă Anglie, în ordinea culturală ca și în ordinea politică. Cîți au venit pe urmă, l-au imitat fără să-l poată ajunge.

În adevăr este o altă Anglie. E interesant să se vadă în documentele anglo-saxone din această vreme cum se respecta cuviința grecească, „pelasgică", precum zice Beda,

www.dacoromanica.ro

până și în formele de stil ale documentelor bizantine. Căci primiseră tot odată și iubirea către unitatea politică romană în forma Bizanțului. La fiecare moment Beda spune cine era Împărat la Constantinopol, — căci acum depărtata Anglie se îndreaptă în ordinea politică după schimbările de stăpînire întîmplate la capătul lumii răsăritene. Un rege se numește astfel „basileus", — titlul împăraților din Bizanț. Cutare alt rege își zice „monarchus" (*sic*), tot după datina orientală. Și episcopii, găsind numele lor prea banal, îl prefac de-și zic „catascopus". Unul din ei confundă, — cum confundau Vlădicii noștri din Ardeal rostul arhidiaconului, arhimandritului cu al Mitropolitului sau și Arhimitropolitului, — episcopul cu „arhimandritul". Și toată forma actelor englese în acest timp este a cancelariei bizantine. O deplină transformare culturală, și această transformare culturală, factor esențial al curentelor care vivifică istoria universală, va avea o influență și asupra culturii Carolingienilor, contribuind poate să deștepte în mintea regilor franci din secolul al VIII-lea ambițiile imperiale pe care le-au căpătat și din Roma, dar poate și pe această altă cale.

Prin ceia ce cuprinde, ca și prin ceia ce pregătește acea cultură anglo-saxonă, cartea de căpetenie a lui Beda, care e expresia ei sinoptică, merită să fie așezată între cărțile representative ale omenirii".

www.dacoromanica.ro

X.

Paul Diaconul.

La alți barbari stăpînitori nu vom întîlni însă figuri ca a lui Beda, creatori și represintanți ai unei conștiințe naționale, sprijinită pe cultivarea unei limbi și tinzînd la realisarea unei durabile unități politice. Lăsînd pentru un moment la o parte Galia, în Italia tradiția care se va continuà va fi a lui Boeţiu din zilele de serviciu la Curte, a lui Casiodor în cursul vieții lui întregi.

Cu această deosebire, esențială, că acum, — ca în refacerea lui Casiodor, — va vorbi barbarul însuși. Dar va vorbi de la sine, fără a mai copià, prescurta și preface pe înnaintașul roman, de la care a păstrat însă, dacă nu romanitatea, măcar sentimentul, adînc, al vechii ordini de Stat.

După Paulin, Romanul creștin, după Boeţiu, Romanul filosof servind pe barbari, după Casiodor, retorul roman oglindind pe regii săi goți, avem acuma pe Paul Warnefried, diaconul care cuprinde în cartea sa povestea de luptă a Longobarzilor fără ca ea să provoace în sufletul lui ceva superior unui simplu instinct și fără ca să fie umbrită de dînsul conștiința legăturii sale cu Biserica.

Dominația longobardă în Italia, care ține două secole,

www.dacoromanica.ro

are un caracter particular. Ea se deosebește limpede de acea stăpînire gotică pe care o sfărîmase intervenția bizantină. Longobarzii n'au fost distruși sistematic, n'au perit într'o luptă îndelungată, cum a fost casul pentru Ostrogoți Aceștia din urmă au fost o populație nimicită pe pămîntul pe care-l cucerise; toate silințile de apărare ale unui neam au fost cheltuite: acest popor la urma urmelor nu era decît o armată, și, cînd un popor este o armată, necontenit întrebuințată, usată și împuținată, natural că înfrângerea după o lungă resistență înseamnă dispariția. Pentru Longobarzi, căderea nu s'a petrecut așa. A fost o transmisiune dela dînșii la Franci, de la regalitatea lor din Pavia la coroana regală, devenită apoi imperială, a lui Carol-cel-Mare. S'au luptat în deosebite colțuri și în deosebite timpuri, dar n'a fost la dînșii catastrofa unui popor întreg. Poesia modernă a simțit-o aceasta: pe cînd pentru distrugerea altor barbari din Italia s'au alcătuit drame care înfățisează într'o formă zguduitoare sfîrșitul unui neam, — „Der Fechter von Ravenna" a lui Halm, drama gotică din Trilogia lui Sudermann —, simțul divinator al poeților i-a făcut să se depărteze de ultimul act al stăpînirii longobarde în Italia. Totuși e foarte interesant să ni dăm sama ce s'a putut petrece în sufletul oamenilor cari trăiau în această societate amestecată, de o parte romană, de altă parte longobardă, în acele două secole și mai bine.

Un suflet italian unitar evident că în vremea aceasta nu mai exista, sau nu exista încă. Un suflet modern se va alcătui mai tîrziu, din amestecurile vechi și din amestecuri noi care se vor adăogi, dar ceia ce nu mai există, este sufletul unitar *roman*. *Acest* suflet s'a pierdut. Oameni cum era Boețiu, ridicîndu-se până la cele mai înalte culmi ale filosofiei în timpul dominației unui rege barbar și păstrînd, nu numai cunoștința antichității, nu

www.dacoromanica.ro

numai stilul antic în toată puritatea sa, dar, în același timp, și un sentiment al libertății și demnității antice, oameni de aceștia nu se mai află în secolul al VIII-lea. Îi va moșteni cineva; ordinea aceasta romană de odinioară va fi moștenită de unul tot roman în esența autorității sale, de Papă. Pe la 700 însă episcopul roman nu vorbește de la sine; puterea lui nu este destul de constituită și consolidată ca să provoace opera literară menită să-i exprime conștiința și idealul. Papa care încoronează pe Pipin-majordomul ca rege al Francilor, ori urmașul lui, care, strîns de dușmanii săi din Roma, chiamă pe regele Carol, al aceloraşi Franci, din care, în aclamațiile poporului, face un August, un Împărat,—n'au o literatură care să corespundă acțiunii și aspirațiunilor lor. Cînd a fost vorba să se scrie biografia lui Carol, ea s'a alcătuit la dînsul acasă, în palatul său din Aachen. Trebuia să vie un German de-ai lui trecut prin „școala palatului", prin școala latină de stil bun a Curții, pentru ca faptele lui să fie notate pentru urmași: Dar de la Roma, unde fusese încoronat, de la Roma care-l chemase, îl aclamase, se servise de el împotriva Longobarzilor, de acolo n'a venit nimic. Roma e mută, spiritul roman a perit, vechiul spirit păgîn și liber, iar noul spirit creștin nu este încă vocal, capabil de expresiune.

Și, atunci, dacă voim să știm ce se petrece în Italia pe vremea Longobarzilor, trebuie să ne adresăm la un Longobard, să vedem cum simte el, care-i sînt legăturile cu noua viață de Stat în care s'a strămutat poporul său și în care a încercat să se acomodeze și, în sfîrșit, care sînt legăturile sale strînse, fiindcă era un cleric, cu Biserica. Și am putea să adăogim încă un punct de vedere: cum se simte Longobardul acesta, scriind latinește, întrat în Biserică, servind regi cari din ce în ce mai mult se

www.dacoromanica.ro

adaptaseră după modèle romane, legăturile cu vecinătatea care-i e deci orizontul.

Venim întâiu la biografia lui Paul Diaconul, adecă la partea din biografia lui care ne interesează. Din cercetarea lui Iordanes încă am văzut cît de mîndru era barbarul german de descendența lui din anumite familii. Și în Roma era un sentiment de aristocrație în timpurile din urmă, și am văzut că Boețiu nu putea uita pe strămoșii lui, că acei cari vorbesc de dînsul îl laudă sup. acest raport. Chiar în lumea creștină un Ieronim era foarte bucuros cînd întâlnia în societatea romană aderente devotate, gata să mearga cu el în pustiu, din lumea bună romană. Simțul acesta de aristocrație însă este încă mai pnternic la Germani, iar, dintre Germani, la Longobarzi mai mult decît la ceilalți. Aici nu e vorba însă de carieră, ci de calitate. Longobarzii au trăit multă vreme în vechea lor organisație de semințiі, vechi triburi. A aparține unei semințiі glorioase, a avea strămoși pe cari să-i poți număra ca războinici până în veacuri depărtate, aceasta crea o situație superioară unui om. Și, dacă, la Goți, Iordanes amintește din ce neam se coboară, cu atît mai mult cată să facă acest lucru diaconul italian Paulus.

Ni amintește pe strămoșul său, care a avut cinci fii, duși din Friul de către Avari. Unul din ei, Lupicis, scapă, se întoarce în Italia. Paul Diaconul umblă ca și Beda după etimologii. El și găsește o legendă: un lup care i-a ieșit în calea acestui fiu de barbar și care-i arată drumul pe care trebuie să-l urmeze ca să ajungă la țintă. O legendă foarte răspîndită, așa de răspîndită încît cutare mănăstire de la noi are și ea, în ce privește descoperirea unei fîntîni de ex., legende de acestea cu lupul cel blînd, care iese înnaintea unei maice de-i arată unde se găsește apa cea bună. De la dînsul vine apoi, printr'un

www.dacoromanica.ro

fiu al său, Warnefried, și din căsătoria acestuia cu Teodelinda, Paul al nostru. Diacon la Aquileia, el ajunge secretariul regelui Desideriu, în momentul căderii Statului longobard, și de aici înnainte va fi, cînd alături de biruitorii franci, cînd în acel Benevent, unde se adăpostesc rămășițile poporului sau. Călugăr la Monte-Cassino, în Sudul italian, el moare acolo la 801 (fiind născut pe la 740).

A scris iucruri puține,— între altele imnul de barbară latinitate „Ut queant laxis resonare fibris", din silabele inițiale ale versurilor căruia s'a alcătuit gama păstrată până acum. Apoi un apendice la resumatul istoriei romane al lui Eutropiu, o istorie a episcopilor din Metz, *Gesta Episcoporum Metensium*, o viață a Sfîntului Grigorie, Omilii. A interpretat pe Pliniu și Virgiliu ca descriitori a naturii. Dar opera lui de căpetenie este aceia care privește desvoltarea poporului longobard și a statului pe care el îl întemeiase în Italia.

Paul a a avut înnaintea lui izvoare. Astfel el pomenește într'un loc de Secundus, care a scris despre faptele consîngenilor săi. Citează pe Casiodor, pe Dionisie cel Mic, care a fixat data serbării Paștilor, pe Aratus, care prefăcuse în versuri Faptele Apostolilor, iar, din Răsărit, pe Priscian din Cesareia. Ici și colo a întrebat oameni cari erau în legătură cu trecutul, controlînd la ei legende care i se păreau curioase. „Povestiri ale celor vechi", aceasta este una din formulele prin care arată sorginții le ce i-au stat la îndemînă.

Este în această privință o notă comună între scrierile lui și ale lui Beda. Anglo-Saxonul citează de atîtea ori în Istoria Angliei legende religioase, Vieți de sfinți. Nu numai că minunile sînt pentru el obișnuite și admise, dar li-a prins frumusețea simbolică și concentrează chiar în-

www.dacoromanica.ro

treaga poesie a operei sale asupra lor. La acest Longobard se întîlnește și cealaltă formă de legendă, legenda profană, naivă, legenda populară, fără caracter istoric chiar. O să ni se povestească vestita pățanie a celor nouă cari dorm de veacuri într'o pădure, *le bois dormant* din literatura franceză veche. S'a încercat cineva să-i despoaie de îmbrăcămintea lor, s'a apropiat de dînșii, a pus mîna pe haină, și mîna i-a secat. In pădurea depărtată din Nord, cei șepte dorm încă, așteptînd vremea cînd se vor trezi.

Vorbește în stilul legendei despre zeii germanici, Votan, Freia, soția lui, și încearcă să asemene cu un zeu clasic pe Iupiter goticul, de și protestă, în calitate de creștin, că fabulele despre acești zei ai minciunii le înlătură. Crede că Amazoanele existau în anume regiuni unde sălbatecele femei luptătoare pornesc contra dușmanilor din împrejurimi. Ii place să spuie despre zimbrii cari rătăciau în Panonia, cînd Longobarzii își aveau sălașul lor la Dunărea mijlocie, înnainte de a se coborî în Italia,—fiare așa de voinice, încît ajunge pielea unuia ca să cuprindă cinsprezece oameni: „un bătrîn mi-a povestit așa".

Căci caută să dea pretutindeni un caracter de autenticitate povestirii sale, spunînd că a fost și el la fața locului, că a văzut anumite urme materiale ale lucrurilor despre care este vorba. A avut astfel supt ochi însuși vasul făcut de Rosamunda pentru băutura soțului ei, din capul părintelui jerfit; se va jura chiar: „veritatem in Christo loquor". Cunoaște prin el însuși și picturile din palatul Teodelindei, deosebind chiar acolo o îmbrăcăminte a Anglo-Saxonilor. În atîtea și atîtea casuri, el arată că anumite din lucrurile din străinătate le-a cunoscut prin propriile sale călătorii. Și, de fapt, e om care a văzut multe lucruri. Nu numai că a străbătut toate posesiunile longobarde din Italia, dar a trecut dincolo de

www.dacoromanica.ro

granițile regatului și a stat destul de multă vreme în Galia, ajungînd prietenul unor personalități importante de la Curtea lui Carol-cel-Mare, cum a fost Angilramn, care i-a cerut să scrie despre episcopii de Metz. Față de un Beda și alți barbari, el are astfel fără îndoială un avantagiu: se întîlnește o notă nouă și interesantă în personalitatea lui, anume că el vorbește de țeri străine și nu numai prin povestirile altora. O notă de progres în evul mediu.

Care sînt însă legăturile lui cu societatea în mijlocul căreia trăiește?

In acela de care trebuie să-l apropiem necontenit, în Iordanes, nicăiri nu se vorbește cu despreț despre barbari și despre viața barbarilor. La Paul Diaconul, da. Beda este — am spus-o — un „naționalist" în ce privește iubirea exclusivă față de poporul său. Prin minte nu-i va trece să înfățișeze pe Anglo-Saxoni ca pe niște oameni de o treaptă inferioară.

Ei bine, pentru acest Longobard din Italia există noțiunea barbariei opusă noțiunii romanității. Într'un loc spune: „Națiunile barbare care au ieșit din Germania". Cînd e vorba de limba germană, din care citează cuvinte, ca de ex. cu prilejul explicării termenului de „Longobard" — într'un rînd, femeile longobarde, ca să sperie pe nu știu ce dușman, și-au pus bărbi falșe și au ieșit la fereastă, ca să creadă dușmanul că are a face cu un număr mare de bărbați, — și pe care, de sigur, o vorbește acasă la el, el spune: „sermo barbaricus". Chiar cu privire la fapte, la felul de purtare, el va desprețui „barbaria Longobarzilor".

Și singur acest lucru că dominatorii, cari, cum se vede din Casiodor, se țineau atît de mîndri, nu se mai socotesc de o esență superioară populației supuse, ci consimt

www.dacoromanica.ro

chiar a figura ca inferiori faţă de dînsa, este de sigun un punct căpătat în desfăşurarea vremurilor.

De Roma, Paul vorbeşte cu cea mai mare admiraţie: oraşul lui Romul („urbs romulea"). Aminteşte vremea cînd cetatea aceasta stăpînia tot „orbis", cînd era doamnă a lumii întregi. Şi apoi, adauge el, „a gemut apăsată de Longobarzi". Deci, nu numai că el nu apără pe Longobarzi, dar îi înfăţişează ca pe opresorii, ca pe degradatorii Romei, stăpîna de drept.

Cînd e vorba de lumea răsăriteană, ea-i apare ca foarte interesantă, în primul rînd din causa caracterului ei încă roman. În Bizanţ s'au păstrat toate datinele Romei; aici s'a întrebuinţat multă vreme limba latină; tradiţiile istorice erau tradiţiile Imperiului; se continua civilisaţia veche supt toate raporturile, fără niciun fel de întrerupere. S'au văzut cît de strînse erau pănă şi relaţiile dintre Răsăritul bizantin şi dintre acel depărtat Apus al Anglo-Saxonilor, de care vorbeşte Beda. Legăturile dintre Constantinopol şi regiunea italiană supusă Longobarzilor apar, nu numai ca foarte numeroase, continue, dar, în acelaşi timp, şi ca încunjurate de un prestigiu de drept roman. Pomenind de Iustinian, scriitorul spune că „stăpînia Imperiul Roman cu o soartă fericită şi purta norocos războaiele", că „a fost minunat în ce priveşte alcătuirea dreptului". El arată anume de ce este vorba: de codificarea lui Iustinian: „legile Romanilor, care înnainte erau prea multe, erau prolixe şi nu se potriviau între dînsele, legile acestea într'o admirabilă scurtime le-a îndreptat şi strîns laoalta Iustinian". Ştie de Sfînta Sofia, şl-i dă numele în grecește, adăogînd că „opera aceasta de arhitectură întrece aşa de mult toate clădirile de pănă atunci, încît în tot cuprinsul lumii nu se poate găsi ceva asămănător cu dînsa". Despre personalitatea chiar a Împăratului socoate că era un „principe catolic şi drept".

www.dacoromanica.ro

În iubirea lui pentru Bizanț se amestecă și un element esențial, de nemulțămire față de propria lui națiune. Aceasta explică și de ce este atît de crud, de franc în cruzimea lui, față de poporul longobard din care însuși pornia. Longobarzii pe vremea aceasta erau în mare parte arieni; el era însă cleric, cleric catolic, neîmpărtășindu-se de „spurcata" eresie a lui Arie. De oare ce catolicismul era mai strîns legat de Roma, —și de cea nouă din Bizanț, — și de oare ce eresia ajunsese a o represinta poporul longobard, clericul prefera să apese pe ai lui supt raportul credinței pentru ca să sprijine, în orice domeniu, pe aceia cari apărau buna, dreapta tradiție religioasă.

Afară de antipatia provocată de eresia lor, Paul Diaconul ar dori însă să presinte pe ai săi în concordanță, în unire cu lumea romană, de și, oricînd se va produce un conflict, el va fi cu oamenii vechiului drept. Cînd e vorba de situația lor în Panonia, nu-i va înfățișa deci ca dușmani ai Romei, ci ca auxiliarii armatei romane, ca federați ai Imperiului. Eunucul Narses, succesorul lui Belisariu, care a ajutat la cucerirea Italiei contra Ostrogoților, este lăudat poate numai în această carte, deși dominația Longobarzilor a venit tocmai distrugînd opera lui Belisariu și a lui Narses, stăpînirea bizantină în Italia Pentru diaconul nostru, Narses era un om care-și merita cariera, un creștin foarte evlavios, un bogat darnic pentru săraci, un harnic reparator de biserici, petrecîndu-și viața în veghe și rugăciuni. De aceia el cîștigă toate biruințile împotriva unor oștiri ai căror luptători nu sămănau cu el în c privește trecerea lui Dumnezeu. Cînd Iustin chiamă pe exarh la Constantinopol și-l disgrațiază, acesta găsește un apărător în Paul Diaconul. Și, ca să explice tot în legătură cu Roma de ce Longobarzii au venit în Italia, el spune: acest „vir piissimus", acest „om foarte cucernic", acest viteaz, acest servitor credincios al Împăra-

www.dacoromanica.ro

tului, nedreptățit, a pedepsit pe stăpînul său chemînd pe noii barbari. În felul acesta se capătă o legitimație, și încă din partea Romanului celui mai virtuos și mai capabil din vremea sa, a stăpînirii longobarde în Italia.

Cîtă deosebire între poveștile gotice ale lui Iordanes, care înfățișează pe Goți venind din pustiu ca dușmani ireductibili ai Romanilor, învingîndu-i, umilindu-i, distrugîndu-i, și între scriitorul care, peste un veac, două, de la apariția Longobarzilor și pînă la așezarea lor în Italia caută necontenit legăturile lor cu Roma și le inventează unde nu sînt! El nu vrea măcar să fi fost lupte între Alboin, cuceritorul, și între Romani. După dînsul cucerirea s'a făcut liniștit; Roma l-a acceptat pe rege. Cînd urmașul lui Alboin, Cleph, prigonește pe Romani, aceasta se înseamnă ca un păcat. De cîte ori vre-un rege longobard se va atinge de biserici, de preoți, tulburînd liniștea orașelor, acela care-l denunță posterității, în loc să acopere faptele sale, este scriitorul longobard. Întorcîndu-se apoi la Bizanț, sprijinitorul lui Narses acusă și mai departe pe Iustin, mîndru, disprețuitor, despoietor al fruntașilor, al „senatorilor", cum zice el, din lumea romană; va mîntui în nebunie. Tiberiu, urmașul lui Iustin, e Împăratul cel adevărat pentru Paul. Atenția i se îndreaptă asupra regilor longobarzi, cari sînt aproape, dar el nu pierde din vedere pe departatul Împărat bizantin. Era drept, cuminte, milostiv, viteaz, adevărat creștin; aducea grîul Egiptului la Roma, hrănind Capitala Imperiului din Apus, pe vremuri. Ajungînd la Mauriciu, scriitorul se grăbește să spuie că era din Capadocia, că este cel d'întăiu Împărat de neam grecesc, — cei d'innainte fiind socotiți de el ca Romani adevărați. Și continuă cu arătarea tuturor legăturilor dintre lumea răsăriteană și cea apuseană, pînă în timpul lui Foca, tiranul care omoară pe Mauriciu, și a cărui cruzime este înfățișată cu groază.

www.dacoromanica.ro

Va da chiar toată seria Împăraților romani până la Constans și urmașul său Constantin, dintre care cel d'intâiu a fost în legături foarte strînse cu Roma însăși.

Și această bizantinofilie era foarte firească. Papa foarte multă vreme s'a socotit în dependență de Împăratul bizantin. De la el aștepta recunoașterea lui. Nu mergeau Împărații Orientului așa de departe încît să interzică Romei a-și alege Papa pe care-l vroia, dar confirmarea, aceia și-o reservau Orientalii. Si Papa recunoscut de Bizanț trimetea necontenit la Constantinopol, și de acolo veniau alte solii în schimb. O despărțire nu era să se pronunțe decît în momentul cînd Bizanțul sfarămă icoanele cînd Împărații închid pe călugări pentru influența și bogăția lor, secîndu-li astfel izvoarele puterii. Și, chiar după ce a intervenit această ruptură îndelungată între Împăratul Constantinopolului, iconoclast, și Papa, apărătorul icoanelor, provinciile bizantine din Italia au trăit după vechea datină, încă foarte multă vreme. Dogii venețieni nu sînt decît succesorii ducilor de odinioară ai Bizanțului Biserica Sf. Marcu nu e altceva decît o basilică bizantină, nepotrivită alături de Palatul Dogilor, refacere în stil gotic din secolul al XIV-lea. Îmbrăcămintea chiar a dogilor nu este altceva decît vechea îmbrăcăminte constantinopolitană. Luntrile din Bizanț se văd și astăzi în gondolele venețiene. Ravena este încă pe pământul italian un oraș bizantin, unde vine cineva să studieze arta bizantină, dispărută în mare parte supt loviturile cuceritorilor, pe pământul său propriu. Sudul Italiei are și până astă i supt atîtea raporturi pecetea bizantină. Doar Împăratul Constans petrecuse cea mai mare din stăpînirea lui în Sicilia, fiind omorît în baie la Siracusa: el cercetase, de altfel, și Roma, unde i-a ieșit înainte Papa Vitalian, încunjurat de întreaga populație, care-l aclama, dar,

www.dacoromanica.ro

la plecare, fiind sărac, a scos plumbul care acoperia bisericile și l-a luat cu el.

Povestirea lui Paul Diaconul este chiar un izvor foarte important, de și prea puțin întrebuințat, pentru cunoașterea Bizanțului. Și, în schimb, cronicarul bizantin Teofan a fost tradus în latinește de Anastasiu Bibliotecarul, ca să aibă Apusenii cronica Imperiului, a Imperiului *lor*.

Paul Diaconul a fost martor al întemeierii puterii Francilor, dar el nu-și dădea sama atunci de importanța lucrului săvîrșit prin influența în Italia a lui Carol-cel-Mare. Pentru dînsul, Carol este numai regele cel mare german; se bucură că acest rege bate pe Longobarzi, fiindcă e catolic și luptă pentru catolicism, pentru „Roma". Prin urmare, atît de mult era el stăpînit de ideia imperială, de necesitatea ordinii imperiale, încît nu numai că se închină, de la un capăt la altul al povestirii sale, la Bizanțul împărătesc, dar, imediat ce vine Francul de Vest, prietenu Papei, îndată ce se întrevede putința de a se întemeia Imperiul de Apus, în forma aceasta a regalității france catolice, și el este unul din cei cari aclamă. Este, nu numai creștin catolic, dar *papalist*, *roman* în toate concepțiile sale. Autoritatea romană este indiscutabilă; ea stăpînește orice. Vorbește de Sf. Benedict, acel care a întemeiat ordinul călugăresc din Apus al Benedictinilor, de Venantius Fortunatus, poetul creștin al Galiei, pe care-l laudă, citînd și bucăți de-ale lui, de Grigore din Tours, cronicarul Galiei, de la care se inspiră; minuni ale Sfîntului Zenon împodobesc paginile sale. Toate afacerile Bisericii patriarhale din Aquileia sînt lucruri de căpetenie pentru el. Cînd Longobarzii se ating de vre-o biserică, de pildă aceia de la Monte-Cassino, diaconul roman nu găsește destule cuvinte pentru a protesta contra acestei profanări. Cînd din Irlanda vine Sf. Columban și înte-

www.dacoromanica.ro

meiază în Galia mănăstirea de la Luxeuil, pagini speciale se consacră acestui depărtat drumeț care aduce cu el credința catolică și devotamentul față de Sf. Scaun. Nimic din ceia ce formează prestigiul și autoritatea Papalității nu e uitat de dînsul.

De-o parte stau la el barbarii. Nu numai Longobarzii, ci și alții. Nu s'a observat în de ajuns un lucru: Longobarzii, cari făceau legătura cu Bizanțul, de fapt nu erau independenți de alți barbari: ei depindeau de Avarii din Panonia, cari stăpîniau și pe strămoșii noștri. Așa încît observăm în treacăt—în veacul al VII-lea și al VIII-lea se poate zice că noi am fost reuniți cu Italia, — între Traian și vremile austriece de la 1854. Și Haganul, stăpînitorul Avarilor, trimetea pe Slavii din împrejurimi, cari pe urmă au colonisat Istria, dar cari atunci se găsiau în Carintia și Carniolia, de prădau în Italia pentru dînsul. Ba odată vedem un sol de la Avari care merge la regele Francilor de-i spune să nu atace pe Longobarzii *săi* în Italia

Despre Longobarzi — cum s'a mai spus — el vorbește îndestul pentru un istoric, față de proporțiile cărții sale, dar nu indestul pentru cineva care face parte din acest neam însuși. Îi e simpatică doar buna regină Teodelinda, întemeietoarea Bisericii ortodoxe la ai săi, ocrotitoarea de clerici, represintanta curagioasă a catolicismului împotriva eresiei ariene. În toată seria regilor longobarzi, pănă la căderea supt Franci, sînt altfel numai figuri sîngeroase, oameni fără credință, veșnici conspiratori: sluga omorîndu-și stăpînul, femeia îndemnînd la uciderea bărbatului. Nu e crimă și nu e rușine care să nu fie însemnată nemilos în paginile lui Paul Diaconul. Nu e în totul nici casul lui Beda, care atacă pe regele anglo-saxon numai atunci cînd e păgîn. De sigur regele longobard nu e cruțat fiindcă sprijină arianismul, fiindcă se luptă împo-

www.dacoromanica.ro

triva Scaunului roman, dar nu numai de aceia. Acest Longobard e așa de stăpînit de romanismul care pleacă, fie din Bizanțul răsăritean, fie din Roma însăși, fie din lumea franeă în stare să întemeieze un nou Imperiu, încît ai lui i se înfățișează în toată răspingerea sălbătăciei lor primitive, în toată asprimea unei morale fără scrupule și fără mustrare de cuget.

Dar, ici și colo, și în viața lor — și cu aceasta încheiem—se amestecă interesante scene, pline de coloare, de viață, de frăgezime. Cutare peţiri făcute de regii longobarzi, care par smulse din paginile unei nuvele moderne: regele Autharis care se duce el însuși în peţit la o Curte barbară vecină, se ascunde între oamenii suitei sale. După datina timpului, se aduce de însăși fata regelui cupa, care se înfățișează tuturora pe rînd; cînd vine înnaintea lui Autharis, el atinge pe fată. Ea se înspăimîntă, și merge de spune femeii care o îngrijia că printre oaspeţi este un obraznic. Acela care a făcut așa, spune femeia, avea dreptul să o facă.

Poesia germanică atingea în acele momente și spiritul clericului roman care pentru Papa își renegase neamul.

www.dacoromanica.ro

XI.

O Viață de sfînt din Sicilia.

Între Apusul pe care avem de unde să-l cunoaștem, și între Răsărit, care se ascunde, în caracterul său ierarhic după perdeaua unui altar, unde se petrec totdeauna aceleași lucruri foarte sfinte, dar nu odată și unele noi, se găsește o lume mijlocie. Precum, în ordinea politică, între lumea francesă ce se formează încetul cu încetul la începutul Evului Mediu, și lumea germană, care exista de la început, dar căpăta din ce în ce mai mult conștiința naționalității sale deosebite de naționalitatea romanică a Franciei, este o lume intermediară, Lotaringia, din care s'a format regatul din Arles, Lorena, Burgundia, Flandra, tot așa exista în Italia de Sud și chiar în anumite părți mijlocii sau nord-estice ale acestei peninsule, cum este Ravena, Veneția, o lume, care, până foarte tărziu, supt unele raporturi până astăzi, stă la mijloc între latinismul occidental și între greco-orientalismul lumii bizantine.

Tot Sudul italian și toată Sicilia sînt, până astăzi, în atîtea elemente ale lor, bizantine, fără a mai pomeni de unele lucruri și mai vechi, care se păstrează încă acolo,— cartea chiar de care ne ocupăm aici pomenește între templele păgîne în ruină și al divinităților Eber și Raps, evident feniciene. Și, adăugim, în viitor această regiune in-

www.dacoromanica.ro

termediară va fi din nou legată cu Orientul prin invasia și dominația arabă, apoi prin colonisarea cu Albanesi fugari. Fără a mai pomeni legătura pe care o formează tendințile spre Epir, Salonic Constantinopol ale vechilor regi normanzi de aici, în secolul al XI-lea în al XII-lea, ori ambiția orientală a Angevinilor din Neapole.

Și, dacă e așa, e natural să găsim și în izvoarele contimporane o formă medie culturală, care cuprinde în ea anumite elemente luate din Apus și altele pe care le datorește Răsăritului. Chiar și numai rînduirea acestor elemente unele lîngă altele ar fi foarte interesantă. Cînd doi factori culturali cu totul deosebiți se găsesc vecini timp de mai multe secole, însuși faptul acesta de vecinătate, și dacă n'ar trece nimic dintr'un factor în celălalt, face să reiasă unele lucruri cu totul altfel.

Dar de sigur că ar fi fost mult mai interesant amestecul de care e vorba, dacă ar fi răsărit forme naționale sau forme culturale noi. Aceasta se și putea, dar nu s'a întîmplat. Au stat Bizantinii alături de vechii Italieni, precum au stat Arabii față de amestecul italo-bizantin, ori Albanesii emigrați față de ce se formase acum aici supt raportul etnic, dar cultura nu s'a îmbogățit prin vre-un tip necunoscut pănă atunci.

În părțile acestea însă din Sud s'a întîmplat următorul lucru: fiecare influență a rămas la rasa ei. Rasele s'au amestecat: problema fisiologică a alcătuirii rasei celei noi, aceasta a fost punctul de căpetenie. Nu se putea ca în același timp să se întemeieze și o rasă nouă din amestecul de populații și să se producă și o cultură nouă din curente care băteau din deosebite părți. Trebuia ca rasa să existe întăiu, să fie formată, caracterisată, să devie originală, creatoare, și atunci influențe de pretutindeni pot să se combine într'o formă armonioasă. Pe cînd influențele exercitate de mai multe părți asupra unui copil îl pot

www.dacoromanica.ro

timpi, influențele exercitate din mai multe părți asupra omului matur sînt un lucru binecuvîntat, putînd a-i fructifica inteligența și oțeli caracterul.

Totuși chiar și în împrejurările acestea e foarte interesant să se vadă oameni din Sicilia și Sudul italian în veacul al VIII-lea. Să luăm o foarte rară Viață de sfînt greacă, alcătuită în momentul cînd limba elină era întrebuințată în acest Sud italian și în Sicilia, pomenindu-se chiar în izvoare că pentru întâia oară a fost înlăturată din cîntările bisericești la Siracusa în anul 788, cîțiva ani înnainte de venirea lui Carol, regele Francilor, la Roma, ca să fie încoronat Împărat al Romanilor. Și un lucru interesant este că Viața aceasta o avem și în latinește, dar nu tradusă de moderni, ci aproape de un contimporan. Caracterul biglot al acestei regiuni se vede și astfel foarte bine.

Limba grecească, de altfel, nu înseamnă și ortodoxie, pe vremea cînd era numai un creștinism colorat oriental față de creștinismul colorat occidental, dar nu se petrecuse niciuna din shisme. Regiunile acestea sînt în legătură cu Roma, de și vorbesc grecește. Doi Papi romani în cele d'intâiu secole ale evului mediu, Agathon și Leon, au fost originari din Sicilia. Vorbiau de sigur greceşte acasă. Și cu toate acestea au fost șefi ai Bisericii romane și nu se deosebiau întru nimic, ca activitate, ca tendințe, de ceilalți. Și, cum am văzut Părinți latini la Locurile Sfinte, vorbind latinește pănă la sfîrșit și scriind latinește, tot așa era și la Roma cîte o mănăstire grecească. Între altele, mănăstirea Sfîntului Sava, care se păstrează și în timpurile noastre.

Și chiar acela care a scris Viața de sfînt de care e vorba aici, un Leontie, e călugăr grec de la Sf. Sava. Iar Sfîntul, aproape contemporan, a cărui viață o înfăți-

www.dacoromanica.ro

șează, e un Sicilian, Sf. Grigorie din Agrigent (Akragas grecește, sau Girgenti, cum îi zic astăzi Italienii).

Asupra vremii cînd a trăit Grigorie, părerile sînt împărțite. După unii, avem a face cu o Viața de sfînt din secolul al VI-lea, și pentru aceasta ei se razimă pe mai multe fapte. E pomenit ca Împărat bizantin Iustinian și, cu toate că, pe lîngă acela căruia i s'ar putea zice Iustinian-cel-Mare, este un alt Iustinian, „cel cu nasul tăiat" (Rinotmetul), care stăpînește în veacul al VII-lea (685-695, 705-11), editorul d'intăiu admite că e vorba de cuceritorul Italiei. Pentru Rinotmet pledează însă numele episcopilor, de care e vorba în această viață de sfînt și natura lucrurilor despre care se discută în sinodul pomenit, de la Constantinopol. Pentru părerea d'intăiu s'ar mai putea aduce argumentul că în comunicațiile dintre Sicilia și dintre Orient, nu se observă acea primejdie care trebuia să resulte pentru secolul al VII-lea din stăpînirea regilor longobarzi. Dar se pot adăugi și argumente mai puternice, pentru părerea a doua: dacă ar fi fost vremea vechiului Iustinian, Împăratul n'ar fi apărut numai așa în această Viață de sfînt. Iustinian este unul din acei stăpânitori de popoare cari păstrează în jurul personalității lor o radiare de aureolă, și aceasta trebuie să se simtă în tot ce se spune despre dînșii. Dar în aceste pagini Împăratul e o simplă figură tipică. Și este necesar să știm măcar veacul, fiindcă altfel multe lucruri nu le-am putea localisa și, neputîndu-le localisa, nu le-am putea înțelege așa de bine, cum putem s'o facem atunci cînd fixăm așezarea într'un anume secol.

Venim acum la mica dramă naivă din veacul al VII-lea pe care ni-o dă acest neașteptat izvor.

Sfîntul Grigorie s'a născut la Praetoria, lîngă Agrigent.

www.dacoromanica.ro

ca fiu de țeran. Pe atunci era în insulă o altă situație decît aceia pe care a creat-o baronul normand, care echivalează cu boierul dela noi în timpurile cele mai vechi. Era, deci, vechea libertate romană. Țerani bogați, doritori de cultură, cu acel sentiment perfect de egalitate umană, care formă unul din elementele morale ale vremii și ale locului. Pe tatăl său îl chema Chariton, nume trecut pe urmă și la Armeni, pe maică-sa Theodata, și era din Thyris. Copilul a fost adus în orașul vecin și botezat de episcop. Nici acesta nu apărea înconjurat de prestigiul luxului și oficialității, ci era numai cel d'intăiu dintre preoți, cel mai bun dintre dînșii, fiindcă era și cel mai darnic și mai milos, care-și interzicea să aibă ceva pentru dînsul, fiindcă era dator să aibă ceva pentru toți, pentru nevoile și suferințile oricăruia. Un astfel de episcop, totdeauna pe drum în căutarea unei suferinți omenești, a creștinat pe odrasla aceasta de țeran, care pe urmă a fost încredințat pentru învățătură de doi ani școlii de cunoștințe elementare ce avea ca bază Psaltirea, cartea cea mai iubită în evul mediu.

La doisprezece ani el manifestă dorința de a întra în ordine, de a primi tonsura. E dat în sama arhidiaconului de acolo. În toate părțile apare în vremea aceasta, pe lîngă episcop, ca factor de căpetenie, arhidiaconul: el este de fapt vicariul, îndeplinind, nu numai rosturi bisericești, ci și rosturi administrative. Se deprinde a cînta bine, ajungînd apoi unul din cei mai vestiți cîntăreți ai timpului. Vom vedea că a fost făcut episcop după o probă de cîntare. Începînd să cetească, străbate viața Sfîntului Vasile, creatorul și represintantul tipic al călugăriei orientale. La optsprezece ani are o visiune: după o lungă rugăciune în biserică, se întoarce în chilia lui, unde mai era un călugăr, și aude un glas chemîndu-l „Grigore"! El crede că-l chiamă tovarășul de locuință și răspunde: „Ce

www.dacoromanica.ro

este?". Omul se trezește: „Nu te-am chemat eu". Adoarme din nou copilul și aude iarăși: „Grigore!" De alături. „Nu e glasul meu, răspunde celui care te-a chemat": Grigore strigă, uimit: „Doamne, ce este?". Glasul îi recomandă atunci să iasă la țerm des-de-dimineață, unde va găsi corabia care-l va duce la țermul pe care-l dorește. Se strecoară de acolo, nu însă fără știința arhidiaconului, care va cunoaște singur această taină, și află la țerm oameni cari se pregătiau să plece cu corăbiile. Se îndreaptă spre ei și întreabă dacă ar voi să-l iea la Ierusalim, unde știe că se duc. Ei se interesează întâiu dacă nu cumva este un rob, fugit de la stăpînul rău, căci erau, se vede, robi cari întrebuințau astfel de corăbii ce plecau în faptul zilei pentru ca să scape de sclăvie. El răspunde: „Sînt rob al lui Hristos, și nici al unui om de pe pămînt".

Ei însă aveau de gînd să-l vîndă ca sclav unde vor ajunge, pe coasta africană. Îl vedeau frumos, tînăr, voinic și voiau să facă bani cu el. Trece marea și ajunge la Cartaginea, unde episcopul, știind că a venit un străin, trimite să-l cheme la el. Trimesul îl găsește cetind povestea muceniciei Macabeilor. „Mănîncă pîne la masa episcopului în ziua aceia." Căci, cu alcătuirea ce exista în comunitatea creștină de aici, toți, bogați și săraci, aveau o singură pungă în ce privește hrana: agapele, asemenea cu cele de la început; fiecare episcop, de altfel, ținea masă deschisă, pentru orice cleric ar fi venit, de oriunde, simțindu-se dator a se informa asupra rostului său și a-i da toate ajutoarele ca să meargă mai departe. Și în ce privește locuința, mulți din drumeți poposiau lîngă biserici. Astfel circulația creștinilor dintr'o țară într'alta se făcea cu o ușurință mult mai mare de cum ni-o închipuim noi, contribuind esențial la schimburile de cultură.

După douăzeci de zile de drum, Grigore ajunge la Tri-

www.dacoromanica.ro

poli, unde este adăpostit lîngă biserica Sf, Leontie. Un preot îl primește: iarăși sînt poftiți călătorii la masă de șeful Bisericii de acolo, și Grigore servește. Întrebat dacă nu-i pare rău că și-a părăsit tatăl și mama, el e d'întâiu zugrumat de o firească emoție; întrebat apoi a doua oară, el amintește învățătura din Evanghelie, care impune celui ce s'a închinat lui Dumnezeu să rupă toate legăturile de acasă.

După treizeci de zile de odihnă în Tripoli, la capătul a patru luni de călătorie se atinge Ierusalimul. Fiindcă se opriau la fiecare moaște, la reședința fiecărui episcop vestit, la fiece comunitate creștină gata să-i primească Ajungînd la Locurile Sfinte, străbate toate lăcașurile, unele după altele, visitînd mănăstirile și sărutînd pe frați. Postul cel mare este petrecut la o mănăstire din Ierusalim, reservîndu-se bucuria întrării în cetatea sfîntă pentru ziua cea mare a Paștilor. Grigore vede slujind pe arhiepiscopul Macarie. După ce mîntuie slujba, după un obiceiu care, în timpurile noastre, se păstrează numai în Biserica rusească, toată lumea vine la episcop pentru sărutare. Rămîne la Ierusalim tînărul, pe cînd tovarășii lui se întorc la Tripoli, și acești tovarăși, cari erau originari din Roma, cer pentru trecere corabia episcopului de Palermo. Ajungînd la Agrigent, se opresc în mahalaua „Emporion", a „tîrgului".

Grigore el însuși petrece patru ani de zile la Ierusalim, în chilia care se chiemă „Cu cei doi palmieri", fiindcă avea doi palmieri înnaintea ușii. Învață acolo toate lucrurile pe care nu le putuse învăța în micul său oraș sicilian: retorica, gramatica, filosofia, astronomia. Ajunge „un al doilea Hrisostom", în ce privește, pe lîngă talentul de cîntare, meșteșugul retoric. Merge la Antiohia, unde e adăpostit la o mănăstire în chiar chilia Sfîntului Vasile Și cu ce sentiment de adîncă reverență pomenește bio-

www.dacoromanica.ro

graful faptul acesta, că a stat cîteva clipe acela care se pregătia în tinereţă să fie un sfînt, în locul unde Vasile el însuşi petrecuse clipe din viaţa lui! De aici trece la Constantinopol, unde-l aşteaptă mănăstirea Sf. Serghie şi Bah sau a lui Hormisda, fiindcă un Persan cu acest nume făcuse danii însemnate pentru clădirea ei. Se aşează acolo şi incepe să cetească din bogata bibliotecă a mănăstirii cărţi pe care nu le mai văzuse pănă atunci: Hrisostomul în întregime. Îndată se răspîndeşte vestea că a venit un tînăr călugăr străin, de o viaţă deosebit de strictă, ţiind între normele lui de viaţă şi „alusia", adecă interzicerea de a se spăla, precum îşi interzicea să mănînce două zile din săptămînă: Miercurea şi Vinerea. Patriarhul însuşi trimete pe hartofilaxul Constantin şi pe călugărul Maxim filosoful să-l vadă. Îl cearcă. Îi dau anumite opere grele bisericeşti, ale lui Grigorie Dialogul, şi-i cer tălmăcirea El, la început, nu zicea nimic, de modestie, dar, pe urmă, silit să se explice, arată o cunoştinţă adîncă a acestui greu text bisericesc.

Pe vremea aceia în Constantinopol era una din obişnuitele tulburări eretice [1], care însemnau ce înseamnă în timpurile noastre frigurile politice de partid, de pe urma cărora se însănătoşează cineva destul de uşor. Eresiile erau un fel de condiment obişnuit al vieţii bizantine, dar fără primejdie pentru Stat sau pentru religie. Grigore se manifestă ţinînd discursuri împotriva ereticilor. Aude şi Împăratul.

Se hotărăşte ţinerea unui nou sobor la Constantinopol. Vin arhiepiscopi din toate părţile: din Alexandria, din Antiohia, „toţi episcopii Răsăritului"; al Romei era bolnav, dar trimete doi represintanţi. Cîţiva clerici s'au gîndit

---

[1]. A lui Sergiu, Chir şi Pavel.

www.dacoromanica.ro

să-i ofere și lui Grigore privilegiul de a ocupa un scaun de episcop absent, al celui din Constantia, în Cipru.

Sinodul se ține în biserica Sf. Irine, care este acum arsenalul Constantinopolei. Grigore vorbește și el. Toți îl ascultă, încremeniți de puterea argumentării cu care fulgeră și zdrobește pe eretici. Atunci, Împăratul, la încheiere, îl poftește la dînsul. Clericul cade în genunchi înnaintea zeului imperial, care-l întreabă: „De unde ai venit, din ce oraș, și din ce popor ești?". Îi răspunde: „Prea-cucernice Împărate, din provincia Siciliei, din biserica Akragantului e robul tău, și a trecut la Ierusalim, iar de acolo a pornit spre vestita cetate a Puterii Tale". Și se închină de trei ori înnaintea Chesarului, care-i dă voie să se întoarcă înnapoi la Roma, unde e găzduit la biserica Sf Sava.

Dar pe vremea aceasta se întîmplă de moare la Agrigent episcopul Teodor, și atunci, spune viața Sfîntului, în popor, care trebuia să aleagă pe episcopul cel nou, se ivesc partide care se luptă, unii voind pe preotul Sabin, alții pe diaconul Crescențiu, amîndoi cu nume romane, amestecul între numele grecești și numele romane arătîndu-ni și el acest amestec al societății înseși. Arhidiaconul Euplus și o parte din popor ar voi însă a alege, nu pe unul din ambițioșii cari solicitau voturile, ci pe altcineva, numai să fie de viață sfîntă, om drept, în stare să aducă binefaceri sufletești orașului său. Se duc la Roma trimeși din amîndouă părțile, „aleși ai Bisericii și cei d'intăiu din împrejurimi" (τῆς περιοίκου), și se presintă înnaintea Papei.

Împrejurările din timpul lui Leontie erau așa de sămănătoare cu acelea din timpul lui Grigore însuși, încît biograful poate să arăte foarte bine ce se petrecea avidoma în timpul celuilalt. Papa-i întreabă: „Pe cine voiți?". Unii strigă: „Pe Sabin!", alții: „Pe Crescențiu!". Fie-

www.dacoromanica.ro

care partid nu consimte cu nicicun preţ să-şi lase candidatul. Se adresează Papa atunci la neutri, cari stăteau sfioşi la o parte: „Dar voi pe cine voiţi?". Şi atunci ei, căzînd la picioarele Papei (πεσόντες ἐπὶ πρόσωπον αὐτου) spun: „Pe nimeni, pe acela pe care-l chiamă Dumnezeu!". Ceilalţi, deşi fuseseră sfătuiţi să se împace, făcînd un zgomot îngrozitor (ἐθορυβουντο) şi speriind pe Papa, acesta iea hotărîrea de a căuta aiurea, după dorinţa neutrilor, pe omul care ar putea împăca pe unii şi pe alţii.

Cineva-i spune că la Sf. Erasm, fugind de la Sf. Sava, s'a ascuns un călugăr din Agrigent, temîndu-se ca ai lui de acasă să nu-l descopere. Căci în adunare, printre neutri, era şi tatăl lui Grigore. Papa trimete pe protopresbiterul Bisericii să scotocească. Grigore arată că ar voi să meargă „în Spania". Era şi natural, fiindcă stăpînirea bizantină se întindea, nu numai asupra Italiei întregi, ci şi asupra coastei răsăritene a Spaniei. E poftit să meargă măcar împreună cu toată deputaţia la Sf. Petru, să iea parte la slujba de acolo. Se duce, se aşează în amvon, iea Evanghelia şi începe a ceti. Şi, atunci, în toată mulţimea agrigentină se produce o mişcare de admiraţie faţă de acest tînăr cleric, care ştie mai bine meşteşugul lui decît alţii mai bătrîni. Un porumbel minunat se şi oprise de-asupra capului cîntăreţului, argument decisiv pentru primirea ca episcop a lui Grigore însuşi.

Scena întîlnirii cu tatăl său — sămănau aşa de bine, încît lumea gîcia ce se va petrece — este fără îndoială una din cele mai frumoase. Mamă-sa îl aştepta în cetatea ei, în fruntea femeilor de-acolo. Se duc la Palermo, şi apoi acasă, împreună cu episcopul Felix, însărcinat să-l instaleze. Li iese înnainte „tribunii oraşului şi arhonţii şi poporul". Cînd înnaintează spre centru, iată că apar „diaconesele şi preotesele şi doamnele stareţe" (κύριαι ἀββάδες), avînd în fruntea lor pe mama lui. Ea îşi înnăbuşă însă

www.dacoromanica.ro

bucuria de a-și regăsi fiul după atîta vreme, pentru a servi la masă mulțimea ce se adunase pentru ospăț supt episcopul cel nou, pentru a spăla picioarele văduvelor. „Și a mîncat tot poporul la masa episcopului."

Acum din toate părțile năvălesc bolnavi, demoniaci, cari caută o mîngîiere de la el. El, înzestrat cu darul minunilor, îi atinge; demoniacii scapă de obsesiunea duhului celui rău, leproșii se curăță, căpătînd, ca în Scriptură, carne de copil, ologii încep să meargă. Faima episcopului se întinde asupra regiunilor din interior.

Și, atunci, iată că cei biruiți, Sabin și Crescențiu, „fac opoziție". Dar, zic ei, acesta nu e un creștin, ci un mag, care a trăit în Orient și a învățat să facă farmece; duhul rău lucrează prin el. Poporul însă, bucuros de un episcop învățat, de talent, care avea și talentul acesta, atît de rar, al minunilor, nu se lasă convins. Atunci se întrebuințează mijlocul obișnuit împotriva episcopilor și sfinților, din cele mai vechi vremuri apostolice pănă în timpurile noastre. Într'un rînd, la întoarcerea de la biserică, el întîlnește în casa lui o femeie, Evodia, „frumoasă la față grozav" (καλλὴ τῷ εἴδει σφόδρα). Întrebată de popor ce caută acolo, spune că locuiește în acel lăcaș, din îngăduința și preferința persoaală a episcopului. Îndată apare tribunul și dregătorul zis „danatzanos". Toată lumea aleasă se ridică împotriva lui Grigore. Toți cari află de păcatul episcopului se leapădă de comuniunea cu el, afară de poporul cel sărac, necontenit iubit și miluit de dînsul. Acesta nu vrea ca el să cadă prada dușmanilor săi.

E însă pus la închisoare. Se chiamă exarhul Papei, al „apostolicului", care și aleargă de la Siracusa, de face cercetare în forul din mijlocul cetății. Poporul de jos strigă diaconului că vrea un sinod care să lămurească lucrul. Ceilalți însă pretind ca el să fie pedepsit, și Grigore el însuși, profitînd de presența în port a „corăbiilor

www.dacoromanica.ro

împărățești" sau „domnești" (δεσποτικά), cere să fie dus împreună cu pîrîșii săi și cu actele care se încheiaseră împotriva persoanei lui, ca să fie judecat acolo, la Roma

Dacă acest lucru s'ar fi petrecut în secolul al VI-lea sau la *începutul* celui următor, Papa ar fi fost alt Grigorie, un om sfînt, drept și iertător. Pentru veacul al VII-lea nu e așa însă. Un Papă oarecare, fără un sentiment prea înnalt de dreptate, se potrivește pîrîlor. Pe cînd acasă, în Agrigent, ard casele pîrîșilor aprinse de popor și „guvernatorul Siciliei" trebuie să trimeată 200 de ostași, cari ocupă episcopia, încredințînd-o arhidiaconului, — Grigore, la Roma, e aruncat în temniță, unde stă doi ani și patru luni. Pănă ce, într'un moment, starețul de la mănăstirea Sf. Sava, Marcu, se înfățișează Papei și-i atrage atenția că nu se poate să se judece în felul acesta un episcop, că el nu poate fi lăsat să mucezească in odaia aceia întunecoasă și umedă din închisoare, fără ca o osîndă să fie pronunțată împotriva lui. Îi mai atrage atenția asupra unui lucru, că, de și Tiberiu l-a numit „exarh în părțile Siciliei", trebuie să consulte pe Împăratul din Constantinopol. Se trimite deci o misiune ca să vie de acolo represintanții șefului mirean și religios al Orientului. „Nu-l putem judeca fără sfatul arhiepiscopului din Constantinopol și apoi a prea-cucernicului nostru Împărat."

De la Constantinopol vine Spătarul Marcian, care cunoștea pe sfînt din șederea lui acolo și, pe lîngă dînsul, trei episcopi: de Ancira, de Cizic și de Corint, și hartofilaxul, diaconul Constantin. Abia ajunge însă Marcian, și el cade bolnav de moarte. Aceia cari-l servesc simt că frigurile-l vor nimici în curînd, și atunci, lumea din Roma amintește acestor slujbași că în închisoare zace un străin împodobit cu darul de a restitui sănătatea. Îl duc pe bolnav în temniță, și Grigore începe să se roage pentru

www.dacoromanica.ro

sănătatea lui Marcian. Acesta se ridică, recunoaște pe tovarășul său de la Constantinopol și-l asigură de dreptatea ce va dobîndi. Bun sănătos, se îndreaptă către Papa cerînd să se adune imediat sinodul.

Sinodul se strînge la „micul tribunal", la Sf. Ipolit. E compus din 150 de episcopi, zice Viața; în realitate vor vor fi fost mai puțini. Acusatorii se presintă, în număr de 110. Grigore, slăbit de îndelungata lui închisoare, apare, se închină de trei ori înnaintea colegilor săi și dă cele d'intăiu răspunsuri. Se hotărăște ca a doua zi, la Sf. Petru, să fie sinodul cel mare de cercetare. Aici, în capela (ξυστολον) Sf. Andrei, se desfășoară judecata. Se vede îndată că pîrîșii nu spun adevărul, dar ceia ce hotărăște e presența Evodiei înseși, pedepsită pentru pîra nedreaptă împotriva episcopului prin aceia că era scuturată necontenit de demoni. La început spune cum era învățată, dar cineva din sinod obiectînd că nu se poate decide judecata cuiva prin mărturia unui nebun, mai ales cînd e vorba de un episcop, Grigore face semnul de deslegare a demoniacilor, și femeia, revenindu-și în simțiri, povestește toată intriga. Unul din acusatorî este exilat în Tracia, cel de-al doilea în Spania, clericii la Ravena, iar cîțiva laici în „țara Vasconilor" (la Vasconii din Pirinei). Lui Dumnezeu i se păruse că e prea puțin pentru păcatul pe care-l făcuseră, și atunci, de-odată, se stîrnește o furtună teribilă, care ascunde pe vinovați, și, cînd apar din nou, ei sînt negri la față, însemnați pe toată viața lor cu semnul păcatului.

Grigore, liberat, se duce la Constantinopol, stabilindu-se la mănăstirea Sf. Serghie. Ajută de acolo la redactarea noilor canoane. Vorbește înnaintea poporului în post și, pe urmă, de ziua Sfîntului Andrei. Vechea lui situație la Constantinopol se întărește: se adresează deci către Împărat și-i amintește că din zilele lui Constantin

www.dacoromanica.ro

s'a dat jumătate din Agrigent Bisericii locale, ceia ce dovedește că e vorba de secolul al VII-lea, neputînd fi vorba de Constantin-cel-Mare. Jumătate din Agrigent era a Papei: Grigorie o căpătase de la Roma; cealaltă jumătate era a Împăratului: o căpătă acum de la aceasta. La audiență, Împăratul îi iese înnaintea episcopului și-i sărută mîna, iar Grigore, înspăimîntat, strigă: „Ce ai făcut robului tău, tu care cîrmuiești astăzi cu evlavie lumea întreagă?. E lăudat apoi pentru talentul şi viața lui sfîntă și, împreună cu suita, se îndreaptă către port.

Întors înnapoi la Roma, se pune pe cale, împreună cu diaconii Anghel și Paluinbus, pentru a ajunge la reședința lui Aici poporul, care-l iubise totdeauna, mamă-sa, părintele îl văd cu bucurie scăpat de o desonorantă acusație, de o lungă suferință, și-l duc din nou în biserică de-l așează în Scaun Și, de oarece tragedia a încetat prin aceasta, hagiograful nu mai are decît cîteva rînduri pentru sfîrșitul vieții episcopului

Adăugim că pe Grigore însuși îl putem auzi, căci comentariile lui privitoare la Eclesiastic s'au păstrat: scriere de om învățat, din care se vede fără îndoială cu mult mai puțin decît din această admirabilă viață, scrisă de un ucenic credincios, de un scriitor de talent și de un oglinditor al sufletului pastoral religios care domnia în lumea aceasta siciliană din veacul al VII-lea

www.dacoromanica.ro

XII.

Cărți represintative în Spania visigotă și în Galia francă: Isidor de Sevila. Grigore de Tours. „Fredegariu.“ Viața Sf. Dagobert. Viețile Sf. Leodegariu.

Prin cărți represintative s'au căpătat până aici lămuriri în ce privește deosebitele părți ale Apusului. Au rămas la o parte numai, din Statele pe care le-au întemeiat barbarii, două, dintre care la unul în zădar am căuta un izvor în care să se oglindească întreaga viață națională, pe cînd la cellalt trebuie să adune cineva mai multe izvoare împreună, pentru ca să poată căpăta o impresie de total.

Spania face parte, în ce privește coasta ei răsăriteană, din încercarea de restabilire a Imperiului Roman unitar făcuta de Iustinian în secolul al VI-lea. Nu s'a mers mai adînc decît această coastă răsăriteană. Statul întemeiat aici de Visigoți trecuți prin Sudul Galiei și așezați cu temeiul puterii lor dincolo de Pirinei a durat și după încercarea lui Iustinian. Și, astfel, niciodată stăpînirea bizantină pe coasta răsăriteană a Spaniei n'a avut soliditatea și trăinicia, efectele de cultură și tradiție politică pe care le-a avut stăpînirea bizantină în Italia răsăriteană și

www.dacoromanica.ro

sudică. A fost un fenomen cu totul transitoriu şi cu totul superficial.

Ştim apoi ce s'a petrecut în Spania visigotă, dar istoria universală nu poate să se oprească mai cu luare aminte asupra lucrurilor spaniole. Aici este o ţară care veacuri întregi a repetat acelaşi lucru. Regii visigoţi ei înşii n'au niciun caracter individual. Orice rege barbar din Spania, timp de mai multe secole, până la trecerea Arabilor în Peninsula Iberică şi până la grămădirea vechilor stăpîni în munţi, samănă perfect cu predecesorul său. Şi aceasta e posibil, dar cu o condiţie: ca nimeni să nu domnească. Şi cine domnià în Spania visigotă? Se zice de obiceiu: episcopii. Canoanele erau în acelaşi timp şi legile, dreptul bisericesc era şi dreptul civil, hotărîrile sinodale erau în acelaşi timp şi constituţii ale poporului. Influenţa copleşitoare a catolicismului a secat înseşi izvoarele de viaţă ale poporului spaniol. Clasele de jos vor zăcea secole întregi într'o incultură absolută; iar clasele de sus, neavându-şi rădăcinile în masa cea mare a naţiunii, vor fi reduse la un simulacru de viaţă.

Da, însă, dacă episcopii ar fi jucat aici, în Spania, rolul pe care, cum vom vedea îndată, l-au jucat în Franţa, ca individualităţi, fiecare avînd ideile lui, tendinţile lui, felul lui de a-şi tratà prietenii şi duşmanii, de a-şi servi regele, atunci fără îndoială că am avea o desvoltare istorică şi în Spania visigotă.

Dar nu. În regatul franc episcopii lucrează în calitate de cîrmuitori, dar nu pentru că sînt episcopi, ci pentru că ei represintă una din forţele politice locale în Galia, fiindcă în mînile lor se strînge,—nu mai vorbim de prestigiul pe care li-l dă situaţia lor de înnalţi clerici, dar rostul adînc al vieţii locale. Prin episcop vorbeşte un teritoriu, o tradiţie, un trecut, o conştiinţă. Pe cînd, în Spania, nu episcopul cutare, omul care s'a ridicat prin

www.dacoromanica.ro

calitățile lui personale, sau fie și prin jocul hasardului, nu acesta conduce viața Statului, ci episcopii toți laolaltă, nu ca persoane, ci ca instituție. Și ca instituție *pur bisericească*, nu ca urmarea unei vechi vieți a pământului asupra căruia se întinde dreptul sacru al cîrjei lor. Dar instituția aceasta este în teorie măcar imutabilă, și, în orice cas, din imutabilitatea aceasta teoretică ea păstrează un conservatism așa de puternic, încît foarte adese ori el samănă cu imobilitatea absolută. Și, atunci, de oare ce regii în Spania nu guvernează, nu este o desvoltare a regalității; de oare ce nu există guvern civil, cl sele de jos nu se pot manifesta nici într'un chip, nu pot să formeze individualități mai distinse, care să joace un rol în viața națională; de oare ce episcopii nu se pot ridica nici ca persoane, nici ca representanți ai unui oraș, ai unui teritoriu, ai unei tradiții, țara însăși va presinta acest aspect al lipsei de viață. E o simili-existență, care numai cronologic se poate fixa, și foarte bine.

Spaniolii au cronicarul lor, care este unul din cei mai însemnați Părinți ai Bisericii în cele d'intăiu secole ale evului mediu, Isidor de Sevila (episcop 601-636). A lăsat una din cele mai însemnate cronici, care trece și peste epoca arabă, și, de oare ce Arabii erau, în ce privește pregătirea de cronologie, fără pereche, de oare ce ei nu puteau să spuie ceva fără a arăta, pe basa întinselor lor cunoștinți astronomice și calendaristice, moștenite de la Haldeenii de odinioară, anul, ziua cînd s'a întîmplat evenimentul, se vede influența aceasta arabă și în scrisul lui Isidor de Sevila. Acesta are, în activitatea lui foarte întinsă, dar care nu ne poate interesa aici, o parte de explicare a Scripturii în sensul rînduirii necesare a societății omenești care trebuie să trăiască după Evanghelie, după Biblie, și o altă parte de interpretare teologică, Dar și aici întâlnim același tipic fără coloare și viață, pe carel

www.dacoromanica.ro

întîlnim în izvoarele bizantine, teologie și cronici. E un Bizanț occidental, mai puțin simplu în stil, mai puțin bogat, mai exclusiv, mai îndărătnic și mai sec

Dar dincolo de Pirinei exista o putere politică foarte importantă, una din cele mai puternice forțe politice care au existat vre-odată, aceia care s'a menținut mai bine, care a crescut mai mult, care a zdrobit, în timp de cîteva secole, mai mulți dușmani și și-a întins mai larg hotarele, iar, peste hotarele acestea, influența. E acea forță politică barbară care se ridică de la demnitatea, relativ inferioară, de regalitate germanică, la demnitatea superioară de Imperiu, pretinzînd să moștenească, nu numai ceia ce poporul care a fundat Statul cîștigase cu sabia, ci, în același timp, și tot dreptul, toată autoritatea Imperiului roman de odinioară. Este vorba de Statul franc.

Se oglindește el în ce privește concepțiile sale politice și tendințile de care sînt animate deosebitele clase în anumite opere literare? Putem să-l regăsim în toate laturile și cu toate nuanțele sale într'un anumit produs literar? Este unul care pentru o anume epocă, sfîrșitul veacului al VI-lea, dă în adevăr o operă caracteristică, represintativă. E, în cronica sa, arhiepiscopul de Tours, Grigore.

Dintr'o noblețâ care-și avea rădăcinile încă pe vremea Romanilor, care întrebuința cu destulă stăpînire, de și fără eleganță și fără claritate, stilul latin moștenit de la o școală vestită de profesori latini din Galia, cunoscut mai ales prin bogăția elocvenței sale, înzestrat pe lîngă aceasta cu un spirit creștin destul de larg, ceia ce înseamnă destul de iertător, înzestrat cu curajul trebuitor și cu independența, — n'am zice: materială, ci locală, pentru a judeca pe deosebiții regi franci, în toate însușirile, ca și în toate rătăcirile lor, el este, fără îndoială, una din personalită-

www.dacoromanica.ro

țile cele mai distinse de la începutul evului mediu. Cronica lui îmbrățișează tot ce s'a petrecut în Galia, nu numaĭ de la năvălirea Francilor, dar încă din ultimele timpurĭ ale stăpînirii romane. Este un izvor foarte vrednic de crezare, — de altfel și singurul pe care-l avem.

Dar se cer și oarecare reserve, pe care lumea nu le observă de obiceiu. Iată una, foarte importantă. Se crede de obiceiu că Grigore de Tours, ca și toți scriitorii din vremea aceasta, spune ceia ce spune numai cu intenția de a povesti. S'ar fi gîndit că la 1900 vor fi oameni curioși să știe ce s'a petrecut cu 1300 de ani înnainte și atunci s'a apucat să scrie, fiindcă ar fi păcat ca atîția învățați și studenți să rămîie fără cunoștința lucrurilor petrecute în Galia de la anul 400 și ceva, pănă în zilele sale... Ar fi simțit o datorie față de posteritate să păstreze lucrurile știute de el și petrecute supt ochii lui. Naivă părere! Nu scrie doar nimeni, în asemenea epoce mai ales „desinteresat", pentru a perpetua amintirea unor anume fapte. Fiecare-și servește interesele grupului din care face parte; într'un sens mai larg, servește interesele clasei sau lumii cu care sufletește scriitorul face una, ori țara, ori națiia lui, fie, în sfîrșit, și concepția particulară ce o are el despre umanitate.

Și noi știm ce voia Grigore de Tours în povestirea lui El e un episcop: în afară de rosturile lui episcopaie, înțelege prea puțin lucru. Regii înșii figurează în cartea lui cu o singură misiune: aceia de a arăta cît e de bine să fii credincios și cît de rău te bate Dumnezeu cind părăsești credința. Nu este unul din ei care să fie pus pentru vitejia lui, pentru înțelepciunea lui, pentru calitățile lui de om de Stat, măcar pentru caracterul interesant al personalităților lui. Fiecare din ei este *un exemplu*. Toată cronica e o carte de lectură, care, în concepția autorului, ar

www.dacoromanica.ro

rebui să se afle în mîna fiecăruia şi mai ales a regilor sau a acelora cari vor fi regi, crescînd ca prinţi în palatele merovingiene. Ei trebuie să ştie din cartea lui Grigore de Tours ce se întîmplă cu cei ce merg pe calea Domnului şi ce se întîmplă cu aceia cari trec dincolo de linia ei dreaptă şi strictă.

Şi, atunci, ce mare greşală face cineva cind îşi închipuie că tot ce spune Grigore de Tours despre vremurile lui Clovis, vechiul rege franc care a adus naţia întreagă, de voie, de nevoie, la cristelniţă pentru a întra in comuniunea creştinismului, este adevărul adevărat, pe care l-ar fi primit nu ştim prin ce transmisiune misterioasă tocmai în veacul al VII-lea, la vre-o două sute de ani după săvîrşirea faptelor! Căci documente mai vechi nu erau; altă cronică decît a lui nu s'a păstrat Informaţia lui Grigore era o informaţie romană, tradiţională.

Şi atunci povestea cunoscută: lupta de la Tolbiac (Zülpich), cu Alamanii, Clovis ameninţat cu înfrîngerea, rugămintea lui la zeii pe cari-i avea la îndemînă şi dintre cari unul nu se mişcă, încercarea lui cu Dumnezeul Clotildei, reginei lui, care poate că acesta vă ajuta biruinţa miraculoasă, datoria de recunoştinţă faţă de ajutătorul care nu cere bani, nici daruri, ci înnainte de toate botezul, n'au ele oare un sens, *un sens politic*, *un sens actual?*

Altă parte din biografia lui Clovis e pur legendară, poetic-populară. Astfel incidentul vasului de la Soissons: Regele trece în revistă trupele; vede pe un soldat care odinioară îşi reclamase din pradă partea care i se cuvenia, pe care o meritase, dar pe care regele nu voiă să i-o acorde, ci s'o oprească pentru el. El observă că armele soldatului nu sînt în bună stare şi-i aruncă scutul jos, iar, cînd vinovatul se pleacă să şi-l ridice, îl loveşte cu barda 'n cap. Ne întrebăm ce rost are povestirea a-

www.dacoromanica.ro

ceasta. Nu este nimic edificant, nimic elogios; este coloare dar o odioasă coloare păgînă de sînge. Probabil că a fost culeasă dintr'un vechiu cintec popular păgîn privitor la Clovis.

Pentru a înțelege însă felul în care e înfățișat în genere Clovis, trebuie să ne gîndim la un lucru: Lui Grigore de Tours, episcopul, care tratà în sens episcopal, catolic, viața poporului franc, îi trebuia la începutul acestei vieți un erou regal al credinței celei nouă. Actul de trecere de la păginism la creștinism nu se putea face în cine știe ce formă. El trebuia să apară intr'o formă glorioasă și solemnă, cu mărturisirea de credință deplină și cu binecuvintarea lui Dumnezeu de-asupra, cu renegarea întregului trecut al regelui: „pleacă-ți fruntea, mîndre Sicambre"—, zice Remigiu episcopul de Rheims, „arde ce ai adorat și adoră ce ai ars". Un „nou Constantin" era necesar. Și atunci din cîntece populare, din amintiri vage, din născociri naive ale scriitorului însuși s'a *construit* persoana lui Clovis. Regele creștinător este astfel o persoană alcătuită, fabricată cu piese disparate, pe lîngă care s'a adaus atita lipitură cîtă trebuia ca să avem o figură istorică întreagă.

Este evident însă că, înainte de epoca lui Carol-cel-Mare, Grigore de Tours este, pentru toată epoca merovingiană, izvorul principal. Și, dacă, pentru vremea veche, înflorită, interpretatorul trebuie să fie atent pentru ca să nu amestece ceia ce este cu desăvîrșire adevărat cu ce este inventat, prefăcut și adăugit, avem însă o întreagă epocă pentru care cronicarul represintă fără îndoială izvorul contimporan: cel mai sigur și mai bun izvor contimporan A fost amestecat în chipul cel mai puternic, nu numai în viața societății de sus, romane, dar și în viața războinicilor barbari, a Francilor, cari stăteau încă pe acel timp

www.dacoromanica.ro

oarecum osebiţi de societatea romanică. Pe lîngă aceasta, de atîtea ori a fost la Curte, cuvîntul lui a avut atîta influenţă acolo; el a întrat une ori în ciocnire cu favoriţii regilor merovingieni, a fost chemat şi în judecata sinodului, dar s'a desvinovăţit. Toate lucrurile acestea le cunoaşte el personal şi fundamental. Adăugindu-se şi însuşirile lui sufleteşti, destul de rari, putem crede că aşa a fost, de fapt, pe la 650 viaţa din Galia Francilor.

Acum, din Grigore de Tours ştim anumite lucruri înfiorătoare cu privire la regii franci, şi ne întrebăm dacă ep scopul nu s'a simţit dator să înnalţe şi să curăţe, să idealiseze personalitatea lui Clovis, tocmai prin contrast faţă de aceste scene oribile care se petreceau supt ochii lui. Încă un punct de vedere de care trebuie să ţinem samă. Şi cînd Tacit. în cartea lui despre Germania, înfăţişează pe barbari ca pe niște oameni ideali, ca să înţelegem lucrul pe deplin, se cere să ne gîndim la starea foarte puţin ideală, şi mai ales foarte puţin simplă în ce priveşte moravurile, în care trăiau Romanii contimporani ai lui Tacit. Dacă vedem pe Chateaubriand, la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui al XIX-lea, înfăţişînd cu o aureolă de poesie viaţa din America-de-Nord, în partea ei sălbatecă, a Pieilor Roşii, în *Atala*, în *René*, în *Les Natchez*, e mai ales o protestare faţă de rafinarea extraordinară, desgustătoare aproape, a societăţii francese înnainte de Revoluţie. Şi dacă acelaşi om a scris „Le Génie du Christianisme“ şi „Les Martyrs“, a făcut-o pentru a arăta Bisericii catolice din timpul său cum se trăia în vremea în care religia nu procura funcţiuni şi venituri şi prestigiu, ci procura plăcerea — pentru oamenii aceia în adevăr o supremă plăcere — de a arde pe rug mărturisindu-şi credinţa înnaintea oamenilor şi a lui Dumnezeu.

Adăugim că ororile acestea sînt indicibile. Francii se suprimau, nu, ca Romanii, prin otravă sau prin interpuşi

www.dacoromanica.ro

cari asasinează, ci se distrugeau, între rude, între frați, de-a dreptul, cu fierul, personal, fără niciun fel de mijlocire. Cutare chiamă pe micii lui nepoți să-l visiteze, și în mijlocul visitei apucă pe unul de picior și-l răpède în părete, sfărîmîndu-i capul. Poată că și o vagă conștiință de folosul unității politice îi făcea să întrebuințeze astfel de reprobabile mijloace pentru a reduce numărul prinților. Toate povestirile despre lupta dintre cele două furii regale care au fost Brunehilda și Fredegunda sînt luate de-a dreptul din Grigore de Tours, și nu trebuie să credem cîtuși de puțin că episcopul nostru e un născocitor în această privință. Nu; el a văzut lucrurile acestea și le-a păstrat tocmai cu intenția de a da o învățătură. Pentru că, de obiceiu, cine sfarmă capul nepoților lui de părete sprăvește și el prin cuțit. Astfel între tonalitatea morală a lui Grigore de Tours și aceia din Viețile Sfinților nu este nicio deosebire. Și aici sînt lucruri îngrozitoare, cum sînt lucruri de o blîndeță ideală, dar puse unele lîngă altele tocmai ca să se vadă unde ajung unii și unde ajung alții.

Grigore de Tours se oprește însă înnainte de anul 700. El a fost prescurtat și apoi continuat prin așa-numitul Fredegariu, care nu e dovedit nicăeri că a existat personal. O cronică francă, pentru parte din secolul al VIII-lea, îi este atribuită, pe drept sau fără. Nimeni nu poate să scrie însă biografia lui Fredegariu. Străbătînd paginile seci ale acestui „Fredegariu" nu se găsește nimic în adevăr frumos, nimic în adevăr scris, cristalisat. Doar această veche parabolă, cufundată în stilul cenușiu: Un fruntaș franc din vremurile acestea, amenințat de dușmani, își iea fiii și li ține această cuvîntare: Un lup s'a suit odată pe un deal cu puii lui lîngă dînsul, și li-a spus așa, învățîndu-i: de jur împrejur, cît vedeți, se ascund numai duș-

www.dacoromanica.ro

mani, adecă oameni cari ar voi să ne omoare. Să ştiţi bine că numai în puterea şi în virtutea voastră de luptă stă mijlocul de mîntuire faţă de tot ce se ascunde ca primejdie în toate părţile. Nu numai indivizi, ci şi popoare ar putea să mediteze asupra acestei parabole, mai bună decît toate învăţăturile...

Şi Fredegariu este nu numai puţin interesant, dar chiar aşa de suspect, încît nici n'ar părea contimporan.

Ceia ce se spune acolo este în adevăr foarte precis ca date. Nimic mai suspect însă decît datele precise. Acest caracter nu dovedeşte că o cronică e contemporană, ci numai că vrea să-şi dea aerul că ar fi contemporană. Dar avem şi alte motive pentru a pune pe Fredegariu abia în veacul al VIII-lea. Este sigur că pe vremea „bunului rege Dagobert", care a trecut în legendă ca un fel de Solomon al Francilor, era o situaţie destul de tulburată, căci se pregătia lupta, de care ne vom ocupa îndată, a majordomilor împotriva regilor. Dar era şi o situaţie internaţională foarte modestă. Regatul franc n'a jucat încă un rol aşa de mare în istoria universală. În Fredegariu însă, Dagobert apare ca un rege extraordinar în lupte şi cuceriri. Cu toate că este şi un Solomon Dagobert, — care şi în privinţa aventurilor sale samănă cu Solomon, pentru că, spune cronica, a avut trei regine şi „alte persoane, care sînt prea multe ca să fie enumerate în această povestire", — omul acesta foarte paşnic, dedat unor ocupaţii care nu se potrivesc cu veşnica frămîntare împotriva duşmanilor, s'ar fi bătut în toate părţile şi pe toţi i-ar fi biruit. Saxonii ar fi fost îngroziţi de el, dîndu-i un tribut de cîteva sute de vaci pe an. Ar fi ajuns la Dunărea mijlocie, întîlnind acolo pe „Venzi", pe Huni şi pe Bulgari. Nu s'ar fi mulţămit chiar cu atîta, ci, sprijinit pe Alamani, pe Bavaresi, şi-ar fi întins autoritatea asupra întregii Europe centrale şi a unei largi părţi din Europa estică. Pe

www.dacoromanica.ro

Bulgarii aceia cari nu se astîmpărau, i-ar fi așezat în Bavaria, unde i-ar fi măcelărit apoi. Ar fi pătruns în Spania, supuind o parte din provincie, în luptă cu Vasconii (Gasconii de mai tîrziu), din munții Pirinei; ar fi întrat în Bretania, unde era Judicael, șeful celt, pe care iarăși l-ar fi biruit. Un adevărat David... Dar și Solomon și David pe lume, nu se poate.

Și, atunci, de oare ce situația în istoria universală a Francilor pe vremea aceia nu putea să fie aceasta, nu ni vine firește în minte un lucru? Oare față de luptele lui Carol-cel-Mare, cu Saxonii, cu Hunii, cu Avarii, cu Vasconii, cucerindu-se apoi și Bretania și o parte din Spania, nu s'a simțit nevoia de a se găsi o legitimație în trecutul franc mai depărtat?

Și să mai observăm un lucru: Dagobert nu este lăudat totdeauna în Fredegariu, dar este cineva care se bucură totdeauna de laude: Pepin cel Vechiu, începătorul dinastiei carolingiene. „Un înțelept, ca toți ceilalți, plin de sfat bun, nedoritor de cîștig, iubit de toți pentru căile lui drepte, la care ținea și Dagobert. Și cît l-a ascultat Dagobert, nu s'a depărtat de calea virtuții..." Nu pare curioasă iubirea această deosebită pentru Pepin, față de Dagobert însuși, de marea reputație tradițională a lui Dagobert, și nu se vede urechea unui interes dinastic, care nu era interesul dinastic al Merovingienilor?

Există însă și o viață a regelui Dagobert (c. 600-38), scrisă de un călugăr din mănăstirea St. Denis, unde erau, lîngă mormîntul său, și ale regilor franci din dinastia carolingiană. Prin singur faptul că este scrisă de un călugăr din această mănăstire se vede, poate, că e tărzie. Lăcașul St. Denis nu avea pe vremea Merovingienilor rostul cultural care începe să se desemneze — și va crește necon-

www.dacoromanica.ro

tenit — pe vremea dinastiei celei nouă. Şi aici ni se înfăţişează Dagobert cu o mulţime de amănunte, care nu se întîlnesc în Fredegariu: toată tradiţia din mănăstire, darurile făcute, respectul de care el încunjura pe şefii ei. E vorba, apoi, de tatăl lui Dagobert, de neînţelegerea dintre fiu şi tată; se vorbeşte de luptele de la Rin, de Saxoni, cari vin înnainte de timpul lor. Şeful saxon strigă: „De sigur că printre voi nu se găseşte un rege". Şi atunci regele însuşi apare înnaintea duşmanului şi-l insultă. Scene ce par culese de-a dreptul dintr'un fragment de epopeie, care va fi existat de sigur, — aici ca şi la Ostrogoţi şi Longobarzi.

Şi la călugăr Dagobert este regele cel bun: cîteva greşeli nu-i strică de loc caracterul. De Pepin, de majordomi, de dinastia cea nouă însă nu se vorbeşte nimic, şi totuşi Viaţa a fost scrisă, credem, pe timpul Carolingienilor. S'ar părea că, pe cînd în Fredegariu Merovingianul este înjosit în folosul Carolingianului, dincoace, în plină dinastie carolingiană, se protestează în folosul Merovingienilor, arătînd că şi regii de pe vremuri au putut să îndeplinească aceleaşi lucruri pe care Carolingienii le săvîrşesc şi ei acum. Şi se poate pune o întrebare: De şi viaţa aceasta ar părea mai tărzie decît Fredegariu, oare nu era mai natural să se înceapă prin protestarea împotriva Carolingienilor pentru ca pe urmă să vie Fredegariu cu simpatiile lui pentru Carolingieni, împrumutînd elemente de informaţie de la înnaintaşul său?

Dinastia Merovingienilor în furiile din veacul al VII-lea şi-a cheltuit toată energia. Regii ajunseseră a fi acum faimoşii „rois fainéants" din secolul al VIII-lea, cari şi-au dovedit absoluta incapacitate de a guverna. De obiceiu îi tundeau şi-i trimeteau la cîte o mănăstire, de unde apoi îi puteau scoate, ca dintr'un deposit, ca să servească de ju-

www.dacoromanica.ro

cărie a unui majordom sau episcop oarecare. Une ori îi și omorau; dispărea cîte unul la vînătoare. Mai adesea oameni nevinovați și pasivi, întocmai ca animalele de laboratoriu.

Dar *epoca* e foarte interesantă. Se dau lupte lungi și grele, lupte între două teritorii: Austrasia germană și Neustria încă romanică. Rivalitatea lor a fost presintată poate cam exagerat. Cum, în povestirea mai veche a istoriei Romînilor, se înfățișa veacul al XV-lea și o parte din veacul al XVI-lea ca lupta între Dănești și Drăculești — urmașii lui Dan și ai lui Vlad Dracul —, sistem care a fost în cea mai mare parte părăsit, tot așa multe explicații prin antagonismul permanent și necesar între Neustrieni și Austrasieni trebuiesc lăsate la o parte. Nu astfel se poate înțelege istoria Franciei în secolul al VIII-lea: un spirit în Neustria, un alt spirit în Austrasia; spirit de libertate militară în partea răsăriteană, spirit de supunere față de legi și de autoritate civilă în partea apuseană spirit german la Est, spirit romanic la Vest. Aceasta o putem vedea și din povestirile, de care ne vom ocupa aici, ale luptei dintre Ebroin și Sf. Leodegariu (Léger) presintate în forma unor biografii ale acestuia din urmă

Odată, Ebroin era considerat ca un campion al Neustriei, iar Leodegariu ar fi represintat teritoriul celălalt Dar întîlnim și alte antagonisme în vremea aceasta, antagonisme locale: cutare teritoriu episcopal care luptă într'un anume moment împotriva altui teritoriu episcopal, cutare regiune care sprijină pe unul, față de un altul, sprijinit de altă regiune. Și, odată ce regele nu guvernează, odată ce autoritatea trece, de la sine, la majordom, ceia ce era la început un serviciu a devenit apoi o demnitate, ceia ce a fost o demnitate a devenit o autoritate și un prestigiu, aceasta e o guvernare, până ce și ceia ce a de-

www.dacoromanica.ro

venit o guvernare va fi însuși surogatul regalității. Pănă ce, adecă, unul din coborîtorii majordomilor a avut îndrăzneala să iea, cu binecuvîntarea Papei, coroana de pe pletosul și incapabilul cap al ultimului rege merovingian ca s'o puie pe fruntea lui tînără, care cuprindea în ea mai multă înțelepciune și pricepere în conducerea rosturilor de Stat decît a stăpînului imobil și inutil.

Dar de unde să se iea majordomul? O altă problemă. Erau două aristocrații: aristocrația războinică, militară, mai mult de origine germană, și o altă aristocrație, ereditară în foarte multe casuri, — dacă nu ereditară în aceiași loc, dar ereditară în aceiași situație, — care este aristocrația clericilor, adesea vechea aristocrație romană, familiile senatoriale de pe vremuri în atîtea și atîtea casuri. Dacă, deci, cu nobilul războinic merge cineva care este deprins să-l asculte și care așteaptă de la el glorie în războaie, cu clericul merge altă lume, merg credincioșii din orașul lui, din diocesa lui, toți aceia cari au ascultat de înnaintașii lui, înrudiți prin sînge, în orice cas legați cel puțin prin tradiție cu el. Care din doi va să iea majordomatul?

Povestirea noastră înfățișează într'o formă dramatică această luptă urmată între cler, care prin Sf. Leodegariu vrea să smulgă el puterea, și între nobilul coborîtor al războinicilor germani, care vrea să păstreze puterea prin aceleași vechi mijloace.

Un rege din Neustria, Clotar, a murit. E vorba să se aleagă un moștenitor. Este un rege în Austrasia, și unii zic: să chemăm pe regele din Austrasia; alții preferă pe un fiu de rege din Neustria (669).

Hilderic, de-o parte, Teodoric de alta; două partide, care se formează astfel și care n'au nimic local. Acestea sînt lucrurile care se văd la ridicarea cortinei, la înce-

www.dacoromanica.ro

perea jocului acestuia sîngeros. Ca personalități hotărîtoare, de o parte Ebroin, majordomul, care — spune una din Viețile acestea ale sfîntului — ținuse pe Franci supt jug: „tiranul", „șerpele cel mare". Căci scriitorii au atît de mult laude pentru Sf. Leodegariu, pe cît sînt plini de ură față de Ebroin. Leodegariu apare: creșterea lui este ca a sfîntului aceluia din Sicilia. Din palatul regal e trimes la un episcop, Dudo de Poitiers, care-l are în sama lui; înnaintează în rang: diacon, arhidiacon peste toate bisericile, abate la Sf. Maxențiu, ajunge însuși episcop, la Autun.

De la început se dă lupta între acești doi oameni. Se vede foarte bine că regii li sînt indiferenți. Dacă unul este pentru un rege, cellalt va fi pentru alt rege. Cine e biruit trece la mănăstire, la Luxeuil, la Fécamp, — St. Denis nejucînd încă un rol așa de mare. Ebroin cel d'întăiu iea drumul mănăstirii; „se cere" acolo. După aceia se presintă pîrî la curtea regelui tînăr, încunjurat de „sateliți", împotriva lui Leodegariu, care e „majordom în toate" [1]. Ele sînt crezute, și episcopul va fi trimes să întîlnească pe dușmanul său războinicul la mănăstire, unde se împacă. Împăcarea nu ține însă multă vreme. E de ajuns să răsară prada înnaintea ochilor aprinși ai amîndurora pentru ca, alergînd după dînsa, să se sfîșie între ei ca lupii. O întreagă viață de facțiune e admirabil de naiv înfățișată aici.

Regele care fusese ales întăiu, Hilderic, moare într'o pădure. A întrat vinînd, și a fost el însuși vînat. Atunci se aduce Teodoric, încredințat până atunci creșterii „unui cleric", și e făcut rege. Amîndoi făcătorii de regi sînt alături la Curtea lui.

Dar, cu aceasta, liniștea nu se restabilește. Ebroin

[1]. „Maior domus în omnibus."

www.dacoromanica.ro

strînge oaste: se aude răgetul lui de leu (*rugitus*) prin ţerile Francilor". Întră în conflict cu Leodegariu, îl încunjură în cetatea lui. Avem spectacolul foarte interesant al unui asediu întreprins de un partid împotriva partidului celuilalt. Se vede cum un oraş întreg se bucură de succes, cum merge mulţimea în procesiune, cum cere mila lui Dumnezeu ca să scape de duşman. Leodegariu, la un moment dat, se presintă duşmanului său şi-l întreabă ce vrea de la dînsul. — Vrem să recunoşti pe regele cel nou, „căruia-i zic Clodoveu fiul lui Clotar". El rămîne credincios faţă de cel vechiu, Teodoric, pe care nu-l crede mort. Lupta urmează mai departe. Leodegariu e biruit, oraşul se răscumpără cu 5.000 de solizi, plătind aşa de mult pentru a scăpa viaţa şi averea locuitoriior. Sfîntul, trebuind să se predea în mîna duşmanului său, iea toată argintăria, o sfarmă şi o împarte săracilor.

E judecat şi osîndit, fiindcă ar fi contribuit la moartea regelui Hilderic. Orbit, e închis în mănăstire.

Dar el nu se va lăsa nici în retragerea sa. E un interes, nu numai de partid, ci şi de clasă, la biograf, care vrea să-şi spele de ambiţie eroul, pentru a face din el un adevărat martir al credinţei, al blîndeţei şi al curăţiei sale. De oare ce vorbia prea mult şi se părea că lumea se teme de graiul lui, i se taie limba, buzele, îl fac să umble pe pietriş ascuţit, pentru a fi trimes la o mănăstire de maici. Acolo sfîntul începe să predice din nou. Dumnezeu l-a ajutat să-şi refacă buzele, limba, ajungînd să se rostească întocmai ca înnainte.

E urmărit atunci iarăşi şi se trimet oameni să-l omoare. Nu îndrăznesc întăiu, pe urmă însă unul, mai curagios decît ceilalţi, primeşte sarcina de a-şi muia mînile în sîngele episcopului. În mijlocul unei păduri, sfîntul se răcoreşte pentru ultima oară cu apa din izvor, şi pe urmă se lasă a fi tăiat (675).

www.dacoromanica.ro

Astfel din luptele acestea interne ale regatului franc a biruit încetul cu încetul, nu sfîntul, episcopul, Leodegariu, ci Ebroin, ostașul. Cine urmărește mai tărziu, în continuarea lui Fredegariu sau aiurea, povestea regatului franc, întîlnește apoi peirea lui Ebroin însuși. Căci, de și el a biruit, a făcut-o ca *individualitate*. Și din lupta aceasta trebuie să iasă biruitor, nu individul, care nu se mai luptă, ci dinastia, strîns legată, avînd basa ei teritorială, crediticioșii pe cari-i moștenește, dinastia aceia de majordomi, care mai tărziu va putea să dea regi ai Francilor și, la capăt, Împărați ai lumii apusene [1].

---

[1] Una din Vieți e dedicată episcopului Ansaid de Poitiers, cealaltă altui episcop, de Autun, Ermenariu.

www.dacoromanica.ro

XIII.

Coranul.

De mult Bizanțul lupta cu un dușman nou, și cuceritorii Spaniei îl aduseră în Europa, biruind pe Visigoți. Dușmanul nu e însă nici Arabul din Orient, nici, în Occident, Maurul, ci elementul moral care i-a înviat, mai mult: *i-a creat*. E cartea cea nouă, Coranul.

Ca o lucrare caracteristică, și ca una din acelea care cuprind în ele o mare parte din desvoltarea cugetării omenești, el merită a figura în primul rînd printre cărțile reresentative.

De la început putem spune că este una din operele acelea în care sufletul omenesc se înfățișează în ce are mai bun și în ce are mai rău. Sînt pagini de e crasă brutalitate, răspingătoare, pe lîngă atîtea altele de o naivitate exasperantă, care nu sînt de cît repețirea unor lucrurî abia auzite și trivialisate! Nouă părți din zece ale Coranului sînt, de fapt, inutile și, în ceia ce mai rămîne, cel puțin jumătate sînt repetiții. O carte barbară, care represintă și barbaria personală a aceluia care a alcătuit-o și mediul absolut necultural, neprimitor de cultură și incapabil de a elabora o ideie originală în care el a trăit.

De fapt, Coranul nu este o carte, ci o *lege*. Dar, se

www.dacoromanica.ro

va zice, ce inseamnă o lege în afară de carte? Legea, trebuie s'o înțelegem pentru Asia occidentală în sensul în care înțelegeau cuvîntul acesta Evreii. Și Evreii au început cu poesie populară, cu legende epice, cu fragmente narative, cu proverbe ale vulgului. Într'un moment dat, Biblia a fost făcută să se sprijine înnainte de toate pe niște norme legale, care cuprind toată viața națională în toate domeniile ei. Evreii întorși din captivitate, exclusiviști, tenaci, incapabili de a înțelege ceva afară de rosturile strict religioase, au pretins să închidă și întreaga viață viitoare a poporului lor într'o lege ca într'o temniță, ca să nu se poată manifesta, supt nicio formă, în nicio direcție, dincolo de zidul acesta de piatră legată cu fier al legii. Ea nu e, ca la Roma, o legătură *între* oameni, ci o legătură a lui Dumnezeu *în jurul* oamenilor, și mai adesea *contra* lor.

Se dăduse acuma un model pentru civilisația religioasă și socială a părților asiatice vecine. În sensul acesta a înțeles și Mohammed predicația sa. Nici n'a vrut să facă o carte. Avea, de sigur, ca și califul din legendă, care se zică că a distrus biblioteca din Alexandria, cel mai mare despreț pentru carte: instrument de rătăcire a minții, care dă idei nesănătoase și tulburătoare. El a vrut numai să închidă viața anarhică a Arabilor săi, fără coherență, fără unitate, fără centru, fără chemare în viitor, într'o disciplină de fier.

Dar sînt multe feluri de disciplină: este disciplina scurtă pe care în momentul unui atac o pronunță comandantul și care produce dislocarea și a ultimelor forțe pentru a ajunge ținta, și este și un alt fel de disciplină, un fel de sfătoșenie limbută, neorganisată și nepractică, în care acela care impune nu știe el însuși ce vrea să impună, care grămădește preceptele de amănunt ce nu fac parte din vre-o teorie, care amestecă necontenit elemente din

www.dacoromanica.ro

viaţa proprie a autorului ei, fiindcă el nu este în stare să deosebească personalitatea lui de rolul pe care şi-l atribuie. Un fel de pedagogie naţională şi religioasă îngăimată şi bîlbîită.

Aşa se arată Coranul. El n'a coborît popoarele care l-au primit, prin impunerile sale, ci prin altceva, prin aceste mii de recomandaţii meticuloase, care au înnăbuşit toată iniţiativa şi au tăiat muşchii oricării acţiuni.

Coranul nefiind o carte, Mohammed nu l-a scris niciodată. Unii pun la îndoială dacă el ştia măcar să scrie; dar poate cineva să afirme că nu simţia nevoia scrisului Sînt lucruri deosebite, pe care le spune în deosebite ocasiuni, şi mai ales în boala lui. Pentru a înţelege deplin ce-l îndeamnă, două cuvinte despre viaţa-i însăşi.

Un conducător de caravane, un cămilar, om foarte simplu, de şi de familie bună. Dar ce înseamnă „familie bună" la Meca pe la 570, cînd s'a născut el? Pe lîngă obscuritatea naşterii lui, pe lîngă lipsa lui totală de cultură, pe lîngă sărăcia lui, pe lîngă cei douăzeci de ani cheltuiţi în grele osteneli fisice, răsplătite cu un pumn de orez, cu cîteva curmale şi cu apă de la izvor, cu o îmbrăcăminte care să-l apere doar de asprimile eventuale ale climei, pe lîngă aceasta era un bolnav: era epileptic. Suratele sînt scrise în cea mai mare parte după atacuri de epilepsie. De aceia cutare din ele se zice „Surata omului învelit", fiindcă, atunci cînd îi venia răul, se arunca mantaua peste dînsul, cum se face şi astăzi în Orient faţă de aceia cari sufăr de această boală „sacră". Se ridica scăldat în sudoarea rece şi, într'o stare de spirit cu totul particulară, începea să spuie lucruri, care, în orice cas, n'aveau adesea mai mult sens şi mai multă consecvenţă decît ce spunea Pitonisa din anticitate, profetesa ameţită. Ucenicii culegeau, scriau pe foi de palmieri sau pe cio-

www.dacoromanica.ro

lane de oaie. Acestea s'ar fi strîns mai tîrziu și ar fi alcătuit, supt supravegherea unui comitet care nu era alcătuit, firește, din filologi dornitori de autenticitate, Coranul.

Sînt așa de extraordinare, din punctul de vedere al inferiorității rasei, din punctul de vedere al naivității personagiului și din acela al situației anormale a minții sale, condițiile în care s'a alcătuit Coranul, încît critica filologică din timpurile noastre, care cu atîta încredere a desfăcut Biblia în bucăți, arătînd cării epoce aparține fiecare, ea, care, înnainte și după Renan, a studiat cărțile sfinte ale Creștinismului, fixînd pentru fiecare Evanghelie ș pentru fiecare din operele adause la Evanghelii momentul și locul unde au fost alcătuite, tendința ce se oglindește în ele, elementele filosofice ce se cuprind, critica aceasta filologică stă absolut cu mînile încrucișate înnaintea haosului din Coran.

O autenticitate personală a lui Mohammed in Coran s'ar putea găsi numai cu multă greutate. Trebuie să-și dea cineva samă în această privință de un fapt. Noi n'avem de la început pănă la sfîrșit pe Mohammed triumfătorul, pe omul care represintă deci o organisație, un Stat, și este încunjurat cu atenție, culegîndu-se cu evlavie fiecare cuvînt din gura lui. Doar jumătate din Coran vine înnaintea succesului lui Mohammed, din timpurile lui de îndoială, de persecuție, cînd fugia din Meca și nu găsia în familia lui și în persoanele care-l încunjurau, afară de soția lui, Cadija, și de un rob, Ali, niciun „crezător", niciun credincios. Mai tirziu numai au stat oamenii de au căutat să-și aducă aminte, în mare parte după ce a murit el. Dacă Mohammed ar fi luat cunoștință de Coran, nu știm dacă în cartea definitiv fixată ar fi recunoscut, nu propria lui personalitate, dar misiunea pe care și-o atribuia și cuvintele cu care trebuia să vorbească omenirii

www.dacoromanica.ro

pentru această misiune. De şi, într'o vreme care *nu scrie*, memoria omenească are nebănuite puteri de reproducere exactă, aşa încît, fără a admite o autencitate absolută, nu putem să-i refusăm Coranului o autenticitate relativă şi specială.

Astfel fiind alcătuit Coranul, în el se găseşte de toate. Este o parte ce nu poate servi decît la reconstituirea vieţii personale şi a luptei Profetului. Nu-şi poate închipui cineva ce spunea Mohammed, pentru a se păstra, din lucrurile foarte ordinare ale vieţii sale! Era un om fără niciun fel de reţinută şi chiar fără ceia ce numim noi, ruşine —, ruşinea şi moralitatea nefiind acelaşi lucru.

Făcea, cu simplicitatea unui copil, lucruri extraordinare, şi le spunea; şi nimeni nu-l ţinea în nume de rău. Sobru în materie de mîncare şi de băutură, — interzisese celor cari credeau în legea lui orice băutură spirtoasă—, străin de orice fel de joc — fie şi acela prin care se punea la sorţi cămila pe care apoi o mîncau împreună, — el nu era de loc sever în ce priveşte, în cel mai larg înţeles, viaţa de familie. Credea că un bărbat are dreptul să aibă patru femei legitime şi cu grămada nelegitime. El însuşi şi-a avut cele patru legitime: pe lîngă Cadija pe o Aişa, pe urmă o a treia şi, în sfîrşit, şi o a patra. Şi o surată a lui spune naiv să n'a putut ascunde femeilor cu mai vechi titluri această adăugire a gospodăriei sale!

Căci în societatea aceasta arabă şi era un înfiorător despreţ faţă de femei. Cînd Mohammed fixă numărul legitimelor şi al celorlalte, era ca şi cum un gospodar şi-ar limita numărul păsărilor din curte. Aici nu e imoralitate, ci simplă degradare morală a femeii, — noţiuni între care este, fără îndoială, o deosebire. De alminteri, fiindcă doar curmalele erau scumpe şi orezul puţin şi viaţa grea şi casa neîncăpătoare, Arabii aveau obiceiul să-şi omoare fetele, aşa încît femeile care trăiau aveau noroc. Chiar

www.dacoromanica.ro

într'una din surate, „a plîngerii", se spune : „Ce a greșit fetița îngropată în pămînt, față de părinții ei ?".

Dar, în afară de aceste lucruri, am zice : ale „familiei" lui, sînt și amintiri ale pățăniilor lui politice. Se pornește o persecuție împotrivă-i, i se face vre-un rău, — zguduit, el dictează o surată din Coran. Adesea astăzi nu se mai înțelege deplin, fiind vorba de cine știe ce fapt biografic obscur și întîmpinîndu se necontenit alusiile cele mai complicate. Astfel din Coran o mare parte este în legătură cu o mulțime de fapte mărunte, incoherente, contrazicătoare, care s'au petrecut în cercul acela mic de la început, cu jaf, pradă, apăsare și stoarcere. Nu există, putem s'o spunem, chiar în suratele cele mai „obiective" nicio unitate de cugetare, fiindcă unitatea de cugetare nu este un lucru cu care omenirea se naște, ci unul pe care-l cîștigă într'un anume stadiu de desvoltare. Incoherența e naturală, înlăturarea incoherenței, nu. Numai acelea dintre suratele dela sfîrșit sînt mai unitare, care dau o descriere, și nu acelea care servesc propaganda. Iată, de pildă, surata 82, care nu e, de la început până la sfîrșit, altceva decît zugrăvirea lucrurilor ce se vor întîmpla cînd se va sfîrși lumea :

„Cînd cerul se despică, și cînd stelele se împrăștie, și cînd apele se amestecă, și cînd mormintele se întorc, știe sufletul ce a făcut și ce a lăsat. O omule, ce te-a abătut oare dela Domnul tău cel cinstit, care te-a făcut și te-a plăzmuit si ți-a dat chip, și te a pus în chipu 'n care a voit? Da, și totuși tăgăduiți judecata. Dar asupra voastră sînt păzitori cinstiți, cari scriu, cari știu ce faceți. Cei drepți în Plăcere vor fi, și nelegiuiții în Iad. Ei vor arde acolo în ziua judecății, și nu se vor depărta de acolo. Și ce te învață ce este ziua judecății? Și, iarăși: ce te învață ce este ziua judecății? În ziua aceia nu va putea un

www.dacoromanica.ro

suflet nimic pentru altul, și porunca este în ziua aceia a lui Dumnezeu [1].

O mare parte din Coran este ocupată cu excerpte caricaturale din Vechiul Testament. Și, ca să înțeleagă cineva Coranul, trebuie să-și dea samă de un lucru: că el este ultima fasă populară, trivială a desvoltării Bibliei ebraice. Căci cine-și închipuie că Biblia, odată ce a fost alcătuită canonic, nu s'a schimbat, se înșală. Cugetarea religioasă evreiască a fost într'o continuă desvoltare până în adîncul evului mediu. S'a trecut de la Biblie la Tora, dela Tora la Talmud, care acesta inseamnă o vegetație enormă de superstiții, de tradiții populare, de reglemente naturale și nenaturale, de interpretări, ca o groapă în care s'ar arunca, nu comorile și gunoaiele laolaltă, ci sfărîmăturile întregi ale unei societăți, o groapă imensă, în care s'ar găsi alături de statuile zeilor și de operele cele mai prețioase ale artei și de fragmente de metal prețios toată cărămida spartă, tot noroiul risipit și toate resturile netrebnice ale caselor dărîmate. Acesta este Talmudul. Toată cugetarea ebraică, care e, în acest timp, mai mult decît pe jumătate, interpretare sofistică, — exclusivistă, în orice cas, și superstițioasă, — a fost grămădită, fără niciun fel de rînduială, în groapa aceia, din care mai tîrziu, printr'o silință de unificare, s'a creat cel mai inform bloc, în alcătuirea-și în liniile sale, care se poate închipui.

Ei bine, dacă Biblia, întrînd în mîna teologilor evrei, a rabinilor, a produs Talmudul, — întrînd în mîna simplilor conducători de caravane, a Beduinilor inculți și incapabili de cultură ea a produs Coranul. Aceasta e doar traducerea într'o psihologie populară trivială a Vechiului

[1] Traducerea românească a părintelui Silvestru Octavian Iosipescu din Cernăuți, 1912.

www.dacoromanica.ro

Testament. Legea evreiască este foarte bine cunoscută în Arabia; chiar în Meca erau iudaisanți, cu toate că de sigur nu s'ar fi găsit două Biblii întregi în toată Arabia, fiindcă Arabii nu erau deprinși să cetească. Atunci cum s'a transmis legea veche? Prin ce-a auzit unul de la altul. Astfel Scriptura a trecut de la o minte de cămilar la altă minte de cămilar.

În Coran este deci o întreagă Biblie, care însă nu e Biblia. Este Moise, este Aaron, este Abraham, și tot ce mai voiește cineva. Numai cît, Mohammed neavînd un text înnainte, după care să se îndrepte ca să păstreze autenticitatea, adauge și de la el, fără să-și dea samă că a adăugit; din potrivă, e convins că tot ce a spus el acolo, este purul adevăr. Minciuna e la astfel de oameni o creațiune onestă. Dacă i-ar fi zis cineva că nu este așa în Biblie, ar fi fost în stare să jure pentru exactitatea reproducerii. Fiindcă, de fapt, trecînd prin mintea lui, Biblia s'a prefăcut în ce se găsește acum în Coran. Orice ar fi zis interpretatorii cei vechi ai Bibliei de acolo, de la el, cari știau mai mult decît Profetul și cari-l criticau pentru asemenea povești ca din O mie și una de nopți, el continuă să prefacă în geniul particular al rasei și în nota personalității sale, tot ce primise de la învățătorii săi evrei.

Dar Mohammed cunoștea pe lîngă aceasta și Creștinismul. Întrase în legături cu anumiți călugări, văzuse chiar dominația creștină în anumite părți ale Arabiei. Nimic însă din ce formează *esența* Noului Testament n'a pătruns în Coran. A pătruns doar numele lui Isus, descendența Mîntuitorului, ceva din ce se spune în Evanghelii cu privire la Maica Domnului sau la Ioan Botezătorul, la părinții acestuia și la condițiile minunate ale petrecerii ca om a lui Hristos pe pămînt. Să nu se creadă că Profetul

www.dacoromanica.ro

a lăsat o carte de ură împotriva legii creştine. Nu: el zicea bucuros că Isus a fost şi el Profet. Şi nu numai atît, dar admitea condiţiile particulare ale apariţiei lui Isus pe pămînt, aşa cum se cuprind în Evanghelie. Avea şi o oarecare noţiune respectuoasă, — cu o cunoşiinţă de incapacitatea lui proprie de a face lucrurile acestea, — despre minunile lui Isus. Se vede bine regretul său că însuşi nu poate face minuni. Şi de aceia va spune că minunile sînt lucru de nimic, că le poate face oricine. Niciuna din parabolele admirabile, aşa de logice şi aşa de poetice, atît de populare şi atît de înnalte în morala lor, care stăpînesc cea mai mare parte din Evanghelie, nu s'a rătăcit în Coran. Şi ni putem închipui ce ar fi ieşit din acele admirabile figuri care întrebuinţează toate elementele naturii şi ale sufletului omenesc, toată experienţa şi înţelepciunea socială, pentru a pune în vedere şi a face să pătrundă anumite adevăruri morale, dacă ele ar fi trecut prin galimatiasul special al stilului „profetic" arab.

De fapt, Mohammed însuşi se pune în legătură mai bucuros cu profeţii cei vechi, începînd de la Abraham. Profet el însuşi, el nu prezice însă nimic; în tot Coranul nu se găseşte niciun cuvînt de „profeţie". Crede numai că este glasul prin care Dumnezeul unic exprimă o părere într'un moment. „Eu urmez numai ce mi s'a descoperit." „Coranul acesta", spune aiurea, „n'a putut să fie născocit fără Dumnezeu, ci este o adeverire a celui premergător şi o tîlcuire a Scripturii din partea Domnului veacurilor.

Niciodată nu vorbeşte *ca din partea lui;* nici nu-i trecea prin minte să se înfăţişeze ca Fiul lui Dumnezeu ori ca represintant personal, individual al lui Dumnezeu pe pămînt. E un simplu om; nu pretinde că e altceva decît atîta. De aceia îşi permite multe. Ar fi

www.dacoromanica.ro

putut oare ca fiu al lui Dumnezeu să scrie surata cu cele patru neveste? Dar, așa, de oare ce există numai ca om, trăiește și el ca toată lumea din societatea lui. „Sînt eu mai mult decît un om, un trimis?" Poate fi ceva mai clar decît atîta? Ori, aiurea: „Unii îmi spun: ce fel de trimis este acesta? El mănîncă bucate și umblă pe piață!". Nu tăgăduiește, și nu înțelege de ce ar tăgădui.

De obiceiu se înfățișează Mohammed, nu numai ca un profet, dar ca represintant al unei *națiuni*. El a organisat doar pe Arabi ca popor cuceritor, el a mers în fruntea lor, el a fost acela care de la început ar fi întrevăzut o Împărăție. Nu poate fi nimic mai falș! Ici, colo se vorbește de Arabi, dar așa cum, azi, ar vorbi cineva de Romînii din toate părțile. Dacă acel contemporan ar zice: „frați Romîni", nu înseamnă că omul se consideră ca un fel de întrupător al națiunii sale. Profetul e atît de vag în cugetarea lui în ce privește chiar poporul său, încît nu se poate zice că predica lui este națională, cum nu s'ar putea zice, iarăși, că e internațională. Nu are exclusivismul real al predicației naționale, și nici largul zbor, desfășurarea imensă de aripi a unei predicații pentru omenirea întreagă, ori nici bunătatea aceia cu care, revărsînd-o asupra tuturor oamenilor, Mîntuitorul a izbutit să prefacă îngusta tradiție ebraică într'un crez de iubire pentru toți oamenii. E vag, strîmt, neclar, pedant în întreaga lui cugetare.

Nu manifestă nici ură. Se zice de obiceiu că Mohammed a apărut cu sabia de foc în mînă, înteținд la omoruri. Da, în luptele de la început, cînd ținea ca ai lui să nu fie învinși și opera lui să nu fie dărîmată, sînt și expresii de acestea în Coran. Dar nădejdea lui înnainte de toate este la Dumnezeu, la acțiunea lui directă, imediată. Dumnezeu are de lucru în tot începutul quietismului musul-

www.dacoromanica.ro

man. El are deci în sama Lui pe toţi oamenii. „Dacă dintre voi douăzeci sînt statornici, biruie două sute, iar, dacă sînt dintre voi o sută, biruie o mie din cei necredincioşi, căci aceştia nu înţeleg.“ Şi aiurea: „Dumnezeu îi va pedepsi în mînile voastre, şi-i va ruşina, şi vă va da biruinţa asupra lor, şi va mîngîia numai poporul credincios“. Şi sînt şi strigăte de pasiune: „Dacă întîlniţi necredincioşi, jos cu gîturile lor, pănă ce i-aţi măcelărit şi i-aţi legat tare în cătuşele lor.“ „Cei necredincioşi, pietre asupra lor! Dumnezeu este scutul credincioşilor, şi necredincioşii n'au scut.“

Dar cu toate acestea sînt locuri în care, nefiind nicio primejdie imediată pentru bietul visător epileptic, el este cel mai îngăduitor dintre oameni. Şi vom zice că, nu prin partea aceastălaltă, de toleranţă, de abandonare a tuturor rosturilor în mînile lui Dumnezeu, a biruit legea sa nouă, „a credinţei“, Islamismul. De la predicaţia pastorală, de la dulcea morală a lui Isus s'a fost ajuns la dogmatismul teologilor, clădit ca o închisoare imensă pentru sufletul omenesc. Şi atunci el opune, barbarul, — nu idilic, nici poetic, nici liric, căci aşa ceva nu era în sufletul lui, ci liniştit, cu simplă resignare a omului din popor, o dogmă de toleranţă între oameni, de supunere faţă de Dumnezeu. „Fapta mea este pentru mine şi fapta ta este pentru tine. Voi sînteţi slobozi faţă de fapta mea, şi eu slobod faţă de faptele voastre.“ „Între credincioşi şi Evrei şi Sabeeni şi Creştini şi Magi şi Idolatri, Dumnezeu va hotărî în ziua Învierii.“ Căci *în această Inviere crede, fiind ea elementul cel mai preţios pe care i l-a dat Creştinismul.*

Aceste sfaturi nu îndeamnă de sigur să iei buzduganul şi să sfărîmi toate căpăţînile care nu-ţi primesc doctrina. Este un fel de tolerantism fără curagiul măcar al unei opinii, cu atît mai puţin curagiul unei acţiuni. „Pentru noi

www.dacoromanica.ro

faptele noastre, pentru voi faptele voastre. Pace vouă! La cei nebuni nu căutăm!"

Și, cînd a răsărit un om care să spuie, cu primejdia vieții sale că în aceasta se încheie totul, ni putem închipui ce bucurie a fost pe întreaga lume. „Acela ce iartă și face pace, răsplata lui este la Dumnezeu."

Nu crede nici în biruința pe care omul o cîștigă prin mijloacele lui, și nu invită pe nimeni a întrebuința mijloacele lui, pentru a căpăta biruința. Într'o pagină foarte frumoasă, el spune: „Fiecare nație are hotarele ei; dacă a venit sfîrșitul unei națiuni, nu-l poate întărzia și nici grăbi nimeni, nici măcar cu un ceas".

Înțelegem acum de ce, cu toate că în Coran este atîta încurcătură, atîta trivialitate, atîta personalism neinteresant, desgustător pe alocurea, el a reușit, de ce a ajuns să despovăreze omenirea de o religie prea grea pentru omul din popor și să cucerească tot Orientul. El s'a răspîndit iute prin marele curent de milă pentru cei săraci ce se revarsă din el. Era ca o înviere a vechiului creștinism, care a făcut să pătrundă sentimentul acesta de misericordie universală, de ură împotrîva oricării usurpații de putere, de bogăție, de autoritate și care în felul acesta a trezit societatea romană călcată în picioare de cel mai sălbatec formalism și arivism. Omul din popor nu e așa de rău cum și-l închipuie unii. El este un exact socotitor al meritelor. Nu e ființă care să recunoască mai mult la acela pe care-l vede că pricepe și muncește și-și plătește pînea, chiar și prisosul acestei pîni. Dar omul din popor, oriunde, îți cere socoteală 'n gîndul lui de ce ai făcut pentru ca să fii ceia ce ești. Îți cere socoteală cînd nu poți da mînii ce se întinde măcar mila și iubirea, pe care i le-ai refusat. Și Mohammed, cămilarul bolnav, a venit să spuie: rostul omului pe pămînt este să caute suferința săracului

www.dacoromanica.ro

şi a bolnavului, lipsa de scut a orfanului, să descopere orice mînă întinsă spre ajutor, să nu treacă pe lîngă dînsa, să adune bogăţii din munca lui pentru ca să le prefacă în binefaceri pentru toţi ceilalţi.

Cînd a auzit lumea fiscalisată şi funcţionarisată din Siria şi din Persia de aşa ceva, stîlpări a întins în calea Beduinilor lui Mohammed. Erau sătui de atîta formalism clerical şi neclerical al societăţii bizantine, şi i-au primit în triumf. Arabii n'au învins Bizanţul, ci Bizanţul li s'a predat; o societate întreagă li s'a dat lor, înlăturînd astfel parasiţii cari-i sugeau vlaga.

Şi religia nouă era şi simplă, de mila minţilor umilă. Pentru Mohammed nu sînt sfinţi. Memoria lui nu putea să cuprindă tot calendarul ortodox, şi toate faptele mucenicilor erau prea multe pentru barbarii lui. Cum erau să păstreze ei toată complexitatea extraordinară care se desvoltase într'o societate bătrînească, pentru o religie ea însăşi îmbătrînită în proporţia numărului acelora cari s'au declarat credincioşi ei? Un singur Dumnezeu! Alături de el, niciun Dumnezeu. Înlătură trivial pănă şi pe Mîntuitorul, întrebînd prosteşte dacă „Dumnezeu a fost însurat cu maică-sa". Un singur Dumnezeu neauzit, nevăzut, necuprins în nimic. Dumnezeul acesta, care nu sufere înfăţişarea nici prin coloare, nici prin statui, nici prin litera scrisă a unui imn, a unei cîntări de laudă, Dumnezeul acesta, într'o maiestoasă abstracţie, corespunzătoare infinitului din natura sa, îi stă necontenit înnainte.

Căci Coranul întreg nu este decît un strigăt desperat către Dumnezeu, strigăt pe care l-a ridicat odată o largă parte a omenirii. Este aşa de mult vorbă de Dumnezeu înlăuntru, dar de răsplata lui Dumnezeu, iar de pedeapsa lui Dumnezeu, prea puţin... Mohammed are un Paradis,

www.dacoromanica.ro

dar nu și-l împodobește decît doar cu un covoraș, pe care să stea cineva comod, mîncînd o friptură de berbece și bînd dintr'un ulcior cu apă. Atît! Nici Iadul nu este așa de grozav la el ca la noi. la o prăpastie, unde e prea cald. Purgatoriul —, un zid între Raiu și Iad. Pe acest zid stau unii cari privesc și în dreapta și în stînga. Cei din Raiu îi chiamă să vie la dînșii, dar ei răspund că n'au voie; cei din Iad îi poftesc la ei, dar li se răspunde că nu vor. Și stau pe creasta zidului, așteptînd să se hotărască soarta lor. Detalii despre viața viitoare nu se află. Toți trăiesc în obsesiunea unui covîrșitor Dumnezeu, cuprinzînd totul și fărîmînd, la nevoie, totul:

„Dumnezeu lasă să răsară și odrasla curmalului. El lasă să iasă viață din moarte și moarte din viață. Acesta vă este Dumnezeu, iar voi voiți să vă abateți de la El?

„El lasă să răsară zorile și așează noaptea spre odihnă și soarele și luna spre socotirea timpului. Aceasta este o hotărîre a Celui puternic, înțelept.

„El este cel ce a pus stelele, ca să fiți ocîrmuiți de ele în întunerec, pe uscat și pe Mare. Noi am tîlcuit semnele noastre pentru poporul cel priceput.

„El v'a făcut diutr'un singur suflet și v'a dat loc de repaos și de odihnă. Noi am tîlcuit semnele noastre pentru poporul cel înțelept.

„El este cel ce a trimes apă din cer, și Noi scoatem prin aceasta odraslele tuturor lucrurilor, și scoatem din ea verdeață, scoatem din ea grăunțele ce cresc în rînduri, și finici pe ale căror crengi sînt înșirate curmalele, și grădini de struguri, măsline și rodii, asemenea și neasemenea. Priviți rodurile lor cum cresc și se coc. În adevăr aici sînt semne pentru poporul credincios."

La atîta s'a gîndit. Și de aceia El n'a lăsat nicio ideie, ci, în locul tuturor celor ce s'au emis și se pot emite, o credință.

www.dacoromanica.ro

XIV.

Opoziția bizantină la Coran : Sf. Ioan Damaschin.

Cine-și închipuie că o învățătură așa de revoluționară ca a Coranului a putut să pătrundă fără vre-o piedecă în anumite straturi ale lumii bizantine se înșeală. Provinciile au fost cucerite, ce e drept, foarte răpede. Orientul nu era pregătit pentru luptă, mai ales pentru o luptă cu elementele distrugătoare din el însuși. Populațiile erau foarte bucuroase să aibă în locul complicatei adminiștrații bizantine administrația patriarhală, simplă, a represintanților Islamului. Fiecare se ducea și spunea din gură pricina lui. Nu exista niciun cod alcătuit secole întregi și rafinat de întregi generații de jurisconsulți, ci fiecare stătea în fața vechilului Profetului, care el însuși era vechilul lui Dumnezeu pe pământ, ca un om mai tinăr înnaintea unuia mai bătrîn. Care civilisație veche, împovărată de formalismul ei, n'ar fi bucuroasă să treacă de la tot amestecul lucrurilor neinteligibile și intolerabile la lucrurile care se pot suferi și înțelege de toată lumea?

Una din marile atracții ale stăpînirii musulmane în forma arabă a fost și aceasta : că Arabii n'au dominat, ci au presidat viața locală a indigenilor. Este mare deosebire în această privință între Bizanț, unde nu era col-

www.dacoromanica.ro

țișor de viață omenească netutelat și necontrolat, neamendat și nepedepsit, și între Arabii aceștia, bucuroși, ca și Turcii mai tîrziu, să se amestece cît se poate mai puțin, să îndeplinească numai o funcție de supraveghere generală, de pedeapsă întîmplătoare a cui ar fi stîrnit o răscoală de schimbare în mai natural și în mai popular a rosturilor aristocratice, plutocratice și birocratice ale trecutului. Prin urmare toți oamenii aceștia, cari țineau foarte mult la datina de acasă, se bucurau că pot trăi după dînsa, și nu cereau nimic mai mult.

Provincia odată cucerită, de oare ce armata nu se luptă, de oare ce funcționarii plecau, de oare ce Împăratul nu era în stare să recupereze ceia ce se pierduse, din causa populației foarte bucuroase de a trăi supt regimul cel nou al Islamului, ni putem închipui că s'a făcut imediat tăcere. Orașe care fuseseră înnainte centre ale ortodoxiei, în care se argumenta de veacuri cu privire la hotărîrile sinodale și la scrierile Sfinților Părinți, tăceau în supunere, de nu le-ar fi recunoscut nimeni. Nu mai era acea cheltuială de elocvență care deosebise trecutul, acea alergare după originalitate și rafinare ca în tot ce se scrisese pănă atunci; nu mai era acel lux de forme și de viață socială care distingea aceste orașe pănă în momentul cuceririi arabe.

Dar, iarăși, nu trebuie să-și facă cineva idei exagerate, crezînd că o societate care trăise secole întregi cu toate organele acestea complicate le poate părăsi cu totul de azi pănă mîne. Și, al doilea, nu trebuie să creadă cineva că lucrurile odată scoase, în aparență, dintr'o societate, dacă au rădăcini, nu se întorc. Cu cît societatea bizantină a dispărut mai complect la început, cu atîta a trebuit să se întoarcă mai viguroasă pe urmă. De nimic nu trebuie să se teamă cineva mai mult în luptele dintre doctrine, dintre concepții și dintre organisații, de cît de prea răpedea capitulare a inamicului, gata să revie a doua zi.

www.dacoromanica.ro

Dacă între lumea Bizanţului şi între curentul acesta, distrugător şi vivificator, în acelaşi timp, al Islamului, s'ar fi purtat o luptă îndelungată, în care Imperiul creştin ar fi scos pe rînd toate puterile lui pînă la răfuiala din urmă, atunci în adevăr ar fi putut fi cineva sigur că s'a isprăvit cu vechile rosturi. Asemenea societăţi care se usează, care se distrug încet, în amănunte, dispar pentru totdeauna. De cîte ori însă o societate înspăimîntată se dă în lături înnaintea unui teribil duşman neprevăzut, ea întrebuinţează chiar această retragere pentru a sări înnapoi la locul pe care-l ocupase sau a trece chiar, în energia desperată a acestei sărituri, dincolo de locul unde se găsise înnainte de retragerea ei.

Deocamdată era sa se petreacă ascunderea vieţii bizantine în anumite locuri care erau inaccesibile Islamului stăpînitor, şi, al doilea, ea avea să întrebuinţeze aceste locuri de retragere pentru a se repara şi reface.

Şi apoi, în afară de margenile provinciilor ocupate, care înseamnă Siria toată, lîngă Persia căzută în luptă, era şi Asia Mică: mai mult un complex de ţeri decît o ţară. Ea nu era aşa de lesne de cucerit. Chiar dacă trece cineva de defileurile ce duc din Siria în Anatolia, încă are de întîmpinat într'o mulţime de colţuri greutăţi mari, şi aspectul regiunii este aşa, încît ceia ce este izgonit de o năvălire poate găsi totdeauna un loc de adăpostire în anumite colţuri ale terenului. Cetele răpezi de cavalerie ale Arabilor puteau să cîştige succese importante în şesuri întinse. Cu atit mai vîrtos, cu cît ei ştiau de mult drumurile, şi cetăţi într'adevăr întărite, capabile de o îndelungată resistenţă faţă de uiijloacele slabe de atac ale timpului aceluia, nu existau. Imperiul se retrăsese, lumea, fatalistă prin tradiţie, se supunea. Dar vecinătatea Constantinopolei făcea ca unde noi de viaţă să înlăture amorţeala în aceste părţi strînse de Arabi.

www.dacoromanica.ro

Rămăsese mai ales Constantinopolul. În societatea aceasta nu *era*, la dreptul vorbind, decît Capitala. Una din causele slăbirii societății bizantine era această concentrare în Constantinopolul inexpugnabil, dar și una din causele pentru care ea nu putea fi atinsă în chiar principiul ei de viață. Lumea îngrămădită acolo și alcătuită în bună parte din aceia pe cari munca sau norocul lor îi ridicase mai sus decît ceilalți se aprindea în desimea aceasta, căreia toate plăcerile îi stăteau la îndemînă, — se aprindea ca gunoiul, nu ca flacăra sacrificiului pe altar. Și Împăratul atîrna de dispoziția capricioasă a tumultoasei Capitale. Ea trebuia să fie foarte bine hrănită, nu numai supt raportul alimentelor, dar și supt acela al plăcerilor. Orice ajunsese, de alminterea, a fi acolo o plăcere. Niciodată n'a existat într'un oraș o mai admirabilă organisare a plăcerii gratuite, pentru fiecare, decît în Constantinopolul medieval. Oricine juca un rol, făcea parte ca dintr'un imens teatru și căuta să cîștige cît se poate mai mult aplausele acelora de cari atîrna supt toate raporturile sale. Împăratul însuși era cel d'intăiu actor, cu hainele lui de aur, cu alaiurile lui solemne, cu trecerea lui pompoasă pe străzi, cu presența lui în anumite zile, la anumite ceasuri, întocmai cum se presintă un actor la locul și la ceasul lui, în Sf. Sofia, unde se îndepliniau anumite vechi si uimitoare ceremonii. Patriarhul el însuși își juca acolo rolul. Armata avea corpuri numai pentru Constantinopol, care erau așa făcute încît să placă pe cît se poate mai mult Bizantinilor, uitînd dușmanul carc aștepta la hotare.

Bizanțul, prin urmare, putea să fie mulțămit, și, dacă el era mulțămit, atunci grija provinciilor pierdute, grija dușmanului care răsăria de pretutindeni, era socotită ca un lucru cu totul secundar. Niciun om „serios" nu se putea gîndi prea mult la așa ceva. Orașele prea mari închid un orizont prea mic; cu micile lor intrigi, cu mi-

www.dacoromanica.ro

cile lor succese, cu micile lor taine, ele trag un cerc în jurul acelora cari locuiesc în ele, şi dincolo de dînsul nu se vede nici natura lui Dumnezeu, nici realităţile cele mari ale oamenilor.

Cu vremea, s'au găsit însă aici oameni cari să se gîndească la causele mai adînci ale slăbirii Imperiului. Şi, în acelaşi moment, aiurea, în provinciile supuse Musulmanilor, în mănăstirile de acolo mai ales, şi alţii se gîndiau la acest lucru. Numai cît unii ajungeau la o soluţie şi alţii la alta. Vom arăta întâiu ce s'a făcut cu Împărăţia Bizantină însăşi pentru ca, prin mijloace eroice, să se dea în mîna Împăratului şi a consilierilor săi puteri mai însemnate de apărare şi, eventual, de recucerire, şi pe urmă vom trece în regiunile asiatice ca să vedem cum au fost primite măsurile acestea venite din Bizanţ.

Acum, era un adevăr în ce priveşte slăbirea Imperiului Bizantin: foarte multă lume se sustrăgea de la datoria sa. O societate poate să degenereze în două feluri: prea puţini oameni, cari dau tot ce sînt în stare să dea, şi mulţi oameni, cari dau foarte puţin din ce ar fi în stare a da. Şi a ajuns să se vadă că acest întins teritoriu, în care se concentrase o cultură de mai multe secole, cu toate binefacerile ei incontestabile, că aceşti oameni pregătiţi din generaţie în generaţie s'ar întări dacă elementele inactive s'ar aduce la activitate. Prin urmare, oricine nu-şi îndeplinia rolul şi nu-şi merita avantagiile, trebuia înlăturat din Bizanţ.

De sigur că şi cărturarii sterpi şi funcţionarii inutili. Dar ei erau, relativ, puţini. Erau însă, fără exagerare, cîteva zeci de mii ori cîteva sute de mii de călugări în lumea bizantină. Zeci şi sute de mii de călugări foarte respectaţi de toată lumea. Mănăstirile lor nu erau nişte ateliere, nu erau locuri de unde să se lucreze mai bine în anumite domenii, şi nici nu cuprindeau călugări căr-

www.dacoromanica.ro

turari, ci clerici cari se rugau la anumite ceasuri din zi, care practicau exact regula Sfîntului Vasile, cari căutau să fie presenți în biserică, fără să fie și presenți înaintea lui Dumnezeu. Erau încunjurați totuși de o evlavie deosebită, aveau clienți foarte numeroși, cari țineau bielșugul în cuprinsul mănăstirii, hrănită și prin produsul hramurilor, al icoanelor făcătoare de minuni, — fiecare mănăstire se îngrijise să aibă măcar una, pe lîngă un număr de moaște —; își poate închipui cineva deci de ce donațiuni se făceau mănăstirilor și bisericilor. De fapt, erau provincii întregi în care partea Împăratului și partea muncitorilor de pămînt, a celui mai de sus și a celor mai de jos, era aproape nulă. Teritorii vaste ajunseseră în Imperiul Bizantin, a fi răpite culturii și despoiate de locuitori. Ei bine, această despoporare, această stîrpire a unor teritorii întinse, devenite nefolositoare pentru viața societății, trebuia împidecată. Dar călugărul, atacat, se retrăgea îndată după icoana făcătoare de minuni, și acolo era inatacabil: nimeni nu putea să-i facă nimic. Trebuia să se atace deci însăși icoana.

Atunci a apărut doctrina iconoclastă, care se manifestă la începutul secolului al VIII-lea. La 726 se ține cel d'întăiu sinod al iconoclasmului, și pornirea împotriva icoanelor ține până la 843, cînd, supt Împăratul Mihail, zis Bețivul, s'a revenit definitiv la cultul icoanelor.

Mișcarea a început întăiu mai blînd, supt Împăratul Leon, care, din părinți asiatici, sirieni, începe o nouă dinastie de activitate militară aproape continuă și adesea fericită. Ea a continuat supt Constantin Copronimul, poreclit așa la adversari pentru un accident neplăcut, în clipa botezului, după aceia s'a potolit supt Leon, supt Irina, vestita Împărătească originară din Atena, care a fost învinuită că a orbit pe fiul ei ca să domnească singură,

www.dacoromanica.ro

pentru ca, apoi, supt alt Leon, Armeanul, să pornească din nou cu şi mai mult furie mişcarea de distrugere a icoanelor.

Aceasta este desfăşurarea, în cele mai generale şi mai simple linii, a mişcării iconoclaste.

În contra ei s'a ridicat mînia răsbunătoare a unui nou sfînt. Cine era Ioan Damaschin, în ce priveşte însăşi clasa din care făcea parte, înnainte de a vedea personalitatea lui şi a ne cobori la argumentarea lui în folosul icoanelor?

Ioan făcea parte din călugării acelor mănăstiri palestiniene, care, de şi Ţinutul întrase în stăpînirea Arabilor, cu toate acestea trăiau şi mai departe, în împrejurări de mare simplicitate, in sfinţenia deosebită pe care o impunea nemijlocita apropiere a Locurilor Sfinte. Din zilele lui Ieronim pănă la Ioan Damaschin, toate locurile acestea erau prinse de o deosebită reverenţă; avînd oarecum icoana lui Hristos presentă în mijlocul lor, se simţiau, oricît de imaterial ar fi fost Dumnezeul creştin, oarecum supt privirea mai apropiată a lui Dumnezeu.

Iată mediul din care s'a ridicat Ioan Damaschin. I se zice „Damaschin", fiindcă era din Damasc, fiindcă a trăit o bună parte din viaţă acolo, căci familia lui era originară din cetate. Dar nu trebuie să ni închipuim că el era însuşi un locuitor de oraş, împărtăşindu-se de toate plăcerile şi solicitat în fiecare moment de toate distracţiile unui astfel de lumi de capitală. A scris o viaţă întreagă, şi printr'aceasta numai a trăit. La dreptul vorbind, noi nici nu-l cunoaştem în afară de aceste scrieri ale lui; o biografie contimporană lipseşte. Înstrăinat de orice, el nu ţinea să ştie lumea cum îşi petrece zilele, care sămănau perfect una cu alta. Aceste zile de sacră solitudine nu meritau să dea o biografie. Ce se spune despre el e cules

www.dacoromanica.ro

din Viața pe care a scris-o un Patriarh din Ierusalim, Ioan, cu mult mai tărziu decît dînsul. Aflăm doar numele lui de familie, un nume sirian, Mansur, pe lîngă care era și unul grecesc, Chrysorhoas; se adaugă legăturile pe care le-a avut cu un prieten venit din Italia, Cosma, iar, în unele izvoare latinești medievale, din Apusul Europei, se mai spune că lui i se datorește cea mai mare parte din cîntările bisericești pe care le cunoaștem. I s'a pus în samă chiar Octoihul întreg, dar se știe astăzi că această importantă culegere de musică și poesie e formată din bucăți alcătuite de mai mulți scriitori.

Ni-au rămas însă din scrierile lui, care au în adevăr o deosebită importanță, o mare cantitate. Poesii religioase, disertații cu privire la anumite părți din Scriptură,—imens material de erudiție —, observații culese din Scriptură sau de aiurea pentru a servi la anumite scopuri de polemică sau explicație. Dar vom alege aici cele două-trei cuvîntări ținute întru apărarea icoanelor înnaintea poporului și două epistole ale lui, adresate către Împărați: una către acel Constantin, zis și Kavalinos, care nu lucra cu asprime, fiind socotit ca un om dispus să primească cultul icoanelor sau să le cruțe, și o alta, vehementă, pornită pe luptă, în care critică pe cei din urmă reprezintanți ai iconoclaștilor.

Ele cuprind în adevăr spiritul societății contimporane. Călugărul de la Damasc nu cunoștea decît prea puțin toate abusurile din Constantinopol și din provinciile mai aproape de Capitală ale Imperiului Bizantin, acele abusuri care legitimaseră mișcarea iconoclastă. El nu-și da samă că în creșterea nemăsurată a clasei călugărești, în concentrarea de avuții în mîinile ei, în deserțiunea pe care o represinta și o provoca, era o primejdie pentru Stat. De alminteri, pentru dînsul Statul nici nu exista. Retras în singurătatea lui ori fiind totuși singur, numai cu Dum-

www.dacoromanica.ro

nezeu lîngă el, şi pe străzile pline de lume felurită ale Damascului, Sfîntul ştie că există o societate civilă, dar această societate civilă nu-l interesează de loc în rosturile ei, care nu sînt si rosturile lui. Societatea civilă poarte-şi războaiele, societatea civilă verse-şi sîngele pe cîmpiile de luptă, desfăşoare-şi luxul, exercite-şi autoritatea unde poate, aceasta o priveşte. Pe el nu-l priveşte: căci este un domeniu, cel mai vast şi mai important, ce nu aparţine societăţii civile, ci fiecărui cleric, care întrupează, am zice, umanitatea credincioasă întreagă înnaintea lui Dumnezeu. Prin urmare fără nicio cunoştinţă a lucrurilor din Constantinopol, fără nicio împărtăşire cu partidul care în Constantinopol chiar se lupta, din interes material uneori vulgar, pentru păstrarea icoanelor, scrie el operele sale. De aici vine înnălţarea entusiastă, marea pornire furtunoasă cu care se îndreaptă împotriva Împăraţilor sfărîmători de icoane şi a acelor Patriarhi, numiţi în condiţii necanonice şi de multe ori aspru pedepsiţi pentru greşelile lor de chiar Împăratul care i-a numit şi care-i batjocuria apoi purtîndu-i pe străzile Constantinopolului sau înfăţişîndu-i în atitudini umilite, la spectacolele de circ, curtesanilor şi trădătorilor.

Sf. Ioan Damaschin, luptîndu-se împotriva iconoclaştilor, îi identifică şi cu Evreii. Aici el n'are dreptate deplină. De fapt, în mişcarea iconoclastă era amestecată şi o altă religie, dar nu a Bibliei. Nu Evreii din Imperiul bizantin au provocat, cum crede el, cele d'intăiu măsurî de prigonire ale Împăratului Leon, ci altceva: Legea care predica unitatea abstractă absoluta a lui Dumnezeu şi avea astfel o superioritate evidentă faţă de creştinismul acesta din ce în ce mai materialist şi mai coborît în interesele şi nevoile societăţii laice. Era — am spus-o — o maiestate simplă în Dumnezeul lui Mohammed, care lipsia fără

www.dacoromanica.ro

îndoială idolilor în cari se concentra aici, în societatea bizantină, creștinismul. Ioan Damaschin încă nu poate să spună *acest* lucru. El trăia supt stăpînirea musulmană ; știa, de sigur, foarte bine de la ce religie a pornit îndemnul contra icoanelor, dar nu-l putea mărturisi. Evreii însă, în Statul acesta al Califilor nu erau, fără îndoială, printre locuitorii cei mai iubiți și mai încunjurați de atenții. Liber să scrie cineva împotriva lor, de și era un act de nerecunoștință în aceasta din partea Islamului. Deci, dacă Leon a pornit războiul său impiu, aceasta se datorește unor Evrei, cari i-au prezis, pe vremea cînd urmăria să ajungă Împărat, că nu va izbuti decît dacă va distruge icoanele. Și, atunci, el s'a întrebat, ajungînd pe tron, dacă n'a venit momentul să-și plătească datoria față de aceia cari-i preziseseră domnia. Astfel mișcarea pornește.

Și Ioan ni arată amănuntele, în adevăr revoltătoare, cu care s'au îndeplinit măsurile acestea. Icoanele zugrăvite pe pereți erau mîzgîlite cu var, altele, atîrnate la intrarea vre unei biserici, erau trase jos, sfărîmate, călcate în picioare. Orice era în legătură cu icoanele detestate trebuia înlăturat. Comori întregi de artă s'au pierdut in felul acesta. Dar, după polemistul nostru, care e în legătură cu prigonitorii de Evrei din Galia lui Grigore de Tours, cu vechii regi franci izgonitori de eretici, Evreii nu interveniseră numai în felul acesta. Și Împărații următori au legături adînci cu dînșii. Dacă deci aceștia se arată ostili față de icoane, lucrul nu se datorește unui sentiment personal al lor sau unui interes de Stat, ci totdeauna este și o întețire. Cînd e vorba de măsurile luate de Leon Armeanul, se spune că el a fost îndemnat de călugării rătăcitori să vie la o sfătuire de noapte în cutare loc adînc de la băile publice, unde era să se prezică viitorul. El întră acolo, se cufundă în adîncul pămîntului, vede prin întunerec mai multe chipuri. dintre care unul se ri-

www.dacoromanica.ro

dică înnaintea lui şi-i spune: Împărate, nu vei domni, dacă nu vei lua din nou măsurile de distrugere a icoanelor. El iese absolut zguduit de acolo şi, în dorinţa lui de a-şi asigura domnia, porneşte noua urgie iconoclastă.

Este astfel o atmosfera de bănuială, de superstiţie, de obscurantism la Ioan Damaschin în ce priveşte fiecare din momentele pe care le înfaţişează. Vedem foarte bine că aceasta nu este o societate sănătoasă. Societăţile sănătoase sînt acelea care văd clar şi lucrează la lumina zilei, care nu caută decît în lucrurile înţelese raţional motivele lor de conduită. Pe cînd societăţile bolnave văd umbre de vrăji, neguri de superstiţie în toate colţurile. Ca şi în societatea musulmană din timpurile rele, erau la Bizanţ acum călugări rătăcitori, cari preziceau viitorul, erau cercetători de stele: toate acele elemente orientale, care ţinuseră în vraja lor bolnavă omenirea întreagă timp de mai multe secole şi pe care le loviseră fulgerile Hrisostomului, se abătuseră dîn nou asupra Capitalei Orientului creştin.

Cu toate acestea găsim la Ioan Damaschin, alături, şi o argumentaţie mai liniştită şi cu mult mai convingătoare pentru suflet, mai senină şi mai inteligibilă pentru mintea noastră contra mişcării iconoclaste. Descoperim la el şi argumente care ar face onoare unui cugetător din timpurile noastre. Şi este poesie, este pe alocurea şi ironie, iar, de la un capăt la altul, o vervă extraordinară. Sînt, în sfîrşit, colţuri de umbră şi de lumină, este talent literar

Cîteva exemple de felul lui de a argumenta vor ajunge El crede că nu trebuie să ne oprim la Vechiul Testament, *în care descopere deci izvorul Coranului,* la legea Patriarhilor, care interzice icoanele, aşa cum ea se cuprinde în paginile Bibliei ebraice.

Cîtă îndrăzneală cuprinde în ea această făţişă, energică,

www.dacoromanica.ro

neobosită luptă împotriva Testamentului Vechiu, pentru salvarea, nu a Testamentului celui Nou, ci a tradiției care s'a produs pe lîngă Testamentul Nou!

Și el zice: Au fost odată vremuri de copilărie, ale omenirii, cînd oamenii nu puteau să înțeleagă ce este grația lui Dumnezeu, ci numai porunca Lui, vremuri cînd Dumnezeu nu era iubit și nu se făcea ceva pentru iubirea Lui; supt fulgerele Lui trebuia să trăiască omenirea. Era vremea cînd nu se ivise încă revelația, cînd Dumnezeu nu se văzuse pe pămînt în veșmînt de carne, cînd umanitatea nu fusese ridicată la o amețitoare înnălțime prin îmbrăcarea formei sale de către divinitate.

Prin urmare în timpurile de noapte, în timpurile de umbră măcar [1], cînd apăsa asupra oamenilor un blăstăm pe care numai Mîntuitorul l-a ridicat pe urmă, atunci trebuiau să se iea astfel de măsuri, între care era și înlăturarea strictă a oricării represintări materiale a divinității. Erau, acei vechi Evrei, un neam grosolan și „iubitor al cărnii și aplecat spre materie", cari „nu puteau să conceapă nimic mai presus de trup și de carte (γράμμα)". „A venit ce e perfect, și ce a fost parțial s'a înlăturat... S'a rupt perdeaua Legii, cînd Mîntuitorul a fost pus pe cruce."

Și spunea, arătînd astfel simț istoric —, cel d'intîiu scriitor istoric din Bizanț capabil de comprehensiune istorică: Da, împotriva idolilor de atunci era bine să se decreteze stricte orînduieli care înlăturau statuile și zugrăvelile din biserică. Dar timpurile acelea au trecut. Nu mai e vorba nici de Baal, nici de Astarte, nici de divinitățile blăstămate ale Filistenilor, ale Edumeilor sau altor

[1] El împarte, în Πηγὴ Γνώσεως (Izvorul Cunoștinții), viața omenirii în: perioada barbarismului (pînă la Noe), a scitismului, a iudaismului și a creștinismului.

www.dacoromanica.ro

vecini ai poporului lui Israel. Odată ce au dispărut idolii, nu mai poate să fie nici o idolatrie. In lumea aceasta senină, bună, apropiată de Dumnezeu, nu mai poate fi niciun păcat şi nici măcar o ispită în adorarea icoanelor. Sîntem, strigă el, cu o convingere şi o energie nouă, oamenii altei vremi, şi înţelegem şi simţim religia potrivit cu acestălaltă vreme. Oameni liberi, după „legea libertăţii", nu ne mai leagă legea timpurilor slave. Nu mai stăm supt „pedagog". Avînd spiritul deschis, nu ne mai stăpîneşte sila. „Frumoasă e Legea, dar ca o candelă lucind în întunerec până răsare ziua, şi acum s'a ridicat luceafărul în inimile noastre."

Ni putem închipui ce atmosferă modernă trebuie să fi creat el, în răspîndirea ideilor sale, pentru ca astfel de păreri să nu poată fi socotite ca o adîncă jignire a unităţii unei legi cuprinzînd şi Testamentul Vechiu şi Noul Testament...

Afară de argumentele trase din despărţirea netedă între cele două părţi ale Scripturii, mai erau însă şi altele. Dincolo de ce e scris, omenirea a putut crea lucruri care au ţinut secole întregi, care au fost primite de şese soboare, înnaintea cărora s'au închinat Părinţii Bisericii, Patríarhii şi Împăraţii, şi lucrurile acestea noi le voim chiar dacă nu s'ar găsi nici un text ca să le sprijine, le voim fiindcă fac parte din adausurile pe care omenirea, prin luptele şi prin suferinţele sale, le-a făcut la lege. Tradiţia poate să existe alături de cuvîntul scris. Şi el întreba: Sau Evanghelia a fost scrisă de la început? Găsim în scris ceva care să ni îngăduie a serba cutare hram în cutare zi, a îndeplini la botez sau la împărtăşanie cutare norme? Ce este, din slujba de astăzi, care să se poată îndreptăţi în elementele sale prin ceîa ce a fost scris? Ni arată un document locul unde a sîngerat

www.dacoromanica.ro

umanitatea Mîntuitorului? Tradiția trebuie respectată oriunde, „căci distrugerea ei pe încetul înseamnă ca și cum luîndu se pietrele din temelie, toată clădirea în curînd s'ar ruina».

Dar este și un al treilea element, în care omul nu mai apare numai în calitatea de creator al tradiției religioase, ci în ce privește nevoile înseși ale sufletului său. Și graiul Sfîntului capătă o mare frumuseță cînd cere să se păstreze tot ceia ce sufletul omenesc a adaus, în puterea drepturilor chiar ale acestui suflet. Să se înlăture icoanele? De ce nu înlăturați atunci și crucea, chivotul, mijloacele Tainelor și tot ce este material în slujbă? „Sînt om și îmbrăcat în trup: poftesc și-mi trebuie ca și trupește să am și să văd cele sfinte." Din timpurile elenice nu se mai ridicase o astfel de protestare pentru necesitatea caracterului, și el sacru, al formei!

De altminterea, precum sufletul s'a făcut carne prin Hristos, carnea prin Hristos s'a făcut suflet.

Și el se mai îndreaptă către nevoile neapărate ale societății lui și spune: nu sînt numai învățați pe lumea aceasta — e o parte democratică, populară a luptei sale—, sînt și oameni simpli. Nu oricine înțelege abstracțiile simbolice ale unei credințe fără niciun mijloc de represintare. Și, de altfel, icoana comemorează, ea represintă, ea înlocuiește sensul pănă ce spiritul se va deprinde a-l înțelege pe el singur, în aspra lui abstracție.

Materia nu este adorată în sine, ci supt un îndoit raport. întăiu, fiindcă, atingînd pe Dumnezeu sau pe Sfînt; se capătă din sfințenia aceluia de care s'a făcut apropierea și, al doilea, fiindcă ea însăși e doar o creațiune a lui Dumnezeu, dacă nu voiește cineva să cadă în rătăcirea Maniheilor, cu cari asamănă pe iconoclaști. Cînd veți lua un credincios și-l veți duce în biserică, ce veți.

www.dacoromanica.ro

face? Îi veţi explica întâiu adevărurile abctracte ale credinţii? Dar nu le va înţelege, şi va pleca. Nu, ci îl veţi duce înnaintea icoanelor, care înfăţişează deosebitele momente omeneşti, tragice din viaţa Mîntuitorului şi a Sfinţilor. Omul acela va înţelege întâiu ca om tragedia din lăuntru, şi aceia-i va servi pentru a pune întrebări al căror răspuns va fi însăşi desvelirea părţii cele mai adînci şi mai înnalte a credinţii. Şi, în Bizanţul acesta de aristocraţie intelectuală, de erudiţie stearpă, o astfel de argumentaţie înseamnă fără îndoială încă un element de liberare a spiritului omenesc.

Şi, acum, el se întoarce, într'o splendidă pornire de înfruntare, contra Împăraţilor. Niciodată n'a fost atacată puterea laică cu vehemenţa extraordinară din paginile lui Ioan Damaschin. Dacă ar fi trăit în lumea bizantină însăşi, am spune că astel de pagini reabilitează în parte această societate. Că au putut să existe Împăraţi cari au ridicat, batjocurind Biserica, Patriarhi pe cari pe urmă i-au oferit în spectacole de circ, aceasta constituie fără îndoială o adîncă ruşine pentru societatea superioară bizantină. Dar că a putut exista, chiar dacă nu în mijlocul societăţii politice, dar totuşi al celei religioase bizantine, dincolo de margenile Imperiului restrîns, în colţul lui de obscuritate supt păgîni, un om care a întrupat în el revolta unei întregi societăţi, nu atît contra acţiunii utilitare de Stat, cît contra procedeurilor violente, imorale, impii în sfărîmarea icoanelor, acesta e fără îndoială unul din faptele prin care Bizanţul se poate apăra totuşi împotriva neînţelegătorilor şi calomniatorilor săi.

Ioan spune Împăraţilor: Sînteţi oameni ai războaielor. Nu cu sabia aceasta plină de sînge se hotărăsc rosturile Bisericii. Biserica nu se amestecă în rosturile Cesarului; ei bine, să nu se amestece nici Cesarul în rosturile Bise-

www.dacoromanica.ro

ricii! Sinoadele hotărâsc, unde vin Patriarhi din toată lumea, nu falsele sinoade, „sinedriile jidovești", unde niciun Patriarh nu se înfățișează decît creatura imperială din Constantinopol. Sinoadele voastre, strigă el, sînt adunări de insultă pentru Biserică, ale căror resultate nu pot fi decît nule. Șase sinoade anterioare canonice au sfințit icoanele și le-au recomandat. Sinoadele acestea ad-hoc, alcătuite din lingușitorii Curții, n'au niciun preț înnaintea nimănui. Au fost atîția Împărați ticăloși. Oare de la Împăratul care poate fi ticălos și rău își va lua Biserica, ea care trebuie să rămîie totdeauna morală și curată, îndreptările sale? „Hoțești sînt lucrurile ce se fac cu sila și nu cu încredințarea."

După aceia atacă pe fiecare din Împărații aceștia, uneori trivial, amintind poreclele insultătoare pe care societatea contimporană le legase de ei, alte ori pomenind anecdotele acelea cari trecînd din loc în loc, crescuseră până au ajuns la înfățișarea informă pe care critica lui osînditoare o consacră. Leon e „un mincinos și un șiret", legat de Evrei; lumea-l poreclește „Conon"; Constantin Porfirogenetul e „spurcata lui odraslă", mînjitorul și la botez al credinței și evlaviei: dacă a domnit mult, și de mai mult timp doar domnește dracul! Dar în Irina și fiul ei vede o „nouă Elenă" — „trandafir între spini" — și un „nou Constantin", în Nichifor un „Împărat prea-evlavios și ortodox", în Mihail și Teofilact „stăpînitori pioși". Armeanul Leon aduce însă din nou urgie: farmece-l stăpînesc și-l îndeamnă, cum am văzut; Evreii răstignesc din nou pe Hristos: icoanele sînt bătute cu pietre, scuipate, tîrîte 'n gunoaie. Din fericire iată Mihail, cel „prea-curat și prea-senin". Și către cel din urmă din Împărații contemporani ai veacului al IX-lea, Teofil, el se îndreaptă cu reverență. Îi amintește că a venit vremea ca lucrurile acestea să se isprăvească, îi pune în

www.dacoromanica.ro

vedere toată pedeapsa dumnezeiască ce a căzut asupra înnaintaşilor lui. Îi cere să restabilească legalitatea morală şi liniştea în mijlocul societăţii bizantine. În puterea tradiţiei, în puterea pietăţii elementare pe care Împăratul o datoreşte mai mult decît oricine dintre supuşii săi, el cere întoarcerea la dreptate spre pacificarea unei lumi tulburate.

De şi, mai tîrziu, cuvintele lui Ioan Damaschin au fost ascultate, nu se poate zice că Împăraţii iconoclaşti au fost răi. Energia lor politică n'a fost scăzută de vulgaritatea atacului lor împotriva icoanelor, de desbinările pe care le-au putut provoca în mijlocul unei societăţi care şi fără aceasta avea destule sfîşieri.

Dar se poate spune că, după ce această ceartă a încetat, după ce, la jumătatea veacului al IX-lea, Bizanţul s'a pacificat supt raportul religios, şi era capabil să înceapă o nouă activitate, care, împotriva Bulgarilor şi împotriva represintanţilor Islamismului, a creat viaţa cea nouă, mult mai puternică, a Imperiului Bizantin şi, tot odată cultur' laică a lui.

Căci de fapt, asistăm la un mers ascendent, de refacere şi de restaurare politică şi militară.

www.dacoromanica.ro

XV.

Eginhard.

Pentru a cunoaște noua Împărăție, de drept, firește roman, dar de energie francă, din Apus, să urmăm pe biograful lui Carol-cel-Mare, pe Eginhard.

Am cunoscut, în ce privește izvoarele france, numai notele despre ultima stăpînire merovingiană, păstrate prin Vieți de sfinți sau prin scurte și șterse anale, și am regretat că, pentru secolele al VII-lea și al VIII-lea chiar, informația despre pregătirea Împărăției lui Carol-cel-Mare este atît de insuficientă. Avem a face cu izvoare pe care nu le știm contimporane, care sînt fără îndoială influențate de anumite tendinți mai tîrzii, așa încît noi nu putem vedea pas cu pas acea decădere merovingiană care a ajuns pentru toată lumea o dogmă. Lumea însă nu se gîndește la un lucru: că nu trebuie să se admită în toate povestirea unei părți din istoria unui popor făcută de biruitorii cari vorbesc despre învinși. Și noi avem a face, în ce privește așa-numita decădere merovingiană a regatului franc și pregătirea formei nouă a acestui regat supt Carolingieni, pănă la luarea coroanei imperiale de Carol, cu entusiastele „buletine de victorie“ ale partidului care cîștigase supremația asupra acestei biete regalități de drept, avem înnaintea noastră tot felul de argumente, de natură

www.dacoromanica.ro

mai mult juridică decît istorica, ce caută să ni aducă dovada că acești Carolingieni au ajuns să poarte coroana în basa unor drepturi indiscutabile. Așa încît pentru o parte atît de interesantă, atît de problematică a istoriei lumii apusene nu ne putem informa de-a dreptul, ci sîntem siliți a primi, cum am spus, lucruri tîrzii, insuficiente și nesincere. Nu prin cele cîteva diplome merovingiene, de o natură atît de constant formală, lăsînd să se întrevadă așa de puțin din viața contimporană, într'o limbă latină atît de stricată, se poate face cu succes opera de critică.

Dar se poate face *altfel*. Din izvoarele de căpetenie ale domniei lui Carol-cel-Mare, din Eginhard, pe care l-am ales, putem desluși, nu numai cum a fost Împăratul franc, dar încă un lucru: ce a fost și înnainte de el, cum s'a ajuns de la Merovingieni la Carolingieni, cum s'a făcut schimbarea de dinastie și în ce fel noul regim al Francilor a pregătit stăpînirea imperială prin încoronarea la Roma a celui mai strălucit represintant al său.

Cîteva cuvinte despre însuși Eginhard. Știm despre dînsul din cale afară de puțin. Născut în apropierea anului 775, a murit la 840. A apucat pe Carol-cel-Mare, și legenda *ni* va spune în ce împrejurări își închipuiau oamenii de mai tîrziu că a apucat pe marele Împărat. A fost unul din cărturarii lui, poate arhicapelan, și chiar notar al Curții, căruia i se dădeau deci, ca în 806 și 813, afaceri politice în samă, isprăvind însă la mănăstire. Cunoștea bine limba latină, — altă limbă latină decît aceia care se întrebuința pe vremea Merovingienilor. Are cunoștinți de *stil* latin, ca unul ce a învățat la *schola palatii* a regelui său, una din mîndriile de căpetenie ale domniei lui, de care erau legate, de alminteri, o sumedenie de simple, dar foarte utile, instituții de cultură, permițînd să se numească întreaga epocă: Renașterea lui Carol-cel-

www.dacoromanica.ro

Mare. Cărturarii veniți în parte din Roma [1] și în parte din Anglia, din Irlanda [2] îi fură învățătorii. Răsfoise unele opere de istoriografie, cetise atent pe Suetoniu, ajungînd chiar un imitator perfect al stilului celui care a scris despre Cesari. Cunoștea, apoi, și pe Cicerone, despre care avea o mare ideie, și el citează cuvintele prin care ilustrul orator recomandă să nu scrie acela ce nu știe să facă plăcere altora. Și el și-a dat toate silințile pentru a respecta în opera lui acest precept.

Această operă mică, dar cuprinzătoare—, pe lîngă care a dat întinse Anale, cîteva scrisori și o povestire a translației oaselor Sf. Petru și Marcelin—, face în adevăr impresia unei lucrări adînc serioase și foarte muncite. Cînd iese cineva din scrierile obișnuite ale epocei merovingiene și pătrunde în cămăruța lui luminoasă, se simte bine; de la cele d'intăiu cuvinte va înțelege pasul cel mare care se făcuse, prin îndemnul și ocrotirea lui Carol-cel-Mare însuși, pentru a libera lumea de confusia stilistică a unei epoce de barbarie și astfel a trece la neapărata pregătire culturală a noului Imperiu. Cunoștea și limba greacă, ceia ce nu ne poate mira cînd am văzut, prin atîtea izvoare din secolele al VI-lea și al VII-lea, cît de larg era răspîndită cunoștința acestei limbi în Apus, pănă în depărtata Anglie și Iberie. Și el citează și o frasă întreagă grecească, venită drept de la Bizanț: „Pe Franc să-l ai de prieten, de vecin să nu-l ai". (Τὸν Φράγγον φίλον ἔχῃς, γείτονα μὴ ἔχῃς).

Cu această pregătire se apropie Eginhard de biografia lui Carol-cel-Mare. A întreprins această delicată lucrare din mai multe motive. Întăiu dintr'un sincer sentiment de admirație pentru Împăratul în care vedea un sfînt. De și

[1] Paul Diaconul, Petru din Pisa.
[2] Clement Hibernianul.

www.dacoromanica.ro

recunoştea şi unele din defectele lui, eroul lui este mai ales Sfîntul Împărat, care a izbutit să se impuie şi vremurilor următoare cu acest caracter: Ludovic al XI-lea l-a trecut doar în calendar,— lucru la care acest om, care ştia ce e viaţa, în usul şi abusul ei, nu s'ar fi gîndit niciodată. Dar greutatea pentru Eginhard era să concilieze un Cesar după Suetoniu şi un Sfînt după Evanghelie. De la început, un conflict, din care mintea isteaţă a scriitorului îl scapă, dar nu cu totul, căci, dacă în unele locuri partea umană a lui Carol-cel-Mare este acoperită de veşmîntul sacramental al Sfîntului, în altele partea divină este înlăturată, hotărît, de gesturi care nu s'au potrivit niciodata cu locuitorii obişnuiţi ai deosebitelor calendare.

Dar diacul acesta din veacul al IX-lea mai avea şi alt motiv ca să scrie viaţa lui Carol, — în afară şi de un motiv politic, despre care se va vorbi la sfîrşit. l-a fost drag Împăratul. Cu toată mîndria sa francă de la început, cu toată maiestatea sa romană de mai tîrziu, cu toată înnalta sa concepţie a rostului unui Suveran, eroul era un om, un om din rasa şi din vremea sa, care tăia, şi adesea ori prea mult, ca şi Ştefan-Vodă al nostru, deprins, cum spune cronica, „a omorî de mulţe ori la ospeţe fără judeţ".

În zădar explică biograful că-l îndemna cutare din soţiile lui şi că numai acestor rele sfaturi conjugale se datoriau anume măceluri represive, din care era să resulte, prin nemulţămirea unui fiu, şi zguduirea propriului său tron. De şi, deci, de atîtea ori cruzimea a fost nota deosebitoare a acţiunilor lui, putîndu-se întinde şi asupra cutărui membru din propria-i familie, totuşi Carol-cel-Mare era un om simpatic. Plăcea de fapt acelora cu cari era în legătură, şi de aceia-i tîra după sine. „Bononia" lui, puţin cam rustică, brutală, atrăgea simpatii de tot felul,

www.dacoromanica.ro

nu numai interesate, ci și desinteresate. Și el era omul care să useze și să abuseze de toate simpatiile care i se oferiau, în orice sens. Este natural deci ca și acest tînăr cleric să aibă față de dînsul atitudinea pe care un luptător prusian din veacul al XVIII-lea ar fi avut-o față de Frederic-cel-Mare. Eginhard va aminti deci „hrana ce i s'a dat și prietenia necontenită, de cînd a început a petrece la Curte, cu el și cu copiii lui [1]".

Și povestitorii de mai tîrziu pretind că mai era încă un lucru care-l lega de rege. O spun într'o formă anecdotică din care nu lipsește poesia. Carol a avut mai multe fete, care nu s'au măritat; întâiu fiindcă lui îi plăcea să vadă în juru-i cît mai multă lume și, al doilea, fiindcă nu putea să le mărite în Bizanț, iar, măritîndu-le aiurea, aceasta ar fi adus consecințe politice înnaintea cărora el avea dreptul să se dea înlături. Nu și-a măritat fetele, dar totuși a avut un număr oarecare de nepoți de fete. Și un scriitor mai tîrziu ni spune că Împăratul, după ce observa lucruri de acestea, dădea moșii întinse clericului cutare și-l așeza cu fiica lui în vre-un domeniu vrednic măcar de iubirea lor. Eginhard ar fi fost dintre aceștia. Principesa Emma — de fapt, așa se chiamă soția lui — l-ar fi ținut în odăița ei de la Curte până la ziuă. Ninsese, și, fiindcă pași străini nu trebuiau să însemne zăpada proaspătă, voinica fată de rege ar fi scos pe oaspetele nopții fericite pe umerii ei. Iar Împăratul ar fi privit pe fereastă la priveliștea care l-a umplut de mînie și pe urmă l-a înduioșat.

Ce sens *politic* are însă această operă? S'o urmărim deci în desvoltarea ei.

---

[1] „Nutrimentum in me impensum et perpetua, postquam in Aula eius conversari coepi, cum ipso et liberis eius amicitia."

www.dacoromanica.ro

O viață de sfînt începe totdeauna cu copilăria eroului: chiar dacă nu se știe nimic, biograful este acolo pentru a suplini după formulă. La Eginhard nu va fi vorba însă decît de Suveran. Intenția lui de a ni da o operă hagiografică alunecă aici puțin. În loc să ni spună cum au fost anii d'întâiu ai lui Carol-cel-Mare, se începe cu un trecut destul de depărtat, arătîndu-se cum s'a isprăvit cu Merovingienii. Dar oricine vorbește de alte lucruri decît cele care i se cer, trebuie să aibă un interes. A fost atunci o revoluție, ceia ce înseamnă și o călcare și tot odată și o creare de drept. Cu lucruri de acestea sîntem deprinși noi, modernii, și teorii de drept ni stau de mult la îndemînă pentru a explica orice schimbare de la un drept la altul. De sigur că simțul nostru de legalitate este mai slab decât la Francii supuși Merovingienilor de pe la anul 750. Dar regii aceștia erau întemeietorii Statului, descălecătorii țerii, educatorii politici ai poporului, creatorii celei d'întâiu ordine de Stat organisate, descendenți ai zeilor, binecuvîntați de Biserică încă din cele d'întâiu momente ale stăpînirii lor. Tot ce poate fi venerabil în trecut, tot ce poate fi sacru în present se concentra în ei. Dar, se spune de obiceiu, n'are-a face. La urmă, ei ajunseră a fi leneși, „incapabili", și, fiindcă mergeau doar în carul cu boi al ocasiilor solemne, avînd lîngă dînșii, și la adunările anuale ale poporului[1], un „bubulcus", fiindcă nu primiau decît soli din străinătate, pe cari ei îi ascultau pentru ca alții să redacteze răspunsul, fiindcă ajunseră a fi numai niște solemne păpuși formale, din aceste cause se puteau înlocui. Ba nu! Un coborîtor al zeilor, continuatorul unei lungi serii de regi, n'are nevoie să lucreze însuși; el poate fi înlocuit de ma-

[1] „Publicus populi sui conventus, qui annuatim, ob regni utilitatem, celebrabatur."

www.dacoromanica.ro

jordomul Curții sale și fără ca în acesta să se trezească ambiția unei coroane. Majordomul și ceilalți puteau foarte bine să îndeplinească rosturile regale, iar regele însuși rămînea solemn în maiestatea religioasă, divină, a persoanei sale. Cînd el a fost răsturnat, s'a produs, astfel, o zguduire în sufletul tuturora.

Dar Eginhard vrea să ne înșele în această privință. El caută de la început să scuse, să consacre din punctul de vedere al dreptului înlocuirea Merovingienilor prin Carolingieni, și întrebuințează pentru aceasta toate artificiile. Merovingienii erau incapabili, nu jucau niciun rol activ în viața publică, erau ridiculi, săraci, avînd doar o moșie de întreținere; niște fantoșe, care se puteau înlătura foarte ușor [1]. Pe cînd Carolingienii, „*aproape* de drept ereditar", sînt oameni cari au adus servicii mari țerii, Carol Martel fiind cel ce s'a luptat contra „tiranilor" din lăuntru și contra Saracinilor din Spania, cari fără el ar fi cucerit Galia; astfel, el a salvat religia și cultura creștină. Pipin, tatăl, înnaintașul lui Carol-cel-Mare, și cel d'intăiu încoronat, merita prin toată viața lui anterioară să aibă un rost regal.

Dar nici atîta nu li ajunge apărătorilor revoluției față de dreptul incontestabil și unic al „vechiului regim". La urma urmelor nici nu sînt vinovați Carolingienii! Papa a hotărît așa [2]. De sigur că Papa Ștefan n'a făcut călătoria în Galia numai pentru plăcerea unei excursii. Roma lui, amenin ată de Longobarzi, pentru înlăturarea cărora avea nevoie de Franci, nu putea să fie părăsită multă vreme. Era chiar un act de îndrăzneală părăsirea cetății veșnice de acela care represinta, nu numai pacea lui Hristos, dar și

---

[1] „amdudum nullius vigoris erat nec quicquam in se clarum... Inane regis vocabulum... Species dominantis."

[2] „Iussu Stephani pontificis... Per auctoritatem romani pontificis."

www.dacoromanica.ro

Imperiul, înnarmat cu sabia, al Romei celei vechi. *Chemat*, a venit deci și a făcut actul schimbării de drept la Franci, ca unul ce era silit de situația din Italia, — și ca să nu cadă în mînile regelui longobard—, și de îndemnurile stăruitoare ale doritorului puternic de regalitate francă. Rolul pe care l-au jucat Papa Ștefan și apoi Papa Zaharia nu se deosebește prea mult de acela care l-a avut, tot de silă, Papa Piu al VII-lea față de Napoleon I-iu, pe care l-a visitat în Franța pentru a da legitimație unei evidente usurpări.

Acum, după ce Eginhard a instalat pe Carolingieni, el mai are o sarcină. Merovingienii fuseseră între ei rude teribile: omorurile între frați, între rude mai îndepărtate erau, cum am spus, fapte la ordinea zilei. Carolingienii ar fi trebuit prin contrast, să fie astfel. Dar și la ei vedem un lucru: cînd sînt doi cari au să succeadă la tron, ei se ieau la luptă și, pe o cale misterioasă, dispare unul din ei. Aceasta o știm — și o spune și Eginhard — chiar în ce privește pe fratele lui Pipin, Carloman, ducele de Austrasia. Încă din 747, înnainte de încoronarea fratelui, cu puțin înnainte, tocmai la momentul oportun, lui Carloman i-a venit de-odată dorința de a se face călugăr[1]. Noi știm însă că nimeni nu se făcea călugăr de bună voie în Statul franc, unde cutare regină merovingiană prefera să-și vadă fiul mort decît tuns. Dar Carloman s'a făcut călugăr. Și nu în Galia, ci tocmai la Soracte. Acolo era cînd fratele său a devenit rege. Dar nici în mănăstirea Italiană n'a stat mult, căci, nevroind să stîrnească nemulțumiri—prea mulți musafiri din patrie ve-

[1] „Incertum quibus de causis, tamen videtur quod amore conversationis succensus).“

www.dacoromanica.ro

niau la el [1] —. s'a dus la o mănăstire mai depărtată, la Monte-Cassino. Apoi iată că e trimes înnapoi în Franța, unde, în doi-trei ani, s'a isprăvit cu dînsul.

Dar, de oare ce și Pepin lasă doi fii, deopotrivă de îndreptățiți la moștenire, după dreptul germanic, care nu se înlocuise și nu se putea înlocui, întîlnim și moartea fratelui lui Carol-cel-Mare, alt Carloman, — moarte neprevăzută —, și plecarea imediată a văduvei sale, care, neputîndu-se înțelege cu cumnatul, trebuie să-și caute un adăpost în Italia, de unde erau părinții ei, ea fiind, după unii, chiar fiica regelui longobard Desideriu. Tot lucruri pe care Eginhard le acopere cu multă delicateță, recunoscînd însă că unii voiau un teritoriu separat pentru fratele cel mic, că lucrurile ajunseseră în pragul războiului civil, că fratele acesta n'a vrut să colaboreze contra Aquitanilor [2], că pribegi au întovărășit pe tînăra văduvă a regelui nenorocit, că a trebuit o nouă „consimțire" pentru așezarea lui Carol [3]. Dar cu toate acestea vedem foarte lămurit o serie de tragedii carolingiene, ascunse, care samănă perfect cu tragediile merovingiene, patente, care le precedaseră. Sfîntul însă, Împăratul, care trebuia să figureze idealisat pe piedestalul de marmură, nu se cuvine să aibă pete de acestea în caracterul său.

Iată cum Carol-cel-Mare a rămas singurul rege al Francilor. Ce a vrut el atunci? După Eginhard chiar, el ar fi avut concepții imperiale și ar fi căutat să creeze un vast teritoriu, asupra căruia să întindă autoritatea lui uni-

[1] „Cum ex Francia multi nobilium ad vota solvenda Romam solenniter commearent et eum, velut dominum quondam suum, praeterire nollent"

[2] „Promisso frustra et auxilio."

[3] „Consensu omnium Francorum rex constitutus."

www.dacoromanica.ro

tară. Imperialism, am zice noi, cari avem gura plină numai de imperialisme. Şi cu ce însuşiri personale! Cu ce mijloace la îndemînă, cu ce teritorii deschise pentru cuceriri! Să ne uităm ceva mai aproape însă, şi vom vedea că nu e tocmai aşa.

Dacă Eginhard ar fi voit în adevăr să ni înfăţişeze pe Carol-cel-Mare ca pe Împăratul care trebuie să fie, pe care-l chiamă timpul său, care de la început ar fi dorit să restabilească autoritatea imperială şi apoi ar fi ţinut la rostul lui de Împărat mai mult decît la orice, ni închipuim cum s'ar fi presintat biografia lui. În loc să ni se vorbească de succesiunea Carolingienilor în dauna Merovingienilor, să se acopere toate lucrurile care nu trebuiau să se mai păstreze în amintirea oamenilor, ni s'ar fi vorbit de Cesarii romani cari fuseseră odinioară, de legăturile dintre aceşti Împăraţi şi vremea în care trăia autorul, de dorinţa universală de a fi din nou un Împărat la Roma. De aşa ceva însă nu ni spune nimic. E curios chiar cît de simplu, cît de *incidental* se înfăţişează încoronarea la Roma a lui Carol. Nimic n'o pregăteşte, şi autorul nu înfăţişează nimic ca derivînd din această încoronare.

Este o scusă chiar. Carol nu trebuia să pară doritor al acestei coroane. Şi mijlocul se întrebuinţează şi de biografii Papilor de pe vremea aceasta, pentru a-i apăra de orice ambiţie care i-ar fi făcut să caute tronul Sf. Petru. Tot în felul acesta se înfăţişează şi aşezarea ca Împărat a lui Carol-cel-Mare. Chiar expediţia d'intăiu italiană se face după cererea Papei Adrian şi pentru a-i *restitui* lui Pentapolea ocupată de Longobarzi [1] (pe soţia sa, fiica regelui Desideriu, Carol o repudiase) [2]. A venit, apoi, în-

[1] „Res a Longobardorum regibus ereptae Adriano Romanae Ecclesiae rectori restitutae."

[2] „Propria sine aliquo crimine repulsa uxore.".

www.dacoromanica.ro

tîmplător. Papa Leon al *III*-lea avuse dușmani: ei se ridicaseră împotriva lui, îi scoseseră ochii după unii, îi stricaseră puțin lumina, după alții. Trebuia să se facă o judecată, fiindcă se presintau pîri împotriva episcopului roman, care ar fi fost vinovat de anumite păcate grele. Atunci, Carol, care pătrunsese în Italia, care crease din nou patrimoniul Sf. Petru, care era protectorul, natural și continuu, al acestui Scaun Apostolic, se simte dator să vadă ce se petrece între poporul din Roma și șeful său eclesiastic. Și deci Papa, pentru a-și evita nouă primejdii în viitor, i-a așezat pe frunte coroana Cesarilor. Iar poporul roman a aclamat pe noul August.

Acum, nu e sigur că regele franc a dorit coroana imperială, că a urmărit-o, că această călătorie se făcuse *ad hoc*, că înțelegerea lui cu Papa era perfectă, acesta știindu-și rolul și pregătindu-se, și poporul fiind acolo numai pentru aclamația tradițională. Din contra acesta, cu conștiința lui romană populară, a creat Imperiul.

Alte probleme politice se deschid însă acum pentru biograful „Sfîntului". Războaiele acestea le-a purtat Carol întâiu ca rege franc. La această calitate a ținut și el. Că s'a încoronat ca „Împărat roman" acesta e doar un lucru adaus într'un anume moment. Dar în toată vremea el a rămas legat de vechea origină francă a personalității sale politice. L-a întrebuințat Roma: trebuia această venerabilă coroană și mandatul apostolic al Papei ca să aibă dreptul de a ataca pe oricine, în calitate de represintant și al Sf. Petru, prin urmare și al lui Dumnezeu.

Căci erau o mulțime de păgîni în jurul lui, și, ca Franc, nu avea dreptul să li iea pămînturile, dar ca stegar al ideii creștine era dator s'o facă.

Noi astăzi am spune, cu ideile noastre de progres: dar de ce-i trebuia numai decît un drept? Oamenii de atunci judecau însă altfel. Li trebuia dreptul. Și nu numai că li

www.dacoromanica.ro

trebuia constiința că au un drept, dar și recunoașterea acestui drept de o societate întreagă. Sînt interesante anumite amănunte din opera lui Eginhard ca să se vadă cum și cel mai neînsemnat act al lui Carol-cel-Mare era dominat de ideia dreptului. Observăm în treacăt că el a fost și cunoscătorul vechilor tradiții germanice. Tassilo, ducele Bavarilor, jurase „după datina francă", „mînă în mînă", lui Carol, își „recomandase fidelitatea" ; oamenii lui îl urmează. Cînd, la 781, se pregătește o lovitură, Papa e acela care, în basa tratatului, îl chiamă. Ducele jură și dă ostateci la Worms. În noul conflict din 787, el cere mediația Papei, care nu-l primește. Urmează revolta și iertarea din partea lui Carol. La 788 în sfîrșit, pîrît de ai lui pentru crima „laesae maiestatis", ca unul ce a chemat pe „Huni", i se face ducelui proces în lege; e condamnat și aruncat în mănăstire. Ca rege franc așa trebuia să lucreze Carol; orice altă cale-i era închisă. Anexarea brutală nu era în concepția de drept a societății din care făcea parte. Trebuia să scape deci din vechea legalitate pe care, neapărat, i-o impunea tradiția.

In lupta deschisă, Carol n'a izbutit totdeauna. Une ori s'a izbit de mari greutăți, care nu mai erau greutăți de conștiință. Dar, dacă, în casul lui Tassilo, greutatea venia din caracterul de creștin al acestuia, aiurea păgîni stăteau în fața armelor sale: In Spania, Musulmani, în Germania propriu-zisă, Saxoni, în Nord Normanzi, în Panonia Avari, („Huni") și în vecinătatea lor Slavi; chiar în răsărit, Imperiul Bizantin presinta oarecare deosebiri religioase, de și Carol se feria foarte mult să întindă degetele în această direcție, unde, cu toată peținea uneia din fiicele sale de către Împăratul Constantin, nimeni nu era plecat să-i re-

www.dacoromanica.ro

cunoască dreptul de a-și alipi efigia barbară de vechiul aur legal al efigiei imperiale [1].

Încolo piedecile stăteau numai în vitalitatea proprie, în elementul de energie vitează al acestor popoare. Și totuși biruința nu venia totdeauna. Atunci îl vedem pe Eginhard cum escamotează nesuccesele. Războiul cu Saxonii nu s'a mîntuit cu o biruință deplină; departe de aceasta: Barbarii nu s'au creștinat toți și nu s'au supus Francului care se făcuse Roman, ci elementele cele mai dîrze au făcut ca elementele dacice la noi, după înfringerea lui Decebal: au trecut dincolo de graniță, și decenii întregi încă biruitorul a întîlnit în calea sa desperarea acestor pribegi. Putem admite oare că toată lumea aceasta saxonă, care de secole întregi se închina, în adîncul pădurilor, zeilor părintești, a consimțit să părăsească total pe acești zei, considerînd cucerirea religioasă ca o transformare a ființei lor morale? De fapt se botezau pentru a-și scăpa zilele, episcopul cu crucea stînd lîngă ducele cu sabia.

Se duceau acești pribegi și la Normanzi, și de aceia vedem de-odată crescînd activitatea războinică a piraților Nordului într'un chip extraordinar. Și Eginhard cunoaște regi danesi cari-și puseseră în minte să cucerească țara lui Carol-cel-Mare, toate gurile rîurilor fiind blocate de corăbiile lor, — adîncă umilință a anilor de bătrîneță ai Împăratului! Gotefrid, spune el, „spera stăpînirea Germaniei întregi, socotind Frisa și Germania întocmai ca niște provincii ale sale. Ba chiar se lăuda că în curînd va sosi cu trupe foarte mari la Aachen, unde era Curtea regelui [2]".

[1] „Invidiam suscepti nominis, constantinopolitanis Imperatoribus super hoc indignatibus, magna tulit patientia vicitque contumaciam magnanimitate, qua eis procul dubio longe erat praestantior."

[2] Totius sibi Germaniae promitterent potestatem... Frisiam quoque et Saxoniam haud aliter atque suas provincias aestimabat, Etiam se brevi Aquisgrani, ubi regis comitatus erat, cum maximis copiis adventurum."

www.dacoromanica.ro

Prin urmare nu e succesul pe care și-l închipuie cineva de obiceiu. Iar, în ce privește Panonia, cu Avarii și cu Slavii ei, Eginhard arată că a biruit Împăratul său doar fiindcă acolo rămăsese un pustiu[1]. Dar pe atunci nu era vorba de colonisare cu elemente din țara cuceritorului, ca în vremurile de astăzi, ci, dacă dispăreau locuitorii cei vechi, pămîntul rămînea sterp, deci fără nicio utilitate pentru acela în mînile căruia era. Pînă și paza în locuri așa de depărtate tot indigenul învins și supus trebuia s'o facă adesea.

Dar Carol a suferit și adevărate înfrîngeri: la Roncevaux, unde nepotul și tovarășul său, Roland, căpitan al margenii de către Bretoni, luptînd cu Vasconii, strămoșii Bascilor de astăzi, a perit. Și ce face Împăratul în această împrejurare? Lasă în barbaria lor pe biruitori, pe cari nu-i mai putea descoperi[2].

Mai samănă oare tabloul acesta, de și este luat în fiecare amănunt din Eginhard, cu tabloul marelui Împărat pașnic, al cărui sceptru se întindea asupra celei mai mari părți din Europa? Mai vedem oare maiestosul sfînt imperial pe care Eginhard a vrut să-l vrăjească înnaintea noastră? Evident că nu. Doar cînd scriitorul nostru își va aduna toate cunoștințile geografice ca să spuie tot ce aparține în materie de teritoriu Împăratului, el va da douăzeci și una de cetăți principale, din care șaptesprezece sînt în Galia și cele patru străine se întind numai asupra Germaniei sudice, pînă la Salzburg[3].

---

[1] Testatur vacua omni habitatione Pannonia et locus in quo regia Cagani erat, ita desertus, ut ne vestigium quidem in ec humanae habitationis appareat."

[2] „Levitas armorum... Loci situs... Hostis... ita dispersus erat. ut ne fama quidem rememoret ubinam gentium quaeri potuisset."

[3] Aquileia, Grado, Roma, Ravena, Milan și acest Salzburg.

www.dacoromanica.ro

Aceste constatări înseamnă ele o degradare a lui Carol-cel-Mare? Nu, ci e numai o încercare de a umanisa persoana lui în margenile realității. Hotarele succesului nu dau nici în acest cas toată intensitatea silinții. Și aceasta e, de sigur, una din cele mai mari ce s'au făcut în istorie.

www.dacoromanica.ro

XVI.

Alcuin.

A cuprinde într'o singură figură representativă toată epoca lui Carol-cel-Mare este imposibil. Ca să aibă cineva o impresie dreaptă a acestei epoce trebue să pătrundă şi în altă lucrare decît biografia oficială pe care am analisat-o mai sus.

Să alegem, — lăsând la o parte povestirea populară, aşa de colorată în micile-i scene naive, a călugărului din St. Gall, — şi un alt scriitor din aceiaş Curte a lui Carol-cel-Mare, şi anume pe omul care, în societatea din jurul regelui franc, a meritat numele de „îndreptător al timpului său" subt raportul cultural, pe Alcuin (735—804), căruia i s'a mai zis de contimporani — şi şi-a zis singur, în tendinţa generală de latinisare a numelor, de poetisare a lor ca în Academiile italiene din veacul al XVII-lea, — Albinus.

Ca să înţelegem, de la început, de ce Alcuin are şi alte puncte de vedere decît al lui Eginhard, să arătăm ce este însăşi personalitatea lui omenească şi cariera lui.

Alcuin nu e un Franc prin naştere, ci numai unul prin adopţiune, căci originea lui era anglo-saxonă. Între dînsul şi ceilalţi represintanţi ai „şcolii palatului", e o foarte mare deosebire. Eginhard este clericul franc străbătut cu de-

www.dacoromanica.ro

săvîrșire de pasiunile care agitau societatea lui; el are o atitudine în lupta dintre Carolingieni și Merovingieni și chiar în neînțelegerile din familia lui Carol-cel-Mare. El se gîndește însă numai la dinastia nouă și anume la acela în serviciul căruia, cu „amiciție", a stat. Acest sentiment de disciplină militară francă, de devotament personal absolut, de onorabilă domesticitate față de rege nu-l vom întîlni de loc la clericul acesta. Prin ceia ce era însuși, prin ce a izbutit să facă influența lui asupra societății contimporane, prin marele rol cultural pe care l-a jucat, Alcuin este incomparabil față cu biograful fidel al lui Carol-cel-Mare. Dar, mai ales, de la început pănă la sfîrșit el a păstrat caracterul lui de Anglo-Saxon.

Și aceasta chiar ne-a facut să ne oprim asupra persoanei lui. Importanța lui Alcuin nu e atîta în scrisul lui deosebit, în felul cum represintă viața ce se petrece în juru-i, ci tocmai în acest fapt: că, între multele curente, venite din multe părți, care au colaborat la alcătuirea epocei nouă, curentul de căpetenie supt raportul cultural n'a fost curentul franc, ci curentul anglo-saxon. Aceasta nu se spune în de ajuns de aceia, cari, neputîndu-se despărți de punctul de vedere modern, național, socot pe Carol ca un rege german, dînd apoi același caracter ș celor din jurul său. N'ar fi existat însă epoca de cultură a lui Carol-cel-Mare fără acest hotărîtor aport care vine din lumea anglo-saxonă și al cărui caracter e național în alt sens decît al Francilor.

Este adevărat, acum, că Alcuin se plînge de decăderea culturii în patria sa, pentru că fuseseră vremuri cînd Insulele Britanice erau pline de mănăstiri producătoare de cărturari, cari în veacurile al VIII-lea și al IX-lea nu mai jucau rolul pe care-l jucaseră odinioară. El însuși a părăsit locuri care nu mai erau așa de prielnice culturii. „Dimineața", spune el, „cînd munca mea înfloria vara,

www.dacoromanica.ro

am sămănat în Britania, iar acum, cînd mi se răcește sîngele, aproape de seară, samăn în Francia[1]." Dar declarația aceasta de părere de rău pe care o face în ce privește decăderea ce i se părea că se produce în patria sa, nu-l împiedecă — am spus-o — de a fi pănă la sfîrșitul activității sale culturale un Anglo-Saxon. În scrisorile lui, care formează și partea cea mai caracteristică din ce a lăsat, nimeni n'are o parte mai largă, — afara de cîțiva prieteni de la Curtea lui Carol însuși, — decît personalități din regatele anglo-saxone, din Northumberland, Mercia, Wessex. Are acolo o mulțime de cunoștințe, pe care nu le pierde din vedere un singur moment Regele Offa, căruia-i spune că „i-a rămas credincios ca și neamului său[2]", regele Etelred de Northumbria, regele Eadvulf, regele Cenulf de Mercia. Scrisorile lui care trec Marea pentru a ajunge acasă sînt pline de o sentimentalitate duioasă care lipsește la celelalte. Se vede că el regretă locul de unde a plecat și consideră legăturile lui cu Carol ca o concesie pe care i-o face el, nu ca o abdicare, și nu atîta în folosul Împăratului, cît, precum se va arăta, în folosul Bisericii pe care crede că o poate servi mai bine în lumea francă decît acasă, consimțind a înnăbuși sentimentele sale firești pentru a trăi într'un mediu care nu-i place. În lumea francă s'au întîmplat o mulțime de lucruri crude, de tragedii, care pe dînsul nu l-au atins, ori l-au atins cu totul superficial Doar și în scrisorile lui chiar către acela pe care-l întitula „dominus rex" și „dominus Imperator" și care în intimitatea literară-i era un bun David patriarhal, se simte

[1] „Mane. florentibus per aestatem studiis, seminavi în Britannia. Nunc vero, frigescente sanguine, quasi vespere, in Francia seminare non cesso."

[2] „Offae regi et genti Anglorum nunquam infidelis fui"

www.dacoromanica.ro

totuși o notă oficială pe care n'o întîlnim în acelea pe care le trimite către Anglo-Saxonii lui.

Am spus că în lumea aceasta nouă s'au întîmplat o mulțime de lucruri crude. Orice se întîmplă în insula-i nativă însă găsește un adînc răsunet în sufletul lui. Aflînd că acolo s'a săvîrșit o crimă împotriva persoanei unuia dintre regi, nu într'o singură scrisoare, ci într'un șir de misive, el își exprimă, nu numai durerea pentru pierderea stăpînitorului prieten și indignarea față de omorîtori, ci și, pe lîngă aceasta, un sentiment de rușine față de propria lui nație.

Și vor atrage atenția încă odată asupra faptului că oricine vrea să studieze în evul mediu desvoltarea sentimentului față de pămînt, față de țară, a conștiinței de alipire față de o nație, de o rasă, trebue să se adreseze înnainte de toate la scrierile Anglo-Saxonilor: deocamdată, de la Beda, care trăiește și moare acasă, pănă la Alcuin, care, de și, după lunga-i petrecere la Tours, voia să fie înmormîntat la York, s'a odihnit totuși în cel de-al doilea ogor al ostenelilor sale. Și acolo, la Tours, lîngă mormîntul venerat al Sfîntului Martin, în nicio societate nu se găsia el mai bucuros decît în societatea acelora cari veniau din patria lui depărtată pentru a-l visita, și una din Viețile lui pomenește chiar că venirea necontenită a acestor străini, prietenia specială ce li se arată de către abate, părtenirea-i față de acești călători, provoca un sentiment de revoltă contra lui.

Chiar informația lui literară este în bună parte anglo-saxonă. Nu-i era necunoscută, fără îndoială, toată cultura clasică: Se întîlnesc în scrisul lui versuri din poeții clasicității latine, și e foarte falș ceia ce spune cutare biograf tîrziu că el ar fi înlăturat din citirea călugărilor săi pe Virgil, ca profan. Dar informația contimporană care se adauge la această informație antică, vine de acasă: în rîndul întîiu dela Beda însuși.

www.dacoromanica.ro

Vom întîlni la el chiar preferinţe pentru aceleaşi domenii ale culturii pe care le întîlnim la Beda. A scris vieţi de sfinţi ca acesta, s'a ocupat de ceia ce vremea contimporană considera ca ştiinţă: de gramatică, de astronomie. A arătat o deosebită tragere de inimă pentru chestia calendarului.

Gîndindu-ne, acum, la faptul că toţi fruntaşii franci au fost, mai mult ori mai puţin, ucenicii lui Alcuin, putem spune că epoca lui Carol-cel-Mare nu este o epocă pur francă; nu numai că nu e germană sau francesă, fiind şi germană şi francesă, dar nu e măcar o epocă francă în vechiul înţeles al cuvîntului. Represintă numai, supt raportul concepţiilor politice, dacă nu supt al avîntului războinic, cel d'intăiu moment din evul mediu, cînd influenţe de cultură plecînd din toate teritoriile, se întîlnesc pentru a alcătui o unitate. Ea nu e astfel un punct, ci o sintesă — cea d'intăiu sintesă culturală şi politică de care evul mediu a fost capabil. Ba vom zice şi mai mult: e singura adevărata sintesă pe care evul mediu a putut-o produce, pentru că tot ce se întîmpină mai tîrziu în vremea Ottonilor, nu e decît un plagiat şi, puţintel, şi o caricatură. Aceasta e şi importanţa cea mare a lui Carol-cel-Mare, şi, cu cît îl localisează cineva, cu cît îl naţionalisează, cu atît importanţa lui seade şi el se preface, dintr'o maiestoasă figură de la care evul mediu întreg şi-a tras toate tradiţiile, într'un idol local. E o împuţinare şi, am putea zice, şi o profanare a acestei mari figuri.

Şi, pentru a înţelege şi mai bine aportul anglo-saxon în acest moment important din istoria lumii, trebuie să ne gîndim încă la un lucru: Din insulele Britanice plecaseră misionari, şi un anume tip de misionari. Aşa de mare era zelul Anglo-Saxonilor ca să cîştige credincioşi noi pentru Biserică, încît, de oare ce ţara lor trecuse toată la creştinism, s'au simţit datori să-şi caute aiu-

www.dacoromanica.ro

rea un cîmp de activitate. L-au aflat dincolo și de hotarul Statului franc, în lumea păgînă de la Rinul-de-jos Înnainte de a intra oștile france acolo, a pătruns Sfîntul Bonifaciu și toată seria tovarășilor lui, cari au întemeiat cea d'intăiu episcopie și au ajuns să culeagă de pe urma săminței aruncate o recoltă bogată. Misionarii aceștia anglo-saxoni, pe cari regatul franc nu-i putea înlătura, pe cari trebuia să-i primească și să-i susție, nu sînt chemați de Merovingieni, pe vremea cărora îndeplinesc opera lor de propagandă, ci ei vin de la sine și *răspîndesc ideia nouă a unei astfel de misiuni creștine convertitoare și cuceritoare în mijlocul societății france. Și această ideie a misiunilor creștine înarmate este unul din elementele de explicație a activității lui Carol-cel-Mare însuși.*

Între Bonifaciu și Carol, de fapt, e o legătură strînsă Cel d'intăiu este crucea apărată de sabie, pe cînd cellalt e sabia care trebuie să apere totdeauna crucea. În fond același lucru, deosebirea stînd numai în punctul esențial și elementul mai însemnat din cele două activități. Dar, pentru ca să se treacă de la misionarul care a fost Bonifaciu la creștinarea cu sabia în puterea autorității imperiale pe care a delegat-o Biserica anume pentru acest scop, ceia ce e rolul lui Carol-cel-Mare, trebuia un termin intermediar. Ei bine, acest termin este Alcuin.

El nu e, deci, o figură de baso-relief, ci, prin ceia ce in adevăr se cuprinde într'însul, un element esențial.

Și să nu se uite că acest Anglo-Saxon care a stat lîngă regele Francilor și l-a ajutat așa de mult, de fapt și cu fapta, n'a venit direct din insula lui, *ci a trecut prin Roma*, că acolo l-a întîlnit Carol-cel-Mare. Este astfel o atingere de drumuri care înseamnă și o întîlnire de curente în lumea ideilor. Alcuin fusese în Roma, pre-

www.dacoromanica.ro

cum fusese și Bonifaciu odinioară ; el primise apostolatul de la Papă, un apostolat de cultură care putea strînge în același mănunchiu mai multe energii barbare, și atunci Carol, care avea nevoie de cultura aceasta ca de una din formele distinctive și ca de unul din elementele de drept ale situației sale istorice, l-a primit, nu cum s'ar primi astăzi un element cultural într'o mare Capitală din Occident, ci ca pe un personagiu representativ, ca pe un element de legătură, ca pe un auxiliar real și practic.

Căci, prin originea și viața lui anterioară, Alcuin represinta : de o parte caracterul anglo-saxon, de energie războinică strămutată în domeniul religios, toată tradiția marilor misionari cari aduseseră mii și mii de barbari la credința creștină, dar și în același timp, ca și Bonifaciu, elementul de devoțiune față de Biserica romană și misiunea apostolică pe care aceasta o putea încredința noilor convertitori.

În chibzuința lui Alcuin, Carol nu venia deci în rîndul întâiu, ci în al treilea, ca element subsidiar, ca element necesar pentru ca o anume operă să se îndeplinească. Lucrul de căpetenie este la dînsul, în sufletul lui, legătura cu lumea de unde a pornit și, al doilea, credința față de Biserica romană. Este un pasagiu foarte interesant din scrisorile lui Alcuin care lămurește foarte bine aceasta. Sînt, spune el, trei autorități pe lume : una este autoritatea Papei, „apostolica sublimitas" : el e succesorul Apostolului, el are dreptul de a conduce lumea, el hotărăște, nu numai ortodoxia credinței, dar și ortodoxia vieții politice. Prin urmare orice legitimitate, în orice domeniu, nu poate să plece decît dela dînsul, pentru că originea oricării legitimități este Sf. Petru, care a primit autoritatea lui de la Hristos și el singur, are, deci, dreptul să comande, prin urmașii săi. A doua este : „imperialis dig-

www.dacoromanica.ro

nitas", la care se adauge o „putere seculară", a „Romei a doua" [1].

Dar aceasta nu trebuia căutată la Curtea regelui franc, ci tot la Roma. Oricine ar fi în Roma, aceia are dreptul să exercite „această demnitate imperială"; el va fi „guvernatorul *(gubernator)* acelui Imperiu":

Iar cel de-al treilea termin de legitimitate și autoritate e „regalis dignitas", și el singur se întîlnește la Franci: Dumnezeu a făcut pe cineva, în această calitate, „cîrmuitor al poporului creștin": „rector populi christiani". Astfel la Roma sînt două puteri, cele vechi și cele mari, iar la regele franc, în ajunul chiar al încoronării sale, numai o a treia, nouă și inferioară.

Cu astfel de idei a venit Alcuin la Curtea lui Carol, și el n'a trecut cîtuși de puțin de la părerile lui cele vechi la păreri noi prin familiaritatea, așa de onoratoare pentru dînsul, a regelui, ci, din potrivă, a strecurat el în mintea acestuia o mulțime de elemente pe care altfel nu le-ar fi avut. Nu el a primit ordine de la rege și Împărat, ci regele, Împăratul a primit, pe lîngă vechiul său fond germanic, elemente pe care personalitatea, subtilă supt raportul inspirației, a lui Alcuin le aducea cu sine.

Dar scrisorile lui servesc să ni se arăte și ce transformări s'au produs după primirea coroanei împărătești în însăși noțiunea autorității supreme întrupată în Carol-cel-Mare.

Alcuin nu era un adevărat și simplu călugăr. Era, ca și atîția învățători de la Curte, diacon, de și locuia într'o mănăstire și a condus mănăstiri, de și se întrupează, de sigur, în el spiritul monastic în opoziție cu spiritul episcopal, de și a luptat de atîtea ori, la Tours, cu episco-

1 „Secundae Romae saecularis potentia."

www.dacoromanica.ro

pii, cari, cu dijme și alte mijloace fiscale, supărau pe supușii de pe moșii. Va spune că „tot ce se produce în lume e fără folos“ [1], dar viața lui întreagă desminte acest element împrumutat operelor creștine anterioare.

A fost omul rasei sale: numai muncă și credință, numai sforțare de la un capăt la altul al vieții. În ea, în larga răspîndire a culturii își afla și răsplata, decît care alta nu-i trebuia: „Înnaintarea ucenicilor miei îmi este răsplată înaintea lui Dumnezeu“, „Discipulorum meorum profectus merces est mihi apud Deum“.

De sigur una din cele mai frumoase frase pe care le-a spus vre-odată un om, care, fără să aibă o catedră, cu toate acestea era mult mai mult învățător decît atîția cari, în condițiunile mult mai bune ale timpului nostru, sînt poate sufletește mai puțin învățători decît dînsul. Și am adăugi: Fericit orice învățător, din orice timp, care și-ar putea scrie la bătrînețele sale cuvintele acestea de-asupra casei de adăpost a ostenelilor!

Deci Alcuin nu este un abdicant, un desertor, din credință și devotament față de Dumnezeu, al datoriilor sale din lume, cum nici nu se putea să fie un spirit așa de viu într'o societate care vuia întreagă de zgomotul armelor, care cerea din răsputeri crearea, fie și din mijlocul ruinelor, a unei lumi nouă. Nu trebuie să-l înțelegem numai supt raportul de învățător de gramatică, de astronomie, ci în rolul său de „rector“ al societății întregi în care a trăit.

Și de aceia lui îi cerem mai ales sensul noii Împărăți pe care, nu numai că o dorise, dar o făcuse să se coboare ca ideie politică în mintea prietenului său, regalul David.

[1] „Labor itaque monachicae vitae fructuosus est, labor vero saeculi infructuosus.“

www.dacoromanica.ro

Pentru dînsul Carol-cel-Mare este supt raportul politic numai conducătorul creștinilor. Nici nu există la el un popor franc, „populus francicus", ci numai acel „populus christianus", unul singur, avînd un singur domn în cer și cerînd o singură căpetenie pe pămînt. Poporul acesta creștin este supus de drept, în întregimea sa, lui Carol, afară de o singură excepție, evidentă, din scrisul lui: Insulele Britanice, unde pentru iubiții lui regi de acasă creiază un compartiment politic special, al prietenilor Împăratului, ajutați și cu bani, pentru ca, în schimb, să li se ceară anume lucruri în folosul regatului franç. Aceștia stau puțin la o parte; ceilalți toți sînt un singur popor, asupra căruia se întinde autoritatea singură a regelui, binecuvîntată pentru Creștinătate de urmașul Sfîntului Petru.

În anume scrisori Carol e intitulat într'un fel, într'altele 'n alt fel, ceia ce pentru un protocolist, pentru un om politic, pentru un intim, pentru comensalul unui rege este neadmisibil. Dacă era un om care trebuia să știe ce titlu i se cuvine lui Carol-cel-Mare — „rege al Italiei și Longobardiei", „rege al Francilor și Longobarzilor", simplu, lîngă „Împărat al Longobarzilor", — era, fără îndoială, acela care în colțul lui de viață rustică de lîngă Tours păstra legături necontenite cu Împăratul. Și, cu toate acestea, titulatura variază dela o scrisoare la alta.

Aceasta nu înseamnă, firește, lipsă de informație, ci altceva: necunoștință exactă a rostului pe care-l va avea noul Imperiu în lumea *reală* contimporană, care, la urma urmei, îi era lui Alcuin indiferentă. Nu supt raportul teritoriilor pe care le poseda, ori al legitimității care se întrupează într'însul, ci supt acela singur de instrument al Bisericii Carol există pentru Alcuin, misionarul și reprezintatul ideilor romane, în sens papal, în mijlocul societății france.

Și aceasta explică de ce Alcuin se împacă, precum se

www.dacoromanica.ro

împăcaseră și alții din cler, cu existența societății civile, cu organele de administrație ale acestei societăți, cu deosebitele ranguri ale ei, cu asprimea anumitor măsuri care trebuie neapărat să se iea pentru ca societatea să dureze și să se asigure, cu elementele de nedreptate chiar care se amestecă, firește în orice faptă omenească. Biserica trăise pînă acum în afară de societatea civilă; acum ea recunoaște, cel puțin *alături* de dînsa, existența acestei societăți care poartă războiu, judecă procese, pronunță sentințe și condamnări și face adesea cu totul altceva de cît ce zice Evanghelia.

Sînt în această privință pasagii foarte caracteristice în scrisul lui Alcuin.

„Vechii Saxoni", scrie el, „și toate popoarele, după stăruința regelui Carol, care îndeamnă pe unii cu răsplătiri, pe alții cu amenințări, s'au întors la religia creștină. Anul trecut, același rege a năvălit cu oaste asupra Slavilor, cărora noi li zicem Venzi, și i-a supus stăpînirii Crucii. Însă acum au venit cu flota în Italia și, învinși de ducii acestui rege, au fugit la corăbii; 4.000 au murit și mii au fost prinși. De asemenea Avarii, cărora li zicem Huni, au pornit asupra Italiei; dar i-a biruit și i-a creștinat, și s'a întors acasă. Au năvălit și asupra Bulgarilor, dar au fost învinși și împrăștiați de oastea creștină. De asemenea și ducii și ri bunii regelui prea-creștin au luat mare parte din stăpînirea Saracinilor, aproape 300 mile de lung, dar, vai, ce durere, că aceiași blăstămați Saracini (cari se mai zic și Agareni) stăpînesc în toată Africa și în Asia pentru cea mai mare parte [1]".

[1] Cf. aiurea: „[David], sub cuius umbra superna quiete populus requiescit christianus". „Plurimos longe lateque populos ab erroribus impietatis in viam veritatis deduxit..."

www.dacoromanica.ro

Acest buletin de victorie pe toate cîmpurile de luptă sună foarte curios cînd pornește de la un cleric, de la un om care represintă pe Dumnezeul blîndeței, pe acela care voiește „pacea și buna voire" între toți. Deci urmașul lui Paulin și Ieronim, vechilul Sfîntului Martin, acela în care se întrupează moștenirea Sfîntului Columban, a apostolilor și învățătorilor mari din Insulele Britanice, ar fi setos de farmecele puterii, în familiaritatea unui rege mare, și ar fi părăsit vechiul punct de vedere bisericesc... De loc. Dacă războaiele lui Carol-cel-Mare ar fi fost consacrate numai causei france sau numai ambiției individuale a regelui, o astfel de înțelegere între dînsul și Alcuin ar fi fost imposibilă. Iar, dacă înțelegerea se întîmplă, aceasta se datorește faptului că toate războaiele lui Carol sînt puse, orice ar fi crezut regele însuși, cu sufletul său germanic[1], în serviciul acelei mentalități speciale pe care Alcuin o represintă. El nu urmăria triumful lui Carol, nu-l încînta întinderea regatului franc sau gloria regelui pe care-l servia, după convingere și datorie, ci el cînta numai triumful Bisericii sale. E bucuros doar că s'a găsit un rege care consacră toată activitatea și toate puterile lui pentru acest scop.

Cît îl privește pe Carol însuși, ca să înțelegem ce se petrecea în psihologia lui, reclamată de un atot puternic instinct, de o parte, și de un ideal, asimilat, de alta, să facem o comparație istorică.

În veacul al XVIII-lea, cum se știe, două puteri se găsiau față în față: regalitatea absolută și propaganda filosofică. Regii absoluți înțelegeau să administreze pentru folosul lor și al Curții lor, să poarte război pentru gloria lor, pentru întinderea teritoriului lor; propaganda lui

[1] V. capitolul precedent.

www.dacoromanica.ro

Voltaire, Montesquieu, Rousseau crea o altă atmosferă. Ea cerea ca poporul să fie guvernat de rege, dar nu pentru rege, ci regele să se sacrifice pentru a guverna poporul potrivit cu interesele acestuia sau cu un interes general cultural care se întindea asupra tuturor popoarelor. Ce s'a întîmplat? N'a fost un rege în societatea contemporană care să nu încerce a primi în el anume elemente din filosofia timpului. Și, necontenit imulînd această acceptare a ideilor filosofice ale epocei sale, fiecare rege ajungea să le aibă într'adevăr în sufletul lui. Ceia ce nu excludea ca elementele vechii regalități absolute să trăiască alături cu elementele superioare, de împrumut

Ei bine, şi la Carol-cel-Mare se petrece, în amestecul elementelor germane cu elementele creştine, ceia ce se va petrece la un Iosif al II-lea, la un Ludovic al XV-lea chiar, în societatea secolului al XVIII-lea. Cine putea să despartă aceste elemente? Nici ei înşii. Cu toate acestea filosofii aveau necontenit ochii opriți asupra convertiților recenți, ca să vadă dacă nu se agită încă spiritul vechiu. Și critica nu s'a oprit decît în vremea Revoluției, pe care ei au pregătit-o.

Tot aşa e si cu Alcuin.

Criticind nedesăvîrşirea vieții politice contemporane, el dă pasagii minunate din punct de vedere creştin şi uman, în scrisorile sale [1]. În luptele cu Saxonii el vede ce se tîrăşte după steagurile regelui şi Împăratului: sila, pofta de stoarcere a dijmei. Cei mai buni, cei mai viteji, cei mai credincioşi s'au dus; botezații voştri, strigă el, sînt

[1] Si tanta instantia suave Christi iugum et onus eius leve durissimo Saxonum populo praedicaretur, quanta decimarum redditio..., forte baptismatis sacramento non abhorrerent".

Cf. „Qui foras recesserunt, optimi fuerunt christiani..., et qui remanserunt in patria fecibus malitiae permanserunt."

www.dacoromanica.ro

elementele cele mai rele. Și, mai departe: „Fiți predicatori, și nu prădători [1]", în părțile acelea. Ori: mai mult cu propaganda și convingerea și mai puțin cu dijma. Și sînt pasagii pe care orice filosof din secolul al XVIII-lea le-ar fi iscălit: „Cum se poate sili omul a crede ce nu crede? Poate fi mînat din urmă la botez, nu la credință [2]?" „Fără credință ce folosește botezul [3]?"

Niciodată din încunjurimea lui Carol-cel-Mare nu s'a pronunțat o mai aspră condamnare asupra părții rele, de silnicie lacomă, din opera lui.

Și faptul acesta: critica neobosită ce urmărește pe oricine se duce în lumea saxonă și-i fixează responsabilitatea, păstrează pînă la sfîrșit pe Alcuin mai presus decît opera pe care a provocat-o; el îi conservă figura de idealist intransingent, represintînd cu energia lui anglo-saxonă concepția de dominație creștină, culturală, latină asupra lumii întregi și de tutelă exercitată asupra instinctelor barbare, abia puțin rafinate la suprafață, ale regelui germanic și legiunii de ostași și dregători cari-l întovărășiau.

---

[1] „Sint praedicatores, non praedatores." „Esto praedicator pietatis, non decimarum exactor."

[2] „Quomodo potest homo cogi ut credat quod non credit? Impelli potest homo ad baptismum. non ad fidem."

[3] „Absque fide quid proficit baptismus?" Cf.: „Idcirco misera Saxonum gens toties baptismi perdidit sacramentum, quia nunquam fidei fundamentum."

www.dacoromanica.ro

XVII.

Sf. Benedict de Nursia.

În numele lui Hristos, întemeietorul şi capul nevăzut al Bisericii, Papa era supremul stăpînitor al acestui ev mediu care e o „Biserică". El e izvorul de drept, şi singurul în această societate care, fără a fi teocratică, se considera ca de ordine politică divină. Unde era present „servul servilor lui Dumnezeu", urmaşul Sfîntului Petru, orice autoritate, — considerată ca o simplă delegaţie, precum revoluţionarii de la 1789, hrăniţi de ideile lui Rousseau, concepeau ca o simplă delegaţie orice Guvern —, dispărea.

Totuşi, dacă presenţa personală a Papei putea să îndeplinească lucruri aşa de mari, el trebuia să fie servit în autoritatea sa de alţii, atunci cînd nu se înfăţişa el însuşi. Căci Papa nu se putea găsi în fiecare moment pretutindeni; ba era un timp cînd nu se putea găsi decît în reşedinţa sa, unde prestigiul îi era mai slab, unde acei cari-l creaseră îl vedeau ce face şi acei cari-l puteau împiedeca de a se duce în cutare sau cutare direcţie erau acolo ca să exercite acţiunea lor.

Papii din acest timp se aleg în cea mai mare parte dintre Romanii săraci. Leon al III-lea (795-816), care încunună pe Carol-cel-Mare, era fiul unui anume Azuppius şi fusese crescut în „vestiariul Patriarhiei", ajungînd a fi preotul care dădea hrana săracilor. Ştefan al IV-lea (816-7)

www.dacoromanica.ro

e subdiaconul lui Leon. Cei ce hotărăsc sînt alegătorii: „toți preoții sau fruntașii *(proceres)* și tot clerul, precum și nobilii (*optimates)* sau tot poporul roman (*cunctus populus romanus*)", acei cari primesc și pe Carol-cel-Mare cînd vine la Roma: „fruntașii clerului, cu toți clericii și nobilii, și senatul și toată oștirea și poporul întreg". Ți se pare, cetind aceste Vieți de Papi, că ai înnainte acea republică provincială, autonomă și turbulentă, care, la Agrigent, alege și răstoarnă, glorifică și terfelește pe Sfîntul Grigore. Și aici femeile joacă un mare rol, „călugărițile *(sanctimoniales)* și diaconesele și matronele nobile sau toate femeile". Doar se adaugă străinii, așezați statornic aici, „școlile", organisațiile acestor „peregrini": Saxoni, Longobarzi, Frisoni, Franci.

Ca și la Agrigent, violențele „adversarilor politici" contra episcopului nu miră și nu indignează pe nimeni decît pe susținătorii acestuia. Leon, pașnicul și milostivul [1], e atacat lîngă mănăstirea Sf. Ștefan și Silivestru de oameni plătiți, cari caută să-l orbească și-i taie limba, aruncîndu-l în mănăstirea vecină, pe cînd casa lui din Roma e distrusă Cu dușmanii e gata să stea la judecată, ca și Grigorie, să primească sentința regelui franc din care va face un Împărat și a unui sinod de arhiepiscopi, „episcopi și abați, precum și a întregii noblețe a Francilor și Longobarzilor", ba chiar să jure, „după exemplul predecesorilor săi", să se *purifice* „de falsele învinuiri pe care i le-au impus, Romanii cari l-au prigonit" [2]. Și Carol e adus de

[1] „Tardus ad irascendum, velox ad miserandum." Cf. cartea mea *Papi și Împărați,* 1921.

[2] „Praedecessorum meorum pontificum vestigia sequor et de talibus falsis criminibus quae super me nequiter exarserunt, me purificare paratus sum... Quia de istis falsis criminibus quae super me imposuerunt Romani, qui inique me persecuti sunt, scientiam non habeo, nec talia egisse me cognosco."

www.dacoromanica.ro

biografia pontificală să facă această declarație: „Nu cutezăm a judeca Scaunul apostolic, care e capul tuturor Bisericilor lui Dumnezeu, căci de dînsul și de vicariul lui sîntem judecați toți, dar el nu se judecă de nimeni, cum a fost din vechime, ci precum a obișnuit însuși Sfîntul Părinte după canoane vom asculta [1]". Și mai tîrziu Pascal se va purifica față de un sinod de 34 episcopi și preoți și 5 diaconi fără să împace pe neastîmpăratul și „insolentul" *populus romanus*. Dar și Papa Leon, în ultimul timp, se „curățise" înnaintea Trimișilor noului Împărat pentru omorurile ce orînduise.

Sfîntul Părinte însuși avea nevoie, în împrejurările normale, zilnice ale vieții sale, de puteri, care, fără să-l înlocuiască, — așa cum fatal trebuia să dorească —, să lupte pentru dînsul, să îndeplinească opera lui Dumnezeu în numele lui și potrivit intențiilor lui. Aceștia nu puteau fi decît călugării.

Călugăria era însă, supt înrîuriri de schivnicie orientală, un vechiu mijloc de a scăpa de orice sarcini a lumii, de a-i părăsi toate datoriile, oriunde. Ea trebuia deci transformată într'o putere obedientă a Sfîntului Scaun, primind și orînduirea sa și instrucțiile de fiecare moment de la succesorul Sfîntului Petru și asigurînd controlul, observația zilnică, efectivă asupra oricării părți din societatea civilă. În deosebire de vechii asceți, inutili, de misionari, autonomi și lucrînd din inițiativa lor, aceștia erau să fie ostași ai lui Hristos, *milites Christi*, cari să represinte în

[1] „Nos Sedem apostolicam, quae est caput omnium Dei Ecclesiarum, iudicare non audemus, nam ab ipsa nos omnes et vicario suo iudicamur; ipsa autem a nemine iudicatur, quemadmodum antiquitus non fuerit, sed, sicut ipse summus pontifex censuerit canonice obediemus".

www.dacoromanica.ro

toate părțile pe regele ceresc avînd la Roma ca „serv" pe Papa. Dacă în Răsărit călugărie însemna retragerea din lume a unor bătrîni — de unde καλόγεροι, „buni bătrîni" *moși* — și pregătirea morții în viață, spiritul altor rase vorbia și în acest domeniu la Apuseni. Pentru ei, oricît ar repeta formele străine, ca Paulin, care e totuși un episcop, un cîrmuitor, nu un schivnic, viața e totuși un lucru atît de mare, atît de sacru, pentru că se poate face și orice lucru mare și bun ca dînsa. „Ostășie e viața omului pe pămînt și zilele lui ca zilele năimiților [1]", zice cărticica de care vorbim aice. Apusenii, cari simțiau aceasta prin instinct, credeau hotărît că nu se cere să ni lăsăm viața, ci s'o păstrăm, s'o îndreptăm, s'o stăpînim, s'o dominăm, să facem dintr'însa un element activ de ridicare, — și de ridicare a tuturor împreună.

Apusului îi trebuia o altă viață, și nu *niciun fel* de viață. Acțiune și organisare sînt aici scopuri firești, care se observă încă din cele d'intăiu timpuri. Martin, sfîntul martir din Tours, principalul represintant al Bisericii galicane în cele d'intăiu timpuri ale evului mediu, chiar părăsindu-și haina de legionar, e totuși un ostaș care se luptă cu dușmanii cei ce fără arme visibile sînt mult mai teribili decît ostașii ce poartă sabia; se luptă cu nedreptatea, se luptă cu suferința, cu miseria omenească; pretutindeni merge, colindă, află, îndreaptă, ridică. Aceasta a fost toată viața Sfîntului Martin, cel mai mare binefăcător al țerii sale în veacul său. N'avea pîne decît pentru alții, haină decît pentru a o arunca pe umerii unuia care suferia mai mult decît el însuși.

Călugării irlandesi sînt, fără îndoială, dintre cei mai admirabili oameni pe cari i-a produs evul mediu. Mănăs-

[1] „Militia est vita hominis super terra et sicut dies mercenarii dies eius."

www.dacoromanica.ro

tirea Bangor, de unde s'a ridicat Sfîntul Columban, a dat legiuni de misionari cari au trecut, cum s'a mai spus, în Britania Mare, la Frisoni, la Saxoni, cari au însemnat cu sîngele lor fiecare pas al propagandei creştine, cari au cucerit pentru creştinism, moralitate şi civilisaţie regiunile păgîne ce erau pănă atunci teatrul celor mai grozave turburări şi al jertfirilor celor mai neomenoase de vieţi omeneşti. Călugării din Apus şi înnainte de organisarea şi ierarhisarea lor definitivă nu sămănau de loc cu indivizii cari-şi suiau scheletul viu pe un vîrf de columnă şi stăteau „stîlpnici" acolo, în imobilitate, fără niciun folos pentru dînşii sau pentru alţii, o viaţă întreagă. La urma urmei e indiferent dacă un călugăr mănîncă zilnic carne sau bureţi, dar nu e indiferent dacă participă la o suferinţă a altora, şi dacă, neavînd o hrană, o haină, un ban, găseşte cel puţin o vorbă bună, un gest de caritate care să ridice sufletul omenesc. *Aceasta*, nu e indiferent.

Totuşi a trebuit să vie un moment cînd s'a simţit nevoia, în Italia mai întăiu, de unificarea supt aceiaşi disciplină a monahilor, spre a face posibilă conlucrarea lor pentru scopuri care să fie ale Papei. Şi aceasta s'a făcut prin regula Sfintului Benedict, cetită în toate mănăstirile mai mari şi, la 678, admisă pentru generalitatea celor din Germania, pătrunzînd în Anglia numai ceva mai tîrziu.

„Regula Sfîntului Benedict", de care ne ocupăm aici, nu trebuie înţeleasă însă decît ca un întăiu pas către îndrumarea călugărimii în desvoltarea ei ulterioară de-a lungul evului mediu.

Nu trebuie să se creadă, astfel, că Sfîntul Benedict din Nursia ar fi pornit chiar de la ideia de a servi pe Papa şi că numai în vederea scopurilor papalităţii a dat „Regula" sa. Această regulă trebuia, firesţe, să folosească Papei, dar ea venia mai ales din nevoia, încă numai in-

www.dacoromanica.ro

stinctivă, pe care o resimția și el și toată lumea de unitate, de o acțiune comună, solidară, mergînd spre același scop, pe aceleași căi; nevoia de a ordona societatea medievală, încă așa de diversă și pierzînd din energia ei tocmai prin diversitățile care-și stăteau față în față. Într'un fel putem zice că într'însa se oglindește aceiași nevoie a timpului care a dus la însăși creațiunea Imperiului lui Carol-cel-Mare, nevoia lumii de a trăi legal și permanent într'o formă unitară, potrivit tradițiilor seculare ale Imperiului, și cu amintirea atîtor binefaceri care resultaseră din viața comună supt acest Imperiu general și unic. Și ea servia deci Papei, fiindcă și Papa e un element de unitate. Și, încă, între unitatea prin Împărat și unitatea prin Papă, care sînt de același grad supt autoritatea unică a lui Hristos, vor fi atîtea conflicte, dar între unitatea vieții călugărești și între unitatea ierarhică a papalității nu poate exista niciun fel de conflict: o unitate se subordonează natural celeilalte. Și e așa de potrivită pentru Papa existența acestei unități călugărești și din alt punct de vedere: unitatea lumii medievale se poate subsuma în persoana Împăratuiui și în persoana Papei; dar călugărimea nu poate să devie instrument de acțiune și dominație al Împăratului. Ea a pregătit în adevăr calea acestuia: toți misionarii din Insulele Britanice erau necesari ca să poată veni pe urmă Carol regele Francilor, dar, din moment ce regele a venit cu caracter imperial și a pus episcopii lui, el nu mai are nevoe de misionar. Misionarul este, din potrivă, o piedică pentru episcop; el amintește de servicii vechi pe care Împăratul le uită foarte ușor: Cesarul vrea omul lui, care să stea lîngă dînsul, lîngă markgraful lui de graniță; toți ceilalți, cari primesc sfaturi, demnități și recompense de la altul, îl încurcă și-l primejduiesc.

Venim acum la însăși Regula Sfîntului Benedict.

O carte mică, făcută intenționat astfel de un om care,

www.dacoromanica.ro

în lunga lui viață (480—543), a avut mai mult grija de a lucra cu oameni decît a scrie cu litere. Cartea mică, de altfel, corespundea chiar concepției fundamentale a Sfîntului: multă ispravă și vorbă puțină: *multum loqui non amare.*

Nu există nimic în această carte care să semene cu retorica, cu stilul căutat, cu forma literară; nu e niciun artificiu, și de aceia s'a și impus. Atîția alții au mai încercat a da norme pentru viața călugărească, însă aceasta era de o simplicitate, de o limpiditate, de un caracter imperios, ca o comandă militară, care au făcut-o să străbată de la sine în sufletul tuturora. Și aici se vede deosebirea între spiritul Răsăritului și între al Apusului: Sfintul Vasile, Sf. Ioan Hrisostomul și toți ceilalți nu pot vorbi decît în frase largi, împodobite cu tot ceia ce retorica în deosebite timpuri a adunat ca să înfrumusețeze graiul și scrisul omenesc; ei nu pot fără o oarecare maiestate a stilului; ei își drapează cugetarea în forme impresionante. Aici, din potrivă, parcă se simte cineva în timpurile cele bune ale Imperiului roman: formulele se succedă asa de hotărîtoare prin scurtimea lor și așa de binefăcătoare prin blîndețea pe care o respiră stilul lor simplu, încît, de la început, călugărimea, toată partea sănătoasă a călugărimii, a primit ca o evanghelie de viață comună solia ce venia din adăpostul de la Subiaco și, în timpul din urmă, de la Muntele Casin.

Pentru Sfîntul Benedict călugărul nu există ca om; viața lui umană a dispărut cu desăvîrșire. *Dar a dispărut numai pentru el ca individualitate*; puterile lui omenești rămîn, și el trebuie să le păstreze și să le dea pe toate în mîna șefului său, abatele.

Organisatorul pare a spune monahilor săi, — cenobiți de disciplină, anahoreți de pustiu, sarabaiți, „girovagi", „circilioni" de pe toate drumurile —: omul s'a părăsit pe

www.dacoromanica.ro

sine, *homo semetipsum abnegat* [1]. Cu aceasta *individualitatea* voastră nu mai moare; *umanitatea* voastră rămîne și, unindu-se de la unul și de la altul, alcătuiește un formidabil element de luptă, o *schola servitii*, un „regiment de slujbă", care trebuie să se găsească în mînile căpitanului singur. Sînteți oameni ai lui Hristos, și deci trebuie să vă găsiți cu totul, absolut, orb, în mînile aceluia pe care voința lui necontenit priveghind v'a făcut să-l alegeți abate. Odată ce v'ați făcut ucenicia și ați spus vorbele care vă leagă pentru totdeauna, aveți un singur domn afară de acela din ceruri, pe acesta care vă este *domnus*" —, titulatură care-i revenia și Împăratului. Ascultarea față de dînsul va fi absolută. „A vorbi și a instrui se cuvine magistrului, ucenicului a tăcea și a asculta [2]." Niciun murmur, în suflet măcar!

„Obediență", — de o parte; „umilință", *humilitas*, — de alta. Oriunde va fi călugărul, va sta ori va umbla, să fie cu capul plecat și cu ochii pironiți în pămînt. Nicio proprietate: averea s'a împărțit rudelor, săracilor, mănăstirii; nu se pătrează „măcar o carte, nicio tabletă, un condeiu, nimic [3]".

Abatele, din partea lui, e sfătuit de Sf. Benedict să fie un om de o astfel de viață, încît divinitatea să poată fi recunoscută într'însul. În orice manifestare a lui, prin graiu sau faptă, trebuie să dea impresia moralității absolute și a devotamentului suprem. Are pe lume o singură misiune: să cîrmuiască sufletele, nu să le conducă numai, — *regere*, atributul lui *rex*, regele. Numai în lu-

---

[1] „Abrenuntians propriis voluntatibus, domino Christo, vero regi, militaturus."

[2] „Loqui et docere magistrum condecet, tacere et audire discipulo convenit."

[3] „Neque codicem, neque tabulas, neque graphium, sed nihil omnino."

www.dacoromanica.ro

crurile mai însemnate el poate să ceară, — e dator chiar, în unele împrejurări, — sfatul fraților. Dar și față de acei cari îndeplinesc funcțiuni: de preposit, de decan, de portar, de îngrijitor al mijloacelor de hrană, aceiași nepărtenire; nicio favoare particulară. „Cel mai tînăr și mai mic poate fi acela asupra căruia se revarsă mai mult harul lui Dumnezeu."

Prietenii în mănăstire nu se admit. Nu numai prietenia, dar sentimentul de iubire care se găsia în călugăria din cele d'întâiu secole, a dispărut acum cu desăvîrșire În disciplina de fier a lui Benedict nu se cer sentimente omenești; ele nu pot servi la nimic, fiind doar o jenă, o piedecă. Se prevăd pedepse — cu gîndul și la anume vicii ale timpului — pentru cine va fi surprins rîzînd sau vorbind cu copiii. Nu trebuie! Conversațiile particulare sînt absolut interzise. Un păcat din cele mai mari e gluma. Puțină blîndeță e numai în preceptele care ordonă să se roage călugărul pentru dușman în dragostea lui Hristos: „în Christi amore pro inimicis orare", și să nu lase — cum zice Scriptura — ca soarele să apuie asupra vrăjmășiilor sale, să nu despereze, în sfîrșit, niciodată de mila lui Dumnezeu

În ceia ce privește felul de viață, — fiindcă aceasta este și o normă externă, nu numai o învățătură internă,— prescripțiile sînt asămănătoare cu regulamentele militărești din timpul nostru. Pretutindeni, în toate mănăstirile, a un anume ceas, toată lumea trebuie să se trezească pertru a îndeplini în același loc același lucru, spunînd aceleași cuvinte. Este o normă de iarnă și este o normă de vară. Se spune precis ce se va ceti, și cum se va ceti, cum vor veni și cum vor pleca călugării. Și aici ura de a vorbi mult. Să nu se întrebuințeze din Scriptură pasagii care fac să se risipească atenția și să devie călugărul distras, pierzînd tot folosul pe care l-a cîștigat până atunci. Rugăciunea

www.dacoromanica.ro

trebuie să fie scurtă și curată: „Brevis debet esse et pura oratio". „Nu în vorba multă, ci în curăția inimii și în evlavia lacrimilor" [1] e sensul rugăciunii. Altfel se folosește dracul, care pîndește orice moment de slabiciune, care stirnește în gîturile credincioșilor și cîte o tusă perfidă [2]. Masa va fi simplă: două feluri de legume, poame; în casuri extraordinare, vin, și numai pentru bolnavi. O mîncare mai deosebită se prevede doar pentru bătrîni și acei a căror slăbiciune-i împiedecă de a trăi asemenea cu ceilalți. Pentru ca masa să nu poată stirni nimic în trupul nesupus încă pe deplin, să nu se atingă in cetire nimic ce ar înteți-o.

Nu se îngăduie, seara, niciun cuvînt schimbat între călugări, cari trebuie sa adoarmă subit, pentru ca niciun gînd rău să nu se strecoare între rugăciunea zilei și odihna absolută a nopții. Lumină în dormitoare nu se admite. Dorm îmbrăcați, ca ostași în tranșee, încinși cu cingătorile lor sau cu funia, lăsînd de o parte numai cuțitele sau orice armă ar putea să-i rănească în somn.

Dacă aceste aspre norme de viață sînt călcate, intervin pedepse. Cea d'intăiu este observația în particular; a doua, observația în public, *obiurgatio*, a treia, excomunicarea; după aceasta vine *vindicta corporalis*. Mai tărziu s'a ajuns la pedepse foarte aspre: un comentator din veacul al X-lea, Smaragd, abate benedictin din Saxonia, fixează trei zile de post pe săptămînă, umblarea desculț, alte șase luni de pocăință și, în casurile cele mai grele, cătușe și șase luni de carceră, „bătaia cu vergile pănă la moarte" [3]. Erau, însă de la început, și pedepse mai bînde: isolarea

[1] „Non in multiloquio, sed in puritate cordis et compunctione lacrymarum."

[2] „Quedam tussis vel phlegmatis aliarumque rerum interrumpat strepitus".

[3] „Ad necem cedantur virgis."

www.dacoromanica.ro

de călugării ceilalți, oprirea de la masă, de la rugăciune, suspendarea *ab oratorio*.

Și, iarăși, nu s'ar înțelege sufletul Sfîntului Benedict dacă nu s'ar aminti partea de bunătate care vine imediat să corecteze atita asprime. În timpul cînd călugărul e pedepsit, să se roage ceilalți pentru îndreptarea lui, iar, cînd va fi mai greu lovit, să se apropie abatele de dînsul și „să-l mîngîie, ca să nu fie consumat de o tristeță prea îmbielșugată": „consoletur eum, ne abundatiori tristitia absorbeatur".

De și asemenea prescripții sînt prea multe și stricte ca să se poată urma oriunde, față de orice fel de oameni, totuși nu se poate tăgădui că Regula Sfîntului Benedict înseamnă o adevărată binefacere de disciplină pentru evul mediu întreg, că ea reprezintă un mare factor organisator al acestei vremi, că prin ea s'a introdus o morală fără îndoială superioară moralei curente a societății care încunjura pe acești călugări. Și poate că, pentru a avea mai puțin, trebuie să se ceară, neapărat, așa de mult.

Dar, pe lîngă atîta asprime disciplinată, s'a introdus și ceva poesie în viața acestor călugări, cărora altă poesie, a vieții, a graiului, a scrisului, îi era așa de sever interzisă. Orice mănăstire trebuie să fie gata înnainte de toate pentru oaspeți; pentru dînșii cinstea cea mai mare, cruțarea față de cerințile cele aspre ale regulei pănă într'atita, încît, dacă oaspetele vrea o mîncare oprită de regula mănăstirii, să i se dea, și chiar abatele să calce regula împărtășind cina străinului: *ieiunium a priore frangatur propter hospitem*, „postul să se frîngă de către prior din considerație față de oaspete".

Cărți mai tîrzii, ca *Diadema monachorum*, cuprind capitole de o dulce și simpatică morală. În cutare lăcaș a venit străinul, oaspetele, foarte bolnav, aproape să

www.dacoromanica.ro

moară, tocmai în momentul cînd și un călugăr își isprăvia zilele. Rudele acestuia, înștiințate, erau la căpătîiul lui, și el se stînse în mijlocul dovezilor iubirii lor. Străinul n'avea pe nimeni, și a murit singur. Atunci alt călugăr a visat că îngerii duceau sufletul străinului, iar sufletul aceluia care fusese plîns n'avea pe nimeni lîngă dînsul.

Cutare frate muncește la cîmp. „Unde-ți e rugăciunea", îl întrebă altul. „Muncind cu mînile mele fără întrerupere mă rog", *operans manibus meis sine intermissione oro.* „Unde e munca", urmează el, „acolo mă duc: *vado ubi est labor.* „Dacă în munca mea cîștig șeisprezece bani pe zi și întrebuințez doi pentru săraci, iată doi oameni cari se vor ruga pentru mine."

Și încheiem cu frumoasa parabolă a călugărului căruia abatele-i impuse să ude de la o fîntînă foarte depărtată un pom uscat, plantat anume ca să-l încerce. Doi ani de zile a cărat el apă și a udat rădăcina moartă a pomului uscat,— iar după doi ani el a înflorit și a rodit.

www.dacoromanica.ro

XVIII.

Viețile lui Ludovic-cel-Pios: Theganus și „Astronomul".

După maiestoasa domnie a lui Carol-cel-Mare, o bucată de vreme, până după 840, aproape o jumătate de secol, se desfășoară în lumea aceasta imperială, care nu e nici a Germaniei, nici a Franciei, ci a Bisericii, în creațiunea aceasta complexă și schimbătoare din zi în zi care este Imperiul, restaurat pentru regii Francilor, o interesantă tragedie personală. E tragedia luptelor dintre piosul rege și Împărat Ludovic, care a și rămas în istorie sub numele de Ludovicus Pius, și fiii săi. E tragedia unui om condamnat să fie rege și Împărat care nu găsește mijlocul de a fi ceia ce se cere de la dînsul, care, în mijlocul unei societăți sfîșiate de toate discordiile pornite din lupta firească între lucruri vechi, care n'au dispărut, și între lucruri nouă, care n'au încă puterea trebuitoare pentru a cuprinde tot terenul, nu are nici convingerea, nici energia trebuitoare pentru a-și fixa locul lui exact. E nenorocirea unui om care n'a fost în stare să resiste acelor curente cărora nu li-ar fi resistat nici oameni mult mai puternici decît dînsul și să facă față unor greutăți care cereau puteri incomparabil superioare puterilor lui.

www.dacoromanica.ro

El însuși a vrut să fie un sfînt. Dar și izvoarele cată să înfățișeze în el, mai mult decît Eginhard în Carol-cel-Mare, Sfîntul: acela care a voit binele, s'a supus lui Dumnezeu, a întins adesea dușmanului „obrazul cellalt", care a fost nedreptățit și a rămas până la sfîrșit martirul, fără de care nu poate fi aureola. Noi, fiindcă e vorba de un rege, de un Împărat, vedem greșit o caricatură acolo unde acești pioși zugravi au vrut să puie o icoană. În Theganus, în „Astronomul" anonim, călugări obscuri, fără biografie, vom găsi povestea acestei vieți așa cum o înțelegeau contemporanii.

Ludovic era un om cu intențiile cele mai bune și nu fără calități. Aspectul lui era foarte convenabil; educația i-o supraveghiase Carol-cel-Mare însuși. Cel de-al doilea Împărat franc nu era asemenea acelor Sultani cari iese, pentru a domni, din umbra unei odăi lăcătuite, cari nu știu ce e lumea și nu cutează a se amesteca în teribilile ei rosturi. Nu era un biet semi-orb, prin întunerecul în care ar fi trăit, pentru ca, dus înaintea orbitoarei lumini a puterii, să piardă și puțina capacitate de a deosebi lucrurile între dinsele pe care o avuse pînă atunci. Ci era un tînăr bine crescut, cum se înțelegea lucrul acesta pe vremea Francilor, în această „Frantia" nouă de care vorbește călugărul care fusese „în rosturile palatului". Evident că altfel înțelegea Ludovic al XIV-lea să crească pe moștenitorul lui, luîndu-i de învățător pe Fénelon și puind pe Bossuet să-i explice istoria universală și altfel se pregătia în secolul al VIII-lea de la Hristos un moștenitor de tron franc. El trebuia să fie un flăcău vînjos, deprins cu toate exercițiile fisice, cunoscînd pe toți dușmanii Imperiului: Ludovic a și fost așa, participînd pe rînd la toate campaniile pe care le-a purtat părintele său, asistînd la toate adunările particulare de provincie sau la

www.dacoromanica.ro

acele *placita generalia* ale tuturor naţiunilor, pe care le presida Împăratul.

Se mai cerea de la dînsul să aibă relaţii personale şi cu oamenii din provincie, credincioşi administraţiei sale particulare, cu cei strînşi în jurul Împăratului cari reprezintau organele centrale de autoritate. Ei bine, toate condiţiile acestea Ludovic Piosul le îndeplinia. Singurul rămas în viaţă dintre doi gemeni, de mic copil a fost luat de tatăl său şi dus în Italia, unde Papa singur l-a binecuvîntat, l-a „încoronat“ în leagăn (778). Carol l-a trimis apoi să „guverneze“ Aquitania, la cei trei ani ai lui, călare şi înarmat înnaintea nobililor şi clericilor de acolo. Aclamat de toată lumea, e dat în seama unui tutor, care conducea el de fapt provincia, dar isolat de tatăl său ca să se deprindă cu încetul că are o misiune a lui de îndeplinit. Ajuns mai mare, Carol îl chiamă la adunările, la războaiele lui. La şepte ani i se dă cingătoarea de ostaş. După o nouă călătorie în Italia, trăieşte în provincia lui, luptîndu-se cu Vasconii şi înstrăinînd pămînturile coroanei la „fideli“, pănă cînd părintele, supărat, îl învaţă cum trebuie să-şi economisească averile, teritoriile ce i s'au dat în samă, puindu-l să iea înnapoi prin confiscare ceia ce a dat fără socoteală. Progresează aşa de mult, încît, mai tîrziu, unele măsuri de administraţie ale lui trezesc mirarea bucuroasă a Împăratului. Iea pe fiica unui conte din Aquitania, Hermingarda, şi are cu dînsa pe Lotar şi Ludovic, fii cari erau să-i amărască viaţa mai tirziu. Dacă nu sufere „poesii păgîne“ (*poetica carmina gentilia*), dacă despreţuieşte pe „bufoni şi mimi şi cîntăreţi şi citarezi“ (*coraulis et citharistis*), e meşter în a mişca lanţa, în a vîna cerbi şi mistreţi.

La moartea tatălui său moşteneşte coroana francă, *singura* care se putea moşteni. Dar, după moartea fiilor Pipin şi Carol, Carol-cel-Mare avuse prudenţa de a-l

www.dacoromanica.ro

încorona el însuși pe Ludovic, în biserică, fiind el înzestrat și cu un caracter sacerdotal, ca Împărat [1]. La Aachen, în 814, după răposarea părintelui, „rudele și multe mii de Franci" îl „primesc și-l declară Împărat" [2]. I se pare totuși că, de și Bizanțul îl salută printr'un protospatariu și un diacon, de și șefii barbari i se „recomandă", nu e de ajuns. Papa e chemat pentru o întîlnire: deci nu drumul *lui* la Roma, ci venirea *Papei* la el, ca supt Pipin. Cum Pascal e ales numai la 817, cum Ludovic făcuse acte de autoritate în Roma pînă atunci, stricînd măsurile de confiscare ale Papei Leon, cum, în sfîrșit, noul episcop roman se grăbise a arăta legitimitatea alegerii sale, se poate pune întrebarea dacă, cu toată strălucirea formelor, e altceva în această splendidă ceremonie decît presintarea unui vasal. Totuși Ludovic se „prosternă" de trei ori, nu înnaintea Papei, ci a Sfîntului Petru, care e pentru evul mediu, nu o amintire, ci o entitate nemuritoare. Ca „rege după David" (*secundum David rex*), el e consacrat acum și uns — împreună cu Împărăteasa, o mare inovație.—„cu coroana imperială adusă de oaspetele sacru [3]". Dar și mai departe, după ce Pascal unge în Roma pe Lotar, fiul mai mare al Cesarului ca Împărat (nu ca rege) [4], Ludovic va fi tutorul și judecătorul Papilor, amestecîndu-se și în materiile lor de administrație, „examinînd" plîngerilor contra lor; Papa Grigorie al IV-lea, „ales de cler", presintă dovada legalității alegerii

[1] „Imperiali diademate coronatus."

[2] „A propinquis ataque multis Francorum millibus cum multa est favore receptus Imperatorque secundo declaratus."

[3] „Coram clero et omni populo consecravit eum et unxit eum ad Imperatorem, et coronam auream quam secum adportaverat posuit super caput eius."

[4] „Apud Beatum Petrum diadema imperiale cum nomine suscepit Augusti."

www.dacoromanica.ro

sale, cere hotărirea *(consultum)*, Împăratului, şi, numai după ce acesta decide *(annuit)*, e consacrat[1].

Şi Cesarul guvernează. Acela care şi-a tuns fraţii nelegitimi, care au izbutit să suprime răpede răscoala nepotului Bernard, fiul lui Pepin, de şi acesta nu era un om singur, ci represinta conştiinţa unei întregi regiuni, unei naţii în formaţiune, acela care, de şi atît de bun creştin, cel mai bun dintre oameni, gata totdeauna cu iertarea în ce priveşte jignirile aduse personalităţii sale, „lasă să se îndeplinească“ cea mai cruntă pedeapsă faţă de vinovat: orbirea, căreia i-a urmat moartea, nu era un slăbănog, un degenerat.

Un suflet tare a fost acela care a hotărît acest lucru, şi cu atit mai tare a trebuit să fie sufletul acesta, cu cît simţia grozăvia lucrului pe care-l ordonase şi pe care, în conştiinţa chemării sale, găsise puterea de a-l ordona.

Dar o „fracţiune“ aţîţă pe Pepin, apoi pe toţi cei trei fii ai Împăratului. Lotar se răscoală, cerînd înlăturarea favoritului Împărătesei Iudita, ducele Bernard, apoi el cere iertare: „nu va mai face aşa“[2]. Bernard oferă lupta după datina germană, dar „nu se află nimeni“ să-i stea în faţă. Ştim că fiii vor închide pe Iudita într'o mănăstire, de unde va ieşi îndată (829-830). Ludovic se ridică acum cel d'intăiu, şi Lotar „se purifică“, jură că nu l a înteţit. Papa Grigorie al IV-lea aleargă, poate chemat de Ludovic, ca arbitru, ca pedepsitor prin excomunicare: „quasi qui patri suos filios reconciliare deberet et posset“.

Se dă o luptă, la *Campus Mendacii*, la Lügenfeld,

---

[1] „Dilata consecratione eius usque ad consultum Imperatoris. Quo annuente et electionem cleri et populi probante, ordinatus est in loco prioris.“

[2] „Cum iuramento fidelitatem promisit, ut post hoc nunquam talia committere debuisset.“

www.dacoromanica.ro

locul trădării, și Thegan scrie: „s'a stîns credința", „fidelitas estincta est". Ludovic însuși nu vrea să verse sînge: „mergeți la fiii miei", *ite ad filios meos* (833). E prins acest Împărat cu numele, — *solo nomine Imperator* —, pe cînd soția e trimisă în Italia: „l-au dus cu ei". La Compiègne, fiii, „episcopii, cîțiva alții" îi poruncesc (*iusserunt*) să meargă la mănăstire. Și el refusă, neconsimțind să se supuie voinței lor. E silit a „depune armele în biserică, la Soisssons. Dar e rechemat de Germani, de vechii Saxoni, nu de Franci[1]. „Omnis Germania" aleargă la el. Ludovic îl iea din mînile lui Lotar. Episcopii îl judecă pe Împărat, îl absolvă, îi dau ei dreptul de a relua armele părăsite: șapte dintre ei îi cîntă la Metz rugăciunile împăcării, și el plănuiește un drum de pelerin la Roma.

Restituit, Împăratu-i iartă pe toți și, în schimb, la picioarele lui, Lotar jura fidelitate, primește ce i se va da în Împărăție și făgăduiește să se ducă în Italia. Așa povestește Theganus.

Cînd, căindu-se pentru orbirea lui Bernard, Ludovic făcea ceremonia de expiație de la Attigny, era umilirea înnaintea Domnului, căci se simția pe pămînt numai pentru aducerea la îndeplinire a scopurilor lui Dumnezeu față de oameni, ca unul ce menținea în numele Lui existența Imperiului, forma politică necesară societății creștine. Și, iarăși, tată prins de fiii săi, amenințat în fiecare clipă, îngrozit de episcopi, excomunicat, isolat, astfel, nu numai de societatea oamenilor, dar oprit de la împărtășirea cu Dumnezeu, după care era setos sufletul omului din evul

[1] „Diffidens quidem Francis magisque se credens Germanis." „Per manus episcoporum armis *consensit* accingi."

www.dacoromanica.ro

mediu, el resistă, aşteptînd cu siguranţă ceasul cînd i se va face dreptate.

Nu e un suflet de „débonnaire“, cum i s'a zis. Suflet pios *este*, în toate suferinţile pe care supus le sufere; dar nu e un suflet slăbănog, un suflet fricos, de om lipsit de orice energie, de orice putere de reacţiune. Şi acel care moare de ultima lovitură pe care i-o dă rebeliunea lui Ludovic, cu seninătatea sfinţilor, izgonind duhul rău ce se apropie de el ori, poate, fiul care i se părea că vine pentru a-l minţi încă odată cu pocăinţa lui, nu era fără îndoială un istovit care se pleacă numai, se lasa sfărîmat de nenorocire.

Din aceste lupte motivul personal trebuie să dispară, oricît l-ar introduce *biografii, cari nu sînt decît hagiografi* şi tratează după tipicul vieţilor de Sfinţi figura imperială pe care n'o putem vedea altfel. Nu putem primi nici cellalt factor personal: caracterul fiilor lui Ludovic Piosul, oameni răi, ambiţioşi, totdeauna nemulţămiţi, nesăţioşi, invidioşi pe acel frate Carol, fiul luditei, căruia i se atribuie prea mult din moştenirea părintească, dar pe care izvoarele acestea abia-l pomenesc.

Fiii lui Ludovic n'au fost chiar aşa de răi cum se crede. Au avut motive în situaţia lor politică care i-au făcut în adevăr foarte aspri faţă de părintele lor. Pe lîngă Lotar, care poartă din biserică în biserică, din pocăinţă în pocăinţă pe Împăratul prins, pe tatăl căzut în mînile sale, mai este ca duşman cineva, acelaşi care, cînd Lotar s'a supus, trezeşte pe Ludovic şi, dacă Ludovic ar fi fost supus, şi viaţa tatălui lor s'ar fi desfăşurat mai departe, cine ştie dacă însuşi Carol, favoritul, nu s'ar fi ridicat să îndeplinească faţă de părinte ceia ce îndepliniseră ceilalţi fii! Şi ei toţi erau doar creştini; şi ei fuseseră crescuţi

www.dacoromanica.ro

în cetirea zilnică a psalmilor și în cunoașterea adîncă a Evangheliilor ; se coborîse și într'înșii acea conștiință creștină, mai puternică decît orice ; și ei aveau momentele lor de adîncă durere, de sinceră pocăință, cînd făceau din nou jurămîntul de credință înnaintea tatălui lor, făgăduind că niciodată nu vor înnoi isprava pe care o făcuseră. Trebuie să căutăm în însăși societatea timpului actorul adevărat care ni va da explicația acestor lucruri.

Și călugării cari sînt marturii noștri ne vor ajuta întru aceasta. Ei sînt vrednici de încredere. Theganus, cleric de la biserica din Trier, la Rin, a avut legături în partidul opus episcopilor, iar „Anonimul" a cunoscut foarte bine pe Ludovic însuși în ultimii lui ani, a trăit chiar lîngă dînsul, fiind bine privit, nu numai de Împărat, dar și de Iudita și de Curtea restrînsă care a încunjurat pe rege în anii din urmă și el a putut prinde și ultimele cuvinte ale acestuia.

Ce înseamnă, de fapt, Imperiul în momentul morții lui Carol-cel-Mare ? Era o creațiune a Bisericii romane pentru a aduce într'un termin cît se poate mai scurt și prin puterea armelor la credința creștină, la comuniunea catolică, pe păgînii cari mai rămăseseră în Europa centrală și răsăriteană. Imperiul nu era o desvoltare a regalității france, care putea foarte bine să meargă veacuri întregi înnainte fără să producă forma imperială. El nu era decît supt raportul material o nevoie a Romei care se mulțămia cu amintirile ei de glorie și cu libertatea unei populații turbulente. N'a plecat Imperiul cel nou nici de la psihologia particulară a lui Carol-cel-Mare și, iarăși, nici de la un capriciu al Papei Leon, ci—pentru a nu vorbi și aici de *tradiția istorică și culturală, de cerința instinctivă a mulțimilor* — de la nevoia Bisericii catolice de a-și îndeplini misiunea, de a aduce lumea întreagă în ascultare față de Hristos. Dar iată ce se în-

www.dacoromanica.ro

tînplă de la o bucată de vreme: Imperiul își isprăvește chemarea; Carol a supus pe Saxoni și toată rasa germană, afară de Nortmani, acum e creștină; Slavii din Orient s'au creștinat și ei —, cu excepția doar a acelora — Bulgarii din Peninsula Balcanică — cari cad firește în sfera de influență a altui imperiu și a altei Biserici, a Imperiului de Constantinopol și a Bisericii ortodoxe. Avarii hunici, o cetățuie a păgînismului în forma cea mai brutală, au fost distruși sau risipiți în toate părțile, o provincie francă ridicîndu-se pe ruinele dominației lor. Creat pentru a îndeplini o misiune, Imperiul și-a îndeplinit-o. Atunci, ori el trebuie să înceteze pentru că Papa nu crease un Imperiu *ereditar*, să i se retragă deci delegația, rămasă fără scop și rost, sau *să se transforme*. Și venise momentul ca Imperiul să se transforme.

Să fi trăit Carol încă douăzeci de ani, sau să fi început mai din vreme, el însuși ar fi fost chemat să presideze și la transformarea Imperiului. Dar acel care trebui s'o îndeplinească a fost numai Ludovic Piosul, care nu era un talent politic și încă mai puțin acea forță genială care se cerea pentru a preface marea instituție imperială din forma delegației bisericești în aceia de așezămînt laic.

Am văzut cum el a încercat să facă în folosul fiului său acea transformare a Imperiului care era o necesitate în concepția lui, dar *nu și în concepția celorlalți*, a șefilor Imperiului său, de formă particulară, — considerîndu-i, *nu ca oameni, bine înțeles, ci ca provinciali*. Ei nu avuseră nevoie, la dreptul vorbind, niciodată de Imperiu. Ce nevoie avea Aquitania sau Burgundia politică să existe Imperiul[1]? Ori chiar acel teritoriu de la Rin care se numește acum *Frantia* și care nu vrea pe Ludovic, ci uni-

[1] Ele figurează ca teritorii individualisate acum, în „Anonim“: „Populi Frantiae, Burgundiae, necnon Aquitaniae et Germaniae“

www.dacoromanica.ro

tatea represintată de dînsul? Ce nevoie avea „Germania", Saxonia, sîngerînd încă din rănile făcute de Carol, să existe Imperiul apăsării și stoarcerii? De ce toate puterile tuturora să fie sacrificate pentru scopul singur al Creștinității, care nu încălzia pe toată lumea? Și acum, neexistînd măcar acest scop al Creștinătății, de ce să se accepte perpetuarea într'o formă pur politică, fără prestigiul războiului pentru cruciată și convertire, această formă care, *în deosebire de a vechiului Imperiu,* — jignește interesele locale și împiedecă de a se manifesta tradițiile străvechi de osebire?

S'au ridicat astfel împotriva formei imperiale, cu organisația lor bătrînă, pe lîngă instinctele centrifuge ale „leuzilor", provinciile de odinioară ale Imperiului roman în acele nouă forme care li se dăduseră prin organisarea Bisericii creștine. Episcopii din Germania erau de un fel, cei din vechea Galie, de altul, fără a mai vorbi de Italieni. Și, în general, episcopul quasi-feudal acuma, omul al căruia neam, generație de generație, stăpînise acolo, acela este totuși factorul cel adevărat. Cît a trăit Carol-cel-Mare, personalitatea lui năvălitoare și stăpînitoare, prestigiul biruințelor lui, momentele neașteptate pentru omenire pe care geniul lui izbutise să le dea, toate acestea făcuseră să nu se vadă factorii permanenți, seculari, cari stăteau acolo și evoluau încetul cu încetul pentru ca, atunci cînd magia personalității Împăratului va dispărea, elementele acestea străvechi să apară în ultima înfățișare pe care li-o dăduse lenta lor evoluție.

Aceștia au îndemnat pe fiii lui Ludovic Piosul, iar nu fiii lui Ludovic Piosul au umblat să-și capete aderenți în deosebitele locuri, ispitind pe unii cu danii, pe altul cu favoruri personale. Acei șefi de provincie, în dorința lor de a-și duce viața locală desfăcută de Imperiu, de a crea din nou regalitatea autonomă, care fusese confundată un moment în avîntul Imperiului, ei au provocat revolta. Și

www.dacoromanica.ro

chiar în încercările pe care le face o parte din societatea contimporană pentru a scăpa pe Ludovic, în mila care o prinde pentru suferinţile nemeritate ale Împăratului, în dorinţa de a-l vedea stind din nou pe tron şi judecînd pe fiii săi vinovaţi pentru păcatul lor, în aceasta se vede foarte lămurit, din amîndouă izvoarele, elementul local. Cine susţine pe Ludovic Piosul? Aquitania? Nu. Era un colţ cu totul depărtat, trăind datinele sale. Nici „Franţa“, leagănul cel vechiu al regatului. Ci Germania cea nouă, ea l-a sprijinit în rîndul întâiu. De aici i-a venit aderenţa cea mai preţioasă şi mai efectivă. Şi înţelegem de ce. Nu pentru că Ludovic ar fi represintat, de şi în nemţeşte izgonia pe dracul în ultimele momente ale sale, rasa germană, ori că ar fi trăit în teritorii exclusiv germane, că ar fi fost mai mult al lor decît al altora. El, la dreptul vorbind, era Aquitan, ca unul ce toată copilaria şi tinereţea lui şi-o petrecuse acolo, apărînd la cea d'întâiu convocare a părintelui său chiar în costumul aquitan, „vascon“, zice Anoninul. Avînd Carol şi doi fii mai mari, el era menit să rămîie, să se fixeze aici.

Ca rege aquitan a fost crescut el deci, nu ca viitor Suveran al Imperiului întreg. Atunci de ce l-a susţinut Germania pe Aquitanul acesta? Pentru că ea era teritoriul cel fără tradiţie, teritoriul creat pentru viaţa politică şi pentru civilisaţie, de Imperiu. Aici nu erau tradiţiuni episcopale, culturale, *romane* într'un cuvînt, vechi de mai multe secole, cum erau în Aquitania, în Italia, în deosebitele părţi ale Franciei actuale. Ci cultura începea de la propaganda misionarilor irlandesi şi anglo-saxoni, sprijiniţi de regele Francilor, şi ordinea de la succesele lui Carol împotriva Saxonilor. Clasa *vie* era a întruşilor aduşi de această cucerire şi trăind din ea. De aceia Imperiul a rămas şi mai departe sprijinit de Germani, şi de aceia, apoi, regele german a rîvnit totdeauna să fie Împărat.

www.dacoromanica.ro

În episcopate — am spus — era o nebiruită tendință de a nu mai admite continuarea Imperiului. Ele se ridică și împotriva ceiellalte autorități unitare, de altfel: Papalitatea. Cînd a venit Papa Grigorie ca împăciuitor la Lügenfeld, el a trebuit să presideze la biruința Franciei separatiste și să accepte toate consecințile acestei biruinți. Papa, spune Anonimul, era pentru Lotar, pe care-l făcuse Împărat, fără să întrebe poate pe Ludovic. Încercînd să restabilească unitatea pentru Lotar, care, fiind legat cu Italia, i se părea mai potrivit pentru a menținea în sensul său Imperiul, s'au ridicat episcopii și i-au spus lămurit că nu-i vor recunoaște autoritatea. „Era venit ca să excomunice și pe Împărat și pe episcopi, dacă ar fi neascultători de voința sa și a fiilor Împăratului. Dar ei au declarat că nici într'un chip nu vreau să se supuie autorității sale, ci, dacă vine excomunicînd, să plece, căci altfel cere autoritatea vechilor canoane [1]."

Pe Împărat, ei, episcopii, îl afurisiau, îl isolau, îl înlăturau din Biserică. Dar amestecul Papei în viața provinciilor religioase autonome nu-l tolerau.

Cronicarul Theganus crede însă că descopere motivul acestei atitudini: acești episcopi, Ebo de Rheims, de pildă, „impudicul, prea-crudul", nu erau de neam bun; dacă ar fi fost toți coborîtori de nobili, ar fi mers lucrurile altfel. Dar aceștia sînt fel de fel de coborîtori din barbari sau fii de oameni de rînd. Vinovat e Împăratul că, în loc să se încunjure de descendenții familiilor bune, a

[1] „Ut tam Imperatorem quam episcopos excommunicationis inretire vellet vinculis, siqui inoboedientes essent suae filiorumque Imperatoris voluntati. Asserentibus nullo modo se velle eius auctoritati succumbere, sed, si excommunicans adveniret, excommunicatus abiret, cum aliter se habeat antiquorum auctoritas canonum" (p. 635).

www.dacoromanica.ro

primit asemenea parveniţi, cari, nerecunoscători, i-au mîncat capul [1].

Nu fiindcă erau „feciori de ciobani“, nu fiindcă aveau şi ambiţiile obişnuite parvenitului, nu de aceia episcopii au stat în fruntea oricării mişcări care se întindea peste Imperiu, ci — am spus-o — pentru că ei toţi, afară de de creaturile Curţii nouă, represintau organisaţia provincială, tendinţa spre autonomie a fiecărui teritoriu. Pentru dînşii ori Ludovic singur, ca Împărat, ori Lotar singur, ori Ludovic Germanicul, ori Carol Pleşuvul singuri ca Împăraţi erau de o potrivă de urîţi. Nu era o oposiţie personală, ci principială, necesară: se întrebuinţa cînd unul, cînd altul pentru a se ajunge la suprimarea Imperiului însuşi.

---

[1] „Ex villisimis servis fiebant summi pontifices“ (p. 595); „episcopi molesti fuerun ei (Ludovico) et maxime hi qui ex vilissima conditione honoratos habebat, cum il qui ex barbaris nationibus ad hoc fastigium perducti sunt“ (p. 599). „Ex originalium servorum stirpe“ *(ibid.)*. „Patres tui erant pastores caprarum“ (p. 600). Cf. şi p. 602. „Ebo, turpissimus rusticus“.

www.dacoromanica.ro

XIX.

Nithardt

Lucrurile care se petrec după moartea lui Carol-cel-Mare până la orînduirea noilor hotare pe harta geografică a Europei sînt de o importanță așa de mare pentru desvoltarea tuturor celor care vin pe urmă, încît nu ajunge cercetarea unui izvor sau două, ci trebuie întrebată cît mai multă lume și mai ales personalități care, nu numai să cunoască multe, dar în același timp să-și dea samă de direcția încotro apucă societatea întreagă. Din fericire găsim și un scriitor care n'avea numai legături secundare cu Curtea, ci care a fost o personalitate de mîna întăiu, găsindu-se printre demnitarii Împărăției, și în același timp coborîndu-se din chiar neamul glorios al lui Carol-cel-Mare. Căci Nithard (790—858) este fiul Berthei, fata lui Carol, dar nu din căsătorie, ci din legăturile ei cu Angilbert, personalitate de căpetenie la Curte, „Homernl" acestui „David".

Și el cedează unei cereri formale din partea celuilalt Carol, căruia i s'a zis mai tîrziu Pleșuvul, pentru a povesti lucrurile desfășurate în ultimii ani ai lui Ludovic Piosul și în lupta, înverșunată'n aparență, dintre fiii săi, Nithard dispare la 842, probabil mort, în lupte necunoscute nouă, cu Normanzii, se zice.

www.dacoromanica.ro

Acesta, deci, nu va aduce numai conștiința națiunii sale, dar, în ce privește sîngele, și conștiința marii semințiî regale și împărătești, din care se coboară.

Povestirea lui Nithard —, cerută, da, însă nu oficială,— atinge și Domnia lui Carol-cel Mare în cîteva rînduri, vorbește destul de larg despre lucrurile petrecute pe vremea lui Ludovic Piosul, despre luptele dintre Împărat și fiii săi și despre discordiile care în fiecare moment izbucnesc între acești fii înșii, pentru ca pe urmă să se întindă mai ales asapra celor cîțiva ani de la moartea lui Ludovic pănă la împărțirea definitivă, de fapt, a teritoriilor împărătești prin vestitul tratat de la Verdun (863).

De la începput se văd în povestirea lui Nithard curentele care, fără să se amestece și să producă forme nouă, originale, fără să provoace altceva decît vînzolirea stearpă a lumii, stăpînesc această epocă; vechiul curent germanic, de națiuni adevărate și de indivizi reali, și noul curent creștin, al „Bisericii lui Hristos", producînd un „popor" artificial, care neagă pe cele naturale. Ele nu se pot amesteca. Biserica și Imperiul, — care este, măcar în intenția unuia din cei doi factori, Papa, altă față a ei —, nu pot să schimbe dreptul germanic. Biserica este o concepție religioasă prefăcută în realitate politică, dar nu o concepție juridică; concepția juridică rămîne în această societate vechea concepție barbară.

Și, cînd marele vrăjitor, Cesarul, dispare, i se pune lumii această problemă de drept, pe lîngă cea națională despre care s'a vorbit, în cele d'intăiu manifestații timide ala ei: societatea care a rămas pe urma lui Carol-cel-Mare, societatea pe care Ludovic Piosul a putut-o guverna încă, va fi ea de drept germanic, ori de drept creștin, imperial? Nithard crede, firește, că e mai bine să rămîie ordinea creștină și romană. Un cleric trebuia

www.dacoromanica.ro

să judece astfel, dar instinctul ce îndemna spre anumite acțiuni societatea însăși,, era de sigur altul. Trăiește încă Germanul, personal, nedisciplinat, de și rupt în mare parte din legăturile acelea care alcătuiau cimentul puternic al societății lui de odinioară. Până la el nu străbătuseră ideile „Școlii Palatului" contrare obiceiurilor lui îndătinate.

Nithard va regreta vremile „marelui Împărat pe care l-au numit astfel toate națiunile"[1], „teribil, amabil și încă și admirabil", „care a supus și națiile pe care nici puterea romană nu le-a putut dumesnici", acel care a lăsat „Europa"— terminul apare la el—in pace și, „cu o spaimă moderată", a ajuns a face lucruri așa de mari. Ludovic, spune el, a fost „moștenitorul acestei sublimități", *haeres tantae sublimitatis*,— moștenitorul da, însă nu și omul care putea să ție în mînă frîiele la capătul cărora se găsiau puterile divergente, așa de înverșunate la distrugerea creațiunii lui Carol-cel-Mare.

Față de Ludovic, Nithard are o atitudine foarte reservată. El simte că lipsește ceva în această societate, vede un vis care dispare, o concepție care se sfarmă, o necesitate logică a lumii care nu mai găsește pe ce să se răzime în realitatea de azi, de care e străin cărturarul, absolut convins de o ordine care e pentru dînsul singura posibilă și care vede năruindu-se pacea presentului, gloria trecutului fără să poată gîci că din forțele desordonate care se sbat în present poate să resulte în viitor o o nouă ordine. Stă absolut desarmat în critica lui față de împrejurările timpului, de și își dă sama că este o putere mai mare decît puterea oamenilor amestecată în luptele care nimicesc creațiunea „sublimă" de care vorbise la început. Caută vinovatul, și nu-l găsește. Situația

[1] „Magnus Imperator ab universis nationibus vocatus."

www.dacoromanica.ro

pentru dînsul e cu atît mai grea, cu cît el n'are, ca un Theganus, un „Astronomus", o pasiune. Cu caracterul său de „arhiduce" bastard, el nu poate să aibă atitudinea plină de ură pe care o au ceilalți. De aceia față de Ludovic nu e nici un critic al defectelor și slăbiciunilor lui și nu e, în același timp, nici un apărător al Împăratului. Trece pe lîngă ludita fără să insiste mult nici asupra influenței ce o exercita asupra soțului, nici asupra vinovăției sau nevinovăției sale, care nu-l preocupă. Toată partea personală, anecdotică, în care este puțin și din zvonul zădarnic al lumii, care aruncă acusații fără să știe pe ce se razimă, lipsește din Nithard.

Doar un factor al ruinei îl vedem mai bine prin el: omul, ca și categoria politică pe care o represintă. E vorba de favoritul Bernard. La acest scriitor nu e însă prietenul reginei, dușmanul fiilor regelui, provocînd ura unora contra altora. La Nithard el ni apare cu un alt caracter. Se spune că Bernard doria, — și a și ajuns să fie —, al doilea după Împărat: *secundum a se in Imperio praefecit.*

După ce trece Nithard peste înfrîngerea și înlăturarea d'intăiu a lui Ludovic Piosul, înnainte de trădarea de pe Cîmpul Minciunii, — pe care o ascunde cît poate, ca membru al familiei imperiale —, el va vorbi de o altă personalitate, asămănătoare sub raportul politic: Guntibald, unul dintre nobilii franci ai timpului, care și el vrea să fie „secundus in imperio", „al doilea în Împărăție". Și ni se mai spune că personagii de o influență extraordinară, cum au fost Huc — încep numele romanice, „francese", — doar Nithard ni-a păstrat documentul de limbă vulgară din așa-numitele „jurăminte de la Strasbourg" —, Matfrid vreau să fie, fiecare, pe lîngă Lotar, „al doilea în Împărăție" [1]. Prin urmare nu e vorba de o personali-

[1] „Quis illorum secundus post Lodharium in Imperio haberetur."

www.dacoromanica.ro

tate isolată, de un capriciu al cutărui individ pus în împrejurări favorabile, ci e o notă a momentului politic Bernard vrea să fie al doilea în Imperiu; nu poate fi el, se găsește altul și un al treilea, și nu numai în vremea lui Ludovic, ci și a lui Lotar, cari vor să fie și ei „ai doilea în Împărăție".

Dacă ar fi numai atîta, am zice: după amorțeala vechiului element tradiționalist german pe vremea lui Carol-cel-Mare, el se ridică din nou, plîn de viață cu toate amintirile sele, încercînd să domine societatea. „Secundus in Imperio" este o situație de pe vremea Merovingienilor Ce erau alta majordomii, din care au răsărit Carolingieni, dacă nu acești „secundi in imperio" cari făcuseră să fie înlocuită maiestatea nulă a regelui franc prin energia tînără a majordomului? Aceleași împrejurări tindeau să aducă acum înlocuirea maiestății scăzute, din causa lipsei de însușiri superioare, a lui Ludovic Piosul prin energia tînără a altor familii, care se ridică la Curtea lui și a fiilor lui.

Prin urmare, pe lîngă viața regională, represintată prin episcopi, care urmăria sfărîmarea unității imperiale, era și, din partea noilor familii care se ridicau, o tendință asămănătoare spre înlocuire și prefacere.

Dar toate aceastea n'ar fi fost destul pentru a provoca toată seria de lupte care ocupă întreaga umanitate creștină și civilisată din Apus timp de o jumătate de secol și o împiedecă de a continuă vechea luptă din Nord și în Răsărit, cu păgînii și, de la un timp, cu shismaticii, ba silește chiar pe unii din luptători să ceară sprijinul păgîn[1].

---

[1] „Suffragium a paganis"; p. 659; cf. și pp. 668-9.

www.dacoromanica.ro

Ca ultimă și decisivă explicație trebuie să intervie acea menținere a dreptului vechiu germanic contra dreptului roman al Imperiului. Moștenirea lui Carol-cel-Mare, a lui Ludovic însemna pentru toți drepturi de căpătat. Această moștenire politică era însă asimilată, după vechea concepție a Francilor, cu ereditatea de drept privat. Admiteau ceilalți fii ai lui Ludovic ca lui Lotar să i se dea ceva mai mult pentru că este Împărat, pentru „numele de Împărat și demnitatea Imperiului adausă de bunicul său regatului Francilor", și să i se lase și dreptul de a alege din două părți aceia care-i convine mai mult; dar atît. Din conștiința priorității neapărate, a realitățiii indiscutabile a Împăratului atîta trecuse în mintea celorlalți.

Și e foarte interesant să se vadă cum frații lui, Pipin, Ludovic Germanicul, Carol Pleșuvul, combat pe Lotar [1] pentru pămîntul pe care-l doresc și unii și alții, dar niciunul din ei nu caută să-l înlocuiască în ce privește situația imperială. Numai după ce Lotar a dispărut, cînd locul a fost vacant, s'au trezit ambițiile unora și altora, dar faptul acesta, că nu s'a căutat inlocuirea lui Lotar ca Împărat, ci numai izgonirea lui din cutare teritoriu, arată că la cea mai mare parte din factorii politici ai timpului Imperiul nu era nici o necesitate absolută și nici o atracție prea puternică.

Și, de alminterea, Lotar însuși nu respectase față de părintele său demnitatea imperială. Împărăția era doar pentru ei ca un superb zăgaz ridicat împotriva asaltului apelor nebune, pe care însă toată lumea-l lasă în părăsire cînd ele și-au croit altă albie și nu mai amenință ce

---

[1] „Propter nomen Imperatoris et propter dignitatem Imperii quam avus regno Francorum adiecerat", p. 669. V. pretenția însăși a lui Lotar: „Scirent illi Imperatoris nomen magna auctoritate fuisse impositum" (p. 661).

www.dacoromanica.ro

se găsește în dosul zăgazului. Și nu-și dădeau samă de un lucru: că acest zăgaz, pe lîngă avantagiul de a cruța terenul fertil de ravagiile apei, avea și pe acelea de a consolida, de a împiedeca să se fărîmițeze și să lunece la vale terenul pe care-l susținea. N'o să vedem pentru dărîmarea Imperiului niciun sentiment de durere, nicio prevestire a catastrofei amenințătoare pentru societatea aceasta întreagă. Toți cereau libertate, liberare, fără a-și da samă că liberarea nu însemna decît întronarea anarhiei, pentru moment măcar, pănă ce forțele care se băteau în anarhie vor izbuti să creeze o nouă ordine de Stat.

Era însă Biserica, și după fiecare ciocnire se adunau episcopii și preoții. Și e foarte interesant să se observe cum luptătorii, îndată ce s'a isprăvit lupta, nu se mai amestecă, cred că nu mai au caracterul legal trebuitor pentru a vorbi după ce armele au fost depuse. Imediat se face adunarea episcopilor și preoților, și ei hotărăsc, „sfătuiesc și poruncesc prin precept"[1] ce li se pare că e mai bun. Multe hotărîri erau inspirate fără îndoială de pasiuni care n'aveau nimic bisericesc; în foarte multe casuri clericii nu făceau decît să dea forme legale unor hotărîri luate cu multă vreme înnainte; dar fapt este că, îndată ce se mîntuie frămîntarea, apare „Ecclesia Christi", cu Papa, cu episcopii și preoții în frunte, cari ei orînduiesc după Biblie, ca pe vremea sfîntului rege David.

Dar, cum am spus, această hotărîre a Bisericii vine numai după luptă, și ea se potrivește cu resultatele lup-

[1] „Monemus hortamur atque praecipimus"; p. 668. „Ut illorum consultu", se spune ceva mai sus, „veluti numine divino, harum rerum exordium atqua auctoritas proderetur" *(ibid.)*. V. și p. 662: *concilium* de episcopi înnainte de „conventus publicus"

www.dacoromanica.ro

tei, hotărînd în folosul învingătorului; nu e *revizuirea* resultatului conflictului, ci *binecuvîntarea* numai, încă o dată, a acestui resultat. Fiindcă resultatul însuși cuprindea în sine binecuvîntarea lui Dumnezeu după ideile timpului Astfel era necesar, legal, sacru, față de ideile timpului.

Societatea germanică se sprijinia apoi înnainte de toate pe concepția legăturilor personale dintre oameni. Cutare se „recomanda" altuia; devenia astfel „omul" lui, supusul lui; acela care primia „recomandația" era dator să apere în orice împrejurare pe acela care săvîrșise actul de recomandație. Legea nescrisă la început, legea scrisă, după obiceiul roman, pe urmă, legea aceasta fără îndoială hotăra în unele casuri, dar nu în toate; domeniul legii, domeniul juridic era mult mai restrîns decît în timpul nostru, cînd păcatul e altul: că legea prea se amestecă într'o mulțime de lucruri care n'o privesc și pe care nu le poate hotărî. „Jurămîntul" lega; nimeni nu putea fi deslegat decît prin călcarea jurămîntului însuși de cellalt sau prin hotărîrea Bisericii. Acum, evident, oamenii erau inventivi pentru a scusa păcatul lor: niciodată n'au putut fi evitate astfel de istețimi perverse; cu toate acestea era un frîu, și unul foarte puternic, jurămîntul. Societatea aceasta se compunea deci din oameni cari, prin interesul lor, împăcat la un mement dat, prin formula jurămîntulu erau legați neapărat între dînșii.

Cînd auzim că s'a luptat Carol Pleșuvul sau Ludovic, de o parte, cu Lotar, de altă parte, ni închipuim că avem a face cu o armată națională sau teritorială. De fapt însă sînt numai oameni pe cari-i legau angajamente personale, și ei le privesc, de regulă și în teorie măcar, ca tot ce poate fi mai sfînt pe lume. Poate Carol Pleșuvul să declare că oamenii din teritoriul său aquitanic, burgund sau neustrian trebuie să se strîngă și să lupte supt steagurile

www.dacoromanica.ro

regale: aceasta n'are nicio influență: nu mai e cel puțin, ca pe vremea vechiului *bannum* merovingian, convocarea fără putință de scusă; ci fiecare cercetează dacă are un angajament personal față de acest șef. Și-a îndeplinit șeful acela datoriile lui față de „credincios" de *fidelis*, așa cum ele decurg din jurămîntul pe care l-au făcut între ei? Dacă da, merg; dacă ba, nu merg. Astfel „oamenii" erau în situație de a provoca războiul și de a-l putea împiedeca. Fiindcă, dacă s'a ajuns după lupta de la Fontanet, după jurămintele de la Strasbourg, la tratatul din Verdun, nu a fost fiindcă s'ar fi mulțămit cei trei frați, ci fiindcă lumea, la un moment dat, a căpătat convingerea că nimeni nu e îndatorit personal să-i susțină mai departe în lupta lor.

Și aici se amestecau și scrupule de conștiință venite din partea de creștinătate care putuse pătrunde în sufletul fiecăruia. Dumnezeu trebuia, în adevăr, să vorbească; numai el. Și nu prin numărul singur, prin singură puterea, ci printr'o intervenție simțită, care trebuia cerută și constatată în anumite forme. Această intervenție, acest „nutus divinus", face și din Ludovic Piosul un învingător față de fiii cuprinși de „rușine și căință"[1].

Luptele au deci pe vremea aceasta un caracter cu totul deosebit de luptele din timpul nostru; ele erau un prilej care se dădea lui Dumnezeu pentru a hotărî. Din momentul ce se ridica și cea d'intâiu sabie, El era chemat să vie pentru a spune care din cele două forțe luptătoare are dreptate.

Iată, de pildă, cum se desvoltă după Nithard lupta de la Fontanet. Întâiu se încearcă o împăcare prin episcopi și preoți, la cari se adauge un număr de „laici nobili,

[1] V. pp. 652—653.

www.dacoromanica.ro

prudenți și binevoitori[1]". Aceștia au hotărît în sensul lui Carol și a lui Ludovic. Se comunică hotărîrea lui Lotar, pe care Nithard ni-l prezintă ca un om foarte șiret, până și în zăbăvile sale. Lotar refusă: se îndreaptă către Sud, căutînd să se sprijine pe trupele nepotului său Pipin. Atunci se hotărăște a se da lupta de care cei doi frați mai mici voiau, să scape. Ei se plîng în adevăr că li s'a refusat „pacea fără luptă[2]", căci ei ar voi-o, pacea, fără să cheme „judecata lui Dumnezeu", „omnipotentis Dei iudicium". Dar, din moment ce Lotar refusă, ei bine, această hotărîre a lui Dumnezeu va veni.

Și pun condiții. lupta să se facă fără niciun fel de viclenie — să ne gîndim numai la războiul trecut! Înnainte de încăierare, post și slujbe lui Dumnezeu[3]. După aceia, pentru a se da lupta mai „comod", i se oferă lui Lotar loc de trecere, „pentru ca, înlăturînd orice piedecă din partea lui și alor săi, să se poată lupta fără niciun fel de înșelare[4]". E ca o redactare exactă pentru ca să nu se poată face apel împotriva sentinței; ea să fie dată deci în condițiuni legale așa de desăvîrșite, încît orice opoziție să fie înlăturată.

Lupta se dă. În lupta aceasta Lotar e învins, și după invingerea lui nimeni nu se gîndește să se răsbune; nimeni nu se gîndește să-l urmărească măcar. I se *comunică* faptul că Dumnezeu a hotărît contra lui. El e un condamnat care-și primește sentința, și atît. După concepția aceasta, dacă el totuși nu consimte să accepte co-

---

[1] „Ex sacrosancto ordine episcoporum quam et laicorum viri nobiles, prudentes, benivoli"; p. 670.

[2] Quod illis pacem absque praelio denegaverat"; *ibid.*

[3] „Primum quidem ieiuniis ac votis Deum invocant"; *ibid.*

[4] „Locum trauseundi... ut, omni impedimento suo suorumque ex parte ablato, absque qualibet occulta deceptione congredi possent"; p. 660.

www.dacoromanica.ro

municarea sentinței, ei bine, atunci Dumnezeu va fi chemat din nou într'o nouă luptă, dar condamnatul se va înfățișa în împrejurări mai grele, va primi pedeapsă îndoită pentru că a trecut dincolo de sentința lui Dumnezeu însuși.

Dar procesul era de o greutate așa de mare, încât secole trebuiau să treacă pentru a se crea o nouă ordine morală în omenire.

---

www.dacoromanica.ro

XX.

Raban Maur.

Să înfățișăm acuma un scriitor în adevăratul înțeles al cuvîntului, cu pregătirea lui specială, cu viața întreagă petrecută în margenile meșteșugului său, un învățat al impului, un teolog, ba, ceva mai mult, aproape un filosof. prin îndrăzneala, înnălțimea și curajul convingerilor sale Și, pe lîngă aceasta, un om foarte bine înzestrat pentru întrebuințarea acelui stil latin pe care vremurile îl denaturaseră, frămîntîndu-l cu alt graiu, cu acela pe care scriitorul nostru însuși îl recomanda în predică, limba germană. Este vorba de Hraban sau Raban Maur (c 780-856), unul din scriitorii epocei lui Ludovic Piosul și al fiilor săi, arhiepiscop de Maiența in zilele sale.

Se pare că era născut în Maiența chiar, unde mai tărziu trebuia să aibă rostul de conducător suprem al Bisericii. A fost călugăr în vestita mănăstire din Fulda. După ce și-a făcut învățătura, ucenicia acolo, s'a dus, împreună cu un tovarăș, la cea mai vestită școală de teologie, dar, în rîndul întăiu, de latinește, de bun stil latin, de retorică corectă și de versificație exactă, care era școala Sfîntului Martin de Tours, unde dăinuia încă opera lui Alcuin. Acolo s'a familiarisat el cu o bună parte din literatura veche. O legendă spune că, la

www.dacoromanica.ro

începutul carierei sale de egumen, Raban a întîmpinat greutăți tocmai din causa simpatiei prea mari ce o avea pentru izvoarele păgîne ale culturii sale. Izvoarele acestea nu le prea citează însă; în schimb, cetise tot ce era mai bun în scrisul latin bisericesc. Cunoaște perfect pe Sfîntul Augustin și culege din el multe îndemnări. Se pare că într'un moment călugării au fost nemulțămiți de dînsul, căci, de și blînd în scrisul său, era, în ce privește îndeplinirea datoriilor sale de conducere și supraveghere, aspru. S'a produs chiar o adevărată răscoală în mănăstire, și Raban a trebuit să plece. Cronica înseamnă laconic: „În anul acesta Lotar a fost gonit din Imperiu, și tot în anul acesta a încetat de a fi abate al mănăstirii Fulda Raban Maur".

A scris atunci una din cele mai ciudate, dar caracteristice cărți ale sale, *De Universo*, în care se cuprinde totul în formă de interpretație filologică și mistică, arătîndu-se cum *mors* vine de la *amarus*, fiindcă e amară, ori de la zeul Marte, poate și de la *morșus*, mușcătură, cum șoarecele, *mus*, e de la *murus*, fiindcă stă supt pămînt, ori *sorex* de la *serra*, fierăstrău, fiindcă are dinți, cum *anguis*, șarpe, derivă de la *angulus*, fiindcă stă în unghiu, iar *insula* de la *in salo*, fiindcă se află în Mare, și *piscis* de la *pascere*, a paște, fiindcă *nu* paște. Dar, după cererea călugărilor pocăiți, se hotărăște să se întoarcă la mănăstirea sa. Cîndva a cercetat și Locurile Sfinte, cum o dovedește, în opera sa de interpretare a Scripturii, cutare pasagiu care vorbește despre Sinodul Feniciei. A fost ales pe urmă arhiepiscop de Maiența, Scaun pe care l-a ocupat pănă la sfîrșitul zilelor sale, fiind înmormîntat în mănăstirea Sfîntului Alban, în Maiu 856.

Cea mai mare parte din opera lui nu oferă interes: sînt comentarii, lucrări de exegesă asupra lui Ieremia,

www.dacoromanica.ro

asupra Psalmilor, asupra Evangheliei Sf. Matei; alte părți vor fi consacrate elucidării unor probleme teologice, care sînt uneori adevărată filosofie.

A compilat o serie de tratate speciale în acest domeniu: *de videndo Deum*, „dacă poate vedea cineva pe Dumnezeu de-a dreptul", *de puritate cordis*, „despre puritatea inimii", *de modo poenitentiae*, „despre felul cum trebuie să se facă penitența", *de vitiis et virtutibus*, „despre viții și virtuți", *de passione Domini*, „despre Patima Domnului". A compus și o interesantă Viață a Sfintei Magdaline și a surorii sale Maria din Magdala, în care reproduce o curioasă legendă contemporană: surorile lui Lazăr cel înviat de Mîntuitorul ar fi părăsit, împreună cu dînsul, Palestina pentru a se îmbarca într'o corabie și a merge în Apus, ajungînd în Galia. Viața lor s ar fi desfășurat, prin urmare, într'un colț din viitoarea Francie, și anume — cine s'ar gîndi? — la Tarascon, celebru azi prin gluma literară a lui Alphonse Daudet lar, după moartea lor, pănă și Clovis vine să vadă mormîntul sfintelor.

Partea cea mai însemnată din scrisul lui, — această operă vastă, mult admirată de contemporani, — este aceia care privește chestiunea, veche, și totdeauna nouă, a liberului arbitru. În trei mici tratate supt formă de scrisori, el se ocupă de această întrebare, pe care o ridicase din nou un cleric ce fusese și la Roma și, nefiind lipsit de cunoștințe și de talent, cîștigase atîția aderenți, Gottschalk, Gotescalcus, „călugărul rătăcitor".

Scrierea acestuia, care nu ni s'a păstrat, dar care a făcut foarte mult zg mot și pare a fi avut o formă literară impresionantă, era îndreptată îndrăzneț — „impiu", zice Raban, — către Dumnezeu însuși. Ea predică din nou teoria că pe lume nu există faptă bună sau faptă rea pe care Dumnezeu, nu numai să n'o fi cunoscut d'innainte

www.dacoromanica.ro

dar să n'o fi și hotărît. Nega, astfel, absolut, liberul arbitriu Ne ilusionăm, zicea el, crezînd că facem ceia ce voim, și sîntem lipsiți de respect față de Dumnezeu, care ne mișcă și ne conduce. Să ne îndreptăm către dînsul, care singur ne poate mîntui, prin grația lui, fără *meritele* noastre.

După teoria aceasta, — cu desperare și indignare zicea Raban, — umanitatea ar fi lăsată în prada celei mai cumplite desnădejdi. La ce mai folosesc, în adevăr, faptele, bunăvoința, căința și orice se poate petrece în viața unei făpturi omenești, dacă d'innainte ea e menită să ajungă la crimă ori dacă ea fără niciun merit al său poate să străbată viața aceasta pentru a ajunge la răsplata supremă pe lumea cealaltă? Această doctrină ucide conștiința și gustul de lucru al lumii întregi; e fatală, și răspîndirea ei trebuie oprită, și cu închisoarea — și de fapt a fost închis Gottschalk. Și, afară de aceasta, în sine însăși ea trebuie să fie greșită: un Dumnezeu bun nu poate să fi voit răul. El, care a dat la toți rugăciunea, El, care s'a coborit pentru toți pe pămînt, El nu poate voi osînda cuiva în afară de vina lui. Putem noi să-l concepem ca un fel de furnisor al sufletelor osîndite la chinurile ladului? Dar aceasta înseamnă a degrada noțiunea însăși a dumnezeirii. Și, mai la urmă, un om nu înțelege pe alt om, nu-i prinde gîndurile; cu ce drept deci omenirea întreagă ar putea pretinde să priceapă cugetul lui Dumnezeu?

Boețiu nu i-a fost necunoscut călugărului franc, cînd arăta cum tot ce e bun pe lume a fost voit, în adevăr, de Dumnezeu, și aceasta e *predestinația*, dar alături de dînsa este și altceva: *prestiința* celor rele. Dumnezeu *știe* d'innainte că anume lucruri se vor întîmpla; el însă nu le-a *voit*. Și nu le poate împiedeca, fiindcă e dator, față de scopurile lumii, să lase libertății umane dreptul de a se orienta și de a se corecta. El știe, și-l doare; nu se

www.dacoromanica.ro

bucură, şi nici măcar nu rămîne rece faţă de opera care se îndeplineşte de om. A lui este numai pedeapsa; a omului, greşeala. Pedeapsa nu se poate să n'o dea, fiindcă este dreaptă; greşeala nu se poate s'o împiedece, fiindcă ea face parte, fără voia lui, din mersul firesc al lumii.

Cu delicateţă el trece astfel pe lîngă doctrina opusă, care ar fi negarea cu desăvîrşire a graţiei lui Dumnezeu. „Nimeni", strigă el, „să nu se trufească şi nimeni să nu despereze: „nemo glorietur, nemo desperet". Să nu despereze nimeni fiindcă nu voinţa dumnezeiască a hotărît, fiindcă oricine are el însuşi dreptul să întrebuinţeze voinţa sa spre a corecta ceia ce fatalitatea-i aruncă în cale, ceia ce nu e divin, ci e numai fatal; să nu se trufească însă, fiindcă niciun merit fără graţia lui Dumnezeu nu ajunge la capăt. Meritul face fapta; *urmările* faptei atîrnă de la graţia lui Dumnezeu.

Aceasta este partea prin care el s'a impus contimporanilor în ce priveşte înnălţarea filosofică. Dar, ca scriitor religios, el a mai adus ceva, care l-a apropiat de inimile oamenilor şi l-a ţinut strîns de ele. Şi această parte formează, cum vom vedea, însăşi esenţa fiinţei sale, acel lucru pe care cineva-l introduce în tot ce face şi scrie, dacă e capabil de originalitate.

Înnainte de a ajunge la această esenţă morală a personalităţii scriitorului nostru, avem de cercetat încă o latură a firii sale.

Deocamdată să amintim că Raban a venit în legătură, cum trebuia să şi vie, nu numai ca episcop, cum a fost la sfîrşit, dar şi ca şef al unei vestite mănăstiri, cu lumea laică a timpului, cu problemele politice şi sfişierile societăţii contimporane. Cum a înţeles el însă raportul între clerul său, moştenitor şi apărător al doctrinei lui Hristos, şi societatea laică?

www.dacoromanica.ro

În scrisorile lui vom găsi explicația. Ajutător al lui Ludovic Piosul, al lui Lotar și al lui Ludovic Germanicul, el vede în ei „prea-senini și creștini regi, apărători și conducători foarte viteji, aprigi, ai adevăratei religii, străjeri ai sfintei Biserici a lui Dumnezeu".

E concepția din vremea lui Carol-cel-Mare: regele, prin el, pentru teritoriul lui, pentru națiunea lui, e rege, nu Împărat. Ca Împărat, el e un mijloc și un aspect al Bisericii, și atît. Dar și regele a ajuns a fi, astfel, înnainte de toate, un cîrmuitor și apărător al sfintei Biserici a lui Dumnezeu. Și clerul are deci *dreptul* de a-i fixà un program, de a-l urmări în executarea acestui program, de a-i face observații și, cînd se îndepărtează de dînsul, a-l și pedepsi în numele Celui de sus.

E foarte interesant felul liber în care vorbește el cu regalitatea timpului său. În prefața din cartea-i *De Universo*, el spune, la sfîrșit, că-i urează să se poarte potrivit cu Biblia, pentru ca la judecata din urmă să aibă dreptul de a se împărtăși de fericirea cea mare a celor cari pe pămînt și-au îndeplinit datoria.

Și avem prin el și comunicarea unor hotărîri de sinod strîns la el, cu doisprezece episcopi și chorepiscopi, către regele Ludovic.

El le „significă" regelui, cum se comunică hotărîrea către un organ al puterii executive din timpul nostru, care, acesta, trebuie să o aducă la îndeplinire. Sînt părți care privesc numai viața bisericească, recomandînd ca „abatisele", femeile starețe, să nu iasă din mănăstire fără voia episcopului, ca ritul roman să fie singur și strict observat Dar sînt lucruri care se referă direct la rege. I se vorbește cam astfel: Pe vremurile păgîne, și încă erau lucrurile mai bune decît acum. Și tu, care ești rege și Împărat, care trebuie să-ți aduci aminte de cel d'intăiu din seria Împăraților creștini, Constantin-cel-Mare, apărător

www.dacoromanica.ro

credincios și desinteresat al Bisericii lui Hristos, tu, care trebuie să consideri deci că pornești, nu numai de la Carol-cel-Mare, dar și de la Constantin, ai datoria de a apăra, de fapt, Biserica.

Să nu creadă însă că tutela sa de drept se întinde numai asupra pămînturilor laicilor, și nu asupra pămînturilor bisericești, pe care Dumnezeu însuși sau represintanții lui ar avea chemarea să le apere. Nu: tutela lui se întinde de o potrivă și asupra acestor pămînturi. Și, cînd clerul pronunță excomunicarea, sabia lui de rege să intervie pentru a împiedeca usurpațiile și a pedepsi pe usurpatori.

În schimb, spune Raban, Biserica va interveni pentru ca fiii lui să-i păstreze crèdința, pentru ca pacea să domnească în Statele lui, și ea va pune alături insulta adusă regelui cu insulta care se aduce represintanților chiar a Bisericii lui Hristos.

Venim acum la partea intimă, „poetică", a personalității lui Raban Maur.

Cine cercetează cronicile și asistă prin mijlocirea lor la luptele crunte, învierșunate, de și mai puțin criminale decît s'ar crede, răspingătoare pentru simțul nostru moral dintre tată și fiu, dintre frați fără iubire[1], e aplecat a spune: această societate era aspră, era rea și crudă. Am văzut însă că era și o îndreptățire legală și chiar pentru actele de violență din această vreme.

Și oamenii trebuie văzuți și a doua zi după ciocnirea lor. Ceva din această viață a timpului se poate prinde în simțirea scriitoru ui nostru. Cum își închipuie Raban Maur viața de apoi, către care îndeamnă lumea? Pentru

[1] Dar Carol Pleșuvul se declară, în Nithard, față de Lotar, ca „frater filiolusque eius" (p. 664).

www.dacoromanica.ro

dînsul, ca și pentru toți contimporanii, traiul de aici e numai un vis. „Paradisul e locul unde nu e frică, sărăcie nici boală; nimeni nu jignește fără dreptate, nici este jignit; nimeni nu pizmuiește, nici poftă nu se aprinde; nu e niciun dor de hrană, niciunul de cinste și an biție, de putere, ci toată pata viițiilor e părăsită și cu totul stinsă; pace și bucurie cuprind toate, toate sînt liniștite și împăcate; lumina de sus nu e ca acea de azi, ci cu atît mai splendidă, cu atît mai clară, cu cît e soarele mai splendid decît o biată candelă; nu e acolo nici noapte, nici întunecime, nici furtună de nori, nici asprime de frig ori prisos de căldură.. Acolo nu e bătrînețea, nici miseria ei."

Raban a fost un născocitor, un inovator în poesie, fără să ajungă la ritm și rimă, fără a părăsi cu totul versul după cantitate, ca să treacă la versul după accent al poesiei noastre. Avem dela dinsul, pe lîngă omelii în proză foarte frumoase, foarte „poetice", și un număr de imnuri, între care e vestit *Veni Creator*. Din ele am ales două pasagii foarte frumoase. Unul e rugăciunea către Dumnezeu:

„O Doamne. veșnic prea-sfînt, cirmuitor al lumii,
Pe tine te cuprinde mintea și viața, putere a sufletului,
Tu ești laudă, iubire și cinste, tu dai lumină cinstit,
Mișcarea membrilor și ochilor folosul,
Urechilor auzul, mînilor îi dai opera iubită,
Orice are pămîntul, ce marea și aierul ascund
Și orice simte, gîndește și trăiește oriunde.
Căci pe toată înțelepciunea ta
Le învie, le păstrează și le cirmuiește prin puternica i poruncă.
Fă-mă, Tu cel prea-înnalt în pietate, să te mărturisesc din
inima toată,
Să te rostesc prin grai'u. să te învăț prin dogma cea dreaptă,
Să te caut cu mînile și să mă rog ție cu minte curată,
Tu, cale, tu, putere, tu, viață și poartă a vieții,

www.dacoromanica.ro

Tu, răsplată a operei, tu făcător şi tot tu învăţător,
Dă-mi acum iertare, mie, nenorocitului, şi greşelile mele iartă-le,
Fă-mă să vreau binele, să-l ştiu de fapt şi să-l aprob deplin,
Şi să-mi dai să văd atunci vesela-ţi faţă
Şi să culeg bucuria cea adevărată!

Şi el, ca şi toţi ceilalţi, era urmărit — am spus-o — de gîndul zădărniciei vieţii, dar, ca unul ce aştepta splendorile lumii celelalte, o uşoară melancolie acopere numai neajunsurile, scăderile şi vicisitudinile acestei vieţi. Şi această melancolie unită cu sentimentul adevărat al naturii, care şi ea se preschimbă, dispare şi învie din nou, dă aceste rînduri, cu care vom încheia:

„O zi rîde, cea de mîne plînge,
Căci nu va da nimic statornic ceasul cel bucuros;
Vara clar luceşte, toamna adauge umbre,
Primăvara 'nfloreşte în gemme şi iarna cea aspră le smulge.
Şi este vre-un lucru care cu grabnice aripi să nu fugă,
Ori supt Pol ceva care să nu fie schimbător?
Şi pinii înalţi îi indoaie o vristă înceată,
Ea mistuie stinca şi face ca riul să sece.
Odată cu vorba, innaltele spice stau verzi, se coc, se usucă,
Se fac vlorele cărunte şi crinii cei roşii dispar,
Şi trandafirul lasă uşor îmbracămintea-i:
Chiar florile padurii pe-aceiaşi cale merg.
Cei ce am fost acuma, îndată nu vom fi:
Copilul care sare din poala hrănitoare
Se miră că vorbeşte cu glas răsunător,
Şi iată, că, indată ce barba-i s'a ivit,
Şi-acum el e aproape de ţernă. prad'a morţii."

www.dacoromanica.ro

TABLA CUPRINSULUI.

	Pag.
I. — Motivul şi planul lucrării Sf. Pavel şi Sf. Augustin faţă de creştinism	4
II. Sf. Augustin	20
III. — Sf. Paulin de Nola	43
IV. — Sf. Ieronim	62
V. — Sf. Ion Hrisostomul	81
VI. — Boeţiu	99
VII. — Casiodor	113
VIII. — O carte de cetire pentru Răsăriteni. Lauda Împăratului Anastasiu	126
IX. — Beda	142
X. — Paul Diaconul	158
XI. — O viaţă de sfînt din Sicilia	172
XII. — Cărţi representative in Spania visigotă şi in Galia francă: Isidor de Sevila. Grigore de Tours. „Fredegariu.“ Viaţa Sf. Dagobert. Vieţile Sf. Leodegariu.	186
XIII. — Coranul	203
XIV. — Oposiţia bizantină la Coran: Sf. Ioan Damaschin	217
XV. — Eginhard	234
XVI. Alcuin	249
XVII. — Sf. Benedict de Nursia	263
XVIII. — Vieţile lui Ludovic-cel-Pios: Theganus şi „Astronomul“	275
XIX. — Nithard	288
XX. — Raban Maur	299

www.dacoromanica.ro

ERATĂ

În primele cinci coli nerevăzute de autor s'au strecurat, pe lângă inconsecvenţe de ortografie şi punctuaţie, greşeli din cari relevăm cele mai importante numai şi care se cer indreptate cu mîna:

Pagina 4 rând. 1 de jos ceteşte: „el le poate desfiinţa".
„ 12 „ 2 „ sus „ „continuitate. Isus".
„ 17 „ 1-2 „ jos „ „provocanţi".
„ 24 „ 5 „ „ „ „mielul creştin"
„ 25 „ 12 de sus „ „fiindcă şi".
„ 31 „ 7 „ jos „ „gestul sau".
„ 33 nota 1 „Remota".
„ 36 rând. 6 de jos ceteşte: „vede în el".
„ 37 „ 11 „ „ „ „devoţiunea".
„ 40 „ 11 „ „ „ „şi ca el ceilalţi".
„ 42 „ 4 „ sus „ „ci de cea".
„ 44 „ 12 „ jos „ „din cînd în cînd".
„ 45 „ 6 „ sus „ „uneori, pe departe".
„ 47 „ 10 „ jos „ „*omnia vincula*".
„ 48 „ 7 „ „ „ „şi mînăstirea, Senatului"
„ 49 n. 1 r. 2 „ sus „ „nutantibus", „phaleratis"
„ 53 rând. 8 „ jos „ „pentru nimic din ceia ce făcea parte din viaţa Romei, pentru nimic din trecut".
Pagina 54 rând. 6 de sus ceteşte: „el ataca".
„ 55 nota 1: „Epistola 28".
„ 55 rând 11 de sus ceteşte: „retragerea in oasa aceasta"
„ 58 „ 3 „ jos „ „Urbicius".
„ 59 „ 11 „ jos „ „din manifestarea".
„ 64 „ 4 „ sus „ „intre el şi Augustin este o deosebire enormă. Augustin"; rând. 13-14: „e altfel"; rând. 3 de jos: „nu scăpau incă"; rând. 2 de jos: „origenismul mistic".
Pagina 65 rând. 10 de sus ceteşte: „ci şi supt raportul".
„ 65 „ 17 „ „ „ „snobii lui".
„ 68 n. 1 r. 2 „ „ „ „attondens".
„ 72 rând. 14 „ „ „ „ni se zugrăveşte".
„ 73 n. 2 r. 2 „ „ „ „scissis vestibus ubera quibus te nutrierat"; rând. 4 sus adauge: „ad vextillum crucis evola"; epistola 14.
Pagina 76 n. 4 r. 1 de sus ceteşte: „non haeresim".
„ 76 rând. 3 „ „ „ „alintăturile".
„ 79 n. 1, r. 3 „ „ „ „adversus diversas nationes aliarum gentium barbarum indigemus auxiliuni".
Pagina 86 rând. 15 de sus ceteşte: „Şi el va zice".
„ 91 „ 8-9 „ „ „ „care-i urmăria de pretutindeni trupul frumos".
Pagina 96 rând 1 de jos ceteşte: „a suflat in foc. Hrisostomul".

www.dacoromanica.ro

N. B. Cele mai multe din aceste scrieri sînt cuprinse în *Patrologia latină* sau în *Patrologia greacă* a lui Migne. Scrierile istorice, în *Monumenta, Germaniae Historica, Scriptores.*

Întăia ediţie a acestei lucrări a fost distrusă, afară de cîteva exemplare, la prădarea tipografiei din Vălenii-de-Munte de către ocupanţii germani.

Aceasta explică şi scuzează retipărirea.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro